



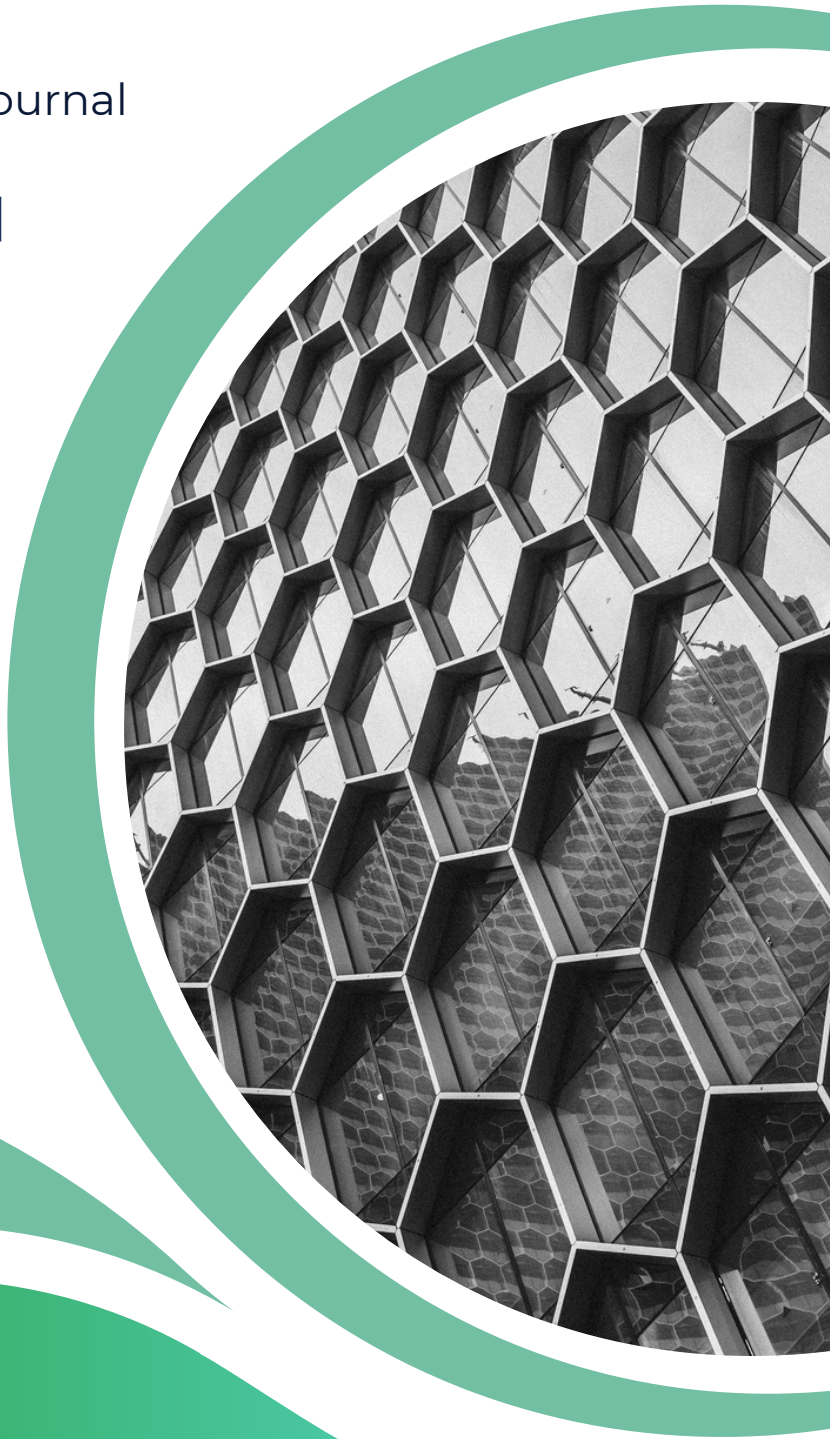
# "IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION"

international scientific-practical journal

**AKTAU, KAZAKHSTAN**

ISSN: 3007-8946

**15 NOVEMBER 2024**



[els.education23@mail.ru](mailto:els.education23@mail.ru)



[irc-els.com](http://irc-els.com)

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ  
«IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION»**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL  
«IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION»**



**Main editor:** G. Shulenbaev

**Editorial colleague:**

B. Kuspanova  
Sh Abyhanova

**International editorial board:**

R. Stepanov (Russia)  
T. Khushruz (Uzbekistan)  
A. Azizbek (Uzbekistan)  
F. Doflat (Azerbaijan)

International scientific journal «IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION», includes reports of scientists, students, undergraduates and school teachers from different countries (Kazakhstan, Tajikistan, Azerbaijan, Russia, Uzbekistan, China, Turkey, Belarus, Kyrgyzstan, Moldova, Turkmenistan, Georgia, Bulgaria, Mongolia). The materials in the collection will be of interest to the scientific community for further integration of science and education.

Международный научный журнал «IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION», включают доклады учёных, студентов, магистрантов и учителей школ из разных стран (Казахстан, Таджикистан, Азербайджан, Россия, Узбекистан, Китай, Турция, Беларусь, Кыргызстан, Молдавия, Туркменистан, Грузия, Болгария, Монголия). Материалы сборника будут интересны научной общественности для дальнейшей интеграции науки и образования.

15 ноября 2024 г.  
Aktau, Kazakhstan

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-3-7

FTAXP: 14.15.07

## ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ БОЙЫНША ГЕОМЕТРИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

**СЕРГАЗИЕВА ЖАНАР ХАБДЫЛКАКИМОВНА**

Абай облысы білім басқармасының Аягөз ауданы білім бөлімінің "Дулат Бабатайұлы атындағы жалпы орта білім беретін мектебі" КММ, математика пәнінің мұғалімі

**Аннотация:** Тригонометрия мектеп математика курсына күрделі тақырыптардың бірі болып табылады. Оны планиметрия, стереометрия, астрономия, физика және басқа да мәселелерді шешуде пайдаланылады. Тригонометрияны пайдалана отырып геометриядағы есептерді шешу оқушылардың тригонометрия, геометрия, алгебра және арифметикадан алған білімдерін қайталау, тереңдету және кеңейту үшін ғана емес, теориялық материалды оқу үшін де ең құнды материал. Тригонометрияны қолдана отырып геометриялық есептерді шешу ол, ең алдымен, оқушылардың кеңістіктегі бейнелерін дамытатын, геометриялық фигураны немесе геометриялық фигуралар комбинациясын «көруге» көмектесетін нақты идеяны және қажетті фигураны дұрыс салуды талап етеді, дұрыс құрастыру үшін фигуралардың ең маңызды қасиеттерін және олардың байланыстарын білу қажет.

**Түйін сөздер:** геометрияны оқыту; жаңартылған білім беру мазмұны; тиімді әдіс; білім алушылар; оқыту жолдары; тригонометрия.

Қазір жалпы білім беру және оның ішінде математикалық білім беру жүйесі реформалануда. Мектептің міндеті – оқушылардың жалпы мәдени білімі мен дағдысын дамыту. Ал, орта білімге мұндай көзқарас мектеп математикасының жекелеген мәселелері мен тарауларын зерттеуді қайта құрылымдауға алып келетіні сөзсіз. Шынында да, жас адам мектепті бітіргеннен кейін кейбір формулаларды, тіпті тұтас тақырыптарды есте сақтауға міндетті емес, бірақ оның негізгі математикалық бөлімдер туралы түсінігі болуы керек, ол әрбір тақырыптың ғылым туралы ғылыми идеяларды қалыптастыруға қосқан үлесін түсінуі керек, осы материалдың жалпы мәдени құндылығын, оның практикалық қолданылуын, барлық математика құрылымындағы орны мен басқа ғылымдар құрылымдарындағы маңызын түсіну.

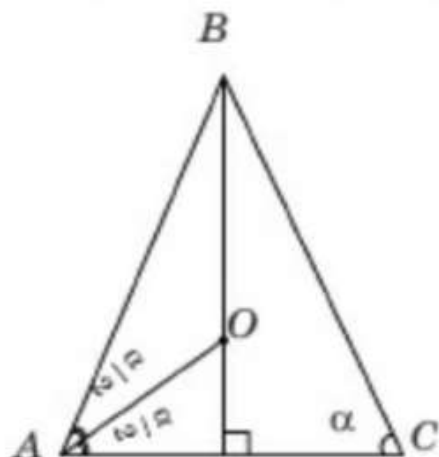
Сонымен қатар, басталған реформа нәтижесінде 9 сынып курсына бұрын оқытылып келген тригонометриялық материал 10 сыныпқа көшірілді. Сондықтан бүгінгі күні орта мектепте оқығысы келмеген оқушылар бұл тақырыппен тек геометрия курсына танысады. Бұл геометрия курсына бастапқы тригонометриялық ақпаратты зерттеуге одан да үлкен жауапкершілік жүктейді.

3-есеп. Табанындағы бұрышы  $\alpha$  болатын тең бүйірлі үшбұрыштың биіктігі оған іштей сызылған шеңбер радиусынан  $a$  –ға артық. Үшбұрыштың табаны мен оған сырттай сызылған шеңбердің радиусын табу керек (Сурет 3).

Берілгені:

$$\triangle ABC, AB = BC, \angle A = \angle C = \alpha, BD \perp AC, \angle OAD = \frac{\alpha}{2}, OB = a.$$

Табу керек: AC-ны және сырттай сызылған шеңбердің  $R$  радиусын.



Сурет 3 – Үшбұрыштың табаны мен оған сырттай сызылған шеңбердің радиусы

Шешуі: 3-сурет бойынша

$$\angle BAO = \angle OAD = \frac{\alpha}{2} \Rightarrow \angle AOB = 90^\circ - \frac{\alpha}{2} \Rightarrow$$

$$\Rightarrow \angle AOB = 180^\circ - \left(90^\circ - \frac{\alpha}{2}\right) = 90^\circ + \frac{\alpha}{2}.$$

$\triangle AOB$ : синустар теоремасы бойынша

$$\frac{AB}{\sin(\angle AOB)} = \frac{BO}{\sin \frac{\alpha}{2}} \Rightarrow \frac{AB}{\sin\left(90^\circ + \frac{\alpha}{2}\right)} = \frac{a}{\sin \frac{\alpha}{2}} \Rightarrow AB = \frac{a \cdot \cos \frac{\alpha}{2}}{\sin \frac{\alpha}{2}} = a \cdot \operatorname{ctg} \frac{\alpha}{2}.$$

$ABD$ :

$$AD = AB \cdot \cos \alpha = a \cdot \operatorname{ctg} \frac{\alpha}{2} \cdot \cos \alpha \Rightarrow AC = 2 \cdot AD = 2a \cdot \operatorname{ctg} \frac{\alpha}{2} \cdot \cos \alpha,$$

$$2R = \frac{AB}{\sin \alpha} = \frac{a \cdot \operatorname{ctg} \frac{\alpha}{2}}{a \cdot \sin \frac{\alpha}{2} \cdot \cos \frac{\alpha}{2}} = \frac{a}{2 \sin^2 \frac{\alpha}{2}} \Rightarrow R = \frac{a}{4 \sin^2 \frac{\alpha}{2}}.$$

$$\text{Жауабы: } AC = 2a \cdot \operatorname{ctg} \frac{\alpha}{2} \cdot \cos \alpha, R = \frac{a}{4 \sin^2 \frac{\alpha}{2}}.$$

Мұғалімнің басты мақсаты - оқушыға қажетті білім берумен шектелмей алған білімін керек уақытында қолдана білуге үйрету. Осы мақсатта оқушыға дайын ақпаратты бермей, оны өз бетімен жұмыс істеуге, ізденуге үйрету қажет. Ол үшін әр ұстаз оқытуда білім берудің озық тәсілдерін қолдануы керек. Осы орайда геометрия пәнін оқытуда жаңа әдіс-тәсілдерді қолдану қарастырылуда. Білім беру жүйесінде мұғалімдердің біліктілігін арттыруда енгізілген Кембридж университетінің әдістерін еліміздің түкпір-түкпіріндегі мұғалімдер оқып, жаңа әдістерді өз тәжірибелеріне енгізіп жатқаны белгілі.

Кембридж бағдарламасының негізгі міндеті-сындарлы оқыту болып табылады. Бағдарлама мазмұнының оқыту әдістері заманауи идеялардың жеті негізгі модулі түрінде берілген:

- білім беру мен білім алудағы жаңа тәсілдер;

- сыни тұрғыдан ойлауға үйрету;
- білім беру үшін бағалау және оқытуды бағалау;
- білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану;
- талантты және дарынды балаларды оқыту;
- оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес білім беру және оқыту;
- білім берудегі басқару және көшбасшылық.

Бұл модульдер арқылы геометрия пәнін оқыту нәтижесінде оқушыларға қалай оқу керектігін үйреніп, ынтасы жоғары, өзіне сенімді, сыни көзқарастары жүйелі дамыған, ақпараттық технологияларда құзырлылық танытатын оқушы ретінде қалыптасуына көмектеседі.

Қайсыбір мұғалім болсын, сыныптың сабаққа қызығушылығын ояту үшін түрлі әдістерге жүгінеді. Мұғалім сұрап, оқушы жауап беретін бір сарынды дәстүрлі әдістегі сабақтар баланы жалықтырып, пәнге қызығушылығын төмендетіп, білім сапасына да әсер ететіні сөзсіз. Қазіргі өркениетке ілесетін адам өмір бойы білімге құштар болуы керек. Өздігінен білім алатын, жан-жақты ізденетін, талпынатын, алдағы өмір жолын өзі болжай алатын тұлға тәрбиелеу-ұстаздың қолында. «Кембридж тәсілдеріне негізделген» бағдарлама арқылы білімдерін жетілдіріп, Қазақстанның болашағы саналатын жастарды тәрбиелесек, үлкен жетістіктің бірі деуге болады.

Бағдарламаның негізгі мақсаты қазіргі заманауи әдіс-тәсілдеріміздің барлығын тәжірибемізбен ұштастыру.

Жаңа әдіс ретінде «Диалог арқылы оқыту» мен «Қалай оқу керектігін үйрету» қарастырылып отыр.

Диалог негізінде білім беру оқушының ой-пікірін жүйелеу мен дамытуына көмектеседі. Мұғалімдердің сыни тұрғыдан ойлауы өзінің жұмыс тәжірибесін, жаңа тәсілдерді қолдану және бағалау әрекеттерін сыни тұрғыдан бағалауды қамтиды. Мұғалімдер мен оқушылар үшін өздерінің қандай мақсатқа жетуді көздейтінін, мақсатқа жету өлшемдерін түсінуге не үшін керек екендігін білу маңызды.

Курс бағдарламасынан алған білімдерді практикамен ұштастырғанда жеті модульдің бір-бірімен тығыз байланыста екенін түсіндік. Бағдарлама мақсаттарына сүйеніп, математика пәнінен сабақ беруде, өзіміздің сабақ беру әдістеріміздің өз қырынан өзгергенін байқадық.

Геометрия сабақтарында диалогтік тәсілмен оқытуды және сыни тұрғыдан ойлауға үйрету модулінің әдістерін кеңінен қолданамыз.

Мысалы, 8 сыныпқа өткізген «Үшбұрышқа іштей және сырттай сызылған шеңбер» сабағында сыни тұрғыдан ойлау, Блум таксономиясы әдістерін кеңінен қолдандық. Сабақты Блум әдісі бойынша жүргізіп отырдық.

Біздің бұл жерде байқағанымыз сабақта оқушылар диалогті оқыту, сыни тұрғысынан оқыту модульдерін басшылыққа ала отырып, өз ойларын алдымен топта әңгімелеп жинақтап, іздестіріп алып, сосын бір пікірге келіп постермен қорғап жатты. Оқушылардың бір-бірімен пікір алмасуы, яғни диалогтің орын алуы сабаққа деген қызығушылықтарын арттырды. Соның ішіндегі дарынды және талантты балалардың көзқарастарына, түсініктемелеріне сыни тұрғыдан қарап, өз ой-пікірін ашық айта алатын қабілеті орташа балалардың белсенділігі байқалды.

Көрнекіліксіз математиканы, әсіресе геометрияны оқыту мүмкін емес. Оқушының математикалық қабілетін қалыптастыру мен дамыту көрнекі-әсерлі, көрнекі-бейнелі, содан кейін абстрактілі ойлауын дамытумен негізделген. Мұғалімнің көрнекілік принципін жүзеге асыруына, математикалық фактілердің көрнекі әрі түсінікті болуына «интерактивті геометриялық орта» көмектеседі.

Қазіргі уақытта бір-бірінен ерекшеленетін динамикалық геометрия бағдарламалар саны өте көп екені белгілі, бірақ «GeoGebra» бағдарламасына тоқталғымыз келіп отыр.

Неге басқа бағдарламалардың ішінен «GeoGebra» бағдарламасын таңдадық?

Бұл орта еркін таратылатын және сабақ өткізудің әр түрлі формаларында және оқу сыныптарының әртүрлі компьютерлік жабдықталуында мұғалімдердің, сонымен қатар білім берудің барлық деңгейлеріндегі оқушылардың қолдануы үшін қолжетімді. Бағдарлама геометрия, алгебра, кестелер мен бағандарды, статистика мен арифметиканы қамтиды.

«GeoGebra» бағдарламасы Европа мен АҚШ-та бірнеше рет жүлделерге ие болған. Бағдарламаны компьютерге еркін жүктеуге болады, планшеттер мен смартфондарға орнатуға болады. Проекторы бар әр сыныпта математиканы көрнекі түрде түсіндіру мүмкіндігі бар. Оқушылар абстрактілі түсініктерді өз көздерімен «көре алады». Әсіресе жаңа тақырыпты түсіндіру барысында бұл бағдарламаны қолданған тиімді. Әрі математикалық формулалармен шешілген есептерді көрнекі түрде графиктер салу арқылы тексеруге болады. Бұл әдіс оқушыларға ерекше қызық болып, формулаларды түсінікті түрде жеткізеді [1].

Tube.GeoGebra — YouTube-пен пара-пар, тек бейнелердің орнына дайын интерактивті модельдер көрсетіледі. Осы қосымшаға кірсеңіз, GeoGebra пайдаланушыларының идеяларымен және атқарылған жұмыс көлемімен таныса ала аласыз. «GeoGebra» қарапайым пайдаланушы интерфейсі бар және әлемнің көптеген тілдеріне аударылған. Сонымен қатар «GeoGebra» бағдарламасымен жұмыс істеу өте қызықты әрі көптеген идеялар туындайды, шығармашылыққа баулиды.

Планиметрия курсының оқыту әдістемесінің белгіленген оң тәжірибелеріне қарамастан тестілеу нәтижелерінің, бақылау, кешенді жұмыстардың анализі мектеп оқушыларының негізгі білім, білік, дағдыны толық меңгермейтінін көрсетеді. Сол себепті планиметрия курсы оқытуда ақпараттық-технологиялық коммуникацияларды пайдалану тиімдірек және нәтижеге бағытталады. Бұрынғы оқыту процесі кезінде мұғалімдер көрнекі құралдар ретінде арнайы геометриялық макеттер, плакаттар тасып жүрсе, заманауи технологияларды пайдаланып осы көрнекіліктерді тасымалдамай-ақ эффективті білім алуға қол жеткізуге болады. Сонымен планиметрия курсына «GeoGebra» бағдарламасын қолданудың ерекшеліктері мен кезеңдеріне тоқталып өтейік [2].

7-сыныптан бастап жалпы білім беретін мектепті бітіргенге дейін геометрияны дербес пән ретінде оқытыны белгілі. 7-сыныптың геометрия курсына қарастырылатын «Геометрияның негізгі ұғымдары» параграфында келтірілген мысалдарды «GeoGebra» бағдарламасында салу алгоритмі төмендегідей орналасады [4]:

Сонымен, «GeoGebra» бағдарламасы – геометриядағы түрлі тапсырмаларды көрнекі етіп көрсетіп қана қоймай, оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады, өздігінен жұмыс жасау дағдысын қалыптастырады, ақпараттық технология сферасына жаңалық ашуға идеялары пайда болуына жетелейді, алған білімдерін басқа сыныптастарына бөлісу ниеті пайда болады. Сол себепті де, әрбір математика мұғалімінің педагогикалық қоржынында «GeoGebra» бағдарламасы болуы керек деп ойлаймыз.

Математика сабағындағы білім беру сапасын арттыру мақсатында жүргізіліп жатқан жұмыстарымыздың негізгі бағыты осындай теориялар мен оқыту мен оқуды жақсатудың жолдарына негізделген. Сындарлы оқытудың теориялық негіздеріне сүйене отырып әрбір сабағымды сыни ойлана отырып, оқушылардың білімінің қалыптасуына ықпал ететін әдістерді қолданып өтуімнің нәтижесінде, оқушыларым айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізді. Олар, ортақ проблеманы шешуде бірлесіп жұмыс істей алды, әдіс-тәсілдерді қолданып, ойлау дағдыларын, оны жеткізу дағдыларын қалыптасты. «Автор орындығында», «Алты қалпақ», «Кубизм», «Балық қаңқасы», «Болжау кестесі», «Фрайер», «Температура өлшеу» т.б әдістер арқылы тапсырмаға логикалық қорытынды, интерпретациялар жасап, «Соңғы бес минут», «Гарсия», «Сэнгвич», «Плюс, минус, қызықты», «Білдім, білгім келеді, үйрендім» т.б тәсілдер арқылы сабақты меңгеру деңгейіне кері байланыстар жасап, «Блоб ағашы», «Табыс сатысы», «Күн, бұлт, жауын» т.б кері байланыс түрлеріне дағдыланып, өздерін өздері бағалай алды.

Білім беру сапасын арттыру бағытында жүргізілген зерттеу жұмысымыздың барысында кедергілерге де кезіктім. Соның бірі оқушылар жаңа сабақты игерту мақсатында жүргізілген

жұмыстардың нәтижесінде сабақ мақсатын өздері қойып, бүгін не үйренетінін анықтағанмен, жаңа сабақты игеру барысында топтық жұмыста белгіленген уақыт жетпей қалды.

Оның себебі, оқушыларға сабақ материалының қиындығы мен бұған дейін таныс болмауы әсер етті. Бұл кедергіден шығар үй тапсырмасын берудегі «төңкерілген әдіс» түрін қолдану дұрыс деп таптым. Оқушыға келесі жаңа сабақ материалы үйден оқуға немесе сол тақырып пен өткен тақырыпты байланыстыратын тапсырмалар беріледі. Оқушы ізденіп, оқып келсе жаңа сабақта берілген ресурсты оңай қабылдап және тобындағы достарына да түсіндіре алып, топ жұмысын сәтті қорғай алады.

Үйден жақсы дайындықпен келген оқушы басқа топтардың да жұмысын ыждақатты тындап, өзіндік сұрақтарын қойып, дұрыс баға бере алады. Екінші кедергі, оқушылардың математикалық сөйлеу дағдысының төмен болуы.

Қорытынды: Мұғалім геометрия сабағына және өзіне есеп бере отырса жұмыс жасау қарқыны жақсарып жанданады. Тек сонда ғана алдағы жұмыстарда дұрыс мақсат қойып, алға қарай шығармашылықпен жылжудың жобасын жасау мүмкін болады. Білім берудің қазіргі таңдағы тиімді әдістерінің дәстүрлі білім беруден артықшылықтары мол. Жаңа әдістерді пайдалана отырып біз: оқушылардың өз бетінше дамуына, оқушы мен оқытушы арасында байланыс орнатуына, оқушының жан-жақты ізденуіне, оқушының өзін және өзгені бағалауына, өз ойларын жетік айтуына қол жеткіземіз деген ойдамыз.

### ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Введение в GeoGebra: учебное пособие/ Т. С. Рябова; «САФУ им. М. В. Ломоносова». Архангельск, Институт математики, информационных и космических технологий, 2012.
2. Смирнов В.А., Смирнова И.М. — Геометрия с GeoGebra. Планиметрия, 2018г.
3. Мусин А.Т. Геометрияны оқытудың тиімді әдістері. «Математика және физика» журналы, 2017ж. №1 (91). – Б.29-30.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-8-11

## İNTERAKTİV TƏLİM TEXNOLOGİYALARI: “BEYİN HƏMLƏSİ”VƏ “ROLLU OYUN”METODLARI

**ARZU DAŞDƏMİROV**

Fizika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,  
Azərbaycan, Bakı şəhəri

**ELNARƏ NƏBİYEVƏ**

Magistrant, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan, Bakı şəhəri

## INTERACTIVE LEARNING TECHNOLOGIES: “BRAINSTORMING” AND “ROLE-PLAYING” METHODS

***Summary.** "Brain storming" and "role play" methods, which are types of interactive learning technologies, increase the active participation of students in the modern education system and make their learning process more effective. Brainstorming method stimulates students' creativity, strengthens group dynamics and facilitates problem solving from different perspectives. This method allows the participants to freely express their ideas, resulting in the generation of innovative ideas. The "role-playing" method provides students with the opportunity to gain practical skills by enacting situations they may encounter in real life. This approach develops empathy and improves communication skills, while at the same time enhancing students' social interactions. Both methods serve to develop not only academic knowledge, but also social and emotional skills. Their application makes learning more fun, dynamic and effective, ultimately enabling future generations to grow up as more prepared and creative individuals.*

***Key words:** physics, student, training technology, teaching, interactive learning technology*

***Açar sözlər:** fizika, şagird, təlim texnologiyası, tədris, interaktiv təlim texnologiyası*

## İNТЕРАКТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ: МЕТОДЫ «МОЗГОВОЙ ШТУРМ» И «РОЛЕВАЯ ИГРА»

***Резюме.** Методы «мозгового штурма» и «ролевой игры», являющиеся видами интерактивных технологий обучения, повышают активное участие учащихся в современной системе образования и делают их учебный процесс более эффективным. Метод мозгового штурма стимулирует творческие способности учащихся, усиливает групповую динамику и облегчает решение проблем с разных точек зрения. Этот метод позволяет участникам свободно выражать свои идеи, что приводит к генерации инновационных идей. Метод «ролевой игры» предоставляет учащимся возможность получить практические навыки, разыгрывая ситуации, с которыми они могут столкнуться в реальной жизни. Этот подход развивает эмпатию и улучшает коммуникативные навыки, одновременно улучшая социальное взаимодействие учащихся. Оба метода служат развитию не только академических знаний, но и социальных и эмоциональных навыков. Их применение делает обучение более увлекательным, динамичным и эффективным, что в конечном итоге позволяет будущим поколениям вырасти более подготовленными и творческими личностями.*

***Ключевые слова:** физика, студент, технология обучения, преподавание, интерактивная технология обучения*

**Tədrisdə interaktivlik** – tələbə ilə müəllim, tələbə ilə tədris materialları və tələbələr arasında aktiv və qarşılıqlı əlaqə prosesidir. Tədris prosesində interaktivlik tələbələrin dərslə fəal şəkildə qatılmalarına, öz fikirlərini bildirmələrinə, suallar vermələrinə, məsələləri müzakirə etmələrinə və problemləri birgə həll etmələrinə imkan yaradır. Bu proses, ənənəvi müəllim mərkəzli dərslərdən



fərqli olaraq, tələbəni dərslərin mərkəzinə qoyur və onların aktiv öyrənməsini təmin edir. Tədrisdə ən son texnologiyalardan istifadə, görmə qabiliyyətini artırır və materialın qavranılmasını asanlaşdırır. Bu tələbə motivasiyası və tədris prosesinin birgə səmərəliliyi üçün faydalı təsir göstərir. İnteraktiv model bütün tələbələrin bir-biri ilə aktiv şəkildə qarşılıqlı əlaqədə olduğu rahat təlim şəraitini təşkil etmək məqsədi daşıyır. Ümumiyyətlə, interaktiv öyrənmənin təşkili həyat vəziyyətinin modelləşdirilməsinə, rollu oyunlardan istifadəyə, situasiyalarda məlumatın şüurə daxil olmasına və orada aktivləşməsinə səbəb olur. Aydın ki, interaktiv dərslərin strukturu adi dərslərin strukturundan fərqli olacaq, bu da müəllimin peşəkarlığını və təcrübəsini tələb edir. Beləliklə, interaktiv texnologiyalar nədir? İnteraktiv texnologiyalar, tələbənin tədris sisteminə münasibətdə daim dəyişən subyektiv-obyektiv münasibətdə hərəkət etdiyi, vaxtaşırı onun aktiv elementinə çevrildiyi texnologiyalardır. İnteraktiv (“İnter” qarşılıqlıdır, “akt” hərəkət etməkdir) - qarşılıqlı əlaqə deməkdir, söhbət, kiminləsə dialoq rejimindədir. İnteraktiv təlim texnologiyalarının üstünlükləri: istənilən həcmdə təhsil məlumatını yığcam şəkildə təqdim etmək mümkün olur, vizual qavrayış bir neçə dəfə yaxşılaşır, tədris materialının mənimsənilməsi prosesi əhəmiyyətli dərəcədə sadələşdirilir; Müəllim interaktiv texnologiyalarda bir neçə əsas rol oynayır. Onların hər birində iştirakçıların qarşılıqlı əlaqəsini təşkil edir, ekspert informator rolunda müəllim mətn materialını təqdim edir, video ardıcılığı nümayiş etdirir, iştirakçıların suallarını cavablandırır, prosesin nəticələrinə nəzarət edir. Təşkilatçı-fasilitator rolunda o, qarşılıqlı əlaqə qurur, sosial və fiziki mühiti olan tələbələr alt qruplara bölünür, onları müstəqil şəkildə məlumat toplamağa həvəsləndirir. Tədris zamanı tədqiqat fəaliyyətinin təşkilinə nümunə olaraq, interaktiv təlim texnologiyalardan və tədris metodlarından istifadə etməklə fizika mövzusunda dərslərin işlənməsi ola bilər. Fizika dedikdə ağıla ilk olaraq qanun, düstur və hesablama gəlir. Fiziki anlayışların çoxu olduqca mürəkkəbdir. Buna görə də şagirdlərin çoxu fizikanı öyrənməyi cansıxıcı hesab edirlər. Fizikaya olan bu baxışı dəyişərək şagirdlərə bu fənnin maraqlı və əyləncəli olduğunu göstərməklə necə sevdirə bilərik? Fizika təcrübəyə əsaslanan elmdir. Ancaq bəzən məktəblərdə lazımi avadanlıqların azlığı müəllimlər üçün bu fənnin tədrisini çətinləşdirir. Bəs müəllimlər resurs çatışmazlığı olan şəraitdə fizika fənnini daha maraqlı etmək üçün hansı üsullardan istifadə edə bilərlər? Bugünkü təhsildə yalnız lövhədən və ya tipik mühazirə metodlarından istifadə fizika fənnini öyrətmək üçün o qədər də aktual deyil. Müasir dövrdə təkcə elmdəki faktları və tapıntıları çatdırmaqdan çox, şagirdlərə elm dünyasını araşdırmağı sevdirmək lazımdır. Lazımi avadanlıqların olmadığı şəraitdə fizikanı şagirdlərə sevdirmək üçün aşağıdakı tədris metodlarından istifadə etmək olar [1].

İnteraktiv texnologiyaları təsnif etmək çətindir, çünki onların bir çoxu bir neçə texnikanın inteqrasiyasıdır və əsasən, onları iki böyük qrupa bölmək olar: qrup və frontal.

1. Qrup – kiçik qruplarda iştirakçıların qarşılıqlı əlaqəsi;
2. Frontal - bütün sinfin, bütün komandanın qarşılıqlı əlaqəsi.

Qrup texnologiyaları: Cütlərlə iş,

Frontal metodlardan biri də “Beyin həmləsi”dir. Beyin həmləsi, əqli hücum kimi də adlandırılır. Beyin həmləsi metodu 1953-cü ildə Amerika psixoloqu A. Osborn tərəfindən yaradılmışdır, o bu metodu ideyaların yaradılması, və məsələlərin həlli vasitəsi kimi vermişdir. Burada məqsəd:

1. Şagirdlərin sərbəstliliyini, fikir azadlığını inkişaf etdirməkdir.
2. Şagirdlərdə məntiqi təfəkkürü inkişaf etdirmək, yaradıcılığın keyfiyyətini artırmaqdır.
3. Problemin həlli yollarının araşdırılmasını öyrətmək, bəzi situasiyalarda çıxış yolları tapmaq, onları analiz etmək, daha səmərəli həll yollarının tapılması ilə bağlı qərar qəbul etmək qabiliyyətini inkişaf etdirməkdir.

4. Şəxsi ifadə üsulunu istiqamətləndirərək, müstəqil düşüncəni inkişaf etdirməkdir. Beyin hücumu kollektiv müzakirə, ifadə üsuludur.

Beyin həmləsi metodunun alqoritmləri aşağıdakılardır:

1. Müəllim həll olunmalı problemi elan edir.
2. Aparıcı (yəni, ideyaların axtarışına yönəldən) müəyyən edilir.

3. Göstəriş verilir ki, şagirdlər problemin həlli üçün bütün ilk ağıla gələn ideyaları sürətlə, qısaca və konkret ifadələrlə bildirsinlər. Bu ideyalar fantastik, ağılasığmaz, qeyri-adi ola bilər. Şagirdlər öz həmyaşıdlarının şərhlərinə istinad edə bilər, tənqid etmədən bu şərhləri tamamlayıb başqa formaya sala bilər. Təkliflər qiymətləndirilmir və tənqid edilmir.

4. Bütün qrup bu problemin həllinə cəlb olunur.

5. Qısa vaxt ərzində verilən bütün fikir və təkliflər aparıcı tərəfindən qeyd olunur.

6. Yerinə yetirilmiş işin nəticəsində bütün deyilən fikirlər təhlil olunur. Bunun üçün aparıcı qəbul edilmiş və irəli sürülmüş ideyaları təşkil etmək üçün onların təsnifatlarını verə bilər. Bu zaman meyarlar müəyyənləşdirilir; meyar kimi kateqoriyalar, simvollar, əsas sözlər, təsvirlər və.s. çıxış edə bilər. Bunun üçün 5-10 dəqiqə vaxt ayırır və bütün sinif birlikdə işləyir.

7. Aparıcı ideyaları yekunlaşdırır; şagirdlər artıq bildirilmiş ideyaları təhlil edir, qiymətləndirir, mübahisə aparır. Şagirdlər əsas ideyaları seçirlər. Bu ideyaların riskləri, ziddiyyətləri barəsində müzakirələr aparılır.

Həmçinin, beyin həmləsi bir qrup insanın yaradıcı fikirlərini ortaya qoymaq və problemləri həll etmək məqsədilə bir araya gəldiyi bir texnikadır. Bu metod, sərbəst düşünmə və ideyaların açıq müzakirəsi prinsipinə əsaslanır. Bu metodun şərtləri; İlk mərhələdən beyin həmləsi aparıcı tərəfindən aparılmalıdır, ideyaların yaradılması, üçün beyin həmləsinə ayrılmış vaxta riayət etməklə hər hansı ideyalı sərbəst şəkildə irəli sürülməsi təmin olunmalıdır, beyin həmləsi zamanı hər hansı bir tənqid qadağandır, ideyalar heç bir sübut olmadan irəli sürülür. Bu metodun iştirakçıları arasında əvvəlcədən müsbət münasibətlər olmalıdır, müəllim şagirdləri öz ideyalarını irəli sürməyə ruhlandırmaqla, müdaxilələrin qarşısını almaqla əsl katalizator olmalıdır. Rollu oyun (rollu dialog) frontal metodlardan biridir. Rollu oyun hər hansı bir problemə müxtəlif nöqtəyi-nəzərdən yanaşmalardan ibarətdir. İştirakçılar müxtəlif rolları öz üzərlərinə götürürlər və hər hansı bir hadisəni bu mövqelərdən qiymətləndirirlər. Bu metod şagirdlərin yalnız birbaşa təcrübəsindən deyil, həm də simulyasiya edilmiş təcrübədən öyrənə bilməsinə əsaslanır. Simulyasiya-imitasiya, təqlid etmək, fəaliyyət və hadisələri yalandan yaratmaq deməkdir. Əsas məqsəd şagirdlərə onlarınkindən fərqli fikir, vəzifə, maraq və motivasiyaları olan həmyaşıdlarını başa düşməkdə kömək etmək üçün tanış olmayan şərait yaratmaqdan ibarətdir [2]. Rollu oyunlar:

1. Şagirdlərə özləri və ətrafdakılar haqqında incəsənət yolu ilə məlumat əldə etməyə, problemə digər adamın gözü ilə baxmağa, və yeni davranış modellərinə yiyələnməyə imkan verir.

2. Rola girmək və ifadə etmə bacarıqlarını formalaşdırır.

3. Tənqidi və yaradıcı təfəkkürü inkişaf etdirir və üzə çıxarır.

4. Əməkdaşlığı, tolerantlığı inkişaf etdirir.

5. Uyğunlaşa bilmə səviyyəsini və qarşılıqlı ünsiyyəti yaxşılaşdırır. Oyun prosesində uğurlu təlim həyata keçirilir: uşaqlar məlumatı qeyri-adi qavrayır və yadda saxlayırlar. Şagirdin bu oyundan əldə etdiyi başlıca keyfiyyət-emosional təəssüratdır. Emosional təəssürat isə dərsin gedişində informasiyanı və ya oyunun mövzusunun inkişaf etdirən söhbətin qavranması üçün əsas rol oynayır. Bu metodun algoritmi isə aşağıdakılardır:

1. Motivasiya. Əldə etmək istədiyimiz məqsədləri oyunun mövzusunun və oyunda iştirak edəcək obrazları müəyyənləşdirmək.

2. Rolları paylaşmaq. Rolların təsviri olan kartlar hazırlayırıq. Şagirdlərlə kimin şərh edəcəyi, kimin müşahidə aparacağı, qrupların necə fəaliyyət göstərəcəyi qərara alınır.

3. Tapşırıqların verilməsi. Oyunun gedişi müəyyənləşdirilir, məzmunu və müxtəlif obrazların rolunu təqdim edərək, dialogların qurulduğu səhnələr müəyyənləşdirilir.

4. Qruplarda iş. Tapşırıqım izahı, qrup rollu oyunlar üçün hazırlanır. Əgər qrup əvvəllər rollu oyunlarda iştirak etməyibsə onları məzmunla tanış etmək üçün asan bir situasiya təklif edilir. Situasiyanı təhlil etmək və fəaliyyəti hazırlamaq üçün bir neçə dəqiqə vaxt verilir.

5. Təqdimat. Şagirdlər səhnəni şərh edirlər.

6. Qiymətləndirmə. Nəhayət, şagirdlərdən xahiş olunmalıdır ki, bu fəaliyyət barəsində düşünsünlər və ona təlim təcrübəsi kimi yanaşsınlar. Yarana biləcək problemlər:

1. Mövzu və məqsəd aydın olmur;

2. Rola girmək problem (emosional);
3. Söz ehtiyatının azlığı;
4. Vaxtın düzgün bölüşdürülməməsi;
5. Vasitələrdən düzgün istifadə edilməməsi;
6. Yaradıcı yanaşılmaması.

Rollu oyunlar dərsləri canlandırır, şagirdlərin biliklərini dərinləşdirir və motivasiyanı artırır. Rollu oyunları dörd mərhələyə bölə bilərik: hazırlıq, planlaşdırma, performans və müzakirə. Hazırlıq mərhələsini ev tapşırığı kimi vermək olar. Planlaşdırma dərslərin əvvəlində planlaşdırılır ki, artıq dərslə başladıqda şagirdlər tam hazır olar. Performans mərhələsində oyun keçirilir. Müzakirə mərhələsində isə siz oyunun mövzunu şagirdlərlə müzakirə edirsiniz. Elektrik sahəsi, elektrik cərəyanı mövzularını tədris edərkən bir qrup şagird atom, digər bir qrup şagird isə sərbəst elektronlar ola bilər. Şagirdlərdən biri isə elektrik sahəsi rolunu oynaya bilər. Elektrik sahəsi olmadıqda sərbəst elektronlar olan şagirdlər nizamsız hərəkət edirlər. Elektrik sahəsini oynayan şagird gəldikdə isə artıq sərbəst elektronlar nizamlı hərəkət edərək elektrik cərəyanı yaradırlar. Eynilə bu üsulla siz elektrik müqaviməti, diffuziya, yarımkəçiricilərdə elektrik keçiriciliyi mövzularını da rollu oyun kimi təşkil edə bilərsiniz. Bundan əlavə, müxtəlif fiziki hadisələrin kəşfinə aid əhvalatları da səhnələşdirə bilərsiniz. Məs: Nyutonun ümumdünya cazibə qanununun kəşfi, Qalileyin Piza qülləsində apardığı təcrübə, Arximed qanununun kəşfi və s. Bu, şagirdlər üçün maraqlı və əyləncəli olacaqdır. Rollu oyunlar metodundan istifadə edərkən həm şagirdlərdə qavrama bacarığı formalaşır, həm də motivasiya yaranır. Rollu oyun metodu şagirdlərdə tənqidi və yaradıcı təfəkkürü, əməkdaşlıq, idarəetmə və öyrətmə bacarıqlarını inkişaf etdirir [3].



## ƏDƏBİYYAT

1. Fizikanın tədrisində fəal və interaktiv təlim metodlarının tədqiqi. VII- sinif üçün metodik vəsait /T. Əzizov, A. S. Xalıqov ; elmi red. Q. Çingiz ; Sumqayıt Dövlət Universiteti, Azərb. Resp. Təhsil Problemləri İn-tu, Bakı, Azərneşr 2007
2. Arzu Daşdəmirov. Ümumtəhsil kurikulumunun əsasları. Dərs vəsaiti. Bakı, 2017
3. Абдулов Р. М. Использование современных интерактивных средств обучения при развитии исследовательских умений учащихся в обучении физике // Педагогическое образование в России. – 2012. – № 5. – С. 180–184

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-12-14

## КОНЦЕПЦИИ ГУМАНИСТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ В ОБРАЗОВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

**ИГАМБЕРДИЕВА ФЕРУЗА НАСРУЛЛАЕВНА**

Общеобразовательная средняя школа №109,  
учитель русского языка и литературы,  
педагог – эксперт  
город Шымкент, Республика Казахстан

---

**Аннотация.** Обоснование концепции о гуманистических ценностных ориентациях в образовании, с основным фокусом на роль русского языка и литературы, представляется крайне важным в современном образовательном контексте.

Первоначально, гуманистические ценностные ориентации занимают важное место в формировании личности обучающегося, способствуя развитию эмпатии, толерантности, критического мышления и других важных качеств. Исследование роли русского языка и литературы в этом контексте позволит выявить специфику влияния данных предметов на формирование гуманистических ценностей у учащихся.

Во-вторых, анализ опыта применения гуманистических ценностных ориентаций на уроках русского языка и литературы в школах Казахстана поможет выявить успешные практики, а также проблемные моменты в данной области. Это позволит предпринять целенаправленные меры для улучшения образовательного процесса.

Наконец, разработка эффективных стратегий развития гуманистических ценностных ориентаций обучающихся через изучение русского языка и литературы в общеобразовательных школах Казахстана имеет практическое значение.

Таким образом, исследование данной концепции позволит не только лучше понять влияние гуманистических ценностей на образование, но и разработать практические рекомендации для улучшения образовательного процесса в школах Казахстана.

**Ключевые слова:** Гуманизм, гуманистические ценности, образование, гуманистические ценностные ориентации

---

**Abstract:** The substantiation of the concept of humanistic value orientations in education, with the main focus on the role of the Russian language and literature, is extremely important in the modern educational context.

Initially, humanistic value orientations occupy an important place in the formation of a student's personality, contributing to the development of empathy, tolerance, critical thinking and other important qualities. The study of the role of the Russian language and literature in this context will reveal the specifics of the influence of these subjects on the formation of humanistic values among students.

Secondly, the analysis of the experience of applying humanistic value orientations in Russian language and literature lessons in schools in Kazakhstan will help identify successful practices, as well as problematic issues in this area. This will allow us to take targeted measures to improve the educational process.

Finally, the development of effective strategies for the development of humanistic value orientations of students through the study of the Russian language and literature in secondary schools in Kazakhstan is of practical importance.

Thus, the study of this concept will allow not only to better understand the impact of humanistic values on education, but also to develop practical recommendations for improving the educational process in schools in Kazakhstan.

**Key words:** Humanism, humanistic values, education, humanistic value orientations

---

Работа по теме гуманистических ценностных ориентаций в образовании с учетом роли русского языка и литературы является актуальной и перспективной. В ходе исследования планируется углубленный анализ теоретических подходов к гуманистическим ценностям, а также изучение практического опыта и методов их реализации в учебном процессе.

Особое внимание будет уделено роли русского языка и литературы как основных компонентов гуманитарного образования и факторов формирования ценностных ориентаций учащихся. Планируется провести анализ современного состояния обучения русскому языку и литературе в школах, выявить сильные и слабые стороны практики преподавания данных предметов с точки зрения гуманистического подхода.

Целью исследования будет разработка рекомендаций по оптимизации образовательного процесса с учетом внедрения гуманистических ценностных ориентаций через изучение русского языка и литературы. Предполагается выявить перспективные стратегии преподавания, способствующие развитию чувства ответственности, этичности и культуры учащихся, а также формированию их гуманистического мировоззрения.

Считаю, что данное исследование окажет значительное влияние на совершенствование образовательной практики, обогатив ее гуманистическим подходом и способствуя формированию ценностно-смысловой основы образования для молодого поколения.

Продолжать исследование в области гуманистических ценностных ориентаций в образовании, с акцентом на русский язык и литературу, представляется важным шагом в развитии образовательной сферы.

При дальнейшем изучении данной проблематики можно обратить внимание на роль ценностей в формировании личности обучающихся, воздействие гуманистических принципов на культурное развитие общества, а также на связь между гуманистическим подходом и эффективностью образовательного процесса.

Кроме того, стоит уделить внимание исследованию педагогических методов и технологий, способствующих внедрению гуманистических ценностей в образовательную практику. Анализ использования современных образовательных технологий и ресурсов для поддержки гуманистического обучения также может дать ценные выводы.

Очень важным будет рассмотреть влияние вышеупомянутых аспектов на развитие обучающихся как личностей, их мотивацию к обучению, социальную адаптацию, а также возможности для самореализации в обществе. Исследование в этих направлениях сможет пролить свет на способы создания более гуманистической образовательной среды и подготовки более гармоничного поколения.

Таким образом, глубокий анализ истории, теории и практики гуманистического образования с учетом русского языка и литературы позволит не только расширить наши знания в данной области, но и дать импульс для дальнейшего развития образовательной сферы в целом.

**Опыт применения гуманистических ценностных ориентаций на уроках русского языка и литературы в школах Казахстана.**

**Инновационные подходы в обучении русскому языку и литературе.**

- Использование интерактивных методов и технологий.
- Организация проектной деятельности обучающихся.
- Интеграция различных искусств и культурных аспектов в учебный процесс.

**Роль учителя в создании гуманистического образовательного пространства.**

- Взаимодействие учителя и ученика на основе доверия и взаимного уважения.
- Индивидуальный подход и дифференциация обучения.
- Создание атмосферы творчества и самовыражения.

**Результаты применения гуманистических ценностных ориентаций на уроках русского языка и литературы.**

- Развитие коммуникативных и творческих навыков.
- Успешная адаптация к современным требованиям общества.

-Формирование гармоничной личности с высокой эмоциональной интеллектуальностью.

Такое оглавление позволяет в рамках работы охватить основные аспекты гуманистических ценностных ориентаций в образовании, рассмотреть опыт применения данных подходов на уроках русского языка и литературы в школах Казахстана, а также выделить эффективные стратегии развития гуманистических ценностных ориентаций обучающихся через изучение указанных предметов.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-15-21

## РАЗВИТИЕ РЕЧИ У ДЕТЕЙ ПО ВОЗРАСТАМ

**ПАРВАНА РЗАЕВА**

Преподаватель

Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

*«Душа исцеляется от общения с детьми»*

**Федор Достоевский**

---

**Аннотация.** *Безусловно, каждый ребенок уникален. Поэтому не стоит сравнивать его с соседским малышом, который и ходить начал раньше, и первое слово произнес еще до года. И для своевременного развития речи ребенка имеет большое значение отношение к нему взрослого, т.к. внимательное, бережное, доброжелательное отношение обеспечивает развитие ответных положительных эмоций и разнообразных реакций. Без этого невозможно устанавливать с ребенком тесный контакт и развивать его речь.*

*Мы знаем, что речь включает в себя несколько составляющих сторон: фонематический (звуковая культура), лексическую, грамматический строй, связную речь. На протяжении дошкольного возраста связная речь развивается в направлении от диалогической к монологической.*

**Ключевые слова:** *общение, отношение, словесная речь, овладение языком, речевая практика.*

---

Развитие речи у ребенка существенно отличается от ее исторического развития. В то время как общественно-историческое развитие речи совершается вместе с развитием и изменением языка, ребенок усваивает уже готовый, сложившийся язык, он учится языку. Это очень сложная задача: ведь ребенок должен овладеть в немногие годы продуктом много-тысяче-летней истории языкового развития. Поэтому овладение языком протекает как активный и творческий процесс.

Развитие речи у детей проходит четыре основных периода. Первый период является периодом приготовления словесной речи. Начинаясь очень рано он продолжается до конца первого года жизни ребенка. Второй период - это период первоначального овладения языком и формирования расчлененной звуковой речи. Он протекает в нормальных условиях быстро и обычно завершается уже на третьем году. Затем наступает третий, гораздо более длинный период - период обогащения языка ребенка и развития его речи в процессе речевой практики. Этот период охватывает годы дошкольного детства. Последний, четвертый период развития речи протекает обычно на основе овладения ребенком письменной речью и связан с систематическим обучением языку в школе. Он продолжается в течение всего последующего развития.

а) Период приготовления словесной речи. Как известно, голосовые реакции наблюдаются уже у новорожденных. Эти крики, хныканье, а несколько позже (3-4 недели) - редкие отрывистые звуки зачатков лепета. Эти голосовые реакции возникают или под влиянием органических ощущений, или в связи с общей, еще не дифференцированной двигательной активностью, которой ребенок отвечает на внешние раздражители и в которую, в частности, вовлекается также и его голосовой аппарат. Они лишены еще функций речи.

С другой стороны, уже в возрасте 2-3 недель дети начинают прислушиваться к звукам. Если, например, около кричащего ребенка похлопать в ладоши или громко заговорить, он затихает. Позже, в возрасте 2-3 месяцев, дети уже начинают связывать звуки голоса с

присутствием взрослого. В ответ на голос, ребенок ищет глазами говорящего и поворачивает голову в его сторону. Это первые зачатки речевого общения.

Первое выделение и понимание слов ребенком возникает, как правило, в действенных и эмоциональных для ребенка ситуациях. Обычно - это ситуация действия ребенка и взрослого с какими - ни будь предметами. Первые усваиваемые ребенком слова воспринимаются им весьма своеобразно. Они еще не отделимы от эмоционального переживания и действия. Столь же своеобразно ребенок схватывает и звуковую сторону слова: для него слово вступает интонационно и ритмически, а затем в общем своем звучании, причем ребенок еще не дифференцирует и не обобщает отдельных значащих звуков - фонем. Для самого ребенка эти первые усваиваемые им слова еще не являются настоящими словами языка.

Период развития активной речи ребенка начинается именно тогда, когда у ребенка появляются попытки подражательно повторять звуки речи вслед за взрослыми (начиная с 8-9 месяцев). При этом ребенок подражает произнесению только тех слов, которые уже вызывают у него реакцию, т.е. которые уже приобрели для него некоторый смысл, вошли в его «пассивный словарь».

Одновременно с началом первых попыток активной речи начинает быстро увеличиваться число слов, понимаемых ребенком. До 11 месяцев прирост слов в месяц выражается в количестве 5-12 слов, а 12-ый - 13-ый месяцы дают уже по 20-45 новых слов. Это объясняется тем, что вместе с появлением у ребенка первых произносимых им слов развитие речи происходит в процессе уже собственно речевого общения. Теперь речь ребенка начинает побуждаться обращенными к нему словами, так что дальнейшее ее развитие происходит в условиях диалектической речи, в процессе которой ребенок и делает свои первые шаги в овладении языком взрослых - его семантикой (значениями слов), фонетикой, морфологией и синтаксисом. Это важнейший, переломный момент, с которого начинается новый, второй период речевого развития.

б) Период первоначального овладения языком. В основе этого периода, начинающего в конце первого, иногда в начале второго года жизни, лежит быстрое развитие и усложнение отношений ребенка к окружающему миру, что и создает у него настоятельную потребность о чем-то сказать; а для этого необходимо, чтобы его речь была отнесена к объективному предмету, чтобы она приобрела более развитое, предметное значение. Таким образом, развитие жизненных отношений ребенка и порождаемая ими потребность в более сложной форме общения вступает в противоречие с прежней примитивной речью и перестраивает ее: в речи ребенка появляются первые настоящие слова языка.

Речь ребенка на этой стадии развития является еще недостаточно грамматически дифференцированной. В ней не выделяется то, о чем говорится, т.е. субъект или подлежащее; не выделяется и предикат - то, что именно говорится. Это, однако, не значит, что они слиты между собой в сознании ребенка. Когда, например, ребенок приходит к матери со сломанной игрушкой и говорит ей «сделай», то предмет высказывания в этом «слове - предложении», конечно, выделен, но только не в слове, а в самом действии ребенка, протягивающего матери этот предмет. Сходные черты речь может приобретать и у взрослых в тех случаях, когда она тоже является симпрактической.

Эти особенности речи ребенка внутренне связаны с тем фактом, что его мышление, в единстве с которым формируется речь, еще имеет характер наглядных, практически действенных интеллектуальных операций. Обобщенные представления, возникающие в процессе интеллектуальной деятельности ребенка, уже оформляются и закрепляются для его сознания в словах языка, которые, однако, сами включаются в мышление только в наглядном, практическом процессе.

А несовершенство фонетики речи ребенка раннего возраста нельзя относить только за счет недостаточного развития артикуляционного аппарата. Оно определяется прежде всего тем, что ребенок недостаточно еще различает и обобщает воспринимаемые им звуки речи.



К возрасту около 2 лет 10 мес. ребенок овладевает почти всей системой звуков языка. Труднее всего ему даются плавные Р и Л, свистящие С и З и шипящие Ж и Ш.

Эти быстрые успехи в овладении языком связаны с тем, что речевое общение ребенка, начиная с конца второго года жизни, приобретает еще одну новую черту. В своей речи ребенок пробует выразить уже не только то, что происходит в данный момент, но и то, что входит в более широкую сферу явлений, которые он наблюдал раньше или которые он только ожидает увидеть, к которым он стремится, хотя их нет в наличной ситуации. Ребенок делает попытки говорить о том, что в данный момент отсутствует в поле его восприятия, он относит свою речь к прошлому и будущему, а не только к настоящему. Таким образом, его речь не может опираться на наличную ситуацию и на действие. Поэтому она требует более развитого строения, и это толкает ребенка к овладению точными значениями слов языка, его морфологией и синтаксисом, к совершенствованию фонетики своей речи.

С освобождением речи ребенка от опоры на воспринимаемую ситуацию, на жест или на действие начинается следующий, третий период ее развития.

в) Период развития языка ребенка в процессе речевой практики. Этот период, начинающийся примерно с двух с половиной лет и завершающийся к шести годам, замечателен тем, что речь ребенка в эту пору развивается в процессе речевого общения, теряющего уже теперь свой прежний, симпрактический или ситуативный характер и поэтому требующего более сложных языковых форм. Ребенок вслушивается в то, что ему рассказывают взрослые, вслушивается не только в речь, обращенную к нему, но и в разговоры взрослых между собой. Ему начинают читать коротенькие рассказы с картинками, потом сказки. Поэтому его речь отражает теперь не только то, что уже известно ему, но вводит его в широкий круг новых для ребенка фактов, событий. Через речь ребенку открываются не только прежде известные ему конкретные явления, но и то новое, что было ему неизвестно об этих явлениях. Он сам начинает рассказывать, иногда фантазируя и очень часто отвлекаясь от наличной конкретной ситуации. Легко понять, как возрастают в связи с этим требования к овладению языком. Ребенок должен усвоить не только множество слов и словосочетаний, входящих в лексику языка, но и научиться грамматически правильному построению речи. Он должен научиться правильно употреблять служебные слова - отрицательные частицы (не, ни), предлоги, союзы, он должен научиться понимать и употреблять многообразные суффиксы, меняющие значение слова. Но ребенок не обучается еще специально в эту пору родному языку, он усваивает его практически, в практике речевого общения. Даже значениями слов он овладевает, лишь следя за их употреблением окружающими и разгадывая их значение из контекста.

Не склонен ребенок задавать вопросы и о морфологии или о синтаксисе языка. И все же успехи, которые он делает в овладении языком, удивительны. Это возможно потому, что ребенок идет по пути обобщения языковых фактов. Конечно, эти обобщения очень не похожи на сознательные грамматические понятия; это именно практические обобщения, вступающие в виде своеобразного «чувства языка». Но для ребенка младшего дошкольного возраста употребление языка неразрывно связано с этими обобщениями. Оно представляет собой «построение по образцу»; ребенок не только воспроизводит уже известные ему слова, но и строит новые, так же как взрослые строят неологизмы: желая, например, сказать «совсем маленький жираф» ребенок решительно говорит по аналогии «жирафленочек».

Таким образом, язык детей, оставаясь в эту пору строго подражательным, является вместе с тем очень творческим. Поэтому их речь максимально морфологична, так как она подчинена практическим обобщениям языковых явлений, но зато она недостаточно считается с языковыми традициями, вследствие того, что языковые обобщения детей, естественно, построены на слишком узкой базе.

Усвоение грамматических категорий и их синтаксического выражения, особенно бурно протекающие в первой половине дошкольного детства, продолжается и до конца этого периода, а отчасти даже и несколько позже (усвоение склонений и спряжений). Вместе с тем

со второй половины дошкольного возраста (с 4-5 лет) развитие речи ребенка вступает в новую стадию.

Эта стадия характеризуется тем, что развитие речи происходит теперь в связи с формированием у детей рассуждающего, логического мышления. Ребенок переходит от простых предложений, в большинстве случаев еще не связанных друг с другом отношениями зависимости, к сложноподчиненным предложениям. В фразе дифференцируются главные, придаточные и вводные предложения. Оформляются причинные («потому что» и т.п.), целевые («чтобы»), следственные («если», «если бы» и т.п.) и прочие связи. Именно на этой стадии речевого развития у детей впервые появляются вопросы о причинных, целевых и прочих отношениях.

К концу рассматриваемого периода дети уже обычно полностью осваивают фонетику языка. Их активный словарь иногда достигает 2-3 тысяч слов. В основном завершается также и практическое овладение грамматикой устной речи.

Главное, что отличает речь детей дошкольного возраста от развитой речи взрослых, - это, во-первых, своеобразие ее внутренней стороны, т.е. своеобразие значений слов, и, во-вторых, трудность, которую представляет для ребенка задача сделать самую речь предметом своего анализа, что является необходимым для того, чтобы вполне сознательно ее строить.

Развитие значений слов, происходящее в процессе общения ребенка, неотделимо от развития строения его речи. Однако соотношение между этими сторонами речевого развития не остается на всех этапах одинаковым, неизменным. В начале речевого развития внешнее строение речи как бы отстает от развития ее внутренней, семантической стороны. В ту пору, когда ребенок говорит еще однословными или двухсловными предложениями, в его речи, формально, как мы видели, еще не дифференцированы между собой субъект - то, о чем говорится, и предикат - то, что именно говорится. В этом периоде речь по своему грамматическому строению беднее, чем ее мыслительное содержание.

После периода быстрого овладения грамматическими формами речи, это отношение, однако, меняется. К концу дошкольного возраста дети располагают уже очень большим запасом слов и почти полностью практически владеют морфологией и синтаксисом устной речи. Однако с семантической стороны их речь еще остается относительно бедной: значение слов недостаточно точны, иногда слишком сужены или слишком широки, синтаксические формы не всегда находятся в соответствии с тем содержанием, которое в них вкладывается.

Вторая особенность, характеризующая речь детей на этой стадии ее развития, заключается, как мы говорили, в том, что дети с трудом могут сделать самую речь предметом своего анализа. Так, например, дети, уже отлично практически владеющие звуковым составом языка, до начала обучения чтению с трудом справляются с такой задачей, как, например, задача произвольно разложить слова на их звуковые элементы. Специально проведенные опыты показывают, что даже задача осознания смыслового различия отдельных, выключенных из живой речи фраз, в том случае, если это различие определяется лишь формально - грамматически, весьма затрудняет ребенка этого возраста.

Обе эти особенности преодолеваются лишь в ходе последующего развития, которое совершается уже под влиянием овладения ребенком грамотой и дальнейшего изучения языка в школе.

г) Период развития речи в связи с изучением языка. Этот новый, четвертый период речевого развития начинается еще в конце дошкольного возраста. Однако его наиболее типические черты обнаруживаются несколько позже, когда ребенок приступает к систематическому изучению родного языка в школе.

Что нового приобретает ребенок в этот школьный период речевого развития? Под влиянием обучения в речи ребенка происходят огромные сдвиги. Они связаны с тем, что в условиях обучения ребенок вступает в совершенно новое отношение к языку, определяемое учебно-познавательными задачами, которые впервые ставит перед ним школа.

Если прежде, на ранних ступенях развития речи, ребенок овладевал языком практически, в процессе речевого общения, то теперь язык становится для него предметом специального изучения. Ребенок должен овладеть в школе не только языковыми знаниями, которых требуют формы общения, складывающиеся в его практической и игровой деятельности. Для возможности дальнейшего успешного обучения и для всей последующей общественно-трудовой жизни необходимо, чтобы он возможно более полно овладел всем тем богатством языка, которое исторически отложилось в лексике, и научился сознательно пользоваться грамматическими и синтаксическими формами языка. Вместе с тем в процессе обучения ребенок должен овладеть и более сложными видами речи - письменной речью, связной монологической речью, и, наконец, приемами художественной литературной речи.

Обучение в школе языку резко сказывается на развитии осознанности и управляемости речи ребенка. Это выражается, во-первых, в том, что ребенок научается сознательно анализировать и обобщать звуки речи, без чего невозможно овладение грамотой. Именно обучение грамоте и выделяет перед ребенком звуко-буквенный состав слова, делает его предметом его сознания.

Во-вторых, развитие осознанности речи под влиянием обучения выражается в том, что ребенок переходит от практических обобщений грамматических форм языка, создающих у него «чувство языка», к сознательным обобщениям, к грамматическим понятиям. Этот процесс совершается, конечно, не сразу и проходит несколько этапов.

Развитие осознания ребенком языка, происходящее в процессе обучения грамматике, является важным условием формирования более сложных видов речи. Так, в связи с требованием дать связное описание, последовательный пересказ, устное сочинение и прочее, у ребенка формируется развернутая монологическая речь, а она требует уже гораздо более сложных и более осознанных грамматических форм, чем те формы, которые нужны для диалогической речи.

Таким образом, под влиянием школьного обучения речь ребенка обнаруживает ряд дальнейших изменений.

Все эти изменения не могут быть, однако, правильно поняты вне связи с тем фактом, что ребенок овладевает в этот период развития новой для него формой речи - письменной речью, которая оказывает на развитие устной речи огромное влияние. Все исследования письменной речи детей согласно отмечают исключительную трудность, которую представляет в начале обучения задача выражения мысли в письменной форме. Как показывает анализ детских писем, первых письменных сочинений и т.п., письменная речь детей первоначально оказывается более бедной, чем их устная речь. И это понятно, так как письменная речь является психологически наиболее сложной формой речи.

В ходе дальнейшего развития письменная речь обгоняет речь устную. Если вначале обучения устная речь является естественной основой, на которой строится речь письменная, то впоследствии устная речь сама начинает испытывать на себе влияние письменной речи.

Письменная речь обладает тем преимуществом, что, фиксируя на бумаге речевой процесс, она позволяет вносить в него изменения, возвращаться к уже ранее выраженному, и т.д. Это и сообщает письменной речи исключительное значение в смысле формирования правильной, высоко развитой речи. Особенно следует подчеркнуть ту роль, которую играет сознательное обучение детей орфографии. В связи с обучением орфографии и пунктуации ребенок учится анализировать и контролировать речь и на этой основе произвольно строить ее в зависимости от тех объективных требований, которые предъявляет к ней та или иная ее общая форма.

Наконец, развитие письменной речи оказывает влияние и на восприятие связной монологической речи - объяснений урока, докладов, лекций и т.п. Все это требует от слушателя умственной активности, умения осмыслить речь, которое должно быть воспитано у учащегося. Так как осмысливание связной речи представляет собой как бы мысленное ее

конспектирование, то и это умение совершенствуется в связи с письменной речью, в частности, в связи с развитием навыка письменного конспектирования.

Период школьного обучения является периодом дальнейшего интенсивного обогащения общего лексического запаса ребенка. Происходит оно, конечно, не только под влиянием занятий языком и чтения художественной литературы, но и под влиянием занятий другими школьными предметами. Поэтому воспитание речи ребенка должно пронизывать в школе решительно всякую учебную работу.

**Признаки благополучного развития речи у ребенка:**

- физическое развитие ребенка соответствует возрасту
- у ребенка нет никаких неврологических заболеваний
- ребенок активно общается со знакомыми и родными и стесняется разговаривать с незнакомыми людьми

- ребенок охотно повторяет за вами все, что слышит

- ребенок активно решает свои проблемы с помощью речи

- ребенок вслушивается в свою речь и старается исправить свои ошибки сам

**Признаки неблагополучного развития речи у ребенка:**

- ребенок развивается с задержкой

- ребенок перенес тяжелые заболевания

- у ребенка есть неврологические заболевания

- ребенок неохотно повторяет за вами слова и предложения, которые он слышит

- когда ребенок слышит просьбу «Повтори» или «Скажи это еще раз», он молчит, стиснув зубы, или уходит, как будто Вас не слышал

- он предпочитает решать свои проблемы самостоятельно, не обращаясь к вам за помощью («самостоятельный» ребенок)

- ребенок одинаково активно общается со знакомыми и незнакомыми людьми

- ребенку безразлично, понимает ли его кто-то. Он говорит на одном ему понятном языке. На замечания «Скажи еще раз лучше» не реагирует

- речь ребенка значительно отстает от уровня развития речи его сверстников

Если вы обнаружили хотя бы один признак неблагополучного развития речи ребенка, значит, вашему ребенку необходима помощь!

**Итак, что нужно делать для правильного формирования речи?**

Современные исследования показали, что речь ребенка формируется преимущественно благодаря взаимодействию со взрослыми. Поэтому контакт родителей и детей раннего возраста так важен для речевого развития.

С самого рождения разговаривайте с малышом, сопровождайте любую коммуникацию с ним (кормление, переодевание, массаж) эмоционально окрашенными словами. Чаще называйте его по имени, произносите названия вещей, которые его окружают, и давайте вслух характеристику его деятельности и тому, как здорово он со всем справляется.

Разговаривая с детьми раннего возраста, лучше использовать короткие предложения и произносить их раздельно. Старайтесь поддерживать диалог с малышом, задавая ему вопросы в игровой форме.

**Как развивать речь у детей в домашних условиях?**

Формированию речи дополнительно помогают простые игры и упражнения, которые легко организовать в домашних условиях. Ниже приводим примеры некоторых из них.

**Развитие мелкой моторики**

Предлагайте ребенку выполнять мелкие и точные движения пальцами рук. Это помогает стимулировать развитие речи, так как центры головного мозга, отвечающие за моторику и речь, находятся рядом друг с другом. Также рекомендуется делать массаж кистей рук ребенка и регулярно устраивать пальчиковые игры, особенно такие, где каждый пальчик совершает изолированные движения, а также чередуется сжатие и расслабление мышц кисти.

**Книги и картинки**

Читайте ребенку детские стихотворения и сказки, пойте ему песенки, разглядывайте вместе простые книжки, называйте картинки. Особенно эффективным считается использование карточек с изображением животных, транспорта и т. п., которые можно перебирать и озвучивать.

Артикуляционная гимнастика

Организовывайте разнообразные веселые игры, благотворно влияющие на органы речи. Например, вместе с ребенком можно строить гримасы перед зеркалом: показывать язык, надувать щеки. Также полезными будут дыхательные игры, например выдувание мыльных пузырей, попытки сдуть со стола бумажку или мячик для настольного тенниса.

Если ребенок родился здоровым, задержка его речевого развития может возникнуть из-за неправильных действий взрослых во время подготовительного периода: при недостаточном речевом общении с малышом, невнимании к его слуховому восприятию, подражанию звукам и словам взрослого, при несвоевременной выработке интонационной выразительности речи и смысловых связей между словом и предметом.

Нарушение речи вызывают разные причины: врожденные аномалии центральной нервной системы, коры головного мозга, неба, языка, дефекты носового дыхания и снижение мышечного тонуса мягкого неба (такая патология приводит к гнусавости), психическая травма (к примеру, у впечатлительных, склонных к неврозам детей реакция испуга может спровоцировать заикание) и др.

Ребенок, родившийся глухим или потерявший слух в результате болезни в первые недели и месяцы жизни, не научится говорить, пока сурдопедагог (специалист, обучающий глухих детей речи) не обучит его «чтению с губ», не научит произносить отдельные звуки, а затем слова с опорой на тактильное, кинестетическое, а также зрительное восприятие. Такие занятия нужно начинать с трех-четырёхлетнего возраста.

В наше время - развития информационной техники, развитие речи очень актуально. Дети умеют пользоваться этой техникой, проявлять же своё речевое творчество – нет. Легче скачать в Интернете, чем показать свой словесный потенциал.

Мало дети посещают библиотеки, читают книги, рассматривают иллюстрации и рассказывают об этом. Свой личный опыт впечатлений, ощущений не могут описать хотя бы в 2-3 фразах. Встречные вопросы, они же наводящие ставят в тупик даже родителей. Элементарное описание увиденного вызывает недоумение: «зачем?» Живое общение, обмен впечатлениями переходит в краткий сленг или общение в чате, смс по телефону.

Вот почему так необходимо, прежде всего, живое общение с ребёнком и грамотно построенное обучение родной речи.

#### ЛИТЕРАТУРА:

1. «Психология». Академия Педагогических Наук РСФСР, УЧПЕДГИЗ-1948
2. <https://solncesvet.ru/opublikovannyye-materialyi/doklad>
3. <https://prezident-med.ru>>logoped
4. <https://frutonyanya.ru/school/articles/razvitie-rechi-u-detej/>
5. Разные информационные ресурсы

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-22-25

## ХИМИЯ ПӘНІН МАТЕМАТИКА ЖӘНЕ ФИЗИКА ПӘНДЕРІМЕН КІРІКТІРЕ ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ

### ИСА ҚАНЫМ МАНАТҚЫЗЫ

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің магистранты

***Аннотация.** The article discusses the techniques of integrating physics, mathematics and chemistry and their application in the classroom as a means of increasing interest in the study of chemistry.*

***Кілт сөздер:** Пәнаралық интеграция, химия, физика, математика, химиялық білім, интеграция, пәнді оқуға деген қызығушылық.*

**Кіріспе.** Мемлекеттік білім беру стандарты білім беру жүйесіне белсенді тәсілдер негізінде сапалы оқыту міндетін қояды. Білім алушы оқу процесіне белсенді қатысуы, өзін-өзі оқыту дағдыларына ие болуы, сонымен қатар, ақпараттық ағымды бағдарлай білуі тиіс. Оқу іс-әрекетінің негізі мотивтер, қажеттіліктер және танымдық қызығушылық болып табылады.

Қазіргі уақытта жаратылыстану және техникалық білімнің интеграциясы ғылым мен техниканың қазіргі даму деңгейінің негізі болып табылады. Бейінді емес пәндерді оқуға қатысты таымдық қызығушылық, әдетте, студенттерде төмен. Бұл мәселені оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетінің ерекшеліктерін ескере отырып шешуге болады. Ол үшін қажет:

1. Пәнаралық интеграция арқылы оқу процесінің әлеуетті мүмкіндіктерін іске асыру үшін жағдайларды анықтау және әзірлеу және пән мұғалімдерін интеграциялау қажеттілігі;

2. Жаратылыстану-математикалық цикл пәндерінің интеграциясының жеткіліксіздігіне қарамастан, білім алушылардың оқу процесінде жан-жақты дамуы;

3. Физика және математикамен интеграцияланған химия сабақтарын өткізу, сондай-ақ физика және математика саласында жақсы дайындық деңгейі бар оқушыларда химияны оқуға ынталандыру деңгейін арттыруға ықпал ететін пәнаралық сипаттағы іс-шаралар.

Сондықтан, оқушылардың химияны оқуға танымдық қызығушылығының деңгейін арттыруға ықпал ететін химия бойынша интеграцияланған сабақтар өткізу әдістемесін әзірлеу өзекті болып табылады. Химияны оқыту процесінде физика мен математикамен интеграция жүзеге асырылса, оқушылардың химияны оқуға деген танымдық қызығушылығының деңгейі артады.

Пәнаралық интеграция келесідей құрылыммен сипатталады:

- құрамы бойынша;
- әрекет бағыты бойынша;
- бағыттаушы элементтердің өзара әрекеттесу тәсілі бойынша.

Құрамы бойынша пәнаралық интеграциялар белгілі бір тақырыпты зерделеу кезінде басқа оқу пәндерінен не қолданылатынын, өзгертінін көрсетеді. Бағыт бойынша пәнаралық байланыстар:

1) кең пәнаралық негізде оқылатын нақты қарастырылатын оқу тақырыбы үшін пәнаралық ақпарат көзі болып табылатын бір, екі немесе бірнеше оқу пәндері.

2) пәнаралық ақпарат базалық оқу пәнінің оқу тақырыбын (тікелей байланыстар) зерделеу кезінде ғана пайдаланылады немесе бұл тақырып басқа тақырыптар, оқу жоспарының басқа пәндері (кері немесе қалпына келтіру байланыстары) үшін формация инстанцияларының "жеткізушісі" болып табылады.

Уақыт факторы көрсетеді:

- оқушылар басқа пәндерден қандай білімді алды, ал болашақта қандай материалды әлі зерттеу керек (хронологиялық байланыстар);

- пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру процесінде қандай тақырып зерттеу мерзімдері бойынша жетекші, ал қайсысы жетекші емес (хронологиялық синхронды байланыстар).

- пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру процесінде тақырыптардың өзара әрекеттесуі қанша уақытқа созылады.

**Әдістер.** Пәнаралық байланыстардың жоғарыда келтірілген жіктелуі курстық байланыстарды (мысалы, физика, математика, химия арасындағы байланыстар — физика курсы; Бейорганикалық және органикалық химия арасындағы байланыстар — химия курсы), сондай-ақ белгілі бір оқу пәнінің тақырыптары арасындағы ішкі байланыстарды, мысалы, физика, Органикалық химия. Хронологиялық түрлердің ішілік және пәнішілік байланыстарында байланыстардың сабақтастық және перспективалық түрлері басым болады, ал синхронды байланыстар күрт шектелген, ал пәндік байланыстарда синхронды көрініс мүлдем жоқ.

Ағымдағы сұрақ төңірегінде оқу процесін жетілдіру үшін қажет жайттар өте көп, солардың бірнешесін атап айтатын болса: жаратылыстану-ғылыми пәндердің оқу материалының мазмұнында жүйелілікті күшейту маңызды; оқыту әдістерінде — проблемалық, танымдық белсенділікті жандандыру; ұйымдастыру нысандарында — әртүрлі пәндер оқытушыларының ынтымақтастығы.

Оқушылардың физика мен математиканы оқу қабілеттерін талдау [1] физика-математикалық сынып оқушылары оқу-танымдық процестердің математикалық және жаратылыстану-ғылыми бағыттарының үйлесімімен сипатталады деп қорытуға болады [2]. 1 - кестені талдау физика-математикалық сынып оқушыларының химияны үйренуге қажетті қабілеттері бар екенін көрсетеді: аналитикалық ойлау, ойлау процестерінің динамикасы, кеңістіктік ойлау, абстракцияға бейімділік. Химия курсы мұндай оқушыларды физика және химия зерттейтін объектілердің ортақтығы, физикалық және химиялық процестердің өзара байланысы, химияда қолданылатын физикалық зерттеу әдістері (спектрлік және рентгендік құрылымдық талдау әдістері, Электронды микроскопия және т.б.) туралы түсінік қалыптастыра алады.

Химия мен физиканың жалпы пәндік саласы бар - заттың атомдық және молекулалық деңгейлері. Екі ғылым да кванттық механиканы және бірдей талдау әдістерін қолданады. Химия мен физиканың жалпы пәндік саласының элементтері зерттелген кезде оқытуда байланыс орнату орынды болады. Нақты ғылым ретінде химияның математикалық аппаратын күшейту де маңызды [3].

1-кесте. Математикалық және жаратылыстану бағыттары бойынша қабілеттер

Процесс	Математикалық бағыт	Жаратылыстану бағыты
Қабылдау	Аналитикалық	Аналитикалық
Ойлау	Абстрактілі-теориялық ойлау; Жалпылаудың жеңілдігі мен кеңдігі, талдау тереңдігі; Ойлау процестерінің кең ауқымы; Математикалық логика және ақыл-ой; Кеңістіктік ойлану	Теориялық ойлау; Логикалық және бейнелі компоненттердің тіркесімі; Кеңістіктік ойлану; Модельдеу қабілеті
Есте сақтау жады	Ауызша-семантикалық, жалпыланған, математикалық	Ауызша-семантикалық, бейнелі
Қиялдау	Шығармашылық, кеңістіктік	Шығармашылық,

**Нәтижелер.** Интеграцияны жүзеге асыратын материалды таңдауға кірісе отырып, келесі принциптерді бөліп көрсетуге болады:

1. Оқу бағдарламасының химиялық-физикалық мазмұны өзара байланысты болуы керек.  
2. Оқушыларға хабарланған фактілер дұрыс болуы керек: екі пән бойынша бірдей дәрежеде. Қазіргі таңда мектеп курсындағы химия базасына да аналитикалық химия, заттарды талдаудың физикалық және физика-химиялық әдістерінің негізгі элементтері енгізілген: ИҚ спектроскопиясы, рентген сәулелерін талдау, ЯМР спектроскопиясы, масс-спектрометрия.

3. Химиялық-физикалық және математикалық оқу материалы оқушыларға қол жетімді болуы керек: оқушылардың жасына және теориялық дайындық деңгейіне сәйкес келуі керек.

4. Химиялық-физикалық оқу материалы жаратылыстану ғылымдарын нақтылау және жалпылау тәсілі болуы керек. Д.П. Ермагиннің анықтамасы бойынша: "пәнаралық байланыстарды мектеп курстарында объективті қолданыстағы қатынастарды көрсететін, оның оқу компоненттерінің келісілген өзара әрекеттесуі арқылы оқушыларды оқытудың бағытталған процесінің мақсатын жүзеге асыруды қамтамасыз ететін дидактикалық жүйе ретінде қарастыруға болады" [4].

Пәнаралық байланыстарды пайдалану басқа пәндер бойынша оқу бағдарламаларындағы мақсаттарды салыстыруды талап етеді, оқу тәжірибесінде пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру жаратылыстану циклі мұғалімдерінің қиындықтарын болжайды. Жоғары сыныптардағы физика және химия бойынша оқу бағдарламаларының мазмұнын талдау [5, 6] пәнаралық интеграцияны жүзеге асыру үшін мектеп курсында қолдануға болатын ақпарат көлемін анықтауға мүмкіндік берді (2-кесте).

2-кесте. Физика-химиялық материалдың мазмұны

Ұзақ мерзімді жоспар бөлімі (физика)	Ұзақ мерзімді жоспар бөлімінің тақырыптары /мазмұны	Оқу мақсаттары (физика)	Оқу мақсаттары (химия)
Газ заңдары	Идеал газдың күй теңдеуі.	10.3.2.1-есептерді шешуде идеалды газдың күй теңдеуін қолдану	10.1.1.3-зат мөлшерінің шамасын және стехиометриялық заңдарды пайдалана отырып есептеулер жүргізу
Әр түрлі ортадағы электр тогы	Электролит ерітінділері мен балқымаларындағы электр тогы. Электролиз заңдары.	10.4.3.5-электролиттердегі электр тогын сипаттау есептерді шешуде электролиз заңдарын қолдану	10.2.3.8-электролиз процесінің мәнін сипаттау 10.2.3.9-электродтардағы электролиз өнімдерін болжау үшін эмпирикалық ережелерді қолдану
Атомдық және кванттық физика	Резерфордтың альфа бөлшектерін шашырату тәжірибесі. Бор Постулаттары. Франк пен Герцтің тәжірибелері	11.8.1.12-Резерфордтың альфа бөлшектерін шашырату тәжірибесі негізінде атомның планеталық моделін негіздеу;	10.1.3.1-кванттық сандардың сипаттамалары мен мәндерін атау; 10.1.3.2-электрондық орбитальдар толтыру үшін минималды энергия



		11.8.1.13-бор постулаттарының көмегімен атомның тұрақты өмір сүру жағдайларын түсіндіру	принципін, Паули принципін, Хунд ережесін қолдану
--	--	---	---

**Қорытынды.** Химияны оқуға танымдық қызығушылығының деңгейін арттыруға ықпал ететін химияны физика және математика пәндерімен интеграцияланған сабақтар өткізудің маңыздылығы жоғары. Оқу мақсаттары сабақтасып жатқан үш пәнді интеграциялау білімалушылардың оқу материалын жете қабылдауына бірден-бір себеп болып табылады.

#### ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Аршанский Е.Я. Специфика обучения химии в физико-математических классах // Химия в школе.— 2002.— № 6.—с. 23–29.
2. Аршанский Е.Я. Обучение химии в разнопрофильных классах. Учебное пособие.—М.: Центрхимпресс, 2004.—128 с.
3. Афанасенкова, И. В. Межпредметная интеграция как средство повышения интереса к изучению химии у учащихся физико-математических школ / И. В. Афанасенкова, А. А. Байтулесова. // Молодой ученый. — 2022. — № 24 (419). — С. 335-339.
4. Содержание и методы осуществления межпредметных связей в курсе химии. Методические рекомендации / сост. Ерыгин Д.П. и Дьякова М.Б.—М., 1988.—92с.
5. Типовая учебная программа по учебному предмету «Физика» для 10–11 классов естественно-математического направления уровня общего среднего образования по обновленному содержанию—Астана: НАО им. И. Алтынсарина, 2013.— 28 с.
6. Типовая учебная программа по учебному предмету «Химия» для 10–11 классов естественно-математического направления уровня общего среднего образования по обновленному содержанию —Астана: НАО им. И. Алтынсарина, 2013.— 29 с.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-26-30

УДК: 911.3:316.77:304.2

## КУЛЬТУРНЫЙ ТУРИЗМ: ШКОЛА ТОЛЕРАНТНОСТИ И ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ГЛОБАЛЬНОМ МИРЕ

**КАДЫРОВА МАХИРА ИШОНОВНА**

К.п.н., доцент Международного Университета туризма и предпринимательства  
Таджикистана

**ПАРВИНА ИСОЕВА**

старший преподаватель Института физического воспитания им. С. Рахимова  
Таджикистан

---

*В статье рассматривается роль культурного туризма в развитии взаимопонимания между разными народами и культурами, а также его влияние на повышение уровня толерантности.*

*Автор анализирует практики ответственного туризма, направленные на уважение местных традиций, обычаев и экологии. Особое внимание уделяется образовательным аспектам, которые позволяют туристам стать не просто зрителями, но и активными участниками культурного обмена. В статье приведены примеры успешных инициатив, способствующих формированию социальной ответственности у путешественников.*

**Ключевые слова:** культурный туризм, толерантность, взаимопонимание, ответственный туризм, устойчивое развитие, социальная интеграция, культурное наследие, глобализация, образовательные аспекты, коммерциализация.

---

В условиях стремительно изменяющегося глобального ландшафта культурный туризм становится не только средством познания, но и важным инструментом формирования толерантности и сознательной ответственности. Путешествуя по странам с богатым культурным наследием, туристы имеют уникальную возможность встретиться с местными традициями, усвоить уроки истории и узнать о многообразии мировых культур.

Культурный туризм подразумевает не только наслаждение красотой и уникальностью разных уголков Земли, но и осознание своей ответственности за сохранение этих ценностей. Взаимопонимание и уважение к культурным различиям становятся важными аспектами такой практики. Путешественники могут стать послами толерантности, укрепляя межкультурные связи и обогащая себя через обмен опытом и знаниями.

Многообразие культур является неотъемлемой характеристикой современности, выступая как движущая сила, так и результат стремительного роста туристической активности. Это многообразие подчеркивает, что люди воспринимают окружающий мир по-разному. Стремление понять уникальность других культур формирует подлинный интерес к ним. Признание культурного разнообразия и права каждой культуры на существование и развитие служит основой для взаимодействия и взаимозависимости между ними.

Культурное разнообразие подразумевает признание права на существование и уважение многообразия человеческих проявлений, включая обычаи, ценности, верования и языки. Это отказ от поиска единственно верных истин и абсолютных идей в пользу признания значимости и богатства разнообразия человеческого опыта.

В современном мире вопрос культурного разнообразия приобретает особую актуальность. Глобализация, с одной стороны, объединяет культуры, с другой — создаёт новые вызовы для сохранения их самобытности. Следовательно, наряду с изучением современного культуроведения, крайне важно сосредоточить внимание на анализе взаимодействия культур в условиях активно меняющихся глобальных и локальных процессов, учитывая их уникальные особенности и принципы взаимодействия.

Философское осмысление культурного многообразия и исследование степени взаимовлияния культур становится особенно значимым. Начиная с середины XIX века, наблюдается развитие концепций локальных культур и цивилизаций, что свидетельствует о смещении акцента от представления о едином историческом процессе к эволюционной трактовке культуры.

Ключевыми концепциями для понимания культурного разнообразия выступают теория культурно-исторических типов, идея культурной полифонии, а также принцип открытости каждого народа и культуры к взаимодействию и сотрудничеству.

Идея отечественного гуманизма стала одной из первых в мировой науке, обративших внимание на ценность и позитивное значение культурного разнообразия.

Концепция отечественного гуманизма стала одной из первых в мировой науке, которая обратила внимание на важность и положительное значение культурного многообразия. Н.Я. Данилевский, рассматривая вопрос о формах культурного взаимодействия народов, акцентировал внимание на значимости их взаимного влияния, несмотря на собственную теорию о культурно-исторических типах как завершённых. Он замечал: «Вся история демонстрирует, что цивилизация, как форма культуры, не переходит из одной в другую, но это не означает, что они не оказывают влияния друг на друга. Это влияние, хотя и не поддающееся передаче, тем не менее, имеет место. Так осуществляется распространение цивилизации». Н.Л. Данилевский, исследуя механизмы передачи цивилизации, выделяет три ключевых формы их взаимодействия [2]

«Перестройка» или колонизация, предполагающая доминирование одной цивилизации над другой и навязывание своих ценностей и норм.

«Соединение» или ассимиляция, характеризующаяся слиянием двух культур в одну, с потерей отличительных черт каждой из них.

«Минеральные удобрения» - образное определение влияния одной цивилизации на другую, которое, подобно удобрениям, стимулирует развитие и изменения, но не уничтожает существующую культуру.

Н.Я. Данилевский ярко критикует идею о безвозвратном разделении народов на “высшие” и “низшие” уровни развития, основываясь на их физиологических характеристиках. Он утверждает, что объективное сравнение человеческих существ опровергает возможность их классификации по степени организационного совершенства. В его взгляде люди представляют собой “этнографические типы”, которые различаются, но не подчинены друг другу в рамках системы “высшего” и “низшего”. Кроме того, Данилевский отвергает концепцию единого пути человеческого прогресса. Он считает, что развитие не подразумевает движение всех в одном направлении, а включает в себя разнообразие исторической деятельности человечества, охватывающее множество направлений. В этой связи ни одна цивилизация не имеет права считать себя высшей по сравнению с предшественниками или современниками во всех аспектах. Примеры, которые приводятся в этой связи, воспринимаются им как лишь иллюзия, поскольку история состоит из множества автономных, уникальных и самобытных культур, каждая из которых имеет свою собственную судьбу.

Концепция “закрытых культур” Н.Я. Данилевского представляет собой смелый вызов западному антропоцентрическому мышлению, которое традиционно ставит западную цивилизацию в центр мира, считая ее вершиной исторического развития. Данилевский же утверждает, что западное королевство – лишь одно из многих великих культурных образований, каждое из которых обладает своей уникальной душой, историей, и путем развития.

В центре критики Данилевского лежит идея узости западного мышления, которое склонно воспринимать иные культуры как “недоразвитые” или “варварские” по отношению к “цивилизованному” Западу. Он считает такое отношение ошибочным и опасным, так как оно ведет к непониманию и конфликтам.

Задача Данилевского – донести до людей мысль о равнозначности и уникальности всех

великих культур. Он утверждает, что каждая культура представляет собой самобытное богатство мирового наследия, имеет право на существование и развитие в своем собственном ритме.

Ключевыми аспектами концепции “закрытых культур” являются:

Отказ от линейного исторического прогресса: Данилевский считает, что история развития человечества не представляет собой линейный прогресс, ведущий к западной модели цивилизации. Каждая культура имеет свой уникальный путь развития, свои циклы расцвета и упадка.

Уникальность и неповторимость культур: Каждая культура обладает своей собственной душой, характерными чертами, ценностями и традициями.

Культурный диалог и взаимообогащение: Данилевский не отрицает возможность взаимодействия между культурами, но утверждает, что это взаимодействие должно основываться на уважении и равноправии.

Концепция “закрытых культур” является важной вехой в развитии антропологической мысли. Она призывает к отказу от антропоцентризма и к пониманию многообразия человеческой культуры.

Философ категорически отвергает традиционное понимание эволюционного развития, хотя и отмечает, что существуют сходства между разными культурами. Каждая культура создает свои исторические события и символы духовной жизни (души), внося тем самым значимый вклад в общее развитие человечества и углубленное понимание этого процесса.

Добровольное принятие культурных элементов всегда происходит в рамках двух правил – отбора и переосмысления [1]. Новые культурные течения включают в себя элементы прежних, однако их первоначальное значение зачастую не учитывается. В этом контексте русский философ Н.А. Бердяев выделяет два ключевых принципа культурной эволюции общества: консервативный и созидательный. “Культура не может существовать без традиции и преемственности”, - замечал он. Когда сталкиваются две и более культур, эти принципы проявляются в формах принятия “своего” и “чужого”. “Свое” означает сохранение традиций, в то время как “чужое” представляет собой адаптацию новых элементов с переосмыслением. А. Тойнби, один из наиболее значимых историков и культурологов XX века, также отвергает концепцию человеческой истории как единого процесса. Он рассматривает различные разнородные процессы как отдельные, представляющие собой, скорее, параллельные линии развития, которые не пересекаются. По его мнению, цивилизация — это совокупность множества отдельных или локальных культур. Каждая из них является уникальным и ценным историко-культурным явлением.

“Творческие меньшинства, элиты и творческие носители ритма жизни являются движущей силой развития любого историко-культурного сообщества.” [3] – эта фраза отражает глубокую истину о роли инноваций и творчества в формировании и развитии цивилизаций. Не случайно великие революции, научные открытия, художественные шедевры, технические прорывы и прогрессивные социальные преобразования всегда были связаны с деятельностью отдельных личности или небольших групп людей, обладающих исключительным талантом, видением и энергией.

Творческие меньшинства – это не просто группа талантливых людей, а некий интеллектуальный и духовный авангард, который определяет направление развития общества. Это могут быть художники, ученые, писатели, политики, предприниматели, реформаторы, люди с нестандартным мышлением, способные видеть будущее и менять настоящее. Их творческая энергия – это не просто художественное выражение, а сила, которая движет общество вперед.

Элиты – это группа людей, обладающая властью, ресурсами и влиянием в обществе. Но элиты могут быть как творческими, так и консервативными. Творческая элита – это та часть власти, которая способна понимать и поддерживать инновации, новые идеи и творческих личности. Она играет ключевую роль в преодолении барьеров для развития и создания

благоприятных условий для творческого прогресса.

Творческие носители ритма жизни – это те люди, которые чувствуют пульс времени, ощущают динамику развития общества и способны передавать ее другим. Это могут быть лидеры общественного мнения, художественные деятели, журналисты, пропагандисты новых идей. Они формируют общественное сознание, влияют на ценности и поведение людей, способствуют распространению творческих идей и мотивируют общество на изменения.

Однако важно отметить, что творческие меньшинства не должны быть отделены от общества. Их творческая энергия должна находить отклик в сердцах и умах большинства. Только в том случае, если общество готово принять и поддержать творческие идеи, они могут трансформироваться в реальные изменения.

В итоге, творческие меньшинства, элиты и творческие носители ритма жизни являются не просто некоторыми отдельными группами, а неотъемлемой частью развития любого историко-культурного сообщества. Их роль – стимулировать прогресс, вдохновлять общество на изменения и создавать условия для созидательной деятельности.

Тойнби утверждает, что взаимодействия между цивилизациями происходят в контексте времени и пространства. Поскольку все цивилизации могут рассматриваться как современные, их можно сопоставлять по историческому симбиозу, как, например, древнюю Спарту и Германию начала XX века.

В соответствии с этой концепцией, возможно, стоит пересмотреть подход к этнокультурным связям, отказываясь от традиционных представлений о прямых и косвенных взаимоотношениях между культурами или о зонах их взаимодействия.

Однако вывод ученого о том, что все цивилизации уникальны и равнозначны, оказывается не совсем верным. Следует подчеркнуть, что этнокультурные контакты никогда не являются односторонними. Они всегда имеют двусторонний характер, хотя влияние одной цивилизации на другую может варьироваться. Таким образом, разработка теории взаимодействия между цивилизациями остается незавершенной и требует дальнейшего исследования.

Как видно из вышеупомянутых идей, взаимодействие и смешение культур не всегда воспринимаются исключительно как положительное явление. Авторы, скорее всего, подчеркивают это в связи с объективной природой восприятия культурных элементов и необходимостью минимизации негативных последствий. Каждая культура на протяжении своей истории испытывала влияние окружающих культур и оставляла свой след в их развитии. Следовательно, изоляция является неверным подходом к успешному прогрессу культур. Она ведет к ограничению потенциала использования их особенностей.

Когда народы служат своей нации, даже в отсутствие вражды, они часто не могут быть единомышленными. Согласно национальному принципу, который ставит своей главной целью служение нации, каждая культура фактически осуждает себя на моральное одиночество, поскольку не может разделить свою цель с другими нациями.

Действительно, концепцию нации можно интерпретировать по-другому: она может не только отражать волю народа (национальную идентичность), но и выступать требованием глобальной справедливости, согласно которому все народы обладают равными правами на самостоятельное существование и развитие. На самом деле, нация не является высшей целью, перед которой мы должны подчиняться. Она представляет собой живую, естественную и историческую силу, которая предназначена служить более высоким идеалам, и только через это служение она находит смысл и оправдание своего существования. [4]

Именно в открытости и взаимном влиянии можно увидеть путь к взаимному процветанию каждой культуры.

Точно так же культура желаемого народа не является чем-то застывшим. Она должна реагировать на меняющиеся условия и в то же время выполнять задачу саморегуляции общества. В таких случаях сотрудничество часто может выступать эффективным методом внедрения новых тенденций в жизнь данного общества.

В заключение можно сказать, что культурный туризм, являясь неотъемлемой частью современного мира, не просто способствует отдыху и развлечению, но и играет важную роль в понимании, воспитании и преодолении глобальных вызовов. В Культурный туризм также предлагает уникальную возможность для обмена идеями и опытом. Когда мы путешествуем, общаясь с местными жителями, участвуем в их обрядах и праздниках, мы не только расширяем свои горизонты, но и вносим свою лепту в культурный обмен.

Этот процесс обогащает обе стороны: путешественники учатся у местного населения, а жители получают возможность делиться своим наследием и уникальной идентичностью. Культурный туризм также играет важную роль в экономическом развитии регионов. Благодаря интересу туристов, становится возможным развитие культурной инфраструктуры, поддержка ремесел и народного творчества. Такие инвестиции помогают сохранить культурные традиции и обеспечивают занятость местного населения, создавая взаимовыгодные отношения между культурой и экономикой.

На уровне личного восприятия, каждое путешествие – это возможность для саморефлексии и саморазвития. Мы начинаем понимать свое место в мире и ценить вклад других культур в общее человеческое наследие. Таким образом, путешествуя, мы не просто становимся свидетелями чужих историй, а включаемся в самую большую историю человечества, где каждый момент имеет значение.

В эпоху глобализации, когда границы между странами становятся все более прозрачными, культурный туризм играет важную роль в сближении народов и развитии толерантности. Он помогает преодолеть стереотипы и предвзятое отношение к другим культурам, способствуя взаимопониманию и созданию условий для мирного сосуществования.

Культурный туризм также может стать инструментом воспитания ответственности за сохранение природы и культурного наследия. Посещая национальные парки, заповедники, исторические памятники, туристы могут осознать хрупкость и ценность природы и культурных ценностей, также увидеть негативные последствия неразумного отношения к ним.

Более того, культурный туризм может стимулировать экономическое развитие регионов, создавать новые рабочие места и способствовать сохранению традиционных ремесел и культурных ценностей.

Важно отметить, что культурный туризм должен быть устойчивым, то есть не причинять вреда окружающей среде и местным сообществам. Необходимо развивать экологически ответственный туризм, который будет способствовать сохранению природы и культурных ценностей для будущих поколений.

В целом, культурный туризм – это не просто отдых и развлечение, а мост между культурами, способствующий развитию толерантности, взаимопонимания и гармоничного сосуществования народов. Он может стать ключом к устойчивому будущему, где природа и культура будут сохраняться и развиваться в гармонии.

### **СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ**

1. Бердяев Н.А. «Философия свободного духа»- М.: Путь, 1911. — IV, 280, [1] с.
2. Данилевский Н.Я. Россия и Евиопа. - СПб.: Изл-во С-Петеобуо. ун-та. 1995. - С. 83
3. А. Дж. Тойнби. Постижение истории. Москва: Академический проект, 2021. С. 130. ISBN: 978-5-8291-2295-9
4. Соловьев В.С. О народности и народных делах России / Хрестоматия по культурологии. Том 1. Самосознание мировой культуры / Под ред. И.Ф. Кефели, В.Т. Пуляева, В.П. Сальникова, СВ. Степашина — СПб.: ООО Издательство «Петрополис», Санкт-Петербургский университет МВД России, 1999. - С.285 - 286.
5. Этническая культура: проблема самосохранения в современном контексте (культурологические очерки) / Отв. ред. М.В. Иордан, В.Х. Болотоков. Москва, Нальчик, 1997. - 259 с.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-31-35  
УКД : 372.881.2

## ОМУЗИШИ ИСТИЛОХОТИ ИҚТИСОДИ ДАР ДАРСИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

**ЉУРАХОНОВА СУРАЙӢ ҚУДРАТОВНА**

Муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷӣ  
Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибқориҳои Тоҷикистон

**НУРАКОВА НАРГИСЧОРШАНБИЕВНА**

Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибқориҳои Тоҷикистон  
Муаллимони калони кафедраи забонҳои хориҷӣ

***Аннотатсия:** Муаллифон роъу усулҳои гуногуни кор бо луғатро дар ихтисосҳои ғайрифиллологӣ дида баромаданд. Муаллифон луғатро яке аз ҷанбаҳои асосии забонмӯзӣ ҳисоб намуда, нақши онро дар омӯзиши забони хориҷӣ муҳим медонанд. Дар дарсҳои гуруҳҳои таълимӣ самти ихтисосашон иқтисодӣ, мунтазам луғати истилоҳоти иқтисодӣ бояд баррасӣ карда шавад, чунки луғатдонӣ заминаи асосӣ барои забонмӯзӣ мегардад. Муаллифон инчунин қайд намудаанд, интихоби луғат мувофиқи принципҳои интихоби маводи таҳассус ба роҳ монда шуда, бо истифодаи роҳи усулҳои гуногуни тарҷума, иҷрои машқҳои гуногун баррасӣ карда мешавад, инчунин маводҳои асосии баррасии луғат нишон дода шудааст. Муаллифон инчунин аҳамияти омӯзиши забони хориҷиро дар асоси луғат азбаркунӣ асоснок намуда, омӯзиши забони англисӣ, сайқал додан ва мукамал гардонидани дониши забони англисиро тавассути донишҷӯи луғат зарур мешуморанд.*

***Вожаҳои калидӣ:** забон, луғат, соҳа, иқтисодӣ, принцип, усул, машқ, унсур.*

“Learning vocabulary is a very important part of learning English. Good business English means having a big vocabulary.”[1]. Воқеан агар захираи луғат нокифоя бошад, кас наметавонад ибрази ақида ё муошират намояд. Агар донишҷӯ роҳи ғайрӣ гардонидани захираи луғавиашро наёбад, шавқу ҳавасаш нисбати омӯзиши забони хориҷӣ гум мешавад. Луғат яке аз ҷанбаҳои мебошад, ки дар омӯзиши забони хориҷӣ нақши муҳиме мебошад. Дар зинаи дуҷуми омӯзиши забони хориҷӣ баррасии луғати таҳассусӣ шарту зарур аст. Дар дарсҳои гуруҳҳои таълимӣ самти ихтисосашон иқтисодӣ, мунтазам луғати истилоҳоти иқтисодӣ баррасӣ карда мешавад. Дарси нав бо луғати нав оғоз меёбад, бинобар ин интихоби луғат мувофиқи усулҳои интихоби маводи таҳассус ба роҳ монда мешавад.

Усулҳои асосии интихоби луғат инҳоянд:

- 1) дар нутқ зуд-зуд истифодашаванда;
- 2) бо осони бо дигар калимаҳо пайваस्तшаванда; (big company, leading company, local company)
- 3) аз ҷиҳати услуб номаҳдуд будан (oral, written)
- 4) мувофиқ будан ба мавзӯҳои барномаи таълимӣ;
- 5) аз нуқтаи назари калимасозӣ сермаҳсул будан (own; to own; an owner;)

Усули якум word frequency, ё худ то кадом андоза тез-тез вохӯрдани калима, ки барои интихоб намунаи мувофиқ мебошад. Чунки он комилан объективӣ мебошад. Вай дар маводи нашршуда, ба монанди асарҳо, намоишномаҳо, дostonҳо, китобу рӯзнома ва маҷаллаҳо мавҷуд мебошад. Роҳи равишҳои мухталифи таълим ва омӯзиши вожаҳо мавҷуд аст. Дигар усулҳо бошанд, аҳамияти дидактикӣ доранд ва асоси омӯзиш ба ҳисоб мераванд. Шумораи ибора ва калимаҳое, ки донишҷӯ дар як сол аз худ мекунад гуногун мебошад ва миқдори он мувофиқи барномаи таълимӣ муайян карда мешавад[2]. Пас, омӯзгор он луғатеро меомӯзонад, ки дар барномаи фан нишон дода шудааст. Вале омӯзгор як нуқтаро хуб бояд дар хотир дошта бошад, ки калима вақте аз худ карда мешавад, агар:

- 1) дар вақти гӯш кардан ва хондан бевосита дарк кардашавад;

2) дар нутқ дуруст истифода бурда шавад (the right word in the right place - яъне ҳар суханро ҷоеву ҳар нуқтаро маконе).

Калимаҳо, ки унсурҳои забонанд, маъношон танҳо дар нутқи пайваст, яъне дар вақти муошират фаҳмида мешаванд. Барои фикрро дуруст гуфта додан вожаҳоро бояд пайваст кард. Дар ин бора забон- шиноси маъруф Н. И. Жинкин чунин менависад «В разных ситуациях этими словами будут высказываться разные сообщения и побуждения, вот яблоко, хочу яблоко, где яблока, не хочу яблоко» [4].

Ин ақида аз тарафи олими забоншинос Грузинская И. А., низ қайд шудааст, вай менависад: «Слово живёт и развивается только в целостном речевом комплексе, только в окружении других слов, во взаимоотношении с ними»[3].

Бо назардошти гуфтаҳои болои омӯзгор бояд вақти омӯзонидани луғат ба чунин қоидаҳо таъя кунад:

1) дар вақти омӯзонидани луғат калимаҳоро дар ҷумлаҳои

намунавӣ дар ҳолатҳои гуногуни барои муошират истифода намояд;

2) сипас калимаҳоро бо воситаи машқҳои гуногун дар ибора ва ҷумлаҳои намунавӣ мустақкам намояд;

3) дар вақти пешниҳод намудани калима омӯзгор худаш онро дар матн бояд истифода кунад, сипас аз донишҷӯ талаффузи калимаро дар алоҳидагӣ ва истифодаи онро дар матн мувофиқ пурсад;

4) дар вақти омӯзонидани калима алоқа байни луғати наву қуҳна муҳим аст;

а) in pronunciation: contact, contract, connect.

б) in meaning: check-in-check out, up-to-date-out-to-date,

в) in spelling: expand – expend, stuff – staff,

г) similar word combination: voice-mail, virtual market, vertical integration.

Ҷараёни омӯзиши калима аз се зина иборат аст:

а) дарк намудани маънои калима;

б) дар хотир нигоҳ доштани калима;

в) истифодаи калима дар ҷараёни муошират дар ҳолатҳои гуногун.

Нақши бевоситаи омӯзгор дар ин ҷараён чунин ҳаст:

- истифодаи роҳу усули беҳтарин то ин ки донишҷӯ мафҳуми калимаро дуруст фаҳмад;

- бо воситаи машқҳои гуногун маънои калимаро дуруст дарк кунад ва онро дар нутқ бе душворӣ истифода барад.

Масалан, раванди пешниҳод намудани калимаи нав чунин сурат мегирад. Баъди дар тахтаи синф навиштани калима: a customer, бо ин калима чунин ҷумлаҳо дода мешаванд.

Мисол: My company has many customers.

Bell and C<sup>o</sup> is our permanent customer.

Due to our customers, we do good business in Great Britain.

Калима ҳам дар таркиби ибора - many customers, a good customer, a permanent customer ва ҳам дар матн ду, ё ин ки се маротиба тақрор карда мешавад.

Ду роҳи ба забони модарӣ фаҳмондани калима вучуд дорад:

1) direct way (роҳи бевосита); 2) translation (тавассути тарҷума).

Роҳи якум он вақт истифода бурда мешавад, ки калимаҳо бо шакл, сифат ва ҳаҷм, ё ин ки бо ҳаракат, имову ишорат фаҳмонда шаванд. Мисол; калимаҳои a file, to file, filing, to filing ва ғайра. Барои ин мақсад роҳҳои гуногун истифода бурда мешаванд: visual (аёнӣ) ва verbal (шифоҳӣ). Ба гурӯҳи visual предметҳо, расмҳо дохил мешаванд.

Мисол: калимаи an enterprise -ро мегирем, This is a big enterprise. It's a big and leading enterprise. This enterprise is famous for its goods on the world market.

Дуюм, ин истифодаи verbal means (воситаҳои шифоҳӣ). Инҳо метавонанд иборат аз матнҳо, синонимҳо, антонимҳо, муайянкунанда, унсурҳои калимасозӣ ва ғайраҳо бошанд.

Бо истифодаи матн низ метавонем маънои калимаро фаҳмонем.

Teacher: Industry. There are two kinds of industry. What are they?



Student 1: They are light industry and heavy industry.

Teacher: What do they produce?

Student 2: Light produces food and clothes. Heavy industry produces steel and metal.

Ҳочати ба забони модарӣ тарҷума кардани калима нест, чунки донишҷӯён маънои калимаи industry-ро аз матн мефаҳманд. Бо истифодаи воситаҳои калимасозӣ фаҳмондани маънои калима бомаврид аст. Омӯзгор донишҷӯёнро мепурсад ки бо гирифтани анҷоми (er) феъл созанд. Ин кор дар тахтаи синф иҷро карда мешавад: an owner

Teacher: Who is an owner?

Student: A person who owns a plant, a factory or a company.

Teacher: Who owns this plant?

Student: Mr Bell does.

Teacher: Does Mr Bell own a factory or a plant?

Student: He owns a plant.

Инчунин бо истифодаи синонимҳо, масалан калимаи enterprise-ро бо ёрии калимаи аллақай шиноси business мефаҳмонем, ё ин ки increase- enlarge; price- worth ва ғайра. Гарчанде ки роҳу усулҳо омӯзиши луғат гуногун ҳасатанд, лекин рӯй наовардан ба забони тоҷикӣ ғайриимкон аст,бинобар ин роҳу суули самарабахши азбаркунии калима ин тарҷума ҳаст. Роҳи дуюм ин тарҷума (translation) мебошад. Translation ду хел мешавад:

1) Common translation: to price out - нархро баланд кардан, the lowest price- нархи пастарин , a manager – менечер.

2) Translation – interpretation: шарҳдиҳӣ: to go- рафтан аз тарафи шунаванда; to come омадан – ҳаракат аз тарафи шунаванда; to drive рондан ( мошин, қатора ва ғайра); education (тарбия, таълим).

Тарҷума барои фаҳмонидани калима ба забони модарӣ самарабахштар аст, чунки вақт сарфа карда мешавад. Чӣ қадаре ки дар вақти фаҳмондаиҳӣ донишҷӯён фаъол бошанд, ҳамон қадар калимаро нағзтар дарк мекунад ва дар хотир мегиранд. Инчунин ба донишҷӯён тавсия дода мешавад, ки тарҷумаи калимаро аз луғат ёбанду калимаҳоро дар ҷумлаҳои намунавӣ(speech patterns) истифода баранд, яъне бо луғат кор карданро низ ёд гиранд.

Барои азхудкунии луғат ду гурӯҳи машқҳо тавсия дода мешаванд:

-Машқҳо барои инкишофи малака дар интиҳоби калимаи дуруст;

-Машқҳо барои инкишофи малакаи истифодабарии калима дар ҷумлаҳо.

Машқҳои гурӯҳи 1-ум чунин машқҳо мебошанд:

1)Машқҳо барои ёфтани калимаҳои зарурӣ дар байни калимаҳои пешниҳодшуда.

Мисол: калимаҳое,ки ашӯҳои оффисро мефаҳмонанд 1) a file, 2) a stapler, 3) an organizer 4) a desk, 5) a chair, 6) a picture, 7) a car донишҷӯён истихоб мекунад 1), 3), 4), 6). Ё ин ки калимаҳое, ки ҳаҷму рангро мефаҳмонанд: 1) red, 2) big, 3) good, 4) small, 5) great, 6) green.

Ҷобачогузори калимаҳо. Ёфтани калимаҳои ҳамреша.

Мисол: usual, danger, development, usually, dangerous, develop. Донишҷӯён бояд ин калимаҳоро аз рӯи реша дуруст гузоранд, мисол: usual – usually, danger – dangerous,develop- development.

2) Машқҳо барои ёфтани калимаҳои заруриё, ки дар хотири донишҷӯён бояд бошанд.

а) Ин чист? Муаллим ашӯро нишон медиҳаду номашро намегӯяд. Масалан: a catalogue. Омӯзандагон бошанд, худашон номи ашӯро меёбанд.

б) Ашӯро номбар кунед: Муаллим ашӯро маънидод мекунаду шогирдонаш номи онро мегӯянд.

1) We use it when we write. 2) It makes our work easy.

3) We work sitting at it. Донишҷӯён бояд интиҳоб намоянд: ( a pen, a computer, a desk).

с) Калимаҳоеро гӯед, ки дар муколамаи “At the talks” истифода бурда шаванд.

д) Калимаҳои муқобилмаъноро ёбед: to increase, high, a producer, a seller: to decrease, low, a consumer, a buyer .

e) Калимаҳои ҳаммаъноро ёбед: price, establish, reply, донишҷӯён бояд ҷавоб диҳанд ( cost, to set up, respond).

f) Рӯйхати ашёҳоеро, ки дар рӯи мизи корӣ мебинед, тартиб диҳед. Ин машқҳо ҳам барои тақрор ва ҳам барои мустаҳкам намудани луғати гузашта ёрӣ мерасонанд.

Машқҳои гурӯҳи 2-юм чунианд. Ба ин гурӯҳ чунин машқҳо дохил мешаванд:

a) аз калимаҳо сохтани ибораҳо. Мисол:

goods-quality	an offer- to make
reasonable -prices	business- to run
cost- total	unemployment - rate

b) истифодаи калимаҳо ва ба охир расонидани ҷумлаҳо (built, met, faxed, )

This workshop was...last year

The delegation was...at the railway station in the morning.

The document was... a month ago.

Машқҳои, ки ба донишҷӯ дар истифодаи калимаҳо ёрӣ мерасонанд, маводҳои асосиашон инҳоянд:

- 1) маводи аёнӣ(visual materials);
- 2) воситаҳои шифоҳӣ(verbal means);
- 3) маводи аудиои аёнӣ(аудио-визуалӣ)(audio visual materials).

Як чанд суҳан оиди маводҳои аудио-визуалӣ: омӯзгор дар ихтиёраш имкониятҳои васеи истифодаи расмҳо ва тахтаи синфдор дорад. Ба ғайр аз ин, ҳозир компютер яке аз воситаҳои хуби ёрирасон дар омӯзиши луғат мебошад.

Мисол: агар мавзӯ оиди “An office” , омӯзгор калимаҳоро дар тахтаи синф менависад ва баъди азхудкунии метавонад, расми office-ро дар компютер нишон диҳад. Донишҷӯён бо истифодаи калимаҳои аллакай азбаршуда бо ёрии расм метавонанд оиди ин мавзӯ нақл кунанд. Ё ин ки баъди нишон додани муколамаи «Meeting a businessmen» дар компютер баъди тақрори калимаҳои нав супориш дода мешавад, ки аз рӯи ин манзара шогирдон калимаҳоро номбар кунанд.

Мисол: an office, a businessman, a secretary, to receive, to invite ва ғайра. Бо компютер ду ё се маротиба матнро бо калимаҳои нав мешунавонем ва хошиш мекунем, ки калимаҳои дар хотир гирифтаашонро дар дафтар нависанд. Сипас, баъди аз сари нав шунавонидани матн, бо ҳамин калимаҳо ҷумлаҳои дархотирмонда навишта шаванд.

Хуллас, омӯзгор барои омӯзонидани луғат роҳи усулҳои гуногун ва имкониятҳои васеи дорад. Ягона мақсади мо ин аст, ки калимаҳо ҳангоми дарс, дар ибораҳо, ҷумлаҳои намунавӣ, машқҳо, матнҳо бояд истифода бурда шаванд. Дар ин бора муаллифи китобҳои машҳури дарсии забони англисӣ А.П. Старков мегӯяд «Овладение всем этим набором характеристик и свойств лексических единиц в целях практического их использования при коммуникации возможно лишь на функциональном уровне, т. е. в структурах в составе соответствующих лексических групп, в процессе учебной коммуникации» [5].

Истифодаи мунтазами луғати нав дар дарс, таҳкурсии луғавиро сайқал дода онро ғанӣ мегардонад. Таҳкурсии хуби луғавӣ монехои забониро бартараф мекунад ва ба омӯзанда имконият медиҳад, ки вай бо забони англисӣ муошират намояд, ки ин ҳаст мақсади асосии ҳар як дарси забони англисӣ.

## АДАБИЁТ

1. John Flower Build your Business Vocabulary саҳ 3.
2. Yu Shu Ying. Acquiring vocabulary through a context – base approach. Forum, January 2001, саҳ. 18-25.
3. Грузинская И. А. Методика преподавания английского языка, Москва. Просвещение 1938 саҳ. 97-98.
4. Жинкин Н. И. «Механизмы речи, Москва. Просвещение 1958, саҳ. 20.
5. Старков А.П. Обучение английскому языку в средней школе. Москва. Просвещение 1978. саҳ. 61-68.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-36-38

## МӘДЕНИЕТТАНУ САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ

**ТУКЕНОВА К.Т.**

Алматы технологиялық университеті  
«Әлеуметтік-гуманитарлық пәндер»  
кафедрасының меңгерушісі  
қауымдастырылған профессоры., п.ғ.к.

**АХАТАЕВА К.Б.**

«Әлеуметтік-гуманитарлық пәндер»  
кафедрасының ассистент-профессоры., п.ғ.к;

**ИСМАЙЛОВА Р.Б.**

«Әлеуметтік-гуманитарлық пәндер»  
кафедрасының ассистент-профессоры., п.ғ.к;

ҚР Президенті Қ.К.Тоқаев «Әділетті Қазақстан: Заң мен тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм» атты Қазақстан халқына арнаған Жолдауында:

«...біздің қоғамда еңбекқорлық, кәсібилік сияқты қасиеттер өте жоғары бағалануға тиіс. Өз кәсібін жетік меңгерген мамандар ұлт сапасын арттырады» деп атап көрсетеді [1].

Соған орай, қоғам ілгері дамыған сайын сол қоғамды құрып жатқан, оны ілгері дамытатын адамдарға білім, тәрбие беру, олардың интеллектуалдық дәрежесін арттыру мәселелері барған сайын ерекше маңызға ие болатыны анық. Бүгінгі күні инновациялық әдістермен оқытудың ақпараттық технологияларын пайдалану арқылы білім алушылардың ойлау қабілетін арттырып, инновациялар негізінде ізденушілігін дамытып, шынайы дерек көздерінен мәліметтерді жинақтау ең негізгі мақсат болып айқындалады.

Кәсіби білім беретін білім ордаларында бұрын студенттің белгілі көлемдегі білім, білік дағдыларымен қаруландыру жеткілікті ұғым деп келсек, ендігі жерде олар білім алушылардың кәсіби мамандыққа деген жауапкершілікке баулып, өзіндік дүниетанымын кеңейтіп, шығармашылықпен жұмыс жасайтындай мүмкіндік беру қажет.

«Инновация» термині «Жаңалық», «Жаңалық ендіру», реформалау деген ұғымдармен бір мағынада қарастырады. Ал «педагогикалық инновация» білім беру жүйесіндегі, өзгерістерді жаңалықтарды қамтиды. «Педагогикалық инновация» - дегеніміз педагогикалық жаңалықтарды ашатын, оны бағалайтын, педагогикалық қауымдастықтың игеруіне ұсынатын және тәжірибеге ендіретін ғылым. [2]

Қарапайым тілмен жеткізер болсақ, инновация – адамның іс-әрекетінде, ойлау қызметінде маңызды өзгерістің болуы және сол арқылы белгілі бір нәтижеге жеткізетін жаңалық жасау, оны іске асыру.

Ақпаратты технологияларды пайдалану арқылы жоғары оқу орнындағы сабақтарды жаңаша ұйымдастыру, теориялық, ғылыми-педагогикалық және психологиялық зерттеулерге сүйене отырып, студенттердің инновациялық оқыту әдістері арқылы оларды ізгілікке, саналыққа, адамгершілікке, еңбексүйгіштікке тәрбиелеу екендігі белгілі. Соған орай, жоғары оқу орындарының гуманитарлық емес, техникалық мамандыққа бағытталған «Мәдениеттану» пәні бойынша инновациялық технологияларды тиімді қолданудағы іс-тәжірибелермен бөліскен жөн. Күнделікті сабақтарда білім беру жүйесін қайта құрудың ұстанымдарын-демократияландыру, гуманитарландыру және білім алушының ой-өрісін дамытуды-үнемі жетілдіріп, жүзеге асырып отырған дұрыс. Соған орай, дәрістер жинағының №5. «Қазақстан көшпелілерінің мәдениеті» тақырыбы білім алушыларға арналған оқу бағдарламасында тәжірибелік тапсырма түрлері берілген. Кейбір білім алушылардың тақырып мазмұнына сай, Силлабустан тыс өздігінен орындау тапсырмаларын дайындаудағы танымдық қабілеттерін

байқаймыз. «Көшпелілік мәдениетінің қазақ халқының өміріндегі рөлі» тақырыбындағы эссе жұмыстары дәлел болатындығы ақиқат.

Эссе-оқылған, өзіндік жұмыс үшін берілген тақырыпқа өз ойын, өз пікірін, көзқарасын жазбаша беру талаптарын орындау болмақ /3/. Осы тұрғыдан «Есептеу техникасы және бағдарламалық қамтамасыз ету» мамандығының 2-курс студенті Ібікен Тұрардың өздігінен атқарған эссе жұмысында: « ... Көшпелілік- ерте кезеңде-ақ, біздің заманымыздан бұрынғы екінші мыңжылдықта қалыптаса бастады. Бір қызығы табиғи әлеммен астасып жатқан тыныс-тіршілігі, дүниетанымы, рухани құндылықтарын сақтаумен ерекшеленген. Өте келе көшпелілер мен отырықшы мәдениет арасындағы өзара байланыс, сауда-саттық, мәдени алмасу және идеологиялық ықпал арқылы жүзеге асып отырды» дей келіп, өзіндік тұжырым білдіреді. Әрі қарай, мәдени мәліметтерді кодтаудың формалары мен тәсілдері жөнінде ауыз әдебиетіне мынадай пікір білдіреді:

«Қобыланды батыр, Ер Тарғын сынды эпостар көшпелі қазақ халқының батырлық рухын, ерлік пен мәрттікті дәріптеп, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп отыруға себепкер болды. Әрине, мәліметтер нақты мәтіндік жазбалар болмағандықтан ауызша таралып отырды. Ал, киіз үй оның символикасы көшпелілердің өмір салтын көрсететін ерекше нысан болып табылады» /Студенттің жазба жұмысынан/.

Сол сияқты «ТОП» мамандығының 2-курс студенті А. Хамитованың Мәдениеттану пәнінен «Сұрақ-жауап» дайындау барысындағы өзіндік жұмысы студенттердің белсенді қатысудағы ұмтылыстарын оята білді:

Сауал 1. Көшпелілік мәдениетінің негізгі сипаттамаларын атаңыздыр..

Жауабы: Еркін тіршілік: көшпелі өмір салты қазақ халқына ерекше тіршілік ету мүмкіндігін берді. Олар табиғатпен тығыз байланыста болды. Жайылымдар мен су көздерін іздеп, жер бетінде еркін қозғалды.

Қонақжайлылық: Көшпелі өмір салты қазақ халқында қонақжайлылықты дамытты. Жаңа жерге келген кез-келген адамды қонақ ретінде қабылдап, оларға тамақ пен баспана беру әдетке айналды.

Сауал 2. Көшпелілік мәдениеттің негізгі сипаттамалары:

Жауабы: Ұжымшылдық: Көшпелі өмір салты қазақ халқының ұжымшылдығын арттырды. Олар бір-біріне көмектесіп, ауыр жұмыстарды бірге атқарды.

Төзімділік: Қазақ халқы ыстық шөлдің астында да, суық қыстың аязында да өмір сүруге бейімделген. Олардың төзімділігі мен табиғатқа бейімделу қабілеті жоғары болды.

Сауал 3. Көшпелі мәдениеттің қазақ өміріндегі рөлі:

Шаруашылық: Көшпелі өмір салты қазақ халқының негізгі шаруашылығын, яғни мал шаруашылығын қалыптастырды. Мал бағу, сүт өнімдерін дайындау, ет өңдеу-қазақ халқының дәстүрлі шаруашылығының негізі болды.

Киім-кешек: Көшпелі өмір салты қазақ халқының ұлттық киімін қалыптастырды. Олардың киімдері табиғи материалдардан жасалған, төзімді және ыңғайлы болды.

Мәдениеттану пәнінен білім алушының өздік жұмыстарының бірі-гlossарий тек, термин сөздер, түсініп, зердесіне тоқып алу маңызды екендігі белгілі. Оған дәлел келтірген жөн:

Парадигма-болмыстың мәнді белгілерін ұғымдар жүйесінде жүзеге асқан ғылыми теория.

Мораль- мінез-құлықтар, нормалар, адамның тұрмыстағы , қоғамдағы әрекеттерін дағдылар арқылы нормативті реттеу;

Менталь- ақыл –ойдың, сенімнің жиынтығы;

Феномен- бір нәрсенің негізін білдіретін құбылыс;

Семиотика – белгілер мен таңбалар жүйесі.

Осы сөздердің ұғымдарын жете түсініп, әрі қарай сөз жұмбақ, ой жұмбақ құрастырудағы білім алушылардың ізденіс жұмыстары сабақтың тиімділігін арттыратыны сөзсіз және өзара бәсекелестікте білімнің шыңына жетуге болатынын тәжірибеден байқаймыз.

Білім алушылар Мәдениеттану пәнінен тек қана теориялық білім алып қана қоймай, эстетикалық, әдеп-инабат әсерін санасына сіңіріп, миына тоқуға дағдыланады. «Инсерт» әдісі», «Соңғы сөзді мен айтайыншы», «Авторлық орындық», электронды оқулықпен жұмыс жүргізу, терминологиялық ізденіс тағы да басқа инновациялық технологияларды шеберлікпен қолдану негізінде білім сапасы арта береді.

Бүгінгі жаһандану ана тілінді, ұлттық болмысыңды, төл мәдениетінді жоғалтпай, сақтап қалу, оларды қалпына келтіріп, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп отырудың маңызы ұлан-ғайыр. Себебі жоғары білімді маман иесі-келешектің жалғасы.

#### **ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:**

1. Тоқаев Қ.К. «Әділетті Қазақстан: заң мен тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм» атты Қазақстан халқына арнаған Жолдауы/ Алматы ақшамы, 3.09.2024ж. 3-566.
2. Әлқожаева Н.С. Педагогикалық менеджмент. Алматы: Қазақ университеті 2009ж.
3. Ахатаева К.Б. Кредиттік оқу жүйесі бойынша болашақ мамандарға қойылатын талаптар. Оқу-әдістемелік құрал. Абай атындағы ҚазҰПУ, «Асыл кітап» баспасы 2011ж.
4. Коломиец О.М. Развитие деятельностного мышления у субъекта образовательного процесса. Учебное пособие, Москва 2020г.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-39-43  
УДК 373.31

## «STEM ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СЫНИ ОЙЛАУЫН ДАМЫТУ»

**САЛГАРАЕВА ГУЛАЙЫМ ИБРАГИМОВНА**  
Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,  
педагогика және психология магистрі, аға оқытушы,  
Алматы қ., Қазақстан

## ЕРКІНҚЫЗЫ СӘНИЯ, ЖҰМАБАЕВА АРУЖАН, ЗАВЗА АЯУЛЫМ

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,  
6B01301-Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі  
БББ-ның 3 курс студенттері, бакалавр  
Алматы қ., Қазақстан

***Аннотация.** Қазіргі білім беру жүйесінде STEM (ғылым, технология, инженерия, математика) білім беру моделінің маңызы ерекше артып келеді. Бұл модель оқушылардың сыни ойлау, шығармашылық және проблемаларды шешу қабілеттерін дамытуға көмектеседі, оларды болашақ талаптарға дайындайды. Әсіресе, бастауыш сынып оқушылары үшін STEM технологияларының маңызы зор, өйткені олар логикалық ойлау мен тәжірибелік дағдыларды ерте кезеңнен қалыптастырады. STEM пәндері арасындағы пәнаралық байланысты орнату оқушыларды ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізуге, командалық жұмысты игеруге және инновациялық ойлауға ынталандырады. Сонымен қатар, STEM білім беру әдістемелері Қазақстанның білім беру жүйесін жаңартуға, ұлттық бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған. Бұл оқыту тәсілі ақпараттық қоғамда табысты өмір сүруге дайын, креативті тұлғаларды тәрбиелеуге септігін тигізеді.*

***Кілтті сөздер:** STEM, білім беру, ойлау, қабілет, тәсіл, инновация, бастауыш мектеп.*

## "DEVELOPING CRITICAL THINKING IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN USING STEM TECHNOLOGIES"

***Annotation.** In the modern education system, the STEM education model (science, technology, engineering, mathematics) is of particular importance. This model helps develop students' critical thinking, creativity, and problem-solving skills, preparing them for future demands. STEM technologies are especially important for elementary school students because they develop logical thinking and practical skills at an early stage. Establishing interdisciplinary connections between STEAM subjects encourages students to conduct research, master teamwork, and think innovatively. In addition, STEM education methods are aimed at updating the education system of Kazakhstan, increasing national competitiveness. This approach to learning contributes to the education of creative individuals who are ready for a successful life in the information society.*

***Keywords:** STEM, education, thinking, abilities, approach, innovation, elementary school.*

Бүгінгі білім беру жүйесінде STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) технологияларының маңызы артып келеді. STEM білім беру моделі оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуда ерекше рөл атқарады, себебі бұл пәндер логикалық ойлауды, креативтілікті және проблемаларды шешу дағдыларын талап етеді. Бастауыш сынып оқушыларының ақыл-ойы мен шығармашылығы даму кезеңінде болғандықтан, STEM технологияларын енгізу олардың сыни ойлау дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі. Сыни ойлау – бұл ақпаратты талдау, бағалау және тиімді шешімдер қабылдау қабілеті. Бүгінгі таңда, ақпараттың жылдам

өзгеруі мен кең көлемде таралуы жағдайында сыни ойлаудың маңызы ерекше арта түсуде. Оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамыту арқылы оларды тиімді шешімдер қабылдауға, деректерді сараптауға және белсенді түрде пікір білдіруге ынталандыруға болады. STEM технологиялары, әсіресе, осы қабілеттерді дамыту үшін қолайлы орта қалыптастырады. Бұл технологиялар оқушыларды жобалау, зерттеу, эксперимент жүргізу арқылы практикалық білім алуға шақырады. Зерттеу тақырыбының өзектілігі, біріншіден, білім беру саласындағы заманауи талаптарға сай білім беру әдістемелерін жаңарту қажеттілігінде. Қазақстанның білім беру жүйесінде STEM білім беруді енгізу, еліміздің ұлттық бәсекеге қабілеттілігін арттырудың бір жолы болып табылады. Оқушылардың STEM дағдыларын дамыту, олардың оқу барысында белсенділік көрсетуіне, ынтымақтастықта жұмыс істей білуіне және шығармашылық тұрғыда ойлауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, қазіргі қоғамның дамуымен бірге білім беру жүйесінен де жаңашылдықтарды талап ететін өзгерістер орын алуда. Заманауи білім беру бағдарламалары оқушыларды тек біліммен қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен бірге олардың сыни, аналитикалық ойлау қабілеттерін дамытуға бағытталуы тиіс. STEM технологияларын қолдана отырып, мұғалімдер оқушылардың жеке дағдыларын, қызығушылықтарын және әлеуетін ескере отырып, оқу процесін тиімді ұйымдастыруы қажет [1, с.5].

Зерттеу нәтижелері педагогикалық практикада тиімді құралдар мен әдістемелер ұсыну арқылы білім сапасын арттыруға, оқу процесін жаңартуға мүмкіндік береді. Бұл, өз кезегінде, оқушыларды ХХІ ғасыр дағдыларымен қамтамасыз етіп, олардың әлеуметтік, экономикалық, әрі технологиялық талаптарға жауап бере алатын тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді. STEM технологиялары арқылы бастауыш сынып оқушыларының сыни ойлауын дамыту – бұл бүгінгі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі, әрі қоғамымыздың болашағын қамтамасыз ету үшін қажетті қадам.

Қазіргі әлемде білімді өз бетінше толықтыруға, пайдалы нәрселерді алуға, өмірдегі өз мақсаттары мен құндылықтарын жүзеге асыруға қабілетті шығармашылық тұлғаны қалыптастыру мәселесі өте өзекті. Бұған танымдық-зерттеу қызметі арқылы қол жеткізуге болады, өйткені баланың жаңа әсерлерге деген қажеттілігі қоршаған әлемді тануға бағытталған сарқылмас зерттеу белсенділігінің пайда болуы мен дамуына негіз болады.

Бастауыш мектептегі сабақтарда интеллектуалды қабілеттерді дамыту әрекеті тиімсіз, өйткені құзыреттіліктің жоғары деңгейлері дәстүрлі оқыту моделі аясында қол жетімді емес стандартты емес мәселелерді шешуде дербестікті, жауапкершілікті талап етеді. Бұл сынаққа тек білім беру ортасының түбегейлі жаңа дизайны жауап бере алады, оның құрамдас бөлігі дамып келе жатқан пәндік-кеңістіктік орта болып табылады.

Ел бойынша кең қадамдар әлі күнге дейін таңқаларлық, ал біреу үшін бұл өте түсінікті тренд. Педагогика әлемінен бірде-бір білім беру конференциясы, бірде-бір маңызды іс-шара бұдан былай "STEAM" - ге біріктірілген осы бес әріптерсіз аяқталмайды. Сонымен, STEAM білімі дегеніміз не? Мұның бәрі АҚШ-та пайда болған STEM терминінен басталды. Егер сіз осы аббревиатураны шешсеңіз, келесідей болады: S— science, T— technology, E — engineering, M — mathematics: жаратылыстану ғылымдары, технология, инженерлік өнер, математика. Сондықтан бүгінгі таңда STEM жүйесі негізгі трендтердің бірі ретінде дамып келеді. STEM білімі пәнаралық және қолданбалы тәсілді қолдануға, сондай-ақ барлық төрт пәнді бір схемаға біріктіруге негізделген. Содан кейін бұл аббревиатураға А әрпі қосылды, Art-өнер. Осылайша, steam-өнер енгізілгеннен басқа, белгілі STEM аббревиатурасының дамуы. STEAM-білім беру пәнаралық және қолданбалы тәсілді қолдана отырып, оқушыларды оқыту идеясына негізделген. Бес пәннің әрқайсысын бөлек оқудың орнына, STEAM оларды бірыңғай оқыту схемасына біріктіреді.

STEM білімі ғылыми әдістерді, техникалық қосымшаларды, математикалық модельдеуді, инженерлік дизайнды қолдануға мүмкіндік береді. Бұл білім алушының инновациялық ойлауын, дағдыларын, дағдыларын қалыптастыруға әкеледі [1, с.8-9].



STEM оқыту-бұл біздің балаларымыздың дағдыларын жетілдірудің жаңа деңгейіне шығуға мүмкіндік беретін инновациялық әдіс. Оның көмегімен біз экономикалық тәуелсіз және бәсекеге қабілетті ел болуға мүмкіндік беретін прогрессивті Кадрлық базаны қалыптастыра аламыз.

STEM білім берудің артықшылықтары:

- Пәндер бойынша емес, тақырыптар бойынша біріктірілген оқыту.
- Ғылыми-техникалық білімді нақты өмірде қолдану.
- Сыни тұрғыдан ойлау және проблемаларды шешу дағдыларын дамыту
- Өз қабілеттеріне деген сенімділікті қалыптастыру.
- Белсенді байланыс және топтық жұмыс.
- Техникалық пәндерге қызығушылықты дамыту.
- Жобаларға креативті және инновациялық тәсілдер[3,с.206].

STEM оқыту сабақтарын өткізу үшін тиісті инфрақұрылымды құру маңызды. Бұл арнайы зертхана немесе қажетті жабдықтар мен материалдармен жабдықталған кеңсе болуы мүмкін. Сондай-ақ практикалық сабақтарды өткізу үшін заманауи технологиялар мен бағдарламалық қамтамасыз етудің қолжетімділігін қамтамасыз ету талап етіледі.

STEM технологиясын қолдана отырып, бастауыш сынып оқушыларының сыни ойлауын дамыту үшін келесі нұсқауларды қолдануға болады:

Студенттерге бірнеше шешімдері бар күрделі мәселелерді шешуге мүмкіндік беру. Мұндай тапсырмалар сыни ойлауды, шығармашылықты және проблемаларды шешу дағдыларын дамытады.

Оқушылардың алғашқы қиындықтар мен сәтсіздіктерге қарамастан, олардың күш-жігері сәттілікке қалай әкелетінін көруге мүмкіндігі бар екеніне көз жеткізіңіз. Сәтсіздікті "қалыпқа келтіру" керек, ойдың жаңа бағытын уақытында ұсыну керек және балаларды сәтсіздікті жаңа нәрсені үйрену мен игерудегі маңызды қадам ретінде қабылдауға үйрету керек.

Оқушыларға оқу процесін де, түпкілікті нәтижені де өз бетінше бағалауға мүмкіндік беру. Оқу процесінің өзін-өзі бағалауы тек соңында емес, бүкіл оқу процесінде болуы керек.

Оқушыларды өз әлеуетін толық ашуға итермелеу. Ол үшін оқушылардың өзіндік жұмысына орнатуды қолдануға болады. Мысалы, оларға "артқа шегінуді" ұсыну және әдетте кездесетін мәселелерді қалай шешетінін есте сақтау.

Модельдеу мен көрнекілікті қолдану. Оқушыларға өздерінің "жаңалықтарын" ашудың ең жақсы тәсілдерінің бірі-сұрақтар қою және көргендеріне күмәндану.

Оқушыларға өнертабыс тарихы бойынша зерттеулер жүргізе отырып, біз оларға таңғажайып жаңалықтар ашуға, әлемге күмәнмен қарауға мүмкіндік береміз, сондай-ақ бір қарағанда бір-бірімен ешқандай байланысы жоқ құбылыстардың себептері мен салдарын көруге үйретеміз.

Көптеген жаратылыстану пәндерінің мұғалімдері үшін сабақ алдындағы түн көбінесе тыныш болмайды-олар жаңа материалды қызықты түрде ұсынудың әдісін ойлап табуға тырысады. Бірақ олар үшін қол жетімді құралдар жиі әртүрлі. Кейбіреулерінде 3D принтерлермен және ең заманауи жабдықтармен жабдықталған зертханалар бар, біреу байыпты ғылыми дайындықтан өткен, бірақ көптеген тәрбиешілерде іргелі ғылыми білім немесе жабдыққа қол жетімділік жоқ.[2,с.364]

Сонымен қатар, барлық оқушылар сыни тұрғыдан ойлауы керек, бұл STEM-ді керемет оқытуға ықпал етуі мүмкін, бірақ сыни ойлаудың дамуы тек жаңа қабырғаларға, мұғалімнің беделді ғылыми дәрежесіне немесе ең жаңа жабдықтардың көптігіне байланысты емес. STEM-де сыни ойлауды дамытудың инновациялық тәсілдерінің бірі-біраз тарих қосу. STEM төрт негізгі пәнді: жаратылыстану, технология, инженерия және математиканы біріктіру арқылы өмірдің шын мәнінде қалай жұмыс істейтініне еліктеу ниетінен пайда болды. Нақты әлемде бұл пәндер жиі байланысты, бірақ ешкім оған назар аудармайды.

Бірақ егер біз балаларды болашақта ғалым болуға дайындағымыз келсе, оларға өткен туралы айтуымыз керек. Осылайша, біз ғылыми жетістіктерді олардың күрделі тарихи

тағдырын ашып, студенттерге ғылыми жаңалықтардың қалай болып жатқанын көрсетеміз. Бізде тарихтан жойылған ғалымдардың назарын аудару мүмкіндігі бар.

Ғылымды тарихи тұрғыдан көрсетудің ең жақсы тәсілдерінің бірі-үлкен ғылыми жаңалықтар туралы айту. Әңгімелер есте қалады: зерттеулер ғылыми ақпаратты қызықты сюжетпен біріктіру миға жаңа ақпаратты тезірек қабылдауға көмектесетінін көрсетеді. Осылайша, уақыттың тарихи ленталары сабақтарды қызықты етеді және маңызды ақпаратты қамтиды.

Бірақ жақсы әңгімелер басқа мақсатқа қызмет ете алады. Өткеннің өнертабысы қазіргі өмірге қалай әсер ететінін көріп, оқушылар тұтас ойлауды үйренеді. Мысалы, егер олар сағаттың өмірді қалай тездеткенін немесе компьютерлердің адамның ойлауын қалай өзгерткенін көрсетсе, олар технологияның мәдениетті қалай қалыптастыратынын немесе тіпті уақыт сезімін қалай өзгертетінін көре алады. Осылайша, STEM өзінің әдеттегі шегінен шығып, студенттердің санасында тек басқа технологиялармен ғана емес, сонымен қатар барлық пәндер мен зерттеу салаларымен де байланысты болады.

Он жылдан астам уақыт бойы мен өнертабыстардың тарихи және әлеуметтік контекстін көрсететін кітап іздедім, бірақ нәтиже болмады. Мен сыни тұрғыдан ойлайтын адамдарды тәрбиелеудегі осы жетіспейтін тәсілге қатты алаңдағаным сонша, мен "алхимия бізді", өнертабыстар туралы және олардың өмір мен қоғамды қалай өзгерткені туралы кітап жазуды шештім. Ол Пастор Ганнибал Гудвиннен бастап үй шаруасындағы әйел Бесси Литтлтонға дейінгі әртүрлі түсініксіз өнертапқыштардың өмірін баяндайды және бұл күнделікті өнертабыстардың өмірді өзгертудің көптеген жолдарын көрсетеді.

Технология керемет қарқынмен дамып келе жатқан қазіргі әлемде балалардың болашақтың өзгертін талаптарына сәтті бейімделуіне көмектесетін жан-жақты білім алуы маңызды. STEM білімі (ғылым, технология, инженерия және математика) - бұл саладағы негізгі бағыттардың бірі, бұл балаларға бастауыш сыныптарда осы пәндерді оқып, тәжірибе алуға мүмкіндік береді.

Бастауыш мектепке STEM оқытуды енгізудің бірқатар артықшылықтары бар. Біріншіден, бұл балалардың сыни ойлау және проблемалық шешім қабылдау дағдыларын дамытуға көмектеседі. Оқушылар ақпаратты талдауды, гипотезаларды тұжырымдауды және күрделі сұрақтарға жауап табу үшін тәжірибе жасауды үйренеді. Сонымен қатар, олар командалық ойыншыларға айналады және қазіргі жұмыс процесінің ажырамас бөлігі болып табылатын ұжымда жұмыс істеуді үйренеді. Екіншіден, STEM білімі балалардың ғылым мен технологияға деген қызығушылығын белсенді түрде дамытып, олардың болашағы үшін жаңа көкжиектер мен мүмкіндіктер ашуға көмектеседі. Мұның бәрі бастауыш мектептегі STEM білімін жастарды қазіргі ақпараттық қоғамда өмір сүруге дайындауға бағытталған білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналдырады.

STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) - бұл ғылым мен технология деректерін математика және инженерия сияқты пәндерді Зерттеудің негізі ретінде қарастыратын оқыту тәсілі. Бұл тәсілді бастауыш мектепке енгізудің келесі артықшылықтары бар.

Бастауыш мектепте STEM оқытуды енгізу балаларды тәрбиелеу үшін үлкен маңызға және артықшылықтарға ие[4,с.209].

### ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Методические рекомендации по реализации парциальной модульной программы «STEM-образование детей дошкольного и младшего школьного возраста» на дошкольном уровне образования Аверин Сергей Александрович, кандидат физико-математических наук, доцент ИППО ГАОУ ВО МГПУ, президент ГК «ЭЛТИ-КУДИЦ». Муродходжаева Наталья Сергеевна кандидат педагогических наук, доцент ИППО ГАОУ ВО МГПУ, директор ФИСО АО «ЭЛТИ-КУДИЦ».
2. Ретроспективный анализ и анализ перспектив развития STEAM-образования в Республике Казахстан // CaravanofKnowledge. –2021. –Стр. 16.2.М. Jimenez-Iglesias, M. Faury, E. Iuliani, N. Billon, A. Gras-Velazquez. European STEM Schools Report: Key Elements and Criteria// European Schoolnet. –2018. –Р. 13–14.3. OrdovK., Madiyarova A., Ermilov V.,
3. Қудайбергенова Қ.Б., Абдрахманова Х.К., Үмбетқұлова А.К. Түркия мемлекетінің STEM-білім беру бойынша тәжірибесі // Ясауи университетінің хабаршысы. –2022. –№4(126). – Б. 294–304.6. Саясат Н. Атлас новых профессий –это путеводная звезда в выборе специальности// Республиканская образовательная общественно–политическая газета «Образовательная страна». –2020.
4. Түркия мемлекетінің STEM-білім беру бойынша тәжірибесі. Ясауи университетінің хабаршысы, №4 (126), 2022. 294 б.11. Ногайбаева Г. Жумажанова С. Развитие STEM-образования в мире и Казахстане // Образовательная страна. –2016. –№20 (57). –С. 34–46.12. Сейтвелиева С.Н. STEM-образование.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-44-48  
УДК 37.035:614.8

## СТУДЕНТТЕРДІҢ ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАРҒА ӘРЕКЕТ ЕТУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ СИМУЛЯЦИЯЛЫҚ ТРЕНИНГТЕРДІҢ РӨЛІ

КУЛЬДЖАТАЕВ МУХТАР МАУЛЕТКАЗИЕВИЧ

I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті оқытушы-дәріскері, Қазақстан

*Аңдатпа.* Бұл мақалада студенттердің төтенше жағдайларға әрекет ету дағдыларын дамытудағы симуляциялық тренингтердің рөлі қарастырылады. Симуляциялық оқытудың тұжырымдамалық негізі сипатталған, оның дәстүрлі дайындық әдістерімен салыстырғанда артықшылықтары ашылған. Нақты төтенше жағдайларға мүмкіндігінше жақын жағдай жасаудың маңыздылығына баса назар аударылады, бұл тек техникалық дағдыларды игеруге ғана емес, сонымен қатар сыни ойлауды, стресске төзімділікті және жедел шешім қабылдау қабілетін дамытуға ықпал етеді. Модельдеу тренингтерін жобалау және өткізу тәсілдері, сондай-ақ мұндай сабақтардың әртүрлі кәсіби салалардағы студенттердің құзыреттілік деңгейін арттыруға әсері талданады. Симуляциялық оқытудың тиімділігін көрсететін заманауи зерттеулер мен теориялық тәсілдер талқыланады. Қорытындыда студенттерді төтенше жағдайлар кезінде тиімді әрекет етуге дайындау мақсатында білім беру бағдарламаларына симуляциялық әдістерді одан әрі зерделеу және ықпалдастыру қажеттігі атап көрсетілген.

*Түйін сөздер:* модельдеу, тренинг, дағдылар, әрекет ету, төтенше жағдайлар, студенттер, оқыту, дайындық, стресске төзімділік, құзыреттілік.

Төтенше жағдайлар кез-келген уақытта туындауы мүмкін, жедел және үйлестірілген әрекеттерді қажет ететін қазіргі әлемде болашақ мамандарды сапалы даярлау ерекше маңызға ие. Әр түрлі кәсіптік бағыттарда оқитын студенттер теориялық білімге ие болып қана қоймай, оларды күрделілік пен стресстің жоғарылауы жағдайында практикада қолдануға дайын болуы керек. Дайындықтың ең тиімді әдістерінің бірі-төтенше жағдайлардың нақты сценарийлерін модельдеуге мүмкіндік беретін симуляциялық тренингтер. Мұндай тренингтер студенттерге жылдам жауап беру, белгісіздік жағдайында шешім қабылдау және командалық өзара әрекеттесу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Симуляциялық сабақтар білім алушылар өмір мен денсаулыққа қауіп төндірмей, өз дағдыларын жетілдіре отырып, күрделі маневрлер мен әрекеттерді қауіпсіз орындай алатын орта жасайды. Бұл әсіресе басқа адамдардың қауіпсіздігі мен денсаулығы тәуелді болатын болашақ мамандарды дайындауда өте маңызды. Сонымен қатар, мұндай тренингтер стресске төзімділікті және кәсіби құзыреттіліктің негізгі аспектісі болып табылатын төтенше жағдайларда эмоцияларыңызды басқару қабілетін арттыруға ықпал етеді.

Симуляциялық оқыту білім беру технологиялары саласындағы негізгі бағыттардың біріне айналды және дәстүрлі оқыту әдістеріне тиімді балама ретінде қарастырылады. Көбінесе сыныптардағы теориялық оқытуға сүйенетін ескірген әдістерден айырмашылығы, симуляциялық оқыту студенттерге процеске белсенді қатысуға мүмкіндік береді, бұл нәтижелердің жақсаруына және білімнің шоғырлануына әкеледі. Симуляциялық оқытудың басты артықшылықтарының бірі – оқушыларға білімді бақыланатын және қауіпсіз ортада қолдануға мүмкіндік беретін нақты сценарийлерді қайталау мүмкіндігі. Бұл әсіресе медицина және инженерия сияқты салаларда өте маңызды, мұнда нақты жағдайлардағы қателіктер ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін [1, 45 б].

Зерттеулер көрсеткендей, модельдеу арқылы оқитын студенттер дәстүрлі түрде оқығандармен салыстырғанда түсіністік пен құзыреттіліктің жоғары деңгейін көрсетеді. Мысалы, модельдеу ақпаратты терең өңдеуге ықпал ететін және оқушылардың сенімділік деңгейін арттыратын қателерді бірнеше рет қайталауға және түзетуге мүмкіндік береді [2, 112

б]. Дәстүрлі әдістерде оқу процесінде икемділік жиі болмайды және студенттер нақты әлемнің күрделілігін көрсетпейтін алдын ала анықталған сценарийлер шеңберімен шектеледі. Симуляциялық оқыту, керісінше, сыни ойлау мен шешім қабылдауды дамытуды қолдайтын шынайы және динамикалық тәжірибені қамтамасыз етеді [3, 89 б].

Модельдеу тәсілінің тағы бір маңызды артықшылығы – топтық жұмыс дағдыларын жетілдіру. Жеке оқу тапсырмаларынан айырмашылығы, модельдеу көбінесе оқушыларға тұлғааралық және қақтығыстарды басқару дағдыларын дамытуға көмектесетін ұжымдық өзара әрекеттесуді қажет ететін тапсырмаларды қамтиды [4, 73 б]. Дәрістер мен тесттер сияқты дәстүрлі әдістер әлеуметтік-кәсіби дағдылардың дамуын шектей отырып, мұндай мүмкіндікті сирек ұсынады.

Сонымен қатар, симуляциялық оқыту ұзақ мерзімді есте сақтауды жақсартуға көмектеседі. Түрлі сенсорлық модальділіктердің белсенді қатысуының арқасында ақпарат тереңірек деңгейде өңделеді, бұл білімді жақсырақ сақтауға және болашақта қолдануға әкеледі [5, 123 б]. Студенттер алғашқы 24 сағат ішінде үйренген ақпараттың 50% - на дейін ұмыта алатын пассивті оқытудан айырмашылығы, модельдеу белсенді қатысуды және білімді үнемі нығайтуды қамтамасыз етеді [6, 54 б].

Симуляциялық оқытудың жоғарыда аталған артықшылықтарын елеместен, бұл оқыту технологиясының өзіндік кемшіліктері де жеткілікті. Мұны SWOT-талдау арқылы қарастыра аламыз.

Кесте 1. SWOT-талдау

Күшті жақтары (Strengths)	Әлсіз жақтары (Weaknesses)
1. Оқытудың шынайылығы мен тиімділігі. Модельдеу студенттерге іс жүзінде үйренуге мүмкіндік береді, бұл дағдыларды жақсы меңгеруге ықпал етеді. 2. Студенттерді оқу процесіне белсенді тарту, бұл мотивация мен қатысуды арттырады. 3. Сыни тұрғыдан ойлауды және стресс пен белгісіздік жағдайында шешім қабылдау қабілетін дамыту. 4. Қателер қауіпсіздігі, бұл студенттерге нақты салдарсыз тәжірибеден өтуге мүмкіндік береді.	1. Жабдықтар мен мамандарды қоса алғанда, тренингтерді ұйымдастыруға жоғары шығындар. 2. Тренингтер өткізу үшін оқытушылардың жоғары біліктілігінің қажеттілігі. 3. Бюджеті немесе ресурстары шектеулі оқу орындары үшін шектеулі қолжетімділік. 4. Шектеулі ресурстар жағдайында қиын болуы мүмкін тренингтер мен жабдықтарды үнемі жаңартып отыру қажеттілігі.
Мүмкіндіктер (Opportunities)	Қауіп-қатерлер (Threats)
1. Симуляциялық тренингтер үшін қосымша ресурстар мен қолдауды тарта алатын қауіпсіздік пен төтенше жағдайларға қызығушылықты арттыру. 2. Виртуалды шындық сияқты жаттығуларды қол жетімді және арзан ете алатын жаңа технологияларды дамыту. 3. Тренингтердің сапасын жақсарту үшін төтенше жағдайлар саласында жұмыс істейтін ұйымдармен серіктестік құру мүмкіндігі.	1. Кейбір оқу орындары немесе білім беру органдары тарапынан симуляциялық тренингтердің маңыздылығын жете бағаламау. 2. Тренингтің тиімділігін төмендетуі мүмкін нақты жағдайды қайталай алмау. 3. Тренингтер мен материалдарды үнемі жаңартып отырудың болмауына байланысты оқыту сапасының төмендеуінің ықтимал қаупі.

Модельдеу тренингтерін жобалау және өткізу білім беру процесінің маңызды бөлігі болып табылады, әсіресе нақты жұмыс немесе өмірлік жағдайларға еліктеу маңызды кәсіптік оқыту саласында. Мұндай тренингтердің негізгі мақсаты қатысушылар өз қызметінде кездесуі мүмкін жағдайлардың қауіпсіз және бақыланатын қайталануы үшін жағдайлар жасау болып

табылады. Бұл оларға шешім қабылдау, ынтымақтастық, көшбасшылық дағдыларын дамытуға, сондай-ақ өз күштеріне деген сенімділікті арттыруға көмектеседі.

Симуляциялық тренингті жобалау процесі тренингтің мақсатын нақты анықтаудан, қандай дағдыларды пысықтау керектігін және қандай нәтижелерге қол жеткізу күтілетінін түсінуден басталады. Модельдеу жаттығуларын жобалаудың негізгі тәсілдері бірнеше негізгі элементтерді қамтиды.

Біріншіден, мақсатты аудиторияға талдау жасау керек. Бұл тренинг барысында қандай нақты міндеттер шешілетінін, материалды тиімді игеру үшін қандай әдістер мен технологияларды қолдану керектігін дәл анықтауға мүмкіндік береді. Қатысушылардың әртүрлі санаттары үшін — бастаушы мамандардан бастап тәжірибелі жұмысшыларға дейін-тәсілдер айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Мысалы, студенттер үшін негізгі дағдыларды игеруге баса назар аудара отырып, теориялық модельдерді қолдануға болады, ал кәсіпқойлар үшін олардың жұмысының ерекшеліктерін көрсететін күрделі модельдеу қолданылуы мүмкін.

Екіншіден, модельдеу түрін таңдау маңызды кезең болып табылады. Модельдеу жеке немесе топтық болуы мүмкін. Тренингтің мақсаттарына байланысты түрлердің бірі таңдалады: нақты жағдайларды имитациялау (мысалы, іскерлік ойындар, рөлдік ойындар), сыни жағдайларды модельдеу (мысалы, төтенше немесе стресстік жағдайлар) немесе жұмыс процестерінің виртуалды модельдерін жасайтын компьютерлік тренажерлерді пайдалану. Бұл түрлердің әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері мен артықшылықтары бар.

Үшінші маңызды аспект – тренинг сценарийін әзірлеу. Сценарий модельдеу болатын шарттардың сипаттамасын, сондай-ақ қатысушылардың нақты іс-қимыл кестесін қамтиды. Сценарийдің топтық қажеттіліктеріне бейімделуі үшін жеткілікті икемді болуы маңызды. Бұл сонымен қатар қатысушылардың материалды қаншалықты меңгергенін және қандай дағдылар дамығанын түсінуге мүмкіндік беретін тренинг нәтижелерін бағалау жүйесінің болуын болжайды.

Төртінші кезең-жаттықтырушыларды даярлау. Жаттықтырушылар тек өз саласының мамандары ғана емес, сонымен қатар топты тиімді басқара білуі, қатысушыларды қиын жағдайлар арқылы бағыттауы, кері байланыс беруі керек. Жаттықтырушылар тренингті қатысушылардың деңгейіне, олардың реакциясы мен қажеттіліктеріне байланысты оны өткізу барысында бейімдей алуы маңызды.

Сонымен қатар, тренинг барысында келесі аспектілерді ескеру қажет. Біріншіден, жайлы және қолдау атмосферасын құру. Қатысушылар қателіктерден қорықпау және оқуға дайын болу үшін өздерін сенімді және ашық сезінуі керек. Екіншіден, процеске тереңірек ену үшін технологияны қолдану. Мысалы, қазіргі заманғы тренингтер көбінесе виртуалды шындықты (VR) немесе кеңейтілген шындықты (AR) пайдаланады, бұл шынайы және иммерсивті модельдеуге мүмкіндік береді. Үшіншіден, рефлексияға мүмкіндік беру. Әр модельдеуден кейін қатысушылардың не дұрыс жасағанын және нені жақсартуға болатынын талқылау маңызды.

Симуляциялық тренингтерді өткізудегі басты мәселе кері байланыс қажеттілігі болып табылады. Бұл қатысушыларға өздерінің әлсіз жақтарын түсініп қана қоймай, сонымен қатар дағдыларды игерудегі жетістіктерін сезінуге көмектеседі. Кері байланыс сындарлы, нақты және дамуға бағытталған болуы маңызды.

Осылайша, симуляциялық тренингтер кәсіби және жеке қасиеттерді қалыптастырудың қуатты құралы болып табылады және оларды жобалау көптеген факторларды ескеруді талап етеді: мақсаттар, аудитория, әдістер, технологиялар және жаттықтырушыларды даярлау. Дұрыс ұйымдастырылған тренинг қажетті дағдыларды дамытуға ғана емес, сонымен қатар командалық рухты нығайтуға, қатысушылар арасындағы өзара түсіністікті жақсартуға және олардың өз күштеріне деген сенімділігін арттыруға ықпал етеді.

Симуляциялық сабақтар медицина мен инженериядан бастап бизнес пен білімге дейінгі әртүрлі салалардағы студенттердің кәсіби құзыреттілігін дамытудың тиімді құралы болып табылады. Модельдеудің негізгі мақсаты – студенттерге теориялық білімді шындыққа жақын

жағдайда қолдануға мүмкіндік беру. Бұл практикалық дағдыларды жетілдіруге ғана емес, сонымен қатар сыни ойлауды, шешім қабылдау қабілетін, сондай-ақ өзіне деген сенімділікті дамытуға ықпал етеді. Симуляциялық сабақтардың студенттердің құзыреттілік деңгейін арттыруға әсерін бірнеше негізгі аспектілер арқылы қарастыруға болады.

Біріншіден, модельдеу кәсіби қызметтің нақты моделін жасайды, мұнда студенттер жұмыс процесіне қауіп төндірмей "батып" кете алады. Бұл әсіресе медицина, авиация, әскери немесе химия өнеркәсібі сияқты салаларда өте маңызды, мұнда қателіктер ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін. Модельдеу студенттерге қателіктерді қауіпсіз орындау және мәселелерді шешудің дұрыс тәсілдерін үйрену арқылы тәжірибеден өтуге мүмкіндік береді. Мысалы, медициналық тренажерларда студенттер операция жасауға немесе ауруларды диагностикалауға машықтана алады, бұл нақты өмірде көптеген жылдар бойы тәжірибені қажет ететін дағдыларды дамытуға көмектеседі.

Екіншіден, модельдеу сабақтары дәстүрлі оқыту шеңберінде меңгеру қиын немесе мүмкін емес дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді. Мысалы, экономикада немесе бизнесте студенттер іскерлік келіссөздерді модельдеуге, компанияны басқаруға немесе бизнес-жоспарларды жасауға қатыса алады. Бұл практикалық мәселелерді шешуде теориялық білімді қолдануды үйреніп қана қоймай, көшбасшылық, топтық жұмыс, белгісіздік пен көп тапсырма жағдайында жұмыс істей білу сияқты маңызды қасиеттерді дамытуға мүмкіндік береді. Осы салалардағы модельдеу нақты, көбінесе тұрақсыз жағдайларда шешім қабылдауды түсінуге көмектеседі, бұл болашақ мамандардың құзыреттілік деңгейін едәуір арттырады.

Үшінші аспект – студенттердің ынтасын арттыру. Модельдеу көбінесе жарыстарға немесе командалық ойындарға қатысуды қамтиды, бұл толқу мен оқу процесіне қатысу элементін жасайды. Студенттер өздерінің іс-әрекеттері белгілі бір нәтижелерге әкелетінін көргенде, бұл оларды әрі қарай оқуға және өзін-өзі дамытуға ынталандырады. Бұл тәсіл әсіресе заң, инженерия немесе ақпараттық технологиялар сияқты практикалық дағдыларды үнемі жетілдіруді қажет ететін салаларда пайдалы. Мұндай модельдеулерде студенттер нақты қиындықтарға тап болады және шектеулі уақытта шешім табуы керек, бұл тез және дәл шешім қабылдау қабілетін дамытуға көмектеседі.

Төртінші маңызды аспект – қарым-қатынас пен тұлғааралық қарым-қатынас дағдыларын дамыту. Көптеген симуляциялық тренингтер топтық жұмысты пайдаланады, бұл қатысушылардан әріптестермен өзара әрекеттесу дағдыларын, тыңдау, ақпарат алмасу және консенсусқа қол жеткізу дағдыларын дамытуды талап етеді. Бұл әсіресе жобаны басқару, психология, білім беру және әлеуметтік жұмыс сияқты салаларда өте маңызды, мұнда сәттілік командада жұмыс істеу және басқа адамдардың позициясын түсіну қабілетіне байланысты. Модельдеу студенттерге осы дағдыларды қауіпсіз және бақыланатын ортада қолдануға бірегей мүмкіндік береді, бұл олардың нақты кәсіби қызметке деген сенімін арттырады.

Сонымен қатар, модельдеу сабақтары сыни ойлау мен аналитикалық қабілеттердің дамуына ықпал етеді. Модельдеу процесінде студенттер бұрыннан бар білімді ғана емес, сонымен қатар жағдайды талдауды және қолда бар ақпарат негізінде шешім қабылдауды қажет ететін жаңа міндеттерге тап болады. Мысалы, заңды модельдеуде студенттер әртүрлі құқықтық жағдайларды талдап, логикалық тізбектер құрып, жүйелі ойлау қабілетін дамытуға көмектесетін негізделген шешімдер қабылдауы керек. Бұл жұмыстың сәттілігі талдаудың дәлдігі мен тұжырымдардың дұрыстығына байланысты болатын көптеген мамандықтар үшін өте маңызды.

Сонымен қатар, модельдеу сабақтары өзін-өзі реттеу және өзін-өзі бағалау дағдыларын жақсартуға ықпал етеді. Симуляцияларға қатысу студенттерге өздерінің күшті және әлсіз жақтарын объективті бағалауға, сондай-ақ өз бетімен жұмыс істеуді үйренуге мүмкіндік береді. Көптеген модельдеу кері байланыс кезеңдерін қамтиды, мұнда оқытушылар немесе жаттықтырушылар студенттерге олардың жұмысын бағалайды, қателіктерді көрсетеді және оларды түзету жолдарын ұсынады. Мұндай өзін-өзі көрсету процесі студенттерге өз

дағдыларын жетілдіруге ғана емес, сонымен қатар өз оқуы үшін жеке жауапкершілікті арттыруға көмектеседі.

Студенттердің құзыреттілігін арттыруға симуляциялық сабақтардың әсері мамандардан тек теориялық білімді ғана емес, сонымен қатар жоғары дамыған практикалық дағдыларды талап ететін заманауи білім беру жүйесі жағдайында өте маңызды. Оқу процесіне симуляциялық тренингтерді енгізу теория мен практиканың интеграциясына, білім беру сапасын жақсартуға және студенттерді нақты кәсіби сынақтарға дайындауға ықпал етеді. Мұндай жаттығулар қажетті кәсіби дағдыларды дамытуға ғана емес, сонымен қатар студенттерді белгісіздік, стресстік жағдайлар және көп тапсырма жағдайында жұмыс істеуге үйретеді, бұл оларды қазіргі кәсіби өмірдің кез келген жағдайына дайын етеді.

Қорытындылай келе, студенттердің төтенше жағдайларға әрекет ету дағдыларын қалыптастырудағы симуляциялық тренингтердің рөлін асыра бағалау мүмкін емес. Олар студенттерге қауіпсіз және бақыланатын ортада практикалық тәжірибе алуға бірегей мүмкіндік береді, бұл тек кәсіби дағдыларды ғана емес, сонымен қатар стресстік және стандартты емес жағдайларға жеке дайындықты дамытады. Бұл жаттығулар студенттерге тиімді шешім қабылдауға, белгісіздік жағдайында тез және дұрыс әрекет етуге, сондай-ақ командада жұмыс істеуге көмектеседі.

Алайда, айтарлықтай жетістіктерге қарамастан, оқытудағы модельдеу әдістерінің рөлі одан әрі зерттеу мен жетілдіруді қажет етеді. Студенттерді нақты төтенше жағдайларға тиімді дайындау үшін симуляциялық жаттығуларды оқытудың барлық деңгейлеріндегі білім беру бағдарламаларына біріктіру қажет. Бұл студенттердің практикалық дайындығын жақсартуға ғана емес, сонымен қатар олардың өзіне деген сенімділігі мен қиын жағдайларда жедел әрекет ету қабілетін арттыруға мүмкіндік береді. Студенттерді тереңірек тартуға және қажетті дағдыларды дамытуға ықпал ететін одан да шынайы модельдеу жасау үшін виртуалды шындық және кеңейтілген шындық сияқты жаңа технологияларды пайдалану мүмкіндіктерін зерттеуді жалғастыру маңызды. Осылайша, модельдеу жаттығулары нақты өмірдегі төтенше жағдайларға тиімді жауап беруге дайын жоғары білікті мамандарды даярлауға ықпал ететін білім беру процесінің ажырамас бөлігіне айналады.

### ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Clark M., Miller J. Educational Theories in Simulation-Based Learning // *New York: Routledge*, 2016. – P. 31-48.
2. Johnson A., Lee R. Critical Thinking Through Simulation: A New Approach // *London: Springer*, 2019. – P. 108-121.
3. Jones B., Brown S. Active Learning Strategies in Modern Education // *Chicago: University of Chicago Press*, 2017. – P. 87-93.
4. Lewis J., Clark D. Feedback Mechanisms in Simulation Learning // *San Francisco: Jossey-Bass*, 2018. – P. 64-78.
5. Smith T., Roberts E. Simulation in Health Professions Education // *Boston: Harvard Press*, 2018. – P. 113-127.
6. Wilson P., Garcia L., Chen M. Reducing Anxiety in Professional Training // *Cambridge: MIT Press*, 2020. – P. 48-63.



DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-49-51

## ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРҒА ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ

ҒҰМАРОВА АЙДАНА ҚИСЫМЕДЕНҚЫЗЫ

М.Утемисов атындағы БҚУ 2 курс магистранты МФиз-21  
Батыс Қазақстан, Орал қ

Ғылыми жетекшісі: ф-м. ғ.к., доцент **КУШЕККАЛИЕВ А.Н.**

**Аннотация.** Бұл мақалада ерекше білім беруді қажет ететін балаларға физика пәнін оқыту әдістері қарастырылады. Ерекше оқушылардың жеке ерекшеліктері мен оқу қажеттіліктерін ескере отырып, оқыту процесін бейімдеудің түрлі тәсілдері ұсынылған. Мақалада көрнекі құралдарды, интерактивті әдістерді және тәжірибелерді қолдану арқылы физиканың күрделі ұғымдарын жеңілдетудің маңыздылығы атап өтілген. Сонымен қатар, жеке және топтық жұмыстарды ұйымдастыру, кері байланыс беру және заманауи технологияларды қолдану арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру жолдары қарастырылған. Мақала инклюзивті білім беруді дамытуға ықпал етуге бағытталған әрі ерекше білім беруді қажет ететін балалардың ғылыми білімге қол жеткізу мүмкіндіктерін кеңейтуді көздейді.

**Аннотация.** В данной статье рассматриваются методы преподавания физики детям с особыми образовательными потребностями. С учетом индивидуальных особенностей и потребностей обучения особых учащихся предлагаются различные способы адаптации учебного процесса. В статье подчеркивается важность упрощения сложных понятий физики посредством использования наглядных пособий, интерактивных методов и экспериментов. Кроме того, существуют способы повышения интереса учащихся к предмету путем организации индивидуальной и групповой работы, обеспечения обратной связи и использования современных технологий. Цель статьи – способствовать развитию инклюзивного образования и расширить возможности доступа детей с особыми потребностями к научному образованию.

**Abstract.** This article discusses the methods of teaching physics to children with special educational needs. Taking into account the individual characteristics and learning needs of special students, different ways of adapting the teaching process are proposed. The article emphasizes the importance of simplifying complex concepts of physics through the use of visual aids, interactive methods and experiments. In addition, there are ways to increase students' interest in the subject by organizing individual and group work, providing feedback and using modern technologies.

The article aims to contribute to the development of inclusive education and expand the opportunities for children with special needs to access scientific education.

Физика пәні табиғаттың заңдылықтарын түсінуге және әлемді ғылыми тұрғыдан тануға мүмкіндік береді. Дегенмен, ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін бұл пәнді үйрету дәстүрлі әдістермен салыстырғанда ерекше тәсілді қажет етеді. Мұндай балалардың әртүрлі қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне қарай, физика пәнін оқытуда шығармашылық пен инклюзивті әдіс-тәсілдер қолдану қажет. Бұл мақалада ерекше білім беруді қажет ететін балаларға физика пәнін оқыту әдістері қарастырылады.

### 1. Оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру

Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың физика пәніне деген қызығушылығын ояту үшін, олардың жеке ерекшеліктерін ескеру маңызды. Мұндай оқушылардың интеллектісі, моторикасы, эмоциялық жағдайы, қабылдау қабілеттері әртүрлі болуы мүмкін. Осы себепті,

әрбір балаға жеке тәсілдер қолдану қажет. Мысалы, назардың тұрақсыздығы немесе оқу мен жазуда қиындықтары бар балалар үшін мәтіндер қысқартылып, тапсырмалар қарапайым етіліп берілуі мүмкін.

## **2. Дидактикалық материалдарды бейімдеу**

Ерекше білім беруді қажет ететін оқушылар үшін физика пәні бойынша дидактикалық материалдарды бейімдеу маңызды. Бұл үшін әртүрлі көрнекі құралдарды, бейнемазмұндарды және арнайы тақырыптар бойынша анимациялар мен суреттерді қолдануға болады. Мысалы:

**Суреттер мен диаграммалар:** Мұндай материалдар абстрактілі физикалық ұғымдарды нақты және түсінікті етуге көмектеседі. Күрделі тұжырымдар мен заңдарды бейнелейтін суреттер мен схемалар түсінуді жеңілдетеді.

**Интерактивті құралдар:** Мектеп оқушыларының қызығушылығын арттыру үшін эксперименттер мен тәжірибелердің интерактивті моделдерін қолдануға болады. Бұл балалардың теориялық білімін тәжірибемен ұштастырып, тақырыпты нақтылауына көмектеседі.

**Визуалды және тактильді құралдар:** Сезімтал қабылдауды қажет ететін балалар үшін арнайы тактильді материалдар қолдану, мысалы, физикалық модельдерді қолға ұстату немесе тақтаға жазу кезінде балалардың қолымен тәжірибе жасауы пайдалы.

## **3. Жеке және топтық жұмыстарды ұйымдастыру**

Физика сабағында оқушыларды тек жеке емес, топтық жұмыстарға да тарту қажет. Топтық жұмыстарда ерекше білім беруді қажет ететін балалар басқалардан үйреніп, өздерінің қиындықтарын жеңуге көмектесетін тәжірибе алады. Сонымен қатар, бұл әдіс балалардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Топ ішінде жетекші рөлдерді бөліп, әр оқушының қабілетіне сәйкес тапсырмалар беру тиімді. Мысалы, кейбір балалар теорияны жақсы меңгерсе, басқалары тәжірибелік жұмыстарды жақсы орындай алады.

## **4. Эксперименттер мен тәжірибелер арқылы оқу**

Физика пәнінің негізгі ерекшелігі оның тәжірибелік негізі мен ғылыми эксперименттер арқылы іске асырылатыны болып табылады. Ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін физиканы тәжірибе жүзінде көрсету оқу процесін қызықты әрі түсінікті етеді. Оқушылар нақты құбылыстар мен процестерді көріп, оларды сезіну арқылы жаңа ұғымдарды меңгереді. Мысалы, судың қайнауы, электр тогы, механикалық қозғалыс сияқты қарапайым құбылыстарды көрсету балалардың қызығушылығын арттырады.

Эксперименттер тек теориялық білімді меңгеруге ғана емес, сондай-ақ баланың физикалық дамуына ықпал етеді. Мысалы, түрлі материалдармен жұмыс істеу моторикасы мен когнитивті қабілеттерін дамытуға көмектеседі.

## **5. Кері байланыс және қолдау көрсету**

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға оқу процесінде тұрақты кері байланыс және қосымша қолдау көрсету маңызды. Олар сабақ кезінде қиындықтарға тап болуы мүмкін, сондықтан олардың сұрақтарына жауап беру, түсіндіру жұмыстарын жүргізу және жеңілдетілген тапсырмалар беру өте қажет. Мұндай оқушыларға жеке тапсырмалар мен түрлі деңгейдегі көмек көрсету олардың жетістіктерін арттырады.

## **6. Технологиялар мен құралдарды қолдану**

Қазіргі заманда технологиялар білім беру процесін жақсартуға мүмкіндік береді. Ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін арнайы оқу қосымшалары мен бағдарламалар пайдалану тиімді. Мысалы, қосымша дауыстық қолдау немесе визуалды түсіндірулер арқылы оқу процесін жеңілдетуге болады. Технологиялар арқылы балалар өздерінің жылдамдығымен жұмыс істей алады, бұл олардың оқу нәтижелеріне оң әсер етеді.

## **7. Мотивацияны арттыру**

Физика сабағы балаларға өз білімдерін көрсетуге және жаңа тақырыптарды игеруге мүмкіндік беретін қызықты әрі күрделі пән болып табылады. Ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін мотивацияны арттыру өте маңызды. Оларға сәттілік пен жетістіктерге жету үшін

оң пікірлер мен мақтаулар айту, олардың күш-жігерін бағалау оқу процесіне деген ынталарын арттырады.

#### **Қорытынды**

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға физика пәнін оқыту кезінде оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, бейімделген әдістер мен тәсілдерді қолдану маңызды. Бұл тек білімнің сапасын арттырып қана қоймай, оқушылардың ғылымға деген қызығушылығын оятып, олардың өмірлік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Осылайша, әр баланың жеке қабілеттері мен қажеттіліктеріне сәйкес келетін әдіс-тәсілдер қолдану арқылы физика пәнін тиімді оқытуға болады.

#### **ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:**

1. Жанпейісова, Г. С. (2021). Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған педагогикалық әдістемелер. Алматы: Қазақ университеті.
2. Кәрімова, М. А. (2019). Инклюзивті білім беру және педагогикалық тәсілдер. Нұр-Сұлтан: Дәуір.
3. Мұхамбетова, А. Т. (2020). Физика пәнін оқытудың инновациялық әдістері. Алматы: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы.
4. Әбдірахманова, Ш. Р., & Қарсақбаева, М. А. (2018). Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған оқыту әдістері: теория және практика. Тараз: Тараз университеті.
5. Павлова, Т. В. (2020). Инклюзивті білім беру: теориялық негіздері мен тәжірибелік бағыттары. Мәскеу: Высшая школа.
6. Санжарова, К. А. (2021). Физика сабағында заманауи оқыту әдістерін қолдану: теория мен тәжірибе. Қарағанды: Қарағанды университеті.
7. Муравина, Л. И. (2019). Инклюзивті білім беру жүйесінде физика пәнін оқытудың әдіснамалық негіздері. Санкт-Петербург: РГПУ.
8. Bursalıođlu, Z. (2018). Öğretim ilke ve yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.
9. Smith, D. D., & Tyler, N. C. (2017). Introduction to special education: Making a difference. Pearson Education.
10. Hughes, C. E., & McDonald, M. (2020). Teaching physics to students with special educational needs: A practical guide. London: Routledge.
11. Бұл әдебиеттер ерекше білім беруді қажет ететін балаларға физика пәнін оқыту әдістері бойынша зерттеулер мен практикалық ұсыныстарды қамтиды.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-52-54

## ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУ САПАСЫН ДИДАКТИКАЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАР АРҚЫЛЫ АРТТЫРУ: ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕР МЕН ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ

**БЕРДИГАЛИЕВА БИБИГУЛЬ МАКСУТОВНА**

М. Утемисов атындағы БҚУ 2 курс магистранты МФиз-21  
Батыс Қазақстан, Орал қ

Ғылыми жетекшісі: ф.-м. ғ.к., доцент **КУШЕККАЛИЕВ А.Н.**

***Аннотация.** Бұл мақалада физиканы оқытуда дидактикалық тапсырмаларды қолдану арқылы оқыту сапасын арттыру әдістері талданады. Дидактикалық тапсырмалардың мазмұны мен құрылымы, олардың оқу үдерісіне ықпалы, оқушылардың танымдық белсенділігі мен қызығушылығын дамытудағы рөлі қарастырылады. Сонымен қатар, мұғалімдердің дидактикалық тапсырмаларды дұрыс ұйымдастыруы мен қолдану тәжірибесі де талқыланады.*

***Кілт сөздер:** Физиканы оқытуда дидактикалық тапсырмаларды қолдану арқылы оқыту сапасын арттыру әдістері*

***Аннотация.** В этой статье анализируются методы повышения качества обучения с использованием дидактических заданий в обучении физике. Рассматриваются содержание и структура дидактических заданий, их влияние на учебный процесс, роль в развитии познавательной активности и интереса учащихся. Кроме того, обсуждается практика правильной организации и использования учителями дидактических заданий*

***Annotation.** This article analyzes methods for improving the quality of teaching using didactic tasks in teaching physics. The content and structure of didactic tasks, their impact on the educational process, their role in the development of cognitive activity and interest of students are considered. In addition, the practice of proper organization and use of didactic tasks by teachers is discussed.*

### **Кіріспе**

Физика пәні күрделі теориялық және тәжірибелік білімдерді талап ететін ғылым. Бұл пәнді оқытуда оқушылардың пәнге деген қызығушылығын оятып, танымдық белсенділігін арттыру маңызды рөл атқарады. Осы мақсатқа жету үшін, оқытушылар дидактикалық тапсырмаларды тиімді қолдануы қажет. Дидактикалық тапсырмалар оқыту үрдісінің ажырамас бөлігі болып табылады және оқушылардың оқу материалын түсінуін, ұғымдарды меңгеруін, теориялық білімді тәжірибеде қолдану қабілеттерін дамытады.

### **Негізгі бөлім**

#### **1. Дидактикалық тапсырмалардың түрлері**

Дидактикалық тапсырмалар әртүрлі түрде қолданылады: мәселелі, ізденімдік, зерттеушілік және шығармашылық тапсырмалар. Әр тапсырма түрі оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға және білімдерін кеңейтуге бағытталған. Мысалы, зерттеу тапсырмалары оқушылардың тәжірибе жасау және ғылыми көзқарас қалыптастыру қабілетін дамытады.

Мәселелік тапсырмалар арқылы оқушылардың физикалық құбылыстарды өздігінен зерттеп, логикалық қорытынды жасау қабілеттері дамиды. Бұл тапсырмалар оқу материалын жаңаша көзқараспен қарауға, оның ғылыми заңдылықтары мен теориялық негіздерін түсінуге бағытталған. Мәселелік тапсырмаларды шешу барысында оқушылар өз білімдерін қолданып, ғылыми гипотезаларды дәлелдеу арқылы білімдерін кеңейтеді.

#### **2. Физика пәнінде дидактикалық тапсырмаларды қолдану әдістемесі**

Әрбір тапсырманы сабақтың мақсатына және оқушылардың дайындық деңгейіне сәйкес таңдау қажет. Оқыту процесінде проблемалық тапсырмалар оқушылардың өздігінен шешім іздеу дағдысын қалыптастыруға көмектеседі. Дидактикалық тапсырмалар арқылы жаңа тақырыпты игеру, қайталау және бекіту барысында оқушыларды қызықтыру, шығармашылық тұрғыдан дамытуды мақсат ету керек.

### **3. Оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру**

Дидактикалық тапсырмалар оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытып, пәнге деген қызығушылығын арттырады. Физика сабақтарында әртүрлі типтегі тапсырмалар (мысалы, тәжірибелік, есептеу, зерттеу) оқушылардың білімін белсенді меңгеруіне ықпал етеді. Белсенді және қызығушылықпен қатысу оқу нәтижелерінің сапасын жоғарылатады.

### **4. Физика пәні бойынша дидактикалық тапсырмаларды құру қағидалары**

Түсініктілік қағидасы – тапсырмалар оқушылардың білім деңгейіне сай және түсінікті болуы қажет.

- Орындалу мүмкіндігі – тапсырмалар оқушылардың орындау мүмкіндігіне сай, нақты мақсатқа бағытталған болуы керек.

- Шығармашылық тұрғыдан дамыту – тапсырмалар оқушылардың ойлау қабілетін дамытуға, мәселелерді шешудің жаңа тәсілдерін іздеуге түрткі болуы қажет.

### **5. Дидактикалық тапсырмаларды қолдану нәтижелері**

Дидактикалық тапсырмалармен жұмыс істеу арқылы оқушылардың логикалық ойлау қабілеті артады, ғылыми ұғымдарды терең түсініп, оқу материалын меңгеру сапасы артады. Бұл оқушылардың пәнге деген қызығушылығы мен мотивациясын күшейтіп, оқу нәтижелерінің жоғары болуына ықпал етеді.

### **Зерттеу-ізденушілік тапсырмалар**

Зерттеу-ізденушілік тапсырмалар оқушыларды ғылыми-зерттеу әдістеріне бейімдеуге, эксперименттік жұмысты өздігінен орындауға бағытталған. Мұндай тапсырмалардың мазмұны көбінесе нақты бір тәжірибелерге сүйеніп, физикалық заңдылықтарды іс жүзінде тексеруге бағытталады. Зерттеу жұмыстарын жүргізу оқушылардың сыни ойлауын қалыптастырып, нақты ғылымдарды оқып-білуге ынталандырады.

### **Пәнаралық байланысқа негізделген тапсырмалар**

Физика сабағында пәнаралық байланысқа негізделген тапсырмаларды қолдану арқылы оқушылардың білім ауқымын кеңейтуге болады. Пәнаралық тапсырмалар түрлі пәндер арасындағы байланысты ұғынуға, физиканың басқа ғылымдармен өзара әсерін көруге мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың жалпы білім деңгейін көтеріп, физика ғылымының өмірдегі маңыздылығын түсінуіне жағдай жасайды.

### **Шығармашылық сипаттағы тапсырмалар**

Шығармашылық тапсырмалар оқушылардың жаңа идеяларды ұсынуына, құбылыстар мен заңдылықтарға жеке көзқараспен қарауына мүмкіндік береді. Бұл типтегі тапсырмалар арқылы оқушылар өздерінің зерттеу тәсілдерін іздеп табады, физика саласындағы инновацияларды түсінуге тырысады.

### **1. Жеке тұлғаға бағытталған оқыту тәсілі**

Физика сабағында дидактикалық тапсырмаларды қолдануда жеке тұлғаға бағытталған әдісті қолдану өте маңызды. Әрбір оқушының танымдық деңгейін, қабілеттерін және жеке қажеттіліктерін ескере отырып, тапсырмаларды жіктеу арқылы олардың танымдық белсенділігін арттыруға болады. Бұл тәсіл тапсырмаларды орындау барысындағы әрбір оқушының өзіндік ерекшелігін айқындауға мүмкіндік береді.

### **2. Құзыреттілік тәсілі**

Оқушылардың теориялық білімдерін тәжірибеде қолдану құзыреттіліктерін дамыту үшін дидактикалық тапсырмаларды құзыреттілікке бағытталған түрде құрастыру қажет. Құзыреттілік тәсілі арқылы оқушылар физикалық заңдылықтарды нақты өмірлік жағдайларда қолданып, шығармашылық ойлау қабілеттерін жетілдіреді. Бұл олардың өздігінен шешім қабылдауға, зерттеушілік жұмыстарды жүргізуге қабілеттілігін дамытады.

### **3. Рефлексия және кері байланыс**

Дидактикалық тапсырмаларды орындау барысында рефлексия мен кері байланыс маңызды рөл атқарады. Бұл процесс арқылы оқушылар өз әрекеттерін саралап, қателіктерін анықтап, білімдерін жақсартып түседі. Мұғалім тарапынан берілетін кері байланыс оқушылардың өзіндік талдауға қабілетін арттырады және болашақ тапсырмаларды орындауға қажетті тәжірибені жинақтайды.

#### **Дидактикалық тапсырмаларды қолданудың оқу нәтижелеріне әсері**

Физика сабақтарында дидактикалық тапсырмаларды жүйелі және мақсатты түрде қолдану оқушылардың оқу жетістіктеріне оң әсер етеді. Дидактикалық тапсырмалар арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артады, олардың танымдық және шығармашылық белсенділігі күшейеді. Оқу процесінде тапсырмалардың түрлі формаларын қолдану оқу материалын тереңірек игеруге, оны тәжірибеде пайдалануға мүмкіндік береді. Осылайша, дидактикалық тапсырмаларды қолдану оқушылардың пәндік білім деңгейін көтеріп қана қоймай, олардың болашақ кәсіби қызметте қажет болатын дағдыларын қалыптастырады.

#### **Қорытынды**

Физиканы оқытуда дидактикалық тапсырмаларды жүйелі түрде қолдану оқыту сапасын арттырудың тиімді әдістерінің бірі болып табылады. Дидактикалық тапсырмаларды сабақта дұрыс ұйымдастыра отырып, оқушылардың танымдық белсенділігін, пәнге деген қызығушылығын және шығармашылық әлеуетін дамытуға болады. Бұл болашақта олардың физика саласында терең білім алып, табысты жетістіктерге жетуіне негіз болады.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-55-60  
ОӘК 371.26

## ҚОРЫТЫНДЫ АТТЕСТАТТАУҒА ДАЙЫНДЫҚ ЖҰМЫСТАРЫН ЖҮРГІЗУ ЖОЛДАРЫ

ШАМҒОНОВА ДИДАР НУРЛАНОВНА

БҚУ МФиз-21. 2курс магистранты  
Батыс Қазақстан, Орал қ

Ғылыми жетекшісі: ф.-м. ғ.к., доцент **КУШЕККАЛИЕВ А.Н.**

---

**Аннотация.** Мектеп оқушыларының білім сапасын арттырып, физикаға қызығушылығын оятуда, жаратылыстану - математикалық сауаттылығын, шығармашылық белсенділігін арттыруда теориялық білімін практикада қолдана білудің, яғни есептер шығара білудің маңызы өте зор. Емтиханға дайындық тапсырмаларын орындау барысында физика пәні бойынша білімді жетілдіру, оқушылардың өзіндік танымдық қызметін белсендіретін виртуалды сабақтың құрамдас бөлігін жүзеге асыру, теориялық тұжырымдар жасау, ұсынылған гипотезаны тексеру бойынша оқыту эксперименті, оның нәтижелерін статистикалық өңделуі арқылы қамтамасыз етіледі.

**Кілт сөздер:** Қорытынды аттестаттау тапсырмалары, тиімді әдіс тәсілдер.

---

**Аннотация.** Очень важно уметь использовать теоретические знания на практике, то есть уметь решать задачи для повышения качества образования учащихся, развивать интерес к физике, в повышении естественно-математической грамотности, в творческой активности. В ходе подготовки заданий к экзамену происходит совершенствование знаний по предмету физика, реализация компонента виртуального урока, активизирующего самопознавательную деятельность учащихся, создание теоретических выводов, проверка выдвинутой гипотезы и обеспечивается статистическая обработка ее результатов.

**Annotation.** It is very important to be able to use theoretical knowledge in practice, that is, to be able to solve problems to improve the quality of education for students, to develop interest in physics, to improve natural and mathematical literacy, and to be creative. In the course of preparing tasks for the exam, knowledge in the subject of physics is improved, a component of a virtual lesson is implemented that activates the self-cognitive activity of students, theoretical conclusions are created, the hypothesis is tested and its results are processed statistically.

---

**Тақырыптың өзектілігі.** Мектеп оқушыларының білім сапасын арттырып, физикаға қызығушылығын оятуда, жаратылыстану - математикалық сауаттылығын, шығармашылық белсенділігін арттыруда теориялық білімін практикада қолдана білудің, яғни есептер шығара білудің маңызы өте зор.

**Тақырыптың зерттелу деңгейі.** Емтиханға дайындық тапсырмаларын орындау барысында физика пәні бойынша білімді жетілдіру, оқушылардың өзіндік танымдық қызметін белсендіретін виртуалды сабақтың құрамдас бөлігін жүзеге асыру, теориялық тұжырымдар жасау, ұсынылған гипотезаны тексеру бойынша оқыту эксперименті, оның нәтижелерін статистикалық өңделуі арқылы қамтамасыз етіледі.

**Жұмыстың мақсаты** - 11 сынып білім алушыларын қорытынды аттестаттауға дайындауда тапсырмалар жинағын іріктеп, физика пәні мұғалімдеріне көмекші құрал ретінде қолданбалы курс құрастыра отырып, сабақ беру барысында практикалық тұрғыда және дидактикалық әдіс ретінде қолдану, арнайы дайындалған тапсырмалармен жүйелі жұмыс түрлерін жүргізу арқылы оқушыларға материалды меңгерту.

**Зерттеу объектісі.** 11 сынып білім алушыларын қорытынды аттестаттауға дайындауға арналған қолданбалы курс бағдарламасы, оны өткізу әдістемесі.

**Зерттеу пәні.** Физикадан бірыңғай мемлекеттік емтиханға дайындау бойынша сабақтарды өткізудің мазмұны, құралдары мен әдістемесі.

**Зерттеу болжамы.** Егер 11 сынып білім алушыларын қорытынды аттестаттауға дайындауға арналған қолданбалы курс құрастырылып, іске асырылса, онда оқушылардың пәнге деген танымдылығы ғана емес, сонымен қатар есептерді шығару білігінің қалыптасу деңгейі және физиканы оқып білуге деген қызығушылығы, тез есептеу дағдылары, білім сапасы артады.

**Зерттеу жұмысының әдіснамалық негізі.**

- зерттеу мәселелері бойынша психологиялық, педагогикалық және әдістемелік әдебиеттерге, сонымен қатар жаратылыстану пәндері бойынша тұжырымдамаларға, білім стандарттарына, оқу бағдарламаларына, оқулықтарға және әдістемелік құралдарға теориялық талдау жасау;

- бақылау, сауалнама жүргізу, сабақтарға талдау жасау;

- айқындау және оқыту эксперименттерін жүргізу.

**Зерттеу жұмысының ғылыми жаңашылдығы.**

1. Қолданбалы курс бағдарламасының оқу процесіне әсері және мақсаты және қажеттілігі анықталады;

2. Қорытынды аттестаттау мен Ұлттық бірыңғай тестіге дайындаудың тиімді жолдары қарастырылып, оқытудың теориялық негіздері дәйектелді;

**Зерттеу жұмысының деректік негізі.** Зерттеу барысында Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы; Қазақстан Республикасының орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, оқу бағдарламалары, оқулықтар, оқу-әдістемелік кешендер, физиканы оқыту бойынша түрлі педагогикалық әдістемелік еңбектер.

**Зерттеу жұмысының ғылыми-тәжірибелік маңызы.**

Зерттеу жұмысында ұсынылып отырған физиканы оқыту процесінде оқушылардың емтиханға дайындау қолданбалы курс бағдарламасы білімді сапалы игеруге және мемлекеттік емтиханды жақсы тапсыруға көмектеседі. Оқушылардың танымдық белсенділігін күшейту, оқу процесінің сапасын арттыру мақсатында жинақталған тест нұсқаларын, қысқа мерзімді жоспар үлгілерін негізгі және орта мектептің физика мұғалімдері және оқушылары пайдалана алады.

Жаңа білім жүйесі - заман талабы. Қазақстанда өмір сүріп отырған әрбір азамат-мемлекетіміздің бір бөлшегі. Сондықтан ол барлық істе сауатты, өздігінен әрекет етуге қабілетті, жауапкершілігі мол азамат болуға тиіс. Абай атамыз: «Егерде есті кісілердің қатарында болғың келсе, күніне бір рет, яки болмаса айына бір рет өзіңнен есеп ал!» - деген екен.

Қорытынды емтиханды жақсы тапсыру үшін сапалы дайындық керек. Оқушы мұғалім берген білімді меңгеріп қана қоймай, оны есептер шығаруда, өмірде қолдана алуы керек.

Осы себептен ҚА-ға оқушыларды дайындауда тиімді әдістер мен тәсілдерді үнемі іріктеп отыру қажет.

ҚА сапасын көтеру мақсатында мынадай мақсаттар жүктеуге болады:

- ✓ Білім алушылардың ҚА-ға деген жауапкершілігін арттыру;
- ✓ Күрделі есептерді шығару жолдарын үйрету;
- ✓ Шапшаңдық деңгейлерін көтеріп, табандылыққа баулу;
- ✓ Дәл жауабын дұрыс тандай білуге үйрету;
- ✓ Әр оқушымен жеке жұмысты жандандыру;
- ✓ Ізденімпаздыққа баулу;
- ✓ Теориялық білімдерін бөлім бойынша жүйелі қайталау;
- ✓ Жыл соңында оқулыққа тұтас шолу жасау;
- ✓ Конкурстық тесттерді жиі өткізіп, білім сапасының көтерілуіне ықпал жасау;



✓ Әр оқушының тоқсан сайынғы тест бойынша білім деңгейлерін жариялап отыру.

Осы аталған міндеттерді жүзеге асыру үшін ең алдымен мұғалім

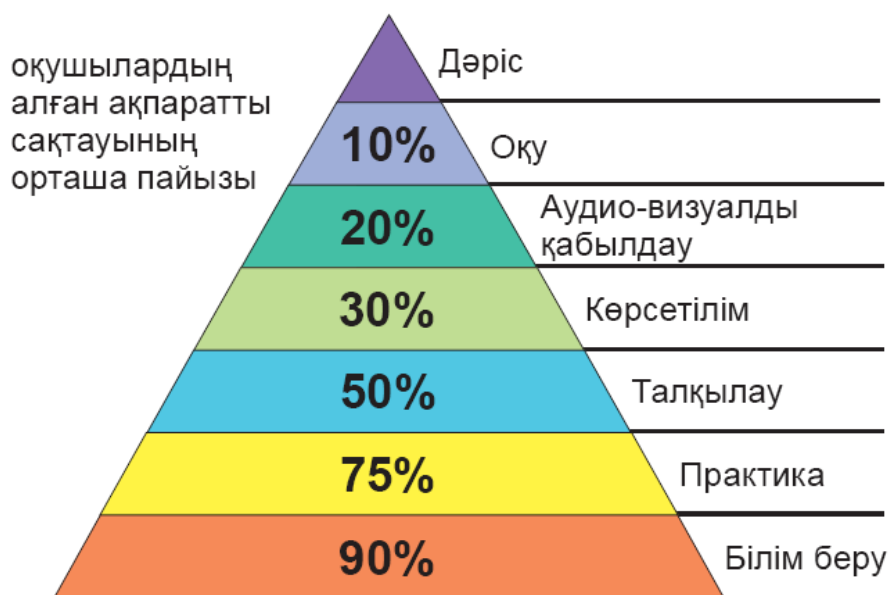
1. ҚА-да қамтылатын тапсырмалар бойынша тақырыптық жоспар дайындау;
2. Қосымша ақпараттар іздестіру;
3. Осы бағытта семинарларға, педагогикалық оқуларға қатысу;
4. Физика пәнінен ҚА-ға дайындыққа арналынған есептер жинақтарын алу;
5. Тақырыптық, бөлім бойынша тест тапсырмаларын дайындау;
6. Жүргізіліп жатырған дайындық жұмыстары мен нәтижелерге есеп жүргізіп отыру;
7. Сабақта әдістер мен тәсілдердің әртүрлілігін қамтамасыз етіп отыру
8. Әр білім алушының көмекші құрал кітапшасын жүргізуін қадағалау қажет.

ҚА-ға дайындық сабақтарын мынадай кезеңдер түрінде өткізуге болады:

- ✓ теориялық білімдерді еске түсіру, бекіту;
- ✓ тақырып бойынша жеке, жалпы, топтық жұмыстар жүргізу;
- ✓ тест жинақтарымен осы тақырып бойынша сынақ жұмыстарын алу;
- ✓ қателерді талдау.

Теориялық білімдерді еске түсіруге бағытталған дайындық сабақтары кезінде оқушыларға материалдың негізгі түсініктерін естеріне түсіріп, оқушылардың формулаларды қосымша жұмыс дәптерлеріне, кітапшаларына енгізулерін, жаттап алуларын қадағалаған маңызды. Жеке тақырыпқа қатысты есептерді шығару жолдарын естеріне түсіру, алгоритмін меңгерту өте қажет.

«Таным» пирамидасында көрсетілгендей оқушыларға тек түсіндіріп қойсақ, берілген мәліметті аз деңгейде, ал есептерді талқылап, практикалық есептерді көптеп шығартатын болсақ, мәліметтің 50 -75% сақтайды екен, ал оқушылар бір-бірін оқытса, яғни есепте бір-біріне түсіндірсе, ақпараттың 90%-ын қабылдайды. Сондықтан да, оқушыларды ҚА-ға дайындауда бірін бірі оқыту әдісін пайдаланса білім сапасының көтерілуіне септігін тигізеді.



Дереккөз: Ұлттық оқу зертханалары, Бефель, Мэн штаты, АҚШ

1-сурет. Таным пирамидасы

Физика пәнінен мектеп бітіру емтиханына дайындалу барысында тест нұсқаларында кездесетін есептердің дайын толық шешімдерімен танысудың да маңызы зор. Мұндай дайындық кезінде, алдымен есепті өз бетінше шығарып, содан соң оны шығарылу жолымен салыстыруға болады. Егер есепті шығарылу жолдары әртүрлі болса, онда әр тәсілдің

артықшылығы мен кемшілігін талдаған жөн. Немесе есептің толық шешімінен оны шешу жолын қарастырып, талдап, оның шешу жолын түсініп алуға болады. Екінші тәсілді қолданғанда, келтірілген шешуден басқа да шешу жолдары бар-жоғына назар аудару қажет.

Физика пәнінен қорытынды аттестаттау кезінде ең керек білім- формула. Егер оқушылар формула білмесе, есепті орындай алмай, берілген тапсырмаға көп уақытын жоғалтар еді. Оқушыларға м формулаларды 100% есте сақтау үшін жиі кездесетін формулаларды есте қалу деңгейін тексеру сынақтарын және ережелерді жеңіл есте сақтау тәсілдерін қолдану керек. Осы орайда, формула жаттату үшін «Тарсия» физикалық пазларды құрастыру ойынын қолдануға болады.

Тарсия – физика пәнін оқыту үшін әр түрлі басқатырғыштар құрастыруға арналған бағдарлама

Физика сабағында қолданылатын ойын түрлері оқушылардың физикалық ұғымдарын кеңейтіп, ойлау қабілеттерін арттырып, есептеу дағдыларын шындай түседі. Балалар тез сергіп, формулаларды жылдам тауып, дұрыс орындайтын болады. Тарсия: оқушының белсенділігін, пәнге құштарлығын, сыни ойлау қабілетін және ізденімпаздығын арттырады, «жасырынып» жатқан қабілеттерін ашуға көмектеседі, өзіне деген сенімділік пайда болады. Оқушы негізгі ұғымдарды, формулаларды еске сақтайды, білім сапасы жақсара түседі, өз сыныптастарымен диалогқа қатысады, бір-біріне қолдау көрсетеді, топта жұмыс жасай білуге дағдыланады, басқаға сын көзбен қарап, тиімді шешім қабылдауына мүмкіндік алады.

Мектеп бітіру емтиханына дайындалуда тиімді әдістерінің бірі - АКТ технологиясын қолдану.

Ақпараттық - білім берудегі басты мақсат оқушының өздігінен оқуға талаптандыру, яғни ізденімпаздыққа үйрету болып саналады. Білім берудің кез-келген саласында АКТ-ны пайдалану оқушылардың танымдық белсенділіктерін арттырып қана қоймай логикалық ойлау жүйесін қалыптасуына, шығармашылықпен жұмыс істеуіне жағдай жасайды. АКТ-ты пайдалану барысында оқушы екі жақты білім алады: біріншісі — пәндік білім, екіншісі— компьютерлік білім.

ҚА-ға дайындауда АКТ-ның келесі түрлерін қолдануға болады:

- ✓ Сабақ кезінде жаңа материалды өтуге арналған презентация, видео-сабақтар;
- ✓ Оқыған материалды бекіту немесе білім мен білікті қолдану сабағында түрлі тапсырмаларды орындауда флипчарттар;
- ✓ Цифрлық білім беру платформалары.

Цифрлық білім беру платформасы – электрондық оқыту жүйесінің негізгі құрамды бөлігі. Олар – оқу үдерісін ұйымдастыруға қажетті сандық формада көрсетілген фотосуреттер, көркем үзінділер, таңбалық объектілер мен іскерлік графика, мәтіндік құжаттар мен басқа да оқу материалдары болып келеді. Физика пәнінен ҚА-ға дайындауда цифрлық білім беру платформаларын қолдану өздігінен ізденіп, алған мәліметтерді ұзақ есте сақтауларын қалыптастырады, білімдерін тереңдетеді.



2-сурет. Цифрлық білім беру ресурстары

Басқа пәндерге қарағанда физика пәні бойынша тест тапсыру күрделі болып келеді, себебі бұл жерде әрі теориялық, әрі практикалық біліктілікпен қоса шапшаңдықты қажет етеді. Тапсырманы орындаудың тиімді әдісін меңгерген оқушы тез арада дұрыс жауабын таба алады. Сондықтан сабақтарда және сабақтан тыс уақытта пән мұғалім оқушылармен бірге компьютер мен интербелсенді тақта көмегімен электрондық оқулық және электрондық тренажерлармен жұмыс істеуге болады.

#### **Қорытынды**

Білім сапасының дамуы әлеуметте жетекші рөл атқарады және оны одан әрі анықтауға алып келеді. Қазіргі заманғы білім беру сапасы дамыған елдер қатары деңгейіне жеткізу жолында елімізде білім беру жүйесіндегі оқыту процесін жаңарту мақсаты қойылады.

Заманауи қоғамға сай шығармашылықпен ойлайтын білімді, білікті, саналы ұрпақты даярлау үшін физиканы оқытуда қолданбалы курстарды ұйымдастырудың әдістемелік негіздерін зерттеуді бүгінгі таңда өзекті мәселелердің бірі. Өйткені қолданбалы курсымыз еліміздің білім ді де білікті ұрпақтарын қорытынды аттестаттау мен ұллық бірыңғай тестіге дайындауға арналған.

### ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. «Математика және физика» республикалық ғылыми-әдістемелік журнал, №3-4.2021. - 36 б.
2. Ұлттық бірыңғай тестілеу (ҰБТ) (testcenter.kz) сайты
3. Мектеп бітірушілердің қорытынды аттестаттауын ұйымдастыру және дайындау бойынша әдістемелік ұсынымдама.– Астана: БІ. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2016. – 46 б.
4. «Tarsia» активитіі көмегімен оқушылардың белсенділігін арттыру | Білім айнасы газеті (bilimainasy.kz)
5. Смирнов В.А., Тұяқов Е.А. Геометрия: Әдістемелік нұсқау. Жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 11- сынып мұғалімдеріне арналған құрал. – Алматы: Мектеп, 2020. – 104 б.
6. Әбілқасымова А.Е., Капарова Р.М. Абай атындағы ҚазҰПУ-нің ХАБАРШЫСЫ, «Физика-математика ғылымдары» сериясы, №4(60), 2017 – 339
7. [https://ust.kz/word/maqala\\_fizika\\_panin\\_oqytyda\\_qoldanylatyn\\_tiidmi\\_adister-306622.html](https://ust.kz/word/maqala_fizika_panin_oqytyda_qoldanylatyn_tiidmi_adister-306622.html)

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-61-65

## MODERN METHODOLOGY AND THEORY OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

ZHIYENALIYEVA AINUR MAKHSOTOVNA

Master's degree of the 2<sup>nd</sup> course EP Foreign language: two foreign languages.

"West Kazakhstan Innovation and Technology University" Republic of Kazakhstan, Uralsk.

---

**Abstract.** *The main goal of teaching foreign languages is the ability to effectively and confidently use the language to communicate, understand the culture and values of other countries, as well as for personal and professional growth. Knowledge of a foreign language opens access to information,*

1. *Communication- is an opportunity to communicate with native speakers, understand them and be understood in various situations.*

2. *Cultural enrichment- is the understanding of cultural characteristics, traditions, mentality and worldview of native speakers.*

3. *Professional development — increasing competitiveness in the labor market, access to more vacancies, participation in international projects.*

4. *Educational and scientific opportunities — access to educational and scientific materials in foreign languages, the opportunity to participate in international conferences, exchange programs.*

5. *Personal development — expanding horizons, improving cognitive abilities, memory training and improving the ability to multitask.*

*Thus, learning foreign languages is a tool for expanding personal and professional horizons, which makes a person more open to the world and its diversity.*

**Keywords.** *linguocultural principles, dynamic development, social-educational value, preschoolers, general paradigm, linguocultural components, self-governing*

---

### Contemporary Approaches and Theories in Foreign Language Teaching

In modern theories of teaching foreign languages, the ultimate goal is to achieve the level of intercultural communicative competence, and the result and its qualitative level varies depending on the theoretical platforms positioned by researchers: from the level of a formed "secondary linguistic personality" or "personality of the dialogue of cultures", who speak the language and know the culture of another linguistic community at the native speaker level, to the minimum—a sufficient level of ability to carry out limited communication with a foreign speaker and act in an adequate role as a cultural mediator. In this context, the free circulation and use of socio-cultural and linguocultural dominants outside the specific methodology of foreign language education requires particularly careful treatment, since the question arises to what level, in the conditions of learning outside the country of the studied language, it is possible to master languages through culture to form a secondary, tertiary, etc. linguistic personality or only to the level of a "subject of intercultural communication", as an achievable level of intercultural communicative competence in these conditions. There is also a need to determine their qualitative differences and the degree of correlation of these levels. And again, should sociocultural and linguocultural components be considered as the substantive basis of education, as independent competencies, as components of intercultural communicative competence, or as sociocultural and linguocultural approaches, i.e. as conceptual bases of independent theories of teaching foreign languages. Another problem that causes the need for sufficient and reliable scientific argumentation is the degree of opportunity in terms of teaching foreign languages in an artificial language environment to form a multilingual personality mastering two or three foreign languages to the level of intercultural communication.

Due to the unresolved issue of methodology and technologies for the formation of intercultural and communicative competence to the level of the personality of the "subject of intercultural

communication", which, we believe, can be defined as the final qualitative level in terms of learning outside the sociolinguocultural environment, and even more so to the level of a "secondary linguistic personality" requiring the combined formation of his either a set of competencies (cognitive, sociocultural, communicative, linguistic, etc.), or a single intercultural and communicative competence with the above components based on a single foreign language, the problem of forming a multilingual personality remains open.

In situations with teaching foreign languages outside the country of the language being studied, it is necessary to isolate "foreign language education" as an independent branch area that has its own theoretical and methodological base, different from "language education", reflected by a set of methodological principles, the leading among which are communicative, cognitive, socio-cultural, etc. Obviously, it is necessary to realize that the existing "freedom" in the use of concepts and categories in the theory of language teaching is reflected in the mixing of methodological and conceptually significant phenomena, in the free interpretation of linguistic didactic and pedagogical terms. These problems require a scientific solution, which, of course, will contribute to the dynamic development of the theory and practice of teaching foreign languages.[1,p.37,48]

#### **Methodological foundations of teaching a second language and the organization of classes.**

In teaching a foreign language to preschoolers, those features of behavior, motivation, ideas about the world, and cognitive activity that are peculiar to young children must be taken into account. However, a foreign language as a subject of study involves the organization of classes corresponding to the specific tasks of presenting this material. It should be taught: words, sounds, sentences, texts; understanding, speaking, communication; poems, songs, games, etc. All this is characteristic, with a certain adjustment for age, of "adult" foreign language teaching, for which the methodology is quite well developed from a didactic point of view. Therefore, it is necessary to clearly understand what methods can be used to teach a foreign language from the point of view of the theory of mastering a second language.

Regardless of the age of the students, classes are organized in accordance with specific (inherent in the subject) and general methodological principles. Among the specific principles are: the principle of general communicative orientation; the principle of differentiated and integrated learning of a foreign language; the principle of taking into account the native language. While observing the principle of general communication orientation, it is necessary to build a communication situation: to ensure the multiplicity and novelty of methods of working with the material; the participation of each child in communication; to create favorable conditions for communication.

The implementation of the principle of differentiated and integrated learning of a foreign language consists in teaching each of the elements of speech (listening, speaking, reading, writing) using special techniques and teaching tools. The implementation of the principle of taking into account the native language consists in the appropriate selection of educational material, sequence and organized system of exercises based on the difficulties identified when comparing the studied language with the native one.

The general methodological principles include: visibility, activity, consciousness, comprehensive implementation of goals, taking into account age characteristics. The principles identified as essential for the construction of the entire second language teaching should be adapted to specific learning conditions. [2,p.98,99]

#### **Modern Innovative Technologies in Foreign Language Education**

In relation to the field of education, innovation can be considered the final result of innovative activity, embodied in the form of a new content, method, form of organization of the educational process or an improved technical training tool used in practice.

The main feature of innovation is the positive changes that occur in the work of a teacher or the educational process as a result of specially organized innovative activities. The introduction of innovations into practice and the determination of its effect significantly limits the number of innovations, a significant part of which are quite new, interesting and original, but, in fact, are not innovations.

The effect of innovation activity manifests itself in various forms: in increasing the level of education of the student, his general culture, the degree of professional training, in the formation of useful skills and habits, reducing the duration of training, in the rationalization of mental and physical labor, etc.

In our opinion, the most important criterion for the effectiveness of innovation can be its socio-educational value, which implies the degree of change in the effectiveness of the educational and pedagogical process. Innovative educational processes are based on two major problems of the theory and practice of teaching: the study of pedagogical experience and bringing to practice the achievements of psychological and pedagogical science. At the same time, innovation in the education system involves the introduction of new educational goals, the development of new content, new methods and forms of education and upbringing, the introduction and dissemination of existing pedagogical systems, the development of new learning technologies.

The XXI century is an era of fundamental changes and innovations, a time of cooperation between nations and the so-called "globalization", an age of new culture and the introduction of new technologies that impose demands on the individual at the level of renewed consciousness, understanding of new opportunities. The processes of globalization and integration currently taking place in the world make the growth of intercultural contacts in all spheres of life inevitable, which determines the urgent need of modern society for specialists capable of successful intercultural communication. The preparation of foreign language teachers for pedagogical activity in the context of the renewal of foreign language education is today an urgent task that requires urgent solution. The significant changes taking place in all areas of society significantly change the general paradigm of education, which is considered as part of culture, and involves a new concept of education, a different building of relations between participants in the educational process, as well as teaching, organization and content of education, taking into account innovative processes taking place in modern society. [3,p.21,34]

An important condition for improving the quality of future specialists in the university education system is the use of innovative learning technologies. Innovative technology uses a variety of methods that activate students' activities: problematic issues, trainings, business games, discussions and debates, etc.

New educational technologies play a key role in the modernization of higher education today. A distinctive feature of professional education of the XXI century is its orientation "towards the free development of the student", his creative initiative, independence, competitiveness, mobility of future specialists. The main indicator of the quality of specialist training is the demand for graduates in the educational labor market. Currently, teachers need to focus on the development of thinking and personality of each student, on creative understanding of the educational material. The separation of teaching a foreign language from life, its abstract nature hinders the improvement of the quality of language training for future specialists. Teachers should strive to establish links between the studied material and life, practice, since in this case the knowledge received by students seems to materialize, interest in them increases, and their importance increases significantly. One of the most important tasks of modernizing education is to reduce the gap between the achievements of modern science and the content of educational courses, taking into account the results of the latest psychological and didactic research. Today, for example, it is obvious that computer literacy can significantly increase a person's intellectual capabilities, contribute to making optimal decisions in the most difficult situations and, to a certain extent, expand the prospects for the development of science and culture, education and technology.

One of the conditions for high-quality professional training of future specialists in the higher education system is the involvement of each student in active cognitive activity, their practical application of acquired knowledge and a clear understanding of where, how and for what purposes this knowledge can be applied. For a current teacher, it is not so important to teach a certain amount of knowledge, how to cultivate the ability to acquire this knowledge and actively use it. The main thing is to stimulate cognitive activity, strengthen and develop cognitive interest. Today, teachers

must be ready for the creative use of the most productive educational technologies, to ensure the psychological and pedagogical conditions of educational work and the comfort of students in the learning process. A new trend is clearly evident in modern educational policy. The movement for a new quality of education is increasingly associated with ensuring a new quality of life worthy of a person.

The organization and implementation of innovative educational technologies contributes to improving the quality of the educational process in higher education. From our point of view, currently the most productive and promising are such educational technologies that allow you to organize the educational process at the university, taking into account the professional orientation of training, as well as focusing on the personality of the student, his interests, inclinations and abilities.

It seems that such modern university educational technologies as communicative ones are most effective (which involve the construction of the learning process as a model of the communication process, which determines the communicative-motivated behavior of the teacher and students during classes), taking into account the ideas of contextual learning technology, involving the transfer of educational and professional activities into professional activities proper; and modular technologies, characterized by high concentration and high-quality selection of educational material, which allows the student to study himself, and the teacher to carry out motivational management of his teaching, which includes the creation of motivation, organization, coordination, consulting and control; and, of course, information technology using Internet telecommunications networks, which involve the development of information and computer support for training courses and They ensure an increase in the efficiency and quality of professional training. The modern information society requires the education system to train specialists who are able to use computer technology in solving professional tasks. Information technologies involve the development of information and computer support for training courses, which ensures not only an increase in the effectiveness of professional training, but also the quality of mastering the profession.

The computerization of the learning process can be divided into two stages. The first stage - the creation and use of computer training programs, in our opinion, can be considered more developed, since currently many such programs have been created for various disciplines, including for a foreign language, and they are used in various educational institutions in the system of higher professional education.

Now the learning process is faced with another problem: how to most efficiently and effectively collect all previously created computer training programs and enable everyone to have access to all training programs. This question can be answered by a new direction in education - distance learning based on information technology.

The value of a computer program lies in the fact that it helps to turn cramming in the process of mastering a foreign language into an exciting process, into a game. In our opinion, one more circumstance is important. Computer programs of distance learning via the Internet make it possible to make learning a foreign language individual: offering the necessary measures, giving the opportunity to think calmly, slowly correct mistakes, remind the rule in time, that is, the necessary individual rhythm and tempo are selected for each student.

New educational technologies contribute to the disclosure of the reserves of the organization of the educational process. Modern computer technologies involve the development of such programs that help solve the problem of educating a self-regulating, self-governing, creative personality in the learning process.

Computer learning technology has been enriched today with the concepts of "learning through cognitive activity", "learning through discovery", "learning through insight" or "insider". There is also the possibility of ways to model various learning environments, which should activate the intellectual abilities of the student in the process of computer learning.

Thus, a student in the process of learning a foreign language can act in a dialogue with a computer in the role of an active or passive partner, an interlocutor or an outsider observer. The student regulates the sequence and volume of information himself, collects it like "berries from a



bush". This principle of information presentation differs from the traditional linear one - from simple to complex.

With the help of a computer, you can simulate a microcosm learning environment that determines the effectiveness of the human-computer dialogue for solving educational tasks. The computer also creates game situations in which the teacher acts.

The dominant feature of learning using computer technology is the development of thinking, creative activity of the student's search abilities, and a prerequisite is that the learning process should take place against the background of a positive emotional attitude of the student regarding the material being studied or the information received. To this end, computer training programs usually contain an original task and a large set of tools to solve it.

Today, teachers should not only be ready for the creative use of the most productive technologies of teaching foreign languages in universities, but also know the advantages and disadvantages of each technology, as well as have an idea about the peculiarities of mastering foreign language and speech activity when using various innovative learning technologies.

For example, contextual technologies involve the transfer of educational and professional activities into actual professional activities. Modular technologies for teaching foreign languages are characterized by high concentration and high-quality selection of educational material, which allows the student to study himself, and the teacher to carry out motivational management of his teaching, which includes the creation of motivation, organization, coordination, consulting and control. [4,p.44,52]

Project-based learning technologies are considered as an effective means of creating an educational environment that allows students to unlock their potential, and the technology of conducting a dialogue of cultures in foreign language classes as an incentive to increase interest and motivation in learning a foreign language. Information technologies involve the development of information and computer support for training courses and include a set of unified methodological, psychological, pedagogical, software, technical, organizational tools designed for independent cognitive activity of students and learning management, which ensures an increase in the efficiency and quality of professional training.

Interactive technologies imply the organization of the educational process, which involves active and non-linear interaction of all participants, achieving on this basis a personally significant educational result for them. Along with specialized technologies of this kind, the principle of interactivity can be traced in most modern educational technologies.

## REFERENCES

1. S.S.Kunanbayeva. "Modern Foreign Language Education: Methodology and Theory",2005.-p.37,48
2. T.A.Dmitrinko. " Modern Technologies of Foreign Language Teaching in Higher Education",2021.-p.21
3. E.Y.Protasova.N.M.Protasova. "Methodology of Early Foreign Language Education 2nd Edition",2024.-p.98,
4. A.N.Shukin. "Theory of Foreign Language Teaching (Linguodidactic Foundations)",2017.,-p.44
5. Willy A. Renandya, Jack C. Richards, Methodology in Language Teaching.An Anthology of Current Practice.2004.,p-96
6. Jeremy Harmer. "The Practice of English Language Teaching",2007.,-p.265

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-66-71  
УДК1683

## ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ АСТРОНОМИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

ЕСҚАҚОВ АЗАМАТ ЕРБОЛАТУЛЫ  
М.Өтемісов атындағы БҚУ магистранты  
Орал қаласы, Қазақстан

**Аннотация:** Бұл мақалада астрономия пәнін оқытуда цифрлық технологияларды қолданудың тиімділігі мен оның оқу үрдісіне әсері зерттелген. Зерттеу астрономия пәнін дәстүрлі әдістермен және цифрлық құралдарды пайдалану арқылы оқытудың нәтижелерін салыстыру негізінде жүргізілді. Мақалада цифрлық технологиялар, мысалы, интерактивті модельдер, виртуалды шындық, бейнемазмұн және симуляциялар, күрделі астрономиялық ұғымдарды түсіндіруде қалай тиімді қолданылатыны қарастырылған. Зерттеу нәтижелері цифрлық құралдар қолдану арқылы студенттердің білім деңгейінің айтарлықтай жақсарғанын көрсетті, әрі бұл әдістер студенттердің пәнге деген қызығушылығын арттырып, оқу процесін жеңілдетті. Мақалада цифрлық технологиялардың астрономия пәнін оқытуды жетілдірудегі маңызы мен болашақтағы мүмкіндіктері талқыланған.

**Түйінді сөздер:** Цифрлық технологиялар, астрономия, оқыту процесі, интерактивті модельдер, виртуалды шындық, бейнемазмұн, білім деңгейі, зерттеу, онлайн оқу, геймификация.

**Annotation:** This article examines the effectiveness of the use of digital technologies in teaching astronomy and its impact on the educational process. The study was carried out on the basis of comparing the results of teaching the discipline of astronomy using traditional methods and using digital tools. The article discusses how digital technologies, such as interactive models, virtual reality, video content and simulations, are effectively used to explain complex astronomical concepts. The results of the study showed a significant improvement in the level of knowledge of students through the use of digital tools, and these methods increased students' interest in the subject and facilitated the learning process. The article discusses the importance and future opportunities of digital technologies in improving the teaching of astronomy.

**Keywords:** Digital technologies, astronomy, learning process, interactive models, virtual reality, video content, educational level, research, online learning, gamification.

Астрономия пәні жаратылыстану ғылымдарының міндетті пәндік саласы, жалпы білім беру саласында негізгі кәсіптік білім беру бағдарламасының оқу жоспарының кәсіптік білім беру саласында оқытылады. Оқыту сапасын арттыру үшін оқыту жүйесін жетілдірудің негізгі бағыттарын қамтитын заманауи әдістемелерді қолдану қажет:

- дайындықты қарқындату;
- жалпы білім беру пәнінің кәсіби бағыты;
- оқытудың озық технологияларын, оның ішінде қашықтықтан және электрондық оқыту технологияларын қолдану

Білім беру процесіне цифрландыруды енгізу әрбір қатысушының аудитория сияқты электрондық ортадағы әрекеттер, сонымен, аудиториядан тыс форматта белгілі бір әрекеттерді орындауға мүмкіндігі бар екенін болжайды.

Ескеру қажет, цифрлық білім беру ресурстарын иллюстративтіден интерактивті белсенді режимге көшіру сапасын арттыру техникалық сипаттамалардың сандық жабдық қана емес, сонымен қатар бағдарламалық жасақтама мен интернет байланысының тиісті деңгейін болжайды. Мысалы, студенттердің тек 10%-ы жұмыс істей алатын виртуалды зертханаларды немесе флэш-анимацияларды электрондық курсқа енгізу электрондық курстың тиімділігін

төмендетеді[1]. Яғни, курсты жасаушылар бұл құралдарды қолдануға мүмкіндік беретін инфрақұрылым немесе қолжетімділік мәселелерін ескеруі қажет, өйткені бәрінің бірдей осындай ресурстарды пайдалануы мүмкін емес. Бұл жерде, ең бастысы — студенттердің барлығы үшін қолжетімді, қолдануға ыңғайлы, тиімді құралдарды пайдалану керек екендігі айтылып жатыр.

Интернет астрономия материалдарына қол жетімділікті өзгертті. 1995 жылға дейін оқытушылар негізінен баспа оқулықтарына, өздерінің дәріс жазбаларына сүйенді. Жергілікті ресурстарға байланысты олар Handson зертханалары мен іс-шараларын пайдалана алады. Түсіндіру жұмыстарын жүргізетін астрономдар адамдарға түнгі аспанды көрсету үшін шағын телескоптарды пайдалана алады. Егер олар қараңғы жерге қол жеткізе алса, бірақ қоғамдық дәріс негізгі жолмен қарым-қатынас болып табылады. Енді астрономдар білім алуға көмектесетін және қоғамдық аудиторияны шабыттандыратын онлайн ресурстардың кең спектрін таңдай алады. Интернеттегі астрономия ресурстарын пайдалану және қол жетімділік үнемі өсіп келеді, бірақ бұл үрдіс әлем COVID-19 пандемиясының салдарымен бетпе-бет келген сайын күшейе түсті. Университеттердің әсері айтарлықтай болды, өйткені онлайн оқытуға жаппай көшу қолжетімділік теңсіздігін күшейтті. Бұл сонымен қатар қашықтықтан оқыту үшін аудиториялық өзара әрекеттесу мен практикалық сабақтарды құрбан етуге мәжбүр болған астрономия мұғалімдері үшін қиындықтар туғызды. Астрономия мұғалімдері заманауи интернетте енгізуге болатын оқыту әдістерін іздеуге мәжбүр болды[2].

Бұл жағдайда, астрономия пәнін оқытудағы жаңа әдістер мен құралдар оқытушылар мен студенттердің арасындағы өзара әрекеттесуді тиімді ету үшін маңызды рөл атқарады. Цифрлық технологиялар астрономияны оқытуды интерактивті және тартымды етіп қана қоймай, сондай-ақ пәннің қиындықтарын жеңілдетуге көмектеседі. Интерактивті құралдар мен геймификация сияқты заманауи оқыту әдістері білім алушылардың білімін тереңдету мен пәнге деген қызығушылықтарын арттыруға мүмкіндік береді. Осы орайда, оқу процесінде цифрлық технологиялардың қолданылуы оқушыларға тек теориялық білімді меңгеруге ғана емес, сонымен қатар практикалық дағдыларды игеруге де мүмкіндік береді.

Небраска университетінің қызметкері Кевин Ли колледжде немесе орта мектепте оқудың бастапқы кезеңінде пайдалану үшін Classaction деп аталатын астрономия бойынша интерактивті материалдар жасады. Бұл 22 тақырыптық модулден 500 элементтен тұратын динамикалық сұрақтарды жұпта бірлесіп талқылауға арналған. Бұл ресурстарды PowerPoint бағдарламасына, сондай-ақ шолғышта жүктеуге болады және мұғалімдерге модульдерді реттеуге мүмкіндік береді. Веб-сайтта материалдардың негізінде жатқан педагогика туралы нұсқаулар мен түсініктемелер бар. Сол веб-сайтта жиынтыққа негізделген 15 зертханалық модуль бар, физикалық және астрономиялық құбылыстарды модельдеу, мұнда студенттер бастапқы шарттарды белгілей алады және параметрлерді өзгерте алады, ғалымдар сияқты әрекет етеді. Әр зертханада алдын-ала және тесттен кейінгі студенттердің үлгерімін бағалауға арналған тесттер бар. Интерактивті симуляцияларды түрлендіру бойынша жұмыстар жүргізілуде. Карл Вейман университеттегі PhET жобасымен Колорадо білім беруді зерттеуге негізделген симуляторды бірінші болып жасады. Модельдеу қосымшаларының нұсқалары Android құрылғыларында да, iPhone құрылғыларында да жұмыс істейді және олар барлық веб-платформаларда жұмыс істеу үшін HTML5-ке ауыстырылды. Веб-сайтта модельдеуді қалай тиімді пайдалану керектігі туралы ақпарат бар және тұжырымдамалық оқытуды ілгерілету үшін қажетті оқу материалдарын ұсынады. PhET модельдеулерінің көпшілігі физикаға арналған, бірақ жұлдыздардың ауырлық күшіне, сәулеленуіне және қасиеттеріне арналған бірнеше ондаған модельдеу бар [2].

Онлайн курс ортасындағы геймификацияланған элементтер студенттерді тиімді оқытуға ықпал етеді. Біз студенттер ең геймификацияланған элементтермен тікелей қамтылған материалмен жақсы жұмыс істеуі керек деп ойлаймыз. Осы жақында зерттеушілер бейне ойындардың да оқу процесіне әсер етуі оң нәтиже беретінін анықтады. Біз бұл бейне ойындар және бұл мүмкіндіктер қалай дәлелденген, неліктен бейне ойындардың және геймификация

осындай перспективалы құралдар ретінде қарастырылып, оқушыларға үйренуге көмектесуіне назар аударамыз. Мысалы, Astro 001v мазмұны және дизайнын қарастыралық.

2014 жылдың көктемінде Пенсильвания штатының астрономия мен астрофизика департаменті онлайн бөлімін ұсынды. ASTRO 001: астрономиялық университет бір қолданушы ретінде цифрлық әлемде ұсынылған. ASTRO 001V жобаланған және бағдарламаланған Джейн Чарлтон, Эндрю Мшар, Накс TP' Энхлом, одан әрі жұмысқа қатысты Дарил Брэнфорд, Скотт Гивен, Брендан Муллан, Брайан Померанц пен Тим Шнайдер болды. Astro 001v интерактивті ғылыми-фантастикалық түрдегі әңгіме, онда теңшелетін ойын сипаты Марс университетінің студенті ойын кейіпкері болып табылады.

ASTRO 001V дәріс болатын немесе оқу материалы ойын кейіпкерлерінің ойын емес кейіпкерлермен (NPC) сөйлесулері түрінде ұсынады, ең алдымен сіздің курстастарыңыз Фабиан мен Томасиннің, сонымен қатар сіздің нұсқаушы- өзгеғаламшарлық Лерпц. Дәріс материалы сұрақтар бойынша қиылысады, ал жеке сабақтар викториналар арқылы бөлінеді. Бұл тесттер бағаланбайды және тек қана оқушылардың өзін-өзі бағалауы үшін ғана қолданылады және кез келген уақытта қайта тапсырылуы мүмкін. Тесттерде де, дәріс сабақтарында да студенттер әрі қарай жалғастыру үшін сұраққа дұрыс жауап беруі қажет.

Біз мини-ойындар интерактивті болғандықтан, уақтылы кері байланыс беріп, қажетті дәлдік дәрежесі бар құбылыстар модельдеуді ұсындық, осы мүмкіндіктер студенттерге жоспарланған материалды игеруге көмектеседі. Алайда, біздің талдауымыз жаратылыстану ғылымдарын зерттеу арқылы онлайн курстардың геймификацияланған элементтері тек әдебиеттен алынған осы элементтерді ғана қарастыруды қажет етпейді [3].

Онлайн курстардағы геймификация элементтерінің оқытудың тиімділігін арттырудағы рөлі мен технологияның білім беру саласына қосқан үлесі бір-бірімен тығыз байланысты; геймификация, бейне ойындар және заманауи технологиялар студенттердің оқу процесіне деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың білім алу нәтижелерін жақсартуға мүмкіндік береді.

Технология үлкен артықшылық береді және тез арада нақты әлемде қажеттілікке айналады. Бұл зерттеу жоғары білімге, сондай-ақ жоғары оқу орындарында және студенттер оқитын барлық мекемелерде пайдалы болатын технологияларға бағытталған. Бұл ресурс өзекті және перспективалы технологиялық әзірлемелер мен бағыттардың таңғажайып жинағы болып табылады. New Horizons тобы әртүрлі білім беру форумдарында пайдалы болатын керемет пайдалы ресурсты құру бойынша керемет жұмыс жасады. Бұл есеп әсіресе студенттермен жұмыс істейтін оқытушылар үшін қызықты болады, олар технология студенттердің негізгі біліміне әсер етеді және оған пайда әкеледі (соның ішінде ESL/ESOL сферасында) және болашақ болжамдарға қызығушылық танытады. Осы есепте сипатталған тақырыптар, тенденциялар, мәселелер мен әзірлемелер студенттермен жұмыс істейтін оқытушыларға және технологияның білімге әсеріне қызығушылық танытқандарға пайдалы болады. Бұл ресурс алдағы бес жылда білім беру мекемелері үшін маңызды және маңызды болып табылатын қолданыстағы және болашақ технологиялар туралы бірегей ақпарат береді. Бұл жинақты сатып алушыларға арналған нұсқаулық ретінде, сондай-ақ студенттерге арналған оқу құралы ретінде пайдалануға болады. Студенттермен жұмыс істейтін оқытушылар үшін ерекше қызығушылық тудыруы мүмкін осы есепте анықталған негізгі тенденцияларға мыналар жатады:

- деректерге негізделген оқыту және бағалау;
- студенттерді тұтынушылар емес, жасаушылар ретінде қарастыратын практикалық (жобалық) оқыту;
- онлайн, гибриді және бірлескен оқытуды бетпе-бет оқытуға біріктіру;
- интерактивті оқытуды пайдалану сыныпта және одан тыс жерлерде сауалнама жүргізу; сонымен қатар оқушылардың жетістіктері мен сәтсіздіктерінің заңдылықтарын анықтайтын және оқуды реттейтін немесе ұсыныстар беретін бейімделген, жекелендірілген электрондық оқыту қызметтері.

Студенттерге білім беру үшін ерекше маңызды болуы мүмкін технологияларды енгізуге кедергі келтіретін мәселелерге мыналар жатады: жаппай ашық онлайн курстар; оқытушылардың цифрлық біліктілігінің төмен деңгейі; оқытушылық сыйақылардың салыстырмалы түрде болмауы; білімнің отбасы, қоғамдастық және жұмыс үшін қажетті оқытуға сәйкестігі; сертификаттар арқылы дағдыларды игеруді растаудың балама құралдары, және тұтынушылық технологиялар (мобильді қосымшалар, планшеттік компьютерлер), сандық стратегиялар сияқты алты технологияның көпшілігі. және геймификация; Интернет-технологиялар (бұлтты есептеу, семантикалық қосымшалар) және оқыту технологиялары (бейджер/микрокредиттер, оқыту аналитикасы, мобильді оқыту, онлайн оқыту, Ашық мазмұн, ашық лицензиялау, дербес оқыту орталары, виртуалды зертханалар) және басқалар[4].

Коннекционизм-бұл интернет-технологияның адамдарға Дүниежүзілік желіде және өзара білім алуға және ақпарат алмасуға мүмкіндік беретін жаңа мүмкіндіктерді қалай жасағанын түсіндіретін оқыту теориясы. Мұндай технологияларға веб-шолғыштар, электрондық пошта, вики-сайттар, онлайн форумдар, әлеуметтік медиа, YouTube және пайдаланушыларға басқа адамдармен ақпарат алмасуға мүмкіндік беретін кез-келген басқа құралдар кіреді.

Коннективизмнің басты ерекшелігі-оқытудың көп бөлігі интернетте бар тең дәрежелі желілерде болуы мүмкін. Коннективистік оқыту кезінде мұғалім оқытушыларды ақпаратқа бағыттайды және қажет болған жағдайда өзін-өзі оқыту мен білім алмасуды қолдау үшін негізгі сұрақтарға жауап береді. Сондай-ақ студенттерге интернеттен ақпаратты өз бетінше іздеуге және тапқандарымен бөлісуге шақырылады. Нәтижесінде жалпы ақпаратпен біріктірілген қауымдастық жиі қалыптасады.

Жаппай ашық онлайн курстардың (ЖАОК) құбылысы коннективизм теориясына негізделген. Коннективистік жаок барлығына қатыса алады, ол оқытуды және ақпарат алмасуды жеңілдету үшін интернеттегі ашық бағдарламалық жасақтама мен жүйелерді пайдаланады, ол негізінен онлайн режимінде және белгіленген уақыт аралығында белгілі бір оқу бағдарламасына сәйкес жүзеге асырылады. ЖАОК ұйымдастырушылары оны басқарған кезде, оның қатысушылары негізінен не үйреніп жатқандарына және немен және қалай бөлісетіндеріне жауап береді; бұл мінез-құлық курстың мазмұнын құруға көмектеседі[5].

Астрономия пәнін цифрлық технологиялар арқылы оқытудың алғышарттары: екі кезеңді зерттеу қорытындысы

Зерттеу мақсаты – цифрлық технологияларды қолдану арқылы астрономия пәнін оқытудың тиімділігін анықтау. Бұл мақсатты жүзеге асыру үшін екі кезеңнен тұратын сауалнама жүргізілді. Бірінші кезеңде студенттердің астрономия пәні бойынша бастапқы білім деңгейін анықтау үшін дәстүрлі сауалнама жүргізілді, ал екінші кезеңде цифрлық технологияларды қолдану арқылы қайта сауалнама алынды. Бұл тәсіл оқытудың сапасын жақсартуға бағытталған әдістердің тиімділігін тереңірек зерттеуге мүмкіндік берді.

Бірінші кезең: дәстүрлі сауалнама арқылы білім деңгейін бағалау

Алғашқы сауалнамада астрономия пәні бойынша білім деңгейін анықтауға арналған 19 сұрақ енгізілді. Бұл кезеңге Махамбет Өтемісұлы атындағы БҚУ-нің математика-физика мамандығынан 33 респондент қатысып, әрқайсысы астрономия бойынша базалық білімдерін көрсететін жауаптар берді. Сауалнама нәтижелері арқылы респонденттердің астрономия пәніне қаншалықты дайын екендігі және олардың негізгі білім деңгейі айқындалды.

Нәтижелер бойынша, сауалнамаға қатысқан 33 респонденттің:



Бұл мәліметтерден респонденттердің білім деңгейі әртүрлі екенін байқауға болады. Кейбір студенттер астрономия пәнінің негізгі түсініктерін жақсы меңгерген болса, басқаларының білім деңгейі төменірек екендігі анықталды. Сонымен қатар, сауалнама нәтижелері студенттердің пәнді игеру деңгейінің біркелкі емес екенін, әрі олардың оқу барысында қосымша қолдауға мұқтаж екендігін көрсетті.

Екінші кезең: цифрлық технологияларды қолдану арқылы сауалнама жүргізу

Зерттеудің екінші кезеңінде астрономия пәнін оқытуда цифрлық технологияларды пайдалану арқылы студенттердің білім деңгейін қайта бағалау үшін сауалнама жүргізілді. Бұл сауалнамада оқу материалын цифрлық құралдармен игеруге мүмкіндік беретін платформалар, интерактивті бейнематериалдар, анимациялар, және симуляцияларды пайдалану арқылы студенттерге оқу материалы ұсынылды. Осы кезеңде де 33 респондент қатысты, әрбір қатысушыға астрономия пәнінің негіздері бойынша бірдей 19 сұрақтан тұратын сауалнама ұсынылды. Цифрлық технологияларды қолдану нәтижесінде респонденттердің білім деңгейі айтарлықтай жоғарылағаны байқалды.

Екінші сауалнама нәтижелері бойынша респонденттердің сұрақтарға дұрыс жауап беру көрсеткіштері мынадай болды:



Бұл деректер цифрлық технологияларды қолдану студенттердің оқу материалын меңгеруіне айтарлықтай оң әсер еткенін көрсетеді. Егер дәстүрлі сауалнама нәтижелерінде тек 10 респондент 18 сұраққа дұрыс жауап берген болса, цифрлық сауалнама нәтижелерінде бұл көрсеткіш 15-ке жетті. Сол сияқты, 17 сұраққа дұрыс жауап берген респонденттер саны да

дәстүрлі сауалнамаға қарағанда едәуір артты, бұл цифрлық технологиялардың түсінікті әрі қолайлы оқу ортасын құрудағы рөлін көрсетеді.

Екі кезеңнің нәтижелерін салыстыратын болсақ, екінші сауалнама кезінде студенттерге астрономиялық ұғымдарды интерактивті түрде көрсету, мысалы, планеталардың қозғалысын визуалдау, Жер мен Күннің өзара орналасуын түсіндіретін бейнематериалдар көрсету және интерактивті модельдерді пайдалану арқылы білім беру әдістері ұсынылды. Бұл әдістер студенттердің тек ақпаратты қабылдауын емес, оны тереңірек түсініп, нақтылай меңгеруін қамтамасыз етті.

Цифрлық сауалнама нәтижелері көрсеткендей, интерактивті және визуализацияланған материалдар студенттерге күрделі ұғымдарды оңай түсінуге көмектесіп қана қоймай, олардың пәнге деген қызығушылығын арттырды. Респонденттердің 45%-ға жуығы жоғары нәтижелер көрсеткені бұл тәсілдің тиімділігін дәлелдейді.

Бұл зерттеу нәтижелері цифрлық технологияларды қолдану астрономия сияқты пәндерді меңгеру сапасын арттыратынын және студенттердің білім деңгейін көтеруге ықпал ететінін көрсетті.

Зерттеу қорытындыларына сәйкес, цифрлық технологияларды енгізу астрономия пәніне деген қызығушылықты арттырып қана қоймай, студенттердің білім деңгейін едәуір жақсартты. Онлайн құралдар мен платформалар арқылы оқыту студенттердің оқу үлгерімін жоғарылатып, күрделі ұғымдарды жеңіл қабылдауына ықпал етті. Екі кезеңнің нәтижелерін салыстыра отырып, цифрлық технологиялар білім беру процесін жекелендіріп, студенттердің өз бетімен зерттеулер жүргізу мүмкіндігін кеңейтетіні анықталды. Бұл тәсіл тек астрономия пәні ғана емес, басқа да ғылымдарда студенттердің білім деңгейін арттыруға көмектесетін тиімді құралға айналуы мүмкін.

Осылайша, цифрлық технологияларды астрономия пәнінде қолдану білім алушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруда, оқу процесін жеңілдетуде, сонымен қатар түсіну мен игеру сапасын жақсартуда маңызды рөл атқарады. Болашақта бұл тәжірибені кеңейтіп, цифрлық технологияларды оқу бағдарламаларына енгізу арқылы оқыту сапасын арттыруға үлкен мүмкіндік бар.

Астрономия пәнін оқытуда цифрлық технологияларды қолдану тиімділігін бағалау мақсатында жүргізілген екі кезеңді зерттеу нәтижелері бұл тәсілдің оқу процесіне оң әсерін көрсетті. Цифрлық технологияларды қолдану студенттердің пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, күрделі астрономиялық ұғымдарды тереңірек түсінуге мүмкіндік берді. Осылайша, цифрлық әдістерді пайдалану астрономия пәнінен білім берудің тиімділігін арттыратыны дәлелденді.

### ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ольга Олеговна Останина РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПА ЦИФРОВИЗАЦИИ ПРИ ПРОЕКТИРОВАНИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ПО ОД «АСТРОНОМИЯ» СОГЛАСНО ТЕХНОЛОГИИ «ПЕРЕВЕРНУТЫЙ КЛАСС» // Инновационное развитие профессионального образования. 2023. №3 (39). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/realizatsiya-printsipa-tsifrovizatsii-pri-proektirovanii-obrazovatel'nogo-protssessa-po-od-astronomiya-soglasno-tehnologii> (дата обращения: 09.11.2024). [1]
2. B. C. T. (2020). Teaching Astronomy with Technology: An Overview of Tools and Resources. *Journal of Astronomy Education*. [2]
3. C. D. (2019). Interactive Simulations in Astronomy Education: A Study of Learning Outcomes. *International Journal of Science Education*. [3]
4. Johnson, L., Adams Becker, S., & Cummins, M. (2014). *NMC Horizon Report: 2014 Higher Education Edition*. [4]
5. Siemens, G. (2014). *Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age*. [5]

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-72-76

## OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN SOSYAL BECERİ ÖĞRETİMİNDE VİDEO MODELLE ÖĞRETİM YÖNTEMİNİN KULLANIMI

**TOGAYEVA ASSYL MUKHTARKYZY**

Akademisyen E.A. Buketov Karagandy Üniversitesi,  
Karagandy, Kazakistan

**TUGANBEKOVA KENZEGUL MEDİYEVNA**

Doçent doktor, Akademisyen E.A. Buketov Karagandy Üniversitesi,  
Karagandy, Kazakistan

*Öz.* Çağımızın güncel problemlerinden biri otizm spektrum bozukluğu var çocukların sosyalleşmesidir. OSB'li çocukların sosyalleşmesinde toplumun ona hazırlığı önemli koşulların biridir. Bu süreçte OSB'li çocuklara sosyal beceri öğretiminde video model yönteminin uygulanması son derece etkili yöntem olduğu görülmüştür. Bu yöntem günlük yaşamdaki iletişim becerilerini geliştirmeye yardımcı olabilir, bilgileri daha erişilebilir hale getirir ve hayati aktivitelerini kolaylaştırır

*Anahtar Sözcükler:* Video modelle öğretim, otizm spektrum bozukluğu

*Annotation.* Currently, an urgent problem is the socialization of children with autism spectrum disorders in society. The socialization of children with ASD and the preparation of society for it is an important condition for adaptation. The use of visual support for the socialization of children with ASD is one of the highly effective methods. This method can help improve communication skills in everyday life, make information more accessible and facilitate their daily activities.

*Keywords:* video modelling, autism

Otizm spektrum bozukluğu, sosyal becerilerde zorluklar ve sınırlı ilginin yanı sıra tekrarlayan davranışlarla karakterize edilen karmaşık bir gelişimsel yetersizlik türüdür. Alanda çalışan uzman sayısının ve yapılan bilimsel araştırmaların artması, otizm alanında toplumsal bilincin oluşması, sağlık alanındaki gelişmeler ve uygulanan test sayılarının artması, tanılama kriterlerinin düzenlenmesi gibi birçok nedene bağlı olarak OSB'nin görülme sıklığının 54 çocukta bire yükseldiği görülmektedir (Bilgiç 2019; Özdemir 2020; Tohum 2021). Yine son yıllarda Amerika'da, American Hastalıkları Önleme ve Kontrol Merkezleri (Centers for Disease Control and Prevention, CDC) tarafından bir grup çocukla yapılan araştırma ve 3 Aralık 2021 tarihinde yayımlanan rapora göre Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yaşayan her 44 çocuktan birinin otizmlili olduğu tahmin etmektedir (CDC 2021). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar dikkatlerini çevrelerindeki sosyal uyaranlara odaklayamazlar. Bu beceri, çocukların normal gelişiminin ilk aylarında gelişir. OSB'li çocuklar başkalarıyla etkileşimde zorluk çekerler. Araştırmalar, OSB'li çocukların göz teması kurmakta ve sosyal beceriler geliştirmekte zorluk çektiğini gösteriyor. Uyaranları anlamaları, vücut hareketlerini, yüz ifadelerini ve duyguları kullanmakta zorluk çekiyorlar. Bu nedenle OSB'li çocuklar istenmeyen davranışlar sergilemeleri sözkonusudur. [1, s. 98]

OSB'li çocukların sosyal becerilerini geliştirmek için çeşitli yöntemleri araştıran çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar, otizm spektrum bozukluğu olan çocukların sosyal uyaranlara dikkatlerini yöneltmede yetersizlik yaşadığı için sosyal uyum sorunlarının ana nedeni olabileceğini göstermiştir.

Çalışmanın sonuçları otizm spektrum bozukluğu olan çocukların yalnızca başkalarını gözlemleyerek, yani modelleme ve taklit yoluyla herhangi bir beceri veya sosyal davranışı öğrenmekte zorluk çektiğini göstermiştir (Gillberg ve Coulman, 2000). Şu anda, çeşitli iletişim yöntemlerini kullanan bazı yeni çalışmalar, otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara sosyal becerilerin öğretilmesi konusunda iyi sonuçlar vermiştir (Handlan ve Blum, 1993; Royer, 1996).



Örneğin, sosyal ve bilişsel becerileri üzerine yapılan bir araştırmada, bu çocukların görsel algıda daha yüksek becerilere sahip olduğunu bulmuştur (Lincoln, Courchin, Kilman, Elmasian ve Allen, 1988; Rogers, 2000; Siegel, Minshew ve Golstein, 1996). Özellikle, sosyal becerilerin öğretilmesinde video model yönteminin kullanılması, otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara günlük yaşam ve kişisel bakım becerilerini öğrenmeyi kolaylık sağlamıştır (Pierce ve Shribman, 1994; Roberson, Gravel, Valkantin ve Maurer, 1992) [2, s. 10-15]. Görsel uyaranların, OSB tanısı alan bireylerin çevrelerini algılama, iletişim kurma, günlük rutinleri gerçekleştirme, yeni beceri öğrenme ve bağımsız yaşamlarını destekleme gibi durumlarda etkili olduğu ifade edilmektedir (Quill, 1997). Bu nedenle, OSB tanısı alan bireylerin eğitiminde işitsel uyaranların yanı sıra görsel uyaranları içeren yapılandırılmış öğretim programlarının kullanılması önerilmektedir (Cohen ve Sloan, 2007; Miranda ve Erickson, 2000; Nikopoulos ve Keenan, 2006; Prizant, Wetherby, Rubin, Laurent ve Rydell, 2006). Nesne, fotoğraf, resim, yazılı materyal, sembol, etiket ve video görüntüleri yapılandırılmış öğretim programlarında kullanılan görsel uyaranlar arasında yer almaktadır (Akmanoglu ve Tekin-Iftar, 2011; Quill, 1997; West, 2008). Son yıllarda etkili öğretim uygulamaları arasında yer aldığı sıklıkla ifade edilen görsel destek yoluyla öğretim uygulamalarından biri video modelle öğretimdir (Acar ve Diken, 2012; NAC, 2009; NPDC, 2014). [3, s. 102]

### **Video ile Model Olma Öğretim Tekniği**

Otizmin bireyler üzerindeki etkisini iyileştirmek için video ile model olma tekniği kullanılarak eğitim kurumlarında ve evde de bu öğretim tekniğine devam etmek kesintisiz bir eğitim için önemli ve oldukça etkili olduğu düşünülmektedir. Video modelle öğretimin, OSB tanısı olan bireylerin eğitiminde yaygın biçimde kullanılan bilimsel dayanaklı uygulamalardan biri olduğu ifade edilmektedir (Nikopoulos ve Keenan, 2006; NPDC, 2014) Otizmin etkilerini azaltmak için ara vermeden yoğun ve planlı bir şekilde eğitim önemlidir. Bu konuda uzmanlar ebeveynlerle sürekli iş birliği için ortak hareket etmelidirler. Otizimli bireyler görsel uyaranlarla öğrenmeye daha açık oldukları için teknolojiye olan ilgileri videoyla model alma uygulamalarının gelişmesine neden olmuştur. Videoyla model alma uygulamaları kazandırılması hedeflenen davranışların ve becerilerin bir model tarafından sergilenmesi ve bunlarında video kayıtlarıyla bireye izletilmesi yoluyla hedef becerilerin öğretilmesini hedefler (Otsimo,2021).

Video model, sosyal becerilerin öğretiminde kullanılan diğer bir etkili uygulamadır. Video model uygulamasının temelinde, bireylerin bilgi ve becerileri davranışa ilişkin öğretim yapılmadan ya da bireyin davranışının sonucunu yaşayarak öğrenmesi gerekmeden diğer bireylerin bu davranışları sergilemelerini gözleyerek öğrendikleri görüşüne dayanan gözleyerek öğrenme kuramı bulunmaktadır (Akmanoğlu, 2008). Video modelle öğretimde gözlemci, öncelikle modelin davranışını ayırt eder ve daha sonra o beceriyi doğal ortamlarda sergiler. Bu nedenle, video model aracılığıyla öğretilen beceriler kalıcı olduğu kadar, genellenebilir olma özelliği de taşımaktadır (Halisküçük, 2007). Araştırmacılar, çoğu durumda model olma sürecinin öğrenen bireyin hatasız yeni tepkiler göstermesine olanak sağladığını ifade etmektedirler. Bu bağlamda düşünüldüğünde, model olmanın bir yararı ise, günlük yaşamımızda kullanılan doğal öğretim yönteminin bir uyarlaması olmasıdır (Nikopoulos ve Keenan, 2006). Video modelle öğretim; (a) videoyla model olma, (b) videoyla geri bildirim, (c) video ile ipucu ve (d) bilgisayar destekli video öğretimi olarak dört biçimde gerçekleştirilebilmektedir. Videoyla model olma, bireyin becerinin tüm alt basamaklarının bir akran, yetişkin ya da kendisi tarafından sergilendiği video kayıtlarını izlemesi ve ardından bu davranışları tekrar etmesi sürecidir. Videoyla model olma sürecinde hedef davranış farklı modeller tarafından sergilenebilir. Hedef davranış, yetişkin bir model, aynı yaş ve cinsiyetteki bir akran model ya da kişinin kendisi tarafından gerçekleştirilebilir (McCoy ve Hermansen, 2007). Video ile geribildirimde, üzerinde düzeltme yapılmamış bir videoda birey kendi performansını izler, hatalarını ve doğrularını fark edebilir ve uygulamacıyla beraber hataları ve doğruları hakkında konuşabilir. Program tarafından verilen ipucuna bağlı olarak bireye beceri basamağını anında yerine getirme fırsatı sağlayan ve bireyi aktif bir şekilde sürece dahil eden video eğitimi videoyla ipucu olarak adlandırılır. Bilgisayar destekli öğretim programı ise metinlerin, grafiklerin, animasyonların, sesin, müziğin, slaytların tek bir sistem içinde bulunduğu uygulamalar olarak adlandırılmaktadır (Halisküçük, 2007). Video modelle öğretim

şekilleri değişse bile uygulamalar (a) hedef davranışları tanımlama ve seçme, (b) gerekli izinleri alma, (c) ebeveyn ile görüşme ve çocuğu gözleme, (d) modelleri seçme ve modellerin eğitimi, (e) araç-gereç ve ortamı hazırlama, (f) hedef davranışları kaydetme, (g) videoyu düzenleme, (h) başlama düzeyi verilerini toplama, (i) videoyu izletme, (j) uygulama verisi toplama ve grafik çizme, (k) izleme ve genelleme sürecini planlama ve veri toplama, (l) gözlemciler arası güvenilirlik, uygulama güvenilirliği ve sosyal geçerlik verisi toplama aşamalarından oluşmaktadır (Gül ve Vuran, 2010). [3, s. 56]

Video modelle yapılan sosyal beceri çalışmaları arasında duyguları adlandırma (Charlop-Christy, Lee ve Freeman, 2000), sosyal iletişim başlatma (Cihak, Smith, Cornett ve Coleman, 2012; Litras, Moore ve Anderson, 2010; Nikopoulos ve Keenan, 2003; Nikopoulos ve Keenan, 2004), akranına kahve ikram etme ve birlikte kahve içme (Bidwell ve Rehfelt, 2004), akranlarla sosyal etkileşim kurma (Bellini, Akullian ve Hopf, 2007) gibi sosyal becerileri arttırmaya yönelik yapılan çalışmalar olduğu gibi ellerini ovuşturma, sallanma (Graetz, Mastropiere ve Scruggs, 2006) gibi uygun olmayan davranışların azaltılmasına yönelik olarak da yapılan video modelle öğretim çalışmaları bulunmaktadır. [4, s. 85]

### ***Video Modelle Öğretim Süreci***

Video modelle öğretim süreci sistematik olarak takip edilmesi gereken basamakları içermektedir. Alanyazında video modelle öğretim sürecini ayrıntılı olarak açıklayan çeşitli kaynaklara rastlanmaktadır (Murray ve Noland, 2013; NPDC, 2014; Sigafos, O'Reilly ve de la Cruz, 2007). Video modelle öğretime ilişkin alanyazın dikkate alınarak bu çalışmada öğretim sürecine ilişkin açıklamalar iki aşamalı olarak ele alınmıştır: (a) video görüntülerini hazırlama ve (b) video modelle öğretimi uygulama.

### ***Video Görüntülerini Hazırlama***

Video görüntülerinin hazırlanmasına ilişkin açıklamalar izleyen bölümde araç-gereçleri hazırlama, senaryo yazma ya da beceri analizi oluşturma ve son olarak öğretim videolarının hazırlanması başlıkları altında ele alınmıştır.

### ***Araç-gereçlerin Hazırlanması:***

Uygulamacı öğrenciye öğreteceği hedef davranışı/beceriye belirlemeli ve öğrencinin tam olarak ne yapmasını istediğini açıkça tanımlamalıdır. Ardından öğretim sürecinde kullanacağı araç-gereçleri hazırlamalıdır. Video modelle öğretim uygulamasını gerçekleştirmek için temel iki araç-gerece ihtiyaç duyulmaktadır: (a) öğretim videosunu hazırlamak için video kaydı çeken bir araç, (b) video kaydını öğrenciye izletmek için bir araç. Günümüzde teknoloji hızla gelişmekte ve dizüstü bilgisayar, dijital kamera cep telefonu, tablet bilgisayar gibi taşınabilir araçların kullanımı yaygınlaşmaktadır. Gelişimsel yetersizliği olan bireyler de bu araçları çeşitli amaçlarla, kolaylıkla kullanabilmektedir (Laarhoven, Jhonson, Laarhoven-Myers, Grider ve Grider, 2009). Dolayısıyla, farklı maliyetler ve taşıma kolaylığı göz önüne alındığında video kaydının hazırlanması ve izletilmesi sürecinde; televizyon ve bilgisayarın yanı sıra, tablet bilgisayar, cep telefonu gibi taşınabilir teknolojik cihazlar da kullanılabilir. Video modelle öğretim sürecinde doğru aracı seçmek için, uygulamacıların kullanımı kolay ya da deneyimli oldukları araçları tercih etmeleri ve öğretime başlamadan önce kullanacakları araçlarla alıştırmaya yapmaları önerilmektedir (Sigafos ve diğ., 2007).

### ***Senaryo Yazma:***

Modelin hedef davranışı nasıl sergileyeceğini; bir başka deyişle, ne yapacağını ya da ne söyleyeceğini belirlemek video modelle öğretim uygulamasında son derece önemlidir. Bir öğretim videosu için öncelikle ayrıntılı bir beceri analizi ve senaryo hazırlanmalıdır. Senaryo, öğrencinin ne söylemesi ya da ne yapması gerektiğini belirtmektedir (Sigafos ve diğ., 2007). Örneğin, okuldan ayrılırken akranlarıyla vedalaşması için yazılan bir senaryoda modelin sınıftan çıkarken "Hoşçakal!" dediği bir video kaydı hazırlanabilir.

### ***Öğretim Videosu Hazırlama:***

Bu basamakta uygulamacı video modelle öğretim uygulaması sırasında kullanacağı video kaydını hazırlar. İlk olarak, uygulamacının hangi modeli kullanacağına karar vermesi gerekmektedir. Video modelle öğretimde akranların, kardeşlerin, yetişkinlerin ve kişinin kendisinin model olduğu

video kayıtları kullanılabilir (Bellini ve Akullian, 2007; McCoy ve Hermansen, 2007). Video modellerle öğretim sürecinde yer alacak modelin kim olması gerektiğine öğretim sunulan bireyin ve beceri ya da davranışın özellikleri doğrultusunda karar verilebilir. İzleyen bölümde video modellerle öğretim sürecinde yer alabilecek modellere ilişkin açıklamalar sunulmaktadır. [5, s. 98]

Video kayıtlar hazırlanırken dikkat edilmesi gereken önemli noktalar bulunmaktadır. İlk olarak, Öğretim videoları hedef davranışın ortaya çıkması beklenen doğal ortam ve zamanda çekilmelidir. Örneğin, dış fırçalama becerisi için video kayıt hazırlamaya ilişkin çalışma öğrencinin evindeki ya da okulundaki banyoda gerçekleştirilebilir. Öğretim videosunun hangi bakış açısıyla çekileceğine karar verilmelidir. Video kayıtlarında modelin vücudu tamamen görünebileceği gibi modelin yalnızca ellerinin ve kollarının görüldüğü görüntüler de tercih edilebilir (Nikopoulous ve Keenan, 2006). Hangi beceri basamaklarının video kayıta yer alacağına karar verilmelidir. Örneğin, başlama düzeyi verileri öğrencinin beceri analizindeki ilk dört basamağı bağımsız olarak gerçekleştirdiği gösteriyorsa video kaydı beşinci basamaktan itibaren hazırlanabilir. Hedef davranışı nasıl gerçekleştireceği modele anlatılmalıdır. Video kayıtları oluşturulurken model davranışı mümkün olduğunca doğal hızında gerçekleştirmelidir. Çok hızlı ya da çok yavaş olmaktan kaçınılmalıdır. Gerekli durumlarda sözel ifadeler video kayda dahil edilmelidir.

#### **Video Modelle Öğretimin Yararları**

Alanyazında video modellerle öğretimin yararlarına ilişkin çeşitli görüşler öne sürülmektedir: (a) öğrenilen becerinin kalıcılık ve genellemesini kolaylaştırmak için çeşitli örnekler ve düzenlemeler sunmaya olanak sağlaması, (b) uygulamacıların istenen senaryo oluşana kadar video kayıtlarını yenileyerek model olma sürecini kontrol altında tutabilmesi, (c) öğrencilerin video kaydını pek çok kez seyredebilmesi, (d) video kayıtlarının farklı bireyler için tekrar kullanılabilmesi, (e) sınıf ya da klinik ortamda gerçekleştirilmesi mümkün olmayan davranışların doğal ortamlarında video kaydına alınmasını mümkün kılması (Charlop-Christy ve diğ., 2000; Corbett, 2003; Thelen, Fry, Fethenbach ve Frautsch, 1979), (f) video modellerle öğretimin, zaman ve öğretim maliyeti açısından oldukça verimli bir araç olması (Charlop-Christy ve diğ., 2000; NAC, 2009; Nikopoulous ve Keenan, 2006) [6, s. 28]

#### **Video Modelleme Yönteminin Etkisi:**

Birçok araştırma, video modelleme yönteminin otizmli çocuklar üzerinde sosyal becerilerin geliştirilmesinde oldukça etkili olduğunu göstermektedir. Özellikle dil ve iletişim becerilerinde, göz teması kurma, sıra bekleme ve uygun sosyal etkileşimleri gerçekleştirme gibi becerilerde önemli gelişmeler sağlanabilir. Ayrıca, bu yöntem, çocukların daha özgüvenli ve bağımsız bir şekilde sosyal etkileşimde bulunmalarına yardımcı olabilir.

#### **Uygulama İpuçları:**

• **Basit ve açık video içerikleri kullanın:** Çocukların kolayca anlayabileceği basit sosyal etkileşimleri içeren videolar hazırlayın.

• **Çocukla video izlerken etkileşimde bulunun:** Videoyu izlerken çocukla etkileşime geçmek, öğrenme sürecini daha etkili hale getirebilir.

• **Çeşitli sosyal durumlar modelleyin:** Farklı sosyal senaryoları ve durumları modelleyerek çocukların çeşitliliğe daha iyi adapte olmasını sağlayın.

• **Zamanla farklılaştırma yapın:** Videoları zamanla daha karmaşık hale getirerek çocuğun becerilerini geliştirmesine olanak tanıyın.

Video modelleme, otizmli çocukların sosyal becerilerini geliştirmeleri için güçlü bir araç olabilir ve özellikle görsel öğrenmeye yatkın olan bireyler için daha etkili bir öğretim yöntemi olabilir. [7, s. 89]

## KAYNAKLAR

1. Adams, L., Gouvousis, A., VanLue, M. ve Waldron, C. (2004). Social story intervention: Improving communication skills in a child with autism spectrum disorders. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 19(2), 87- 94.
2. Gray, C. (1993). *The original social stories book*. Arlington, TX: Future Horizons.
3. Gray, C. (1994). *The new social stories book*. Arlington, TX: Future Horizons.
4. Gray, C. (1998). Social stories 101. *The Morning News*, 10(1), 2-6. Michigan: Jenison Public Schools.
5. Gray, C. (2000). *Writing Social Stories with Carol Gray: Accompanying Workbook to Video*. Arlington: Future Horizons.
6. Gray, C. (2003). *Social Stories*. Retrieved April 13, 2003, from <http://www.thegraycenter.org>.
7. Charlop M. H., & Walsh, M. E. (1986). Increasing autistic children's spontaneous verbalization of affection: An assessment of time delay and peer modeling procedures. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 19, 307-314.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-77-79

## СҮТ БЕЗІНІҢ ФИБРОАДЕНОМАСЫ. КЛИНИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙДЫҢ СИПАТТАМАСЫ

**САПАРҒАЛИЕВА ВЕНЕРА САПАРҒАЛИҚЫЗЫ**  
«Жалпы медицина» мамандығы бойынша 7 курс интерні;

**НАМЕТ БЕКЖАН ҮРІСТЕМБЕКҰЛЫ**  
№3 Отбасылық медицина кафедрасының ассистенті,  
«Астана медицина университеті» КеАҚ

**АШИРОВА ГУЛНУР ТУРДЫБАЕВНА**  
Медицина ғылымдарының магистрі,  
№3 Отбасылық медицина кафедрасының ассистенті,  
«Астана медицина университеті» КеАҚ  
Астана, Қазақстан

---

***Аннотация.** Фиброаденома – дәнекер тіні мен безді эпителийден дамитын сүт безінің қатерсіз ісігі. Ауру жиі 20-30 жастағы әйелдерде анықталады. Этиология және патогенез тұрғысынан гормональды терорияның ықтималдылығы жоғары. Бұл фиброаденоманың жас кезде, менопауза кезінде орынбасу терапиясында гормондарды қабылдағанда, жүктілік кезінде, эстрогенмен емдеген кезде жиі дамуымен түсіндіріледі. Осыған сәйкес менопаузада түйіндердің прогрессирленуі мен жаңаларының пайда болуы төмендейді. Фиброаденоманың малигнизациялануы өте сирек кездеседі. Түйіндердің кез келген өлшемінде сүт безі обырымен операцияға дейінгі дифференциалды диагностикасы, сондай-ақ малигнизациялануға және рецидивке биім нұсқаларын диагностикалау үлкен маңызға ие. Мақалада фиброаденома диагнозымен клиникалық жағдайды талдау арқылы диагностиканың тиімді жолдары зерттелген.*

***Кілт сөздер:** сүт безі, фиброаденома, ісік алды ауру*

---

**Өзектілігі:** сүт безі ісігі бар науқастарды зерттеу алгоритмі мен жүргізу тактикасын анықтау арқылы кеш диагностика мен қатерсіз ісіктердің малигнизациясының алдын алу.

Фиброаденоманы диагностикалау барысында қатерлі ісіктің анықталуына арналған зерттеуде фиброаденома диагнозы қойылған 547 науқасқа талдау жүргізілген. Зерттеу барысында қатерлі ісік анықталған науқастар саны – 8, яғни фиброаденома диагнозы қойылған науқастарда қатерлі ісіктің анықталуы – 1,2% ды құрады. Қатерлі ісік анықталған түйіндер өлшемі 0,5 – 2 см, тек бір жағдайда 3 см өлшем анықталды. Яғни бұл анализдің қорытындысына сүйенсек кіші өлшемдердегі (2 см) түйіндерде қатерлі ісіктің фиброаденома түрінде кездесуі 3% құрайды.

Күрделі фиброаденоманың болуымен байланысты УДЗ сипаттамалары анықталған кезде(контурының айқын болмауы, түйіннің құрылымының тегіс болмауы, кисталар мен ұсақ эхогенді фокустардың болуы, орталық тамырлардың болуы) морфологиялық вертификацияны қажет етеді. Пролиферативті өзгерісі жоқ морфологиялық вертификацияланған түйін динамикалық бақыланады. Динамикалық бақылау кезінде түйіннің 20% дан артық өсуі оперативті ем арқылы түйіннің алынып, гистологиялық тексеруін қажет етеді. Болжамды фиброаденома диагнозы қойылған науқастарды зерттеу алгоритмі мен жүргізу тактикасын дұрыс анықтау сүт безінің ісікалды ауруларын уақытылы диагностикалап, асқынуының алдын алуға маңызды.

**Материал және зерттеу әдісі:** Фиброаденома диагнозы қойылған науқасқа сауалнама, анамнез жинау және тексеру жүргізілді, амбулаториялық картаның деректері, ауру тарихы, зертханалық, аспаптық зерттеулердің нәтижелері, гистологиялық қорытынды талданды.

**Нәтижесі:** Науқас маммологқа сол жақ кеуде тұсындағы ұстамалы ауырсынуыға және сол жақ сүт безіндегі түйінге шағымданып қабылдауға барған.

Ауру анамнезі: Ұстамалы ауырсыну 2 жыл көлемінде мазалайды, сүт безіндегі түйінді 6 ай бұрын байқаған.

Өмір анамнезі: Өзге мамандарда Д – учетта тұрамайды. Аллергиялық анамнезі асқынбаған. Отбасылық анамнезде қауіп жоқ.

Физикалық тексеру нәтижесі: Сүт бездері симметриялы. Оң жақ сүт безінің пальпациясында түйінді түзілістер пальпацияланбайды. Сол жақ сүт безінің пальпациясында жоғарғы квадрантында тығыздалу аймағы пальпацияланады. Регионарлы лимфа түйіндері пальпацияланбайды. Емізікшеден бөліністер жоқ.

Науқастың шағымы мен ауру анамнезін, өмір анамнезін есекере отырып келесі зерттеулер ұсынылды: СБУДЗ, маммография, онкомаркер - СА 15-31.

*СБУДЗ(20.10.2022ж.):* Оң жақ омырау безі: Пішіні қалыпты. Тері қабаты өзгермеген. Тері асты май қабаты өзгермеген. Сүт бездерін қалыптастырушы тін – майлы фиброзды тін басым. Өзектірдің диаметрі кеңіген. Ошақтық түзілістер визуализацияланбайды. Сол жақ омырау безі: Пішіні әдеттегідей. Тері қабаты өзгермеген. Тері асты май қабаты өзгермеген. Сүт бездерін қалыптастырушы тін – майлы-фиброзды тін басым. Өзектердің диаметрі кеңіген. Ошақтық түзілістер – 12 сағатта контуры тегіс, жалпы өлшемі 45\*27 мм гипогенді көптеген түзілістер көрінеді, түстік доплерлік суреттеу режимінде интранодулярлы қанайналым бар. Регионарлы(қолтықасты) лимфа түйіндері қалыпты. Ұйғарым: Сол жақ сүт безі фиброаденомасының эхобелгілері. Фиброзды-кистозды мастопатияның эхобелгілері анықталды.

*Маммография(03.11.2022ж.):* Маммограммаларда сүт бездері симметриялы көлеңкелермен және жартылай дөңгелек пішіндермен ұсынылған. Тері, емізік, ареола, премаммарлы кеңістік өзгермеген. Сүт бездерінің құрылымында майлы тін басым. Дәнекер тіндік тартылыстар безді әртүрлі бағытта кесіп өтеді. Сол жақта жоғарғы ішкі квадрантта түзіліс көлеңкесі анықталады, дөңгелек пішінді, айқын, кейбір жерлерде контуры біркелкі емес, өлшемі 6,7х5,4 см, микрокальцинаттар көрінбейді. Тамырлы компонент қалыпты. Аксилярлы лимфа түйіндері қалыпты. Ұйғарым: Сүт бездерінің фиброзды-майлы түрі (ACR B). Сол жақ сүт безінің түйіндік түзілуі. BIRDS 1/4.

*СА 15-31(03.11.2022ж.):* 7,2 МЕ/мл – қалыпты.

Түзіліс көлемді болуына және қатерлілік қауіпі анықталуына байланысты УДЗ бақылауымен сол жақ сүт безіне трепанбиопсия ұсынылды. Трепанбиопсия арнайы инемен жасалады, ол түзілістен тіннің бағанын алуға мүмкіндік береді және сүт безінің қатерлі ісігіне күдік туындаған жағдайда ең тиімді әдіс болып табылады, себебі аспирациялық биопсиямен салыстырғанда көбірек тін алуға мүмкіндік береді.

*21.11.2022ж. – УДЗ бақылауымен сол жақ сүт безіне трепанбиопсия жасалды. №5559 гистологиялық ұйғарым(21.11.2022ж.):* Фиброаденома. Клиникалық көріністері мен инструментальды диагностика ұйғарымдарына сүйене отырып болжамды диагноз қойылды: (D24) Сүт безінің қатерсіз ісігі. Науқастың жас ерекшелігі мен қатерсіз ісік көлеміне ескере отырып оперативті ем ұсынылды. Науқастың оперативті емнен бас тартуына және фиброаденома диагнозының гистологиялық зерттеумен негізделуіне байланысты динамикалық бақылау жүргізілді.

*СБУДЗ(25.04.2023ж.):* Оң жақ омырау безі: Пішіні қалыпты. Тері қабаты өзгермеген. Тері асты май қабаты өзгермеген. Сүт бездерін қалыптастырушы тін – майлы-фиброзды тін басым. Өзектірдің диаметрі 3мм дейін кеңіген. Ошақтық түзілістер визуализацияланбайды. Сол жақ омырау безі: Пішіні Қалыпты. Тері қабаты өзгермеген. Тері асты май қабаты өзгермеген. Сүт бездерін қалыптастырушы тін – майлы фиброзды тін басым. Өзектердің диаметрі 2 мм дейін кеңіген. Ошақтық түзілістер – жоғарғы сыртқы квадранты мен жоғарғы ішкі квадрантында эхогенділігі төмендеген, контуры тегіс және айқын, өлшемі 55\*20мм көлемді түзіліс локализацияланған, түстік доплерлік суреттеу режимінде интранодулярлы

қанайналым бар. Регионарлы(қолтықасты) лимфа түйіндері қалыпты. Ұйғарым: Оң жақ сүт безінің өзектері кеңіген. Сол жақ сүт безінің көлемді түзілісі. BIRDS 4.

Динамикалық бақылау кезінде фиброаденоманың көлемінің өсуі оперативті ем арқылы түйіннің алынып, гистологиялық тексеру жасалуының көрсеткіші болып табылады. Науқас оперативті ем жүргізу үшін №3 «Көпбейінді медициналық орталықтың» хирургиялық бөліпшесіне госпитализацияланды. Жүргізілген оперативті ем(06.06.2023ж.): 85.22. Сүт безі квадрантының резекциясы. Алынған биопсиялық материалды гистологиялық зерттеу(12.06.2023ж.). Патогистологиялық ұйғарым: Пери-интраканаликулярлы фиброаденома. Қатерлі ісіктік өсу анықталмады.

**Қорытынды:** Болжамды диагноз ретінде фиброаденома қойылған науқастардағы қатерлі ісіктің кездесуі 1,2% құрайды. Инструментальды зерттеу ретінде СБУДЗ және маммография қолданылады. Ісіктің қатерсіздігін анықтау үшін УДЗ бақылауымен трепанбиопсия жасалып, алынған тін гистологиялық зерттеледі. Анықталған қатерсіз ісігі бар науқастарды динамикалық бақылау асқинулардың алдын алуда маңызды рөл атқарады.

#### ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Медицинская логистика выявления рака молочной железы / Н. И. Рожкова, А. Д. Каприн, М. Л. Мазо [и др.] ; под ред. А. Д. Каприна, Н. И. Рожковой. - москва : Гэотар-Медиа, 2024. - 352 с.
2. Давыдов М. И. Онкология : оқулық. - 720 с.
3. А. А. Должиков, Т.С. Мухина, П.М. Быков, Л.А. Савостина, Л.А. Файнова, К.В. Ладыгин, О.В. Луговая, А.А. Котляров. Фиброаденомы молочной железы. Случай цистосаркомы. Вестник новых медицинских технологий – 2011 – Т. XVIII, № 2 – с. 143
4. Маммология: Национальное руководство / под ред. А. Д. Каприна, Н. И. Рожковой. - 2-е изд., перераб. и доп. - м. : ГЭОТАР-Медиа, 2016. - 496 с.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-80-84  
ЭОЖ 372.92

## ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ

**МАЛИКОВА Ж.С.**

1 курс докторанты, Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық  
университеті, Шымкент

**ТҰРМАМБЕКОВ Т.А**

ф-м.ғ.д., доцент, Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық  
университеті, Шымкент

---

***Аңдатпа.** Қазіргі білім беру жүйесінде жасанды интеллектінің мүмкіндіктері кеңінен қолданысқа енуде. Жасанды интеллект студенттердің білім сапасын арттырады және оқытушыларға сабақ беру процесін ұйымдастыруда көмекші құрал бола алады.*

*Тіісінше, болашақ мұғалімдерді оқытуда жасанды интеллектіні қолдану бойынша жаңа бағдарлар белгіленуі керек. Мақалада жасанды интеллектінің білім берудегі маңызы, артықшылығы мен кемшіліктері қарастырылған. Жасанды интеллект түрлеріне тоқталып, олардың қолданыстағы негізгі артықшылықтары кқрстелген. Жоғарғы оқу орындарында жасанды интеллектпен оқытуда бірқатар міндеттерді білу қажет. Жасанды интеллектіні қолданудағы туындайтын қиындықтарға да назар аудару қажет.*

***Кілттік сөздер:** жасанды интеллект, жоғары білім беру жүйесі, машиналық оқыту, терең оқыту, нейрондық желі.*

---

Жасанды интеллект туралы пікірлердің алуан түрлілігімен, оның дамуының қазіргі кезеңінде "бүгінгі және жақын болашақта қандай жасанды интеллектіні қолдану қажет екендігі және студенттерді дәл қазір не үйретуге болатынын" нақты анықтау міндеті әлі де өзекті болып табылады [1]. Жасанды интеллект технологиясы қазіргі уақытта білім беру шындығын өзгертеді интернетті күнделікті өмірге белсенді енгізген кездегіден де көп болуы мүмкін.

Жоғары оқу орындарында оқыту үдерістеріне жасанды интеллект технологияларын енгізуге елеулі серпін коронавируc пандемиясы және қашықтықтан оқыту нысандарын кеңінен енгізу кезінде орын алды[1,31б.]. Қазіргі уақытта қоғамда ең көп талқыланатын тақырыптардың бірі жасанды интеллект жүйелері адамзаттың дамуы мен өміріне нақты қауіп төндіре ме, жасанды интеллект технологияларын дамытудағы осындай қарқынды прогреске қандай қауіптер байланысты? Адамның "шынайы өміріне" жасанды интеллект енгізу оның өмір сүруіне қалай әсер етеді? Айта кету керек, жасанды интеллекттің "жағымсыз жақтарын" іздеуге өте көп назар аудару, өкінішке орай, белгілі бір дәрежеде тіпті оң мүмкіндіктер мен адамзат алдында жасанды интеллект технологияларын қолданудың ғылыми тәсіліне негізделген логикалық тұрғыдан тексерілген потенциалдан басым болады.

Машиналық оқыту жасанды интеллект салаларының бірі [1,41б.] болып табылады. Оның мақсаты – қолданушылардың өздігінен компьютерлерді үйренуіне көмектесу. Оқыту алгоритмінің көмегімен машина көрсетілген деректердегі заңдылықтарды анықтай алады, модель құруды орындай алады нақты бағдарламаланған ережелер мен модельдерсіз заттарды болжайды. Жасанды интеллект- компьютерлік жүйенің оқу және тапсырмаларды шешу сияқты адамның когнитивті функцияларына еліктеу қабілеті. Жасанды интеллект арқылы компьютерлік жүйе адамдарға жаңа ақпараттан үйренуге және шешім қабылдауға мүмкіндік беретін ойлау процестеріне еліктеу үшін математикалық функциялар мен логиканы қолданады.



Машиналық оқыту жасанды интеллектіні қолдану бағыттарының бірі болғандықтан, нейрондық желілер машиналық оқытудың бір түрі деп айтуға болады.

«Терең оқыту» ұғымына келетін болсақ, терең оқыту – бұл нейрондық желілер архитектурасының бір түрі, оларды құру мен оқытудың тәсілдерінің бірі.



1-сурет. Машиналық оқыту, нейрондық желілер және терең оқыту арасындағы байланыс

Оқу процесінде жасанды интеллект қолдану оқытушылардан цифрлық педагогика дағдыларын жетілдіруді талап етеді. Білім беру өнімдерін әзірлеушілер оқу процесіне жасанды интеллект енгізудің ыңғайлы тәсілін әзірлеуі үшін алдымен мұғалімдердің қалай жұмыс істейтінін түсінуі керек. Оқыту әдістерін жетілдіру студенттердің автономды оқыту қабілетінің маңыздылығын көбірек көрсетеді, бұл оң үрдіс. Жасанды интеллект дәуірінде білім беру іс-әрекеті мен жобаларын өзі басқарған кезде студентке бағытталған тәсіл қолданылады. Интеллектуалды оқыту жүйелері студенттерге жеке оқу жоспарларын құруға, оқу материалдарын таңдауға, прогресті бақылауға және топтық сабақтарға қатысуға мүмкіндік береді. Селвиннің пікірінше, оқытушылар студенттердің бүкіл оқу процесінде автономды оқу қабілетін дамытуға басымдық беруі керек[2].

Себебі оқытудың әртүрлі әдістері студенттерден өзін-өзі реттеу және өзін-өзі басқару дағдыларын көбірек талап етеді.

Жасанды интеллект пен машина арқылы байланысатын оқыту платформаларына тәуелділіктің артуы студенттердің әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларының төмендеуіне әкелуі мүмкін. Сондықтан жоғары білім алу үшін студенттер бір-бірімен ынтымақтасып, қолдау көрсетуі керек. Әлеуметтік өзара әрекеттесуге көп көңіл бөлетін қашықтықтан оқыту моделін құруға мүмкіндік беретін жасанды интеллект негізінде білім беру бұл мәселені шеше алады. Бұл модель студенттерге онлайн режимінде оқуға және бір уақытта әртүрлі әлеуметтік іс-шаралар мен лагерьлерге қатысуға мүмкіндік береді. Ақырында, экономикалық және технологиялық жаһандану дамыған сайын білім берудегі жасанды интеллект маңыздылығы айқын бола бастады. Әр түрлі елдерде жасанды интеллект саласындағы зерттеулер мемлекеттік деңгейде басымдыққа ие болды. Бұл жасанды интеллект негізіндегі трансформациялық білім беру экожүйесі дәл, дараланған және икемді білім беру қызметтері мен әкімшілендіруді қамтамасыз етуге ықпал етеді. Дегенмен, мектептің оқу аудиторияларына жасанды интеллект енгізу кезінде оқытушылар мен оқушылар көптеген қиындықтарға тап болады. Бұл мәселелерді тек оқытушылардың, студенттердің және білім беру экожүйесінің басқа мүшелерінің бірлескен күш-жігерімен тиімді шешуге болады.

Жасанды интеллект және робототехника сияқты озық технологияларды адам тәжірибесімен біріктіруге баса назар аудару қазіргі дәуірдегі жаһандық өзгерістерге негіз болды. Білім беру саласында болашақ оқыту модельдерінде жаңа парадигма құруға мүмкіндік

беретін озық технологиялардың арқасында тиімділік пен өнімділіктің, сондай-ақ икемділіктің артуы байқалады. Кем дегенде, кейбір жасанды интеллект зерттеушілері білім беру аспектісінде бірнеше қолданбаларды анықтады, мысалы, Web Intelligence AI веб-оқыту орталары арқылы оқушылардың, оқытушылардың және авторлардың әрекеттерін автоматтандыру арқылы оқушылардың ыңғайлылығын арттыру үшін қолданылатын Деведзидің зерттеуі қарастырсақ болады[3].

Жасанды интеллект студенттерге оқу процесінде көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар мұғалімдердің инновациялық және бейімделу технологияларын қолдану дағдыларына әсер етеді. ЮНЕСКО-ның жасанды интеллект бойынша бірінші консенсус шеңберіндегі ұсыныстары білім беруді дамыту процесінде ұлттық нормативтік құқықтық актілерге негіз бола алады. Дүние жүзіндегі бірнеше зерттеу нәтижелері мұғалімдердің болуына қарамастан білім беру процесінің ажырамас бөлігі болып қала беретінін көрсетеді. Жасанды интеллект қазіргі білім берудегі технологиялық әзірлемелердің салдары ретінде, әсіресе Covid-19 пандемиясынан кейін цифрландырудың танымал тенденциясын көрсететін қашықтықтан оқытуды қоса алғанда, маңызды тақырыпқа айналады. Дегенмен, деректерге қол жеткізу мәселелері тұтынушылардың құпиялылық деректерін қорғауда жасанды интеллект пайдаланушылары үшін жиі проблема болып табылатынын атап өткен жөн. Бүгінгі озық технологияның қарапайымдылығымен жасанды интеллектке қол жеткізу қажеттілігін ескере отырып, деректердің құпиялылығына қол жеткізу рұқсаттарының әлеуетін зерттеу қажет.

Төмендегі жасанды интеллект мысалдарының кейбірі білім беру мәселелеріне байланысты қажеттіліктердің болуын көрсетеді, әсіресе нақты білімге қол жеткізу, нақты сұрақтарға жауап беру, жасанды интеллектінің құжаттарды жасау қабілеті және пайдаланылуы өте оңай.

1-кесте. Білім берудегі жасанды интеллектінің кейбір түрлерінің сипаттамасы.

Жасанды интеллект түрлері	Сипаттары
1 Wolfram Alpha	Ғылыми математикалық есептеулер мен мәліметтер туралы білім беретін компьютерлік машина. Ұсынылатын қызметтің онлайн нысаны қойылған сұрақтарға нақты жауаптар алуға және жауаптарды құрылымдық түрде есептеуге мүмкіндік береді.
2 Fireflies	Жазуға, қорытындылауға, жазбалар жасауға және жұмысты орындауға көмектесетін жасанды интеллектінің дауыстық көмекшісі. Бұл жасанды интеллект Zoom және Google Meet сияқты барлық жетекші веб-конференция платформаларында кездесулерді жаза алады.
3 Hypotenuse	Блог жүргізуге, жазбаша жарнамалардағы маркетингке, соның ішінде тақырыптарды жазу кезінде бастапқы шабытты табудың тәрбиелік аспектісіне пайдалы жоғары сапалы, кілт сөзге бай мәтін жасай алатын жасанды интеллект авторлары.
4 Slidesai	Мәтінді тартымды презентацияларға айналдыра алатын жасанды интеллект платформасы.
5 Humata	Ғылыми құжаттарды тезірек және тиімді түсінуге қабілетті жасанды интеллект құралы.

Жасанды интеллектінің дамуы оның жоғары білім беру жүйесіндегі оқыту мен оқудағы болашақ рөлі және университеттер бұл мәселеге қатысты қандай таңдау жасайтыны туралы маңызды пікірталастарды елеуге болмайды. Жоғары оқу орындарындағы оқыту жүйесі

қазіргі кезде оқытушылар мен педагогикалық әдістердің рөлін қайта қарауды қажет ететіндігін білдіреді. Бұл мәселелер ерекше назар аударуға тұрарлық, өйткені университеттер тұрақты болашақ туралы ойлағанда осы тәуекелдер жиынтығын ескеруі керек.

Негізінде, қазір университеттер өздерінің функциялары мен педагогикалық модельдерін, сондай-ақ жасанды интеллект шешімдерімен қарым-қатынастарын қайта қарастыратын кез келді. Сонымен қатар, жоғары оқу орындары оқыту мен оқуда қолдануға мүмкіндік беретін көптеген мүмкіндіктер мен қиындықтарды көреді. Бұл шешімдер барлығына білім берудің жаңа мүмкіндіктерін ашады, сонымен бірге жоғары білімнің негізгі құндылықтары мен мақсаттарының тұтастығын сақтай алатын жетілдірілген модельде өмір бойы білім алуға ықпал етеді[4].

Біз жасанды интеллект дамуын ағымдағы бақылаудың этикалық салдарын зерттеу қажеттілігі бар деп санаймыз. Сондай-ақ, біз әрі қарайғы зерттеулерді оқытушылардың жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған жаңа оқу әдістеріне, қиялға, шығармашылыққа және инновацияға баса назар аудару маңызды деп санаймыз.

Жасанды интеллект физика біліміне, әсіресе сыныптағы эксперименттерді жобалауға бірнеше артықшылықтар берді. Жасанды интеллект технологиялары мұғалімдерге әртүрлі материалдарға қол жеткізуге және күрделі физикалық ұғымдарды сәтті суреттейтін эксперименттер жасау және орындау үшін қолдау көрсетуге мүмкіндік береді. Жасанды интеллект дереу кері байланыс бере алады, деректерді бағалай алады және студенттердің оқу нәтижелерін жақсарту үшін эксперименттерге түзетулер енгізуді ұсына алады. Жасанды интеллект арқылы оқытушылар эксперименттерге дайындықты оңтайландыра алады, деректерді талдаудың дәлдігін арттыра алады және физика бойынша оқытудың жалпы тиімділігін арттыра алады[5].

Жасанды интеллект алгоритмдеріндегі ықтимал бұрмаланулар туралы алаңдаушылық бар, бұл әртүрлі ортадан шыққан балаларда білім алудың тең емес мүмкіндіктеріне әкелуі мүмкін. Мұғалімдер жасанды интеллекттің оқыту әдістеріне әсерін мұқият талдап, технологиялық прогресс пен этикалық ойлар арасындағы орта жолды табуға тырысуы керек.

Оқытушылар студенттердің қызығушылығын және сыни тұрғыдан ойлау қабілетін арттыратын жеке оқу тәжірибесін қамтамасыз ету үшін жасанды интеллект технологияларын пайдалана алады. Мұғалімдер жасанды интеллектіні алмастырудың орнына адамдармен қарым-қатынас пен оқытуды жақсарту құралы ретінде пайдалануы керек. Оқытушылар жасанды интеллект дамып, білім беру ортасына интеграцияланған сайын, оны алмастырудың орнына оқытуды жақсартатынына көз жеткізу үшін мұқият болуы керек. Білім берудегі жасанды интеллектінің болашағы мұғалімдер мен студенттердің үлгерімін жақсарту және үздіксіз оқуды ынталандыру үшін осы технологияларды қаншалықты жақсы пайдаланатынына байланысты[5, 66.].

## **ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:**

1. Технологии искусственного интеллекта и интеллектуальные системы компьютерного моделирования и инженерных расчетов. Вводный курс : учеб. пособие / М.А. Журавков ; БГУ, Механикоматематический фак. – Минск : БГУ, 2024. – 177 с. : ил. – Библиогр.: с. 170–173.
2. Абыканова Б.Т., Салыкбаева Ж.К., Кайыржан М., Бахтыгереев А. Системы на основе искусственного интеллекта в педагогическом образовании: возможности и последствия // Вестник Атырауского университета имени Х. Досмухамедова. – 2023. – №4(71). – С. 59-70.
3. Sampurno, M. T. (2024). Wolfram Alpha (AI): Between Technological Transformation and Ethical Ideas in Education. *Proceeding International Conference on Religion, Science and Education*, 3, 377–384.
4. Popenici, S.A.D., Kerr, S. Exploring the impact of artificial intelligence on teaching and learning in higher education. *RPTTEL* **12**, 22 (2017).
5. Kotsis, K. T. (2024). Artificial Intelligence Helps Primary School Teachers to Plan and Execute Physics Classroom Experiments. *EIKI Journal of Effective Teaching Methods*, 2(2).

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-85-87

## ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕНІҢ МӘНІ

**ЖАНАДИЛОВА КАРЛЫҒАШ САРСЕНБАЕВНА**

Магистр, Абу Али Ибн Сина жоғары колледжі, Физика пәнінің оқытушысы, Түркістан облысы Сарыағаш қаласы, Қазақстан

***Аннотация:** Ғылыми-техникалық прогрестің жедел даму барысында, қоғам мен табиғаттың қарым-қатынас мәселесіндегі күрделі шиеленістерді дұрыс шеше білу, бүкіл жер шарының болашағын, әрбір адамзаттың өмірін сақтауға мүмкіндік туады. Өйткені, өндірістің дамуы барысында табиғи қорлардың дағдарысқа ұшырауына, қоршаған табиғи ортаның ластануына себепші болып, жаңа дағдарыстардың туындауына ұйытқы болады. Табиғат әлемі адамдардың тіршілік ету ортасы. Ал, адамдар табиғатсыз өмір сүре алмайды.*

***Кілттік сөздер:** Физика, Экология*

Соңғы жылдардағы мемлекеттік жоспарларды орындау, өндірісті өркендету негізгі міндеті болып, табиғатты (ауаны, суды, өсімдіктер мен жануарлар дүниесін) қорғап, ядролық жарылыстар, табиғат байлықтарын орынсыз пайдалану, табиғатты ауруға ұшыратты. Жұтатын ауамыз, ішетін суымыз, жейтін тамағымыздың құрамында улы заттар көбейді. Заводтардан шығатын қалдықтар сүзгіден дұрыс өткізбестен ауаға таралып, осының нәтижесінде өкпе, рак, жүрек, психикалық аурулар саны көбейіп барады. Дүние жүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметіне сүйенсек, аурулардың 80-90% ішетін ас суынан және жұтатын ауадан туындап отырғаны көрінеді.

Қазақстан азаматтарының денсаулығы, білімі мен әл-ауқатының артуын қамтамасыз ету мақсатымен, Президентіміз Н. Ә. Назарбаевтың «Қазақстан 2030» атты өз халқына жолдауында адамдардың денсаулығын жақсарту, ауруларды болдырмау және салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін экологиялық проблемаларды шешу қажеттігі атап айтылған Президенттің жолдауында: «Экологиялық нашар ахуал бүгінде адам өлімінің 20%-ке себеп болып отыр, ол кейбір аймақтарда жағдайы мұнан да қиын, отандастарымыздың үштен бірі сапасыз тамақтанбау да теріс демографиялық салдарға әкеп соғады; - деген.

Озон қабатының жұқаруы, улы тұзды жаңбырлардың жаууы, химиялық заттармен ластануы – адамның іс-әрекетінен жасалған қасірет болып табылады. Табиғаттың осындай күйге ұшырап, еліміздің көптеген жерлерінің апат аймағына айналуының бір себебі – экологиялық білім мен тәрбиенің төмендігі.

Қоршаған ортаны қорғау – адамзаттың алдында тұрған басты проблемалардың бірі. Табиғатты қорғау тақырыбымен жеке таныстыруда физика сабағының да мүмкіндіктері көп. Мұның өзі физикалық заңдар мен құбылыстардың мәнін ашып, сабақтың қызықты өтуіне себеп болар еді. Оқушыларға табиғатты қорғау қажеттігін техниканың қауырт дамуы оған елеулі зиян келтіретіндігін ескерту орынды. Ауаның ластануы жөнінде нақты фактілер келтірген жөн. Мысалы жыл сайын әлемдік мұхитқа он миллион тоннаға жуық мұнай ағызылады. Қазіргі кезде ауа атмосферасында газ тектес және қатты қоспалардың үлесі елеулі артуда. Дүние жүзіндегі барлық энергетикалық қондырғылар атмосфераға жыл сайын 200-250 миллион тонна күл және 60 миллион тоннаға жуық күкірті ангидрид шығарады. Никель зауытының электр балқыту цехтарында пайдаланылған газдың құрамының  $\frac{3}{4}$  бөлігін металл құрайды. Міне кәсіпорын тек ауаны ластап қана қоймай бағалы шикізаттан да айрылып отыр.

Ластаудың тағы бір көзі автомобиль транспорты болып табылады. 300миллионнан астам іштен жанатын двигателі бар автомобильдер жыл сайын ауаға миллиондаған тонна күкірт және азот тотықтарын, сутекті көмір, көміртекті тотығын шығарады. Мұның өзі адамға қауіпті. Ластанудың физикалық факторларына электромагниттік өріс, шу, радиоактивті сәулелену, вибрация, гравитациялық өріс және өнеркәсіптік қондырғылардың жылуы жатады.

Вибрация – әртүрлі механизмдер жұмысының нәтижесі. Ол жабық ғибратта жұмыс істейтін машиналар екені белгілі, онда вибрациядан адамдарды қорғау қажет немесе вибрациясын ауыр транспорттың жүрісінің әсерінен пайда болған вибрациядан архитектура ескерткіштері бүлінуде. Көне архитектура ескерткіштерін бүлінуден сақтау үшін физиктер темір бетон блоктардың арасына каучук блоктар салынған корзина жастықты асфальтталған жол салуды ұсынады. Осы материалдарды физика пәнінен «Еркін және еріксіз тербелістер» тақырыбын өткенде қолдануға болады.

Біз дыбыс әлемінде өмір сүреміз. Қажетті сигналдардан бөтен бізге транспорттың, жұмыс істеп тұрған машиналардың және бар дауысқа қойылған аудио аппаратуралардың үні әсер етеді. Дегенмен адам толық тыныштықта өмір сүре алмас еді. Адам дыбысты толық ести алады. Бұл жапырақ сыбдыры ақырын айналған музыка тағы басқалар. Қоршаған ортадағы сан алуан дыбыстың ішінде хаостық жағымсыз түрі шу. Шумен адам баласы ежелден күресіп келеді. Мәселен, Италиядағы Сибарис атты ежелгі грек колониясының тұрғындары өз қаласында түнде шулауға тиым салып, ұстахана мен шеберханаларда қала сыртына салғызатын болған. Қатты дыбыс зиянды. Шу адамда қан айналымын бұзады, зат алмасу өзгереді, асқазан жарасын, гипертонияны т. б. аурулады тудырады. Шу деңгейінің нормалары бар. Қауіпті деңгей, аса қауіпті табалдырығы, метр болу деңгейі.

Радиоактивтік ластану қауіпі уранның ыдырау реакциясы ашылғаннан бастап пайда болды. Бұл басқа ластану көздеріне қарағанда ерекше болып табылады. Радиоактивті нуклидтерді ядросы тұрақсыз химиялық элементтердің зарядталған бөлшектер шығаратын қысқа толқынды электромагниттік сәулелену деуге болады. Биосферада радиоактивті сәулеленудің екі түрі белгілі: сырттай және іштей сәулелену. Сырттай сәулеленудің көзі радиоактивтік нуклид арқасында болады. Ал, іштей сәулелену адам ағзасына су, тамақ және ауа арқылы түскен радиоактивті элементтер арқылы жүреді. Радиоактивті сәулеленудің адам ағзасындағы мөлшерін айқындау үшін рентгеннің биологиялық эквиваленттігі (бэр) немесе зиверт (Зв) өлшем бірліктері пайдаланылады. Көп жағдайда радиоактивті ластану биосферада адамның қолынан жасалады десек болады. Мұндай ластану атом электростанциялары, ядролы қондырғысы бар су асты қайықтары, уран өндірі және т. б. өндірістерде радиоактивті қалдықтарды тиімсіз қолданудың нәтижесінен пайда болады. Қорғаныс жолдарын пайдалану заңдылықтарын білсе және орындаса мұндай ластанулар адам ағзасына және қоршаған ортаға зияны болмас еді. Осы мағлұматтарды «Радиоактивті сәулелер, биологиялық әсері» тақырыбында айтса оқушылар радиация ұғымына қосымша мәліметтер алар еді.

Қазіргі таңда екінің бірінде ұялы телефон. Осы телефонның адам ағзасына қаншалықты зиян екенін білеміз бе? Қазір әлем ғалымдары бұл тұрғыда белгілі бір тұжырымдамаға келе бастады. Мәселен ұялы телефон адамның зердесін зардапқа ұшыратады. Есте сақтау қабілеті мүлде жойылады. Ұялы телефонмен ұзақ сөйлескен адам ашушаң мазасыз күйгелек болады. Ұялы телефон электромагниттік толқынның ортасы екені белгілі. Ал адамның өзі электромагниттік толқындардың жүйесі болып табылады десек қате айтпаған болар едік. Бәрімізге белгілі біздің қанымыз тұзды оң және теріс иондар (NaCl). Осыған сәйкес бізде диффузиялық ток туады. Одан әрі қандай процесс жүретіні белгілі, электр тогы, электромагниттік өріс, одан әрі аура, биополе т. б.

Әлемдегі ғалымдар ұялы телефонның әсерінен адамның денсаулығына зиян келетініне еш күмәндары жоқ екенін айтады. Мәселен 2010 жылы 500000 адам мидан зақымданған болса, көз ауруына шалдыққандар саны да осынша болатыны белгілі болып отыр. Мұның бәрі ұялы телефонның әсері. Қазіргі таңда бұл көрсеткіш жылына 30-50 мың болып отыр. Осы жайттарды біле отырып «Электромагниттік толқындар» тақырыбында сөз қозғасақ бұндай көрсеткіштер болмас еді. Әрине бұл телефонды қолдануға болмайды деген емес. Ұялы телефонды қалтада жүрек тұсында белде қосулы күйде ұстамау, машинада, лифтіде және металлмен қоршалған аумақтарда қолданбау т. б. сияқты кейбір заңдылықтарын сақтау қажет.

Физикалық факторлардың бірі – жылулық ластану. Ауаға кәсіпорындар мен жеке қондырғыларда пайдаланылған бу мен газдар арқылы жылу бөлініп, оның жылдық үлесі

мыңдаған қалаға жетеді. Энергияны пайдалану қарқынының өсуі жылулық баланстың яғни климаттың өзгеруіне әкеп соғады. Сонымен бірге қыздыру кезінде ауадағы су буымен көмірқышқыл газының молекулалары күннің қысқа толқынды сәулелерін өткізеді де оны жұтып алады, яғни жерден таралатын ұзын толқынды сәулелердің 78 пайызын ұстап қалады. Міне сол себепті CO<sub>2</sub>-нің атмосфераға таралу мен ажырауын білудің маңызы зор. «Жылу машиналарының жұмыс принципі» тақырыбын қарастырғанда мұғалім осыны ескерген жөн. Қоршаған ортаның физикалық ластануын түсіндіре келіп мұғалім мына шарттарға ерекше тоқтағаны дұрыс: ластану көздері, ластанудың тигізетін зияны және онымен күрес тәсілдері.

Қоршаған ортаны қорғау мәселесіне сабақтан тыс уақыттарда да оралуға болады. Мысалы, «Физика және қалдықсыз технология» атты конференция ұйымдастыруға болады. Барлық танымдық қызмет кезеңдерінде экологиялық мәдениетті құрастыру келе – келе болады, басқа бөлек жалпы білім беру пәндерінде оқытылады. Үзіліссіз экологиялық білім жүйесіндегі, мектептегі барлық оқыту – тәрбие процесі мазмұнындағы, оқыту пәндері және интегралды курс экологиялық мәдениетке және оқытушыға бағыт болып, беріп тұрған пәнінің мағынасын түсінуге көмектесу.

Экологиялық мәдениет барлық оқушылардың ойларында құрастырылуы керек, оны құрастыруға мектепке үлкен жауаптылық жатады. Экологиялық мәдениет негізі саласына жаратылыстану білімі жатады, бұл оқушылардың білім жүйесіне, қазіргі заманғы адекваттық ғылыми әлем суретін құрастыру, экологиялық ойлау, әлемдітану, бағалы жобалар, экология заңын түсінуге көмек көрсету мүмкіндігі, тәжірибелі қызметтер, табиғатты пайдалану. Қарастырылған мәселені сараптау бойынша оқушылардың жаратылыстану білімінде экологиялық мәдениетті оқыту жетіспейтіндігі анықталды.

Экологиялық мәдениет, жалпы адамзат мәдениетіндегі құрамдас бөлігі болып келеді, адам арасындағы құнды қарым – қатынас көлемі және әлеуметті табиғат ортасындағы процесстің пайда болуы және материалдық және рухани құндылықты және мінезін анықтайды, бағалы бағыт жүйесі пайда болады және қоғамның жауаптылық сатысы және тұрақты биосферадағы жеке адамды сақтау, экологиялық іс - әрекетті дәлелдеу және адамзат қызметінің шешімінде және барлық түрлерде игеріледі, табиғатты қорғау және танумен байланысты.

Нақты фактілермен, қызықты мысалдармен физика сабағында экологиялық білім беру оның пәндік мәнін жан-жақты ашумен қоса оқушылардың қоршаған ортаға сүйіспеншілігін арттыра түседі.

Табиғатты аялау, соның негізінде имандылыққа, ізгілікке баулу бала тәрбиесіндегі ұлттық тамырдан нәр алып, экологиялық ой-тұжырымдар баланың қоршаған табиғат ортасымен және өмір сүріп отырған қоғамындағы қалыптасқан ғылыми ұғым түсініктерімен байланыстырса, соғұрлым өз туған жерін, елін қорғауға, табиғат байлықтарына ұқыпты қарауға міндеттейді.

## ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. «Қазақстан 2030» стратегиясы
2. «Математика және физика» ғылыми әдістемелік журналдары 2002-2005 ж
3. Методика преподавания физики в 8-10 классах средней школы. ч. 1 и ч. 2/ В. П. Орехов, А. В. Усова, И. К Турышева и др: Под. ред. В. П. Орехов, А. В. Усова. -М:Просвещение, 1980.
4. «Физика в школе» научный методический журнал 1982-1985г
5. «Физика» подписная научно-популярная серия 1987г №1-12.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-88-91

## **БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ОҚУШЫ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕМЕСІ**

**СЕИТОВ ЕРГАЛИ ТУРЕГЕЛДИЕВИЧ**

Магистр, Абу Али Ибн Сина жоғары колледж, Биология пәнінің оқытушысы, Түркістан облысы Сарыағаш қаласы, Қазақстан

**КУДИЯРОВА АЙГУЛЬ МАЛИКОВНА**

Магистр, Абу Али Ибн Сина жоғары колледж, Педагогика және психология пәнінің оқытушысы, Түркістан облысы Сарыағаш қаласы, Қазақстан

Қазіргі қоғамда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер мағлұматтарды қарапайым беруге негізделген жеткілікті дәрежеде айқын қалыптасқан білім беру моделінің тоқырауын айқын көрсетіп береді. Жеке тұлғаға деген талаптың күшейе түсуі қазір дүние жүзінде білім беру саласында жобалы өзгерістер жасау тенденциясының үдей түсуіне себеп болып отыр:

- білім берудің статистикалық моделінен оқушылардың ақыл-ой әрекетінің көп сырлы құрылымын қалыптастыруға көшу;
- оқытуда оқушылардың танымдық іс-әрекеттер құралын белсенді меңгеруге бағыттау;
- оқыту процесін жеке тұлғаның мүдесі мен қажеттілігіне бейімдеп болашақта өзгермелі қазіргі замандағы қоғамға толық мүмкіндігінше өзін-өзі жүзеге асыру.

Оқушының белсенділігінің табиғатын тани білу, еңбек және моральдық белсенділік дәрежесі бойынша адамның қоғам мен ұжым үшін жарамдылығын жете анықтау мұғалімінің басты міндеті.

Белсенділік деп адамның іс-әрекеті үстіндегі жағдайын айтады. Ф.Энгелстің айтуынша: «белсенділік – тіршілік иесінің бәріне тән өз бетімен жауап қайтару қабілеті». Тіршілік және іс-әрекеттері барысында адамның қарым-қатынас жасау, таным және өзін-өзі тәрбиелеу белсенділігі дамиды.

Бала белсенділігінің ең алғашқы формасының бірі қарым-қатынас жасау белсенділігі. Бұл адамның бүкіл өмірінде дамитын белсенділік. Балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес басқа адамдар мен қарым-қатынас жасау белсенділігінің мазмұны өзгеріп отырады. Мектеп жасына дейінгі балалар ересек адамдардың әрекеттеріне үңіле қарап, үйренеді, оларға еліктейді. Балалардың саналы түрде істейтін мұндай әрекеттерін ырықты немесе ерікті белсенділік дейді. Бұл жастағы балалардың үлкендердің әрекеттеріне және олармен өзара қатынас жасауға еліктеу рөлді ойындарды атқару барысында байқалады. Көбінесе балалардың ойындарда адамдардың іс-әрекеттері, тұрмысы, өзара қатынасы қамтылып көрсетіледі, ұжымдық өмір дағдылары қалыптаса бастайды. Ойын барысында балалардың құрдастарымен де өзара қатынасы өзгереді. Баланың даму барысында таным белсенділігі артады. Мектеп жасына дейінгі (5-6 жас) балалар заттарды түсіне, формасына қарап ажырата бастайды, олардың құрылысын, пайдалану тәсілдерін білгісі келеді. Балалардың бір нәрсені құмартып, білуге талаптануын таным ынтасы дейді. Балалар өте байқағыш, әр нәрсеге үңіле қарайды, кейде терең ойға шомылады.

Білім сапасы маңызды мәселе болғандықтан, оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастыратын мұғалімнің оқыту әдістерін таңдауына, шығармашылығына, талабына және жаңашыл идеяларына байланысты. Оқыту түрлерін, оның ішінде әрбір нақты жағдайларға байланысты тиімді жолдарын жетілдіру жетекші рөл атқарады. Оқушылардың сұранысы мен бейімін, талабын дамыту бағытталған жалпысыныптық, топтық жұмыстарын тиімді ұйымдастырумен байланысты.

Жеке адамның санасының қалыптасу барысында өзін-өзі тәрбиелеу белсенділігі ерекше орын алады. Бала даму барысында өзін-өзі жетілдіру мақсатын көздей талаптанып әр түрлі



әрекет жасайды. Кеңес педагогикасында адамның қоғамдық-саяси белсенділігі күрделі моральдық-еріктік сана ретінде қаралады. Онда қоғамдық жұмысқа деген ынтасы, тапсырманы орындаудағы жауапкершілігі, орындаушылығы мен инициативтілігі, өзіне және жолдастарына талап қойғыштығы, қоғамдық тапсырмаларды орындаған кезде басқаларға көмектесуге әзір тұруы, ұйымдастырушылық іскерлігінің болуы осылардың барлығы бірінен-бірі ажырамастай ұштасып жатады. Осылайша адам белсенділі өз қажетін қанағаттандыру үрдісінде кезінде көрінеді.

Адамзаттың қоғамдық тәжірибесін меңгеруге баланың әрекеті мен мінез-қылығын бағыттайтын белсенді үрдіс- оқыту деп аталады. Оқыту белсенділігі жағдайлары дидактиктер – В.Ф. Шмаргун, Л.П. Аристова, Н.А. Плотникова, Р.А. Низамовтың еңбектерінде түрлі-түрлі бағытта түсіндіріледі.

Таным белсенділік проблемасы – педагогиканың мәңгілік проблемасы. Бұрынғы және қазіргі педагогтар мен психологтар: баланың оқығысы келуі үшін қалай? Не істеу керек? Деген сұраққа үнемі жауап іздейді. Өзінің әлеуметтік, мәдени ерекшеліктеріне қарай әр кезең осы мәселенің шешу жолдарын ұсынып отырған.

Әлеуметтік тұрғыда адамның белсенділігі оның еңбегінің жемістілігін айқындайды және тапқырлығының мәнін құрайды. Сондықтан оқушыларда осы қасиеттің пайда болуын тудыру – әрбір ұстаздың негізгі міндеттерінің бірі. Белсенділік принципі оқушылардың оқу әрекетінде жоғары деңгейдегі дербестігін талап етеді. Оқу-тәрбие үрдісіндегі мұғалім мен оқушы арақатынасы жүйесіндегі ұстаздың белсенділігі тек сонда ғана ақталады, егер ол жауап ретінде оқушылардың белсенді реакциясын, шығармашылық ізденіске деген талпынысын тудырса. Оқыту әдістемесінде және дидактикада оқушылардың таным әрекетін белсендірітін жағдайлар мен әдіс-тәсілдер жасалған. Оның көрсеткіші оқу пәніне қызығушылық, көбірек білгісі келуге ұмтылу, білімді қолдана алу біліктілігі, оқу міндетін өздігінен шеше алу қабілеті болып табылады. Оқыту тиімділігін және сапасын арттыруда маңызды болып оқушыларды белсендіретін әдістемелік тәсілдерді қолдану: берілген оқу тапсырмасын жете түсіндіру; деректерді талдау және қорытындылайтын тұжырымдардың негізделуі; шығармашылық сипаттағы дербес жұмыс, сабақтардағы жекелеген, топтық және жаппай жұмыстардың үйлесімділігі, жеткен нәтиженің педагогикалық және өздік бағалануы жаңа білім игерудің болашағын алдан ала көру.

Психологияда белсенділікті іс-әрекет деп атайды. Жеке тұлғаның белсенділігі оның қажеттіліктерінен туады (материалдық және рухани, жеке немесе қоғамдық қажеттіліктер). Жануарлардан айырмашылығы адамның қажеттіліктері сәби жасынан бастап-ақ қоғамдық қажеттіліктермен реттелінеді. Адамның белсенділігі (немесе оның әрекеті) оның себептеріне, мақсатпен міндеттерін дұрыс қоя алуына, оларды орындау тәсілдерін дұрыс таңдай алуына байланысты.

Белсенділіктің өзіне және жеке тұлғаның қоршаған ортамен тәрбиелік (сыртқы) әсерлерге қатысты ішкі ұстанымдарына байланысты ол әр түрлі бағыттарда қалыптасуы мүмкін. Егер оқушының осы әсерлерге деген көзқарасы теріс болса, ол тәрбиешісі қалағанынан қайшы бағытта дамиды. Мысалы, мұғалім оқушылардың білімін тексеру кезінде оқушының бағасын төмендетіп қояды да, оқушы оған ренжіп қалады. Мұндай жағдайда мұғалімнің үлгерімді жақсартуға шақырған әрбір сөзі оқушыда жасырын, кейде тіптен ашық қарсы әрекет тудырады. Тәрбиеші, оның педагогикалық әсері ішкі өрісте, яғни тәрбиеленушінің санасы мен сезіміне оң әсерін тигізбесе, барлық жағдайларда әрдайым осылай болып отырады.

Осының нәтижесінде, жеке тұлғаның дамуы мен қалыптасуында көрініс табатын барлық әсерлер мен ықпалдар екі топқа - ішкі және сыртқы болып бөлінетін болды. Қоршаған ортаның әсері мен тәрбие жеке тұлғаның дамуының сыртқы факторларына жатады. Табиғи әсерлер – бейімділік пен әуестік, сонымен қатар, адамның сезімдері мен күйзелістері, оның сыртқы әсерлердің ықпалымен пайда болатын сылтаулары мен қажеттіліктері – барлығы ішкі

факторларға жатады. Жеке тұлғаның дамуы мен қалыптасуы осы екі фактордың өзара байланысының нәтижесі болып табылады.

Егер тәрбие жеке тұлғаның өз өзімен жұмысы кезіндегі белсенділігіне деген іштей ықпалына әсер ететін болса, онда оның жеке тұлғаның дамуында шешуші рөл атқара алатыны түсінікті. Осы бейімділік пен өсіп келе жатқан адамның жеке тұлға ретінде жетілуіне деген өзіндік ынтасы ғана түбінде оның дамығанын анықтайды. Осылайша бұл процесс, шын мәнісінде, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі тәрбиелеу сипатына ие болады. Л.Н. Толстойдың адамның дамуын жеміс ағашының өсуімен салыстыруы тегін емес. Өйткені, сөздің тура мағынасында оны ешкім өсірмейді, ол өздігінен өседі. Адам тек қана топырағын қопсытады, тыңайтқыштар себеді, артық бұтақтарын кеседі, яғни оның өзіндік мүмкіндік беретін қажетті сыртқы жағдайларын жасайды, оған дем береді. Ал өзіндік даму өзінің ішкі заңдары бойынша жүреді.

Баланың, оқушының белсенділігі іс-әрекеттің әралуан түрлерінде көрінетіні психологияда дәлелденген, өмір барысында қарым-қатынас, таным белсенділіктері, өзін-өзі жетілдіру мен қоршаған өмірді түрлендіру, өзгерту белсенділіктері дамиды. Кішкентай баланың өзі де пассивті емес түрде өмірдің жадайларына бағынады. Ол өзінің талаптарын орындатқанда (үлкендерге) белсенді, ол қоршаған адамдарға қатысты өз түзетулерін енгізеді. Ол адамға деген (ұнату, ұнатпау) және заттарға деген (керек, керек емес, жақсы көретін, жақсы көрмейтін) өзіндік жеке тұлғалық қатынасын көрсетеді. Бұл қатынастар оның іс-әрекетінде жеке тұлғаның өзгешелігін жасай отырып пайда болады.

Қарым-қатынас-генетикалық түрде баланың белсенділігінің ең ерте белгісі. Адамның әлеуметтік тіршілік иесі ретіндегі ерекшеліктері осы қарым-қатынаста көрінеді. Онда адамдарға деген қатынастың көптеген алуан түрлі ренктері бар: ата-анаға, мұғалімдерге, таныстарына, таныс емес адамдарға, құрдастарына, өзінен кішкентайларға, достарына. Бала өзіне дос таңдайды, ол адамдардың белгілі бір шеңберімен қарым-қатынас іздейді, ол басқаларға ықпал етеді. Ұжымда ол кейде ұйымдастырушы, кейде орындаушы болады. Қарым-қатынас белсенділігі жеке тұлғаның ең маңызды жақтарының дамуына жағдай жасайды, олар – адамгершілік, қайырымдылық, қамқорлық, өз-өзі үшін, адамдар алдындағы өз істері үшін жауапкершілігі.

Оқушылардың оқу үрдісінде білім алу кезіндегі белсенділігі, өз беттерімен білімді игеру дәрежелері - білім беру мен тәрбиелеуде үнемі басты проблема.

Сондықтан белсенділік пен бала дербестігі дидактика мен мектеп практикасында негізгі мәселелердің бірі. Өйткені, оқытушы әрекеті оқушыларына сүйенбей мүмкін емес. Заман ағымымен тығыз байланыста болатын білім беру үрдісі қай кезде әрбір адамның жалпы дамуының кең ауқымдылығын қамтамасыз етуі шарт. Бұның негізі терең де алғыр білім және тәрбие. Негізінен тек мұғалім түсіндіріп, оқушылар тыңдап, сұрағына жауап беріп, не жоспар бойынша практикалық және басқа жұмыстар орындаған оқу формасына қалыптасып алғанбыз. Сабақты осылай өткізу, әрине, баланың ойлануына көп мүмкіндік бермейді. Ойланып отырған адамды қалай анықтаймыз десек, ол оның дайын жауапты пассивті күтіп отырғаны емес, белгілі бір жұмысқа белсенді (есеп, проблема шешу) әрекеті деп білеміз.

## ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 28 шілдедегі Заңы
2. “Білім берудің жаңа көкжиегі” Егемен Қазақстан №52, 19 ақпан 2011 жыл
3. Мырзабаев А.Б. Биологияны оқыту әдістемесі. – Қарағанды, ҚарМУ Санат «Полиграфия», 2006. –
4. Выготский А.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка. //Вопросы психологии. –1966.–
5. Шамова Т.И. Активизация учения школьников. – М.: Знание, 1979.
6. Жаңабаева Р.А, Шалғынбаева Қ.Қ; Қазіргі жағдайда оқушының танымдық әрекетін белсендірудің әдіс-тәсілдері. – Алматы, 2003 ж.
7. Орлова В.И. Активность и самостоятельность учащихся. //Журнал Педагогика, 1998, №3. – с. 44-48.
8. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе –М.: Просвещение, 1979.
9. Петровский А.В. Общая психология. – М.: Просвещение, 1986, -с.93.
10. Харламов И. Ф. Педагогика. – М.: Высшая школа, 1990.
11. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. – М.: Педагогика, 1984.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-92-94

## SEMANTIC AND MEANING STRUCTURE OF BASIC ENGLISH VERBS OF DISPLACEMENT

ASSIL MAIRA ASATULLAKYZY

Second year master's student at Miras University, Shymkent, Kazakhstan

---

**Abstract.** *A brief overview summarizing the aim of the article, focusing on the analysis of English verbs of displacement and their semantic structure. It could touch on the main verbs studied (e.g., go, come, move, run), the importance of understanding these verbs, and the methodologies used for analysis.*

**Keywords:** *Semantic structure, english verbs of motion, directionality, english linguistics, action verbs, syntax and semantic, meaning analysis, verbs of displacement*

---

Displacement is a ubiquitous phenomenon in natural languages. Grammarians often speak of displacement in cases where the rules for the canonical word order of a language lead to the expectation of finding a word or phrase in a particular position in the sentence whereas it surfaces instead in a different position and the canonical position remains empty: ‘Which book did you buy?’ is an example of displacement because the noun phrase ‘which book’, which acts as the grammatical object in the question, does not occur in the canonical object position, which in English is after the verb. Instead, it surfaces at the beginning of the sentence and the object position remains empty. Displacement is often used as a diagnostic for constituent structure because it affects only (but not all) constituents. In the clear cases, displaced constituents show properties associated with two distinct linear and hierarchical positions. Typically, one of these two positions c-commands the other and the displaced element is pronounced in the c-commanding position. Displacement also shows strong interactions with the path between the empty canonical position and the position where the element is pronounced: one often encounters morphological changes along this path and evidence for structural placement of the displaced constituent, as well as constraints on displacement induced by the path.

The exact scope of displacement as an analytically unified phenomenon varies from theory to theory. If more than one type of syntactic displacement is recognized, the question of the interaction between movement types arises. Displacement phenomena are extensively studied by syntacticians. Their enduring interest derives from the fact that the complex interactions between displacement and other aspects of syntax offer a powerful probe into the inner workings and architecture of the human syntactic faculty. ‘Semantic structure’ constitutes the meaning system directly expressed by and encoded in language. In other words, semantic structure is the form that conceptual structure takes for expression in language. Thus, in order to get a sense of the nature of semantic knowledge, for instance, the nature and range of lexical concepts, we must begin by examining the nature of conceptual structure. Core Meanings and Semantic Roles: Exploring the basic meanings and contexts where these verbs are used to convey motion. Polysemy and Extended Meanings: Discussing how each verb can have multiple meanings based on context. For instance, “run” can mean to physically move quickly or refer to managing something (like “run a business”). Syntax and Sentence Structure: How these verbs interact with grammatical structures, like prepositions and direct/indirect objects, to modify their meanings. Cross-Cultural and Language Comparison: The differences in how displacement verbs are used and understood in English versus other languages.

In essence, basic English verbs of displacement serve as a foundation for understanding not just movement but also abstract processes, emotional transitions, and relational changes. They demonstrate how language can succinctly encode both literal and figurative motion, offering a window into the cognitive and cultural aspects of meaning. The system-structural features describing the syntactic connectivity of motion verbs using the conceptual apparatus of generative grammar

emphasise the purpose of describing standard sentence constructions and achieving an invariant semantic value in languages.

Modern linguistic methodologies create a bridge between theory and solutions that make use of the latest knowledge of languages and technology. The inclusion of additional grammatical information is conceptual in nature. The presentation of syntactic rules combined with semantics will allow the fundamental role of the motion verb in sports discourse to be formed in a sentence, as well as creating more easily and independently an unlimited number of relevant statements in the Russian, Kazakh and English languages. When establishing initial assumptions, it is important to discard terminology that is confusing and includes coded semantic characteristics of the lexemes. The functional aspect of motion verbs proceeds from the semantic component with a special emphasis on the globality of meaning and the local structure of the term under study, i.e. the change of direction of concepts in the rules of interpretation. These postulates are realised by selected models of generative semantics, the historical continuation of which takes place, on the one hand, through traditional cognitive concepts and, on the other hand, through new structuralist concepts. Semantic analysis, which is carried out on the basis of theoretical findings from selected cognitive models, focuses on conceptual rules. The theory of cognitive grammar goes through several stages. Firstly, the use of the motion verb varies in many examples. Secondly, the central imaginary scheme is reconstructed. Thirdly, typical and related semantic features are taken into account, placing them in an appropriate structural framework. The description of meanings in the target sport domain, according to the guiding principles, formulates theories of conceptual metaphors and theories of lexical categorisation, which boils down to the projection of selected actions from one domain to another based on the invariance hypothesis. The known functional-semantic models do not provide satisfactory subjective verb checking procedures. Ultimately, all the paths lead to the lexicon as a subsystem of language using the methods of structural semantics. System-structural and functional-semantic features constitute a comprehensive description of the syntactic, semantic and pragmatic properties of the grammatical system of languages. This is a kind of linguistic holism that has given rise to a new type of grammatical classification, which seeks to construct functional and grammatical categories of motion verbs that combine units of different formats – morphemes, lexemes, syntagmas, sentences. The permanent nature of the language system's sports discourse requires an appropriate methodology of description. Universalism, which consists in the synthesis of knowledge acquired not only in the field of linguistics, is a characteristic feature of motion verbs, determining the effectiveness of heuristic treatments. Confrontational studies of Kazakh, Russian and English are one of the most important prospective areas that have great general theoretical and practical significance. The semantic category is a common feature of lexemes of motion and phrase structure, inextricably linked to sports discourse. The values in this category are perfection and imperfection, which are considered at the semantic level as they are related to the duration and completion of the action.

## REFERENCES:

1. Hatim, B., & Mason, I. (2020). *Discourse and the translator*. London: Longman.
2. House, J. (2018). *Universality versus culture specificity in translation*. Cambridge: Translation Studies: Perspectives on an Emerging Discipline.
3. Jackendoff, R. (2020). *Toward an explanatory semantic representation*. Ottawa: Linguistic Inquiry.
4. Jakobson, R. (2020). *On linguistic aspects of translation*. New York: The Translation Studies Reader. <https://doi.org/10.4324/9780429280641-19>
5. Kakzhanova, F. A. (2018). A Single Continuum of Expression and the Aspect Category in the Kazakh Language. *European Researcher. Series A*, 9(2), 121-125. <https://doi.org/10.13187/er.2018.2.121>
6. Kakzhanova, F. A. (2019). The aspect and tense verb categories and their relations. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12), 396-399. <https://doi.org/10.35940/ijitee.L3309.1081219>
7. Khaybullina, A. A., Nagumanova, E. F., & Nurgali, K. R. (2020). Genre strategy of modern Russian-language poetry in Kazakhstan. *International Journal of Criminology and Sociology*, 9, 2609-2615. <https://doi.org/10.6000/1929-4409.2020.09.32>
8. Krutsevich, T., Pengelova, N., & Trachuk, S. (2019). Model-target characteristics of physical fitness in the system of programming sports and recreational activities with adolescents. *Journal of Physical Education and Sport*, 19, 242-248
9. <https://tech.ed.gov/innovationclusters/>
10. <https://zamin.uz/uz/dunyo/65666-davlat-xizmatida-ustoz-shogird-instituti-xorij-iyamlakatlar-taj-ribasi.html>
11. <https://uza.uz/oz/posts/chet-tillarni-o-qitish-takomillashmoqda-07-01-2016>
12. <https://monster-evo.ru/uz/studentu/metodika-obucheniya-angliiskomu-vazyku-deteido-shkolno-go-vozrasta-metodiki/>

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-95-99

УДК 373.31

## ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ САБАҒЫНДА ДРАМАТИЗАЦИЯ ӘДІСІН ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

**САЛГАРАЕВА ГУЛАЙЫМ ИБРАГИМОВНА**

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Бастауыш оқытудың педогогикасы  
мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, п.п. магистрі  
Қазақстан, Алматы

**ТҮРЛЫБАЙ ДАРИҒА НҮРБОЛАТҚЫЗЫ, ХАЛИЛУЛЛАЕВА НАРГИЗ,  
ТУРАБЕК ГУЛНАЗ**

6B01301-Бастауышта оқыту педогогикасы мен әдістемесі білім беру бағдарламасының  
3-курс студенттері  
Қазақстан, Алматы

---

***Аннотация.** Мақалада бастауыш сыныпта әдебиеттік оқу сабағында драматизация әдісін қолданудың ерекшеліктері жан-жақты талданады. Драматизация – балалардың әдеби шығармаларды терең түсінуіне, эмоциялық қабылдауын арттыруға, шығармашылық қабілеттерін дамытуға арналған тиімді әдіс. Мақалада сабақтың құрылымы, драматизацияның артықшылықтары, практикалық мысалдар және оны ұйымдастыру әдістері қарастырылады. Оқушылардың шығарма мазмұнын сахнада көрсетуі, командалық жұмыс және креативтілікті дамыту арқылы олардың жеке тұлғалық және әлеуметтік дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Нәтижесінде, драматизация әдісі балалардың әдебиетке деген қызығушылығын арттырып, сыни ойлау мен коммуникация дағдыларын нығайтады. Бұл тәсіл білім беру процесінде шығармашылық пен тиімді оқытудың маңызды құралдарының бірі болып табылады.*

***Кілт сөздер:** драматизация, драма, әдебиеттік оқу, рефлексия, рөлдік ойындар.*

---

Қазіргі кезде білім беру жүйесінде шығармашылық және сын тұрғысынан ойлай білетін, заманауи қоғам талаптарына сәйкес белсенді азаматтарды тәрбиелеу басты міндетке айналды. Бұл міндет Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында, сондай-ақ Қазақстан Республикасының орта білім мазмұнын жаңарту бағдарламасында көрініс тапқан. Осы құжаттарға сәйкес, оқушылардың ойлау қабілетін, шығармашылық дағдыларын дамыту маңызды екенін көрсетеді [1]. Білім беру жүйесінде оқушылардың сыни ойлауын дамыту, олардың шығармашылық қабілеттерін жетілдіруде драматизация әдісін қолдану осы талаптарға жауап беретін тиімді құралдардың бірі ретінде танылуда. Соның ішінде бастауыш сынып сабақтарында драматизация әдісін қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, әдеби шығарманы терең түсінуге және көркемдік-эстетикалық қабылдауына мүмкіндік береді. Әсіресе, әдебиеттік оқу сияқты ұлттық құндылықтарды дәріптейтін пәндерде драматизация арқылы оқушылар ұлттық мұраны, салт-дәстүрді, кейіпкерлердің жан дүниесін сезінуге жақындайды.

Мәселемізге байланысты ғалымдардың зерттеулеріне тоқталар болсақ, американдық ғалым-педагог Джон Дьюидің еңбектері оқытудың белсенді әдістерін қолданудың маңыздылығын көрсетеді. Дьюи білім алушылардың оқу процесіне белсенді қатысуы арқылы олардың танымдық дағдылары мен шығармашылық қабілеттерінің дамитынын атап өтеді [2]. Сонымен қатар, ресейлік ғалым Л.С. Выготскийдің «Жақын арадағы даму аймағы» теориясы да драматизацияның тиімділігін қолдайды. Л.С. Выготскийдің пікірінше, баланың танымдық дамуы оның әлеуметтік ортамен өзара әрекеті арқылы жүзеге асады. Драматизация арқылы оқушылар шығарманы бірге сахналап, бір-бірімен байланыс орнатып, ойларын жеткізуді үйренеді, бұл олардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді [3].

Д. Ысқақұлы өз зерттеулерінде қазақ ағартушылары А.Құнанбаев пен А.Байтұрсыновтың еңбектеріне талдау жасап, олардың қазақ әдебиетіне деген ерекше ықыласы мен көзқарасына мән берді. Ғалым А.Байтұрсыновтың әдебиет арқылы рухани құндылықтарды дәріптеу және оқушылардың ұлттық мұраларды тануына үлес қосу секілді мақсаттарды драматизация әдісі арқылы жүзеге асыруды ұсынғандығын айтады [4].

Әдебиеттік оқу сабағында драматизация әдісін пайдалану оқушының сабаққа деген қызығушылығын арттыруда маңызды рөл атқарады, сондай-ақ бұл әдістің төмендегідей артықшылықтары бар:

- *біріншіден*, бұл әдіс оқушыларға шығарманы тереңірек түсінуге көмектеседі. Мысалы, олар кейіпкерлердің сөздерін өздері рөлде отырып айту арқылы, оның психологиялық жай-күйін, жан тебіреністерін сезінуге мүмкіндік алады.

- *екіншіден*, драматизация әдісі оқушылардың тілдік және коммуникативтік дағдыларын дамытуға көмектеседі, себебі олар өзара әрекеттесіп, рөлдерге бөлініп, қарым-қатынас орнатады.

- *үшіншіден*, драматизация әдісі – оқушылардың шығармашылық қабілеттерін ашуға және өз ойын еркін жеткізуге үйрететін тиімді құрал. Бұл әсіресе өз пікірін айтуда қиналатын, ұяң мінезді оқушылар үшін өте пайдалы.

Драматизация – оқушылардың әдеби шығармаларды терең түсінуін, эмоционалдық қабылдауын арттырудың тиімді тәсілі. Бастауыш сыныптағы әдебиеттік оқу сабағында драматизация әдісін қолдану оқушылардың әдеби шығармаларды тереңірек түсініп, олардың шығармашылық әлеуетін арттырудың тиімді тәсілі. Бұл әдіс балаларға кейіпкерлердің рөлін сомдау арқылы оқиғаларды «өмір сүру», өз ойын еркін жеткізу және тілдік қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді [3]. Драматизация тек білім беру процесін жандандырып қана қоймай, балалардың тұлғалық және әлеуметтік дағдыларын да қалыптастырады.

Драматизация әдісін қолдану барысында оқушының жан жақты даму бағдалары қалыптасады:

Ең алдымен, драматизация оқушылардың қиялы мен шығармашылық ойлауын дамытады. Сабақ барысында олар әдеби шығармадағы кейіпкерлердің рөлін сомдай отырып, өздерінің эмоционалдық және шығармашылық әлеуетін ашады. Бұл әдіс арқылы оқушылар тек мәтін мазмұнын қабылдап қана қоймай, оны өздігінен талдап, шығармашылық түрде жеткізеді. Келесі, драматизация әдісі әдеби мәтінді терең түсінуге ықпал етеді. Оқушылар кейіпкерлердің әрекеттері мен мінез-құлқын сомдағанда, мәтінді оқи отыра оқиғаны елестетіп, мәтінді одан-әрі толық түсінуге ықпал жасайды. Бұл, әсіресе, оқиғалардың дамуын, кейіпкерлер арасындағы қарым-қатынасты жақсырақ түсінуге көмектеседі. Сонымен қатар, коммуникативтік дағдылардың дамуына әсер етеді. Драматизация барысында оқушылар өзара әрекеттесіп, пікір алмасуды, топпен жұмыс істеуді үйренеді. Олар сахналық қойылымдарды орындау арқылы бір-бірімен еркін сөйлесуді және өз ойларын нақты жеткізуді үйренеді. Бұл әдіс оқушылардың сөйлеу мәдениетін, тілдік қорын байытып, қарым-қатынас дағдыларын жетілдіреді.

Драматизация әдісін қолдану мынадай ерекшеліктерге сәйкес жүзеге асады.

Мәтінді таңдау:

Драматизация әдісін қолдану үшін әдеби мәтіннің мазмұны оқушылардың жас ерекшеліктеріне және білім деңгейіне сай болуы керек. Мәтіннің күрделілігі мен көлемі балалардың қабылдау мүмкіндігіне сәйкес келуі маңызды.

Сабақты ұйымдастыру:

Драматизация әдісін тиімді қолдану үшін сабақты дұрыс жоспарлау қажет. Сабақтың бірінші кезеңінде оқушылар мәтінді талдайды, кейіпкерлерді және олардың әрекеттерін түсінеді. Кейіннен олар рөлдерге бөлініп, оқиғаны сахналайды. Бұл оқушыларға мәтін мазмұнын өздері арқылы өткізіп, оны басқаша қырынан сезінуге мүмкіндік береді.

Топтық жұмыс:



Драматизация әдісі топтық жұмысқа негізделгендіктен, мұғалім оқушыларды бірнеше шағын топтарға бөліп, оларға әртүрлі рөлдерді орындауды тапсыруы тиіс [5]. Бұл оқушылардың бір-бірімен ынтымақтаса жұмыс істеуін қамтамасыз етеді және ұжымдық жауапкершілікті дамытады.

Мұғалім – білім беру процесінің негізгі тұлғасы, ол тек ақпарат беруші ғана емес, сонымен қатар оқушыларды рухани және интеллектуалдық тұрғыдан дамытушы, бағыттаушы рөлін атқарады. Мұғалімнің сабақ барысындағы маңызы өте зор. Ол оқушылардың тек білім алуына ғана емес, олардың жеке тұлға ретінде дамуына да ықпал етеді. Мұғалімнің кәсібилігі, адамгершілік қасиеттері және шығармашылық көзқарасы әрбір оқушының болашақта табысты, білімді және жан-жақты тұлға болып қалыптасуына негіз болады.

Сондықтан мұғалімнің сабақ өту барысында драматизация әдісін қолдана отыра кәсіби міндеттерін орындай алуына қол жеткізу үшін мынадай ұстанымдарға назар аударуы қажет:

- Мұғалімнің қолдауы:

Оқушылардың драматизация барысында өзін еркін сезінуі үшін мұғалім олардың шығармашылық әрекеттерін қолдауы керек. Оқушылардың сахналық әрекеттері мен пікірлерін бағалау кезінде оларды ынталандырып, позитивті пікір білдіру маңызды.

- Рөлдерді әділ бөлу:

Сабақта әрбір оқушының белсенді қатысуы үшін рөлдерді әділ бөліп, әр оқушының өз мүмкіндігіне сәйкес рөлді орындауына жағдай жасау қажет. Бұл әдіс барлық оқушыға өзін көрсетуге мүмкіндік береді.

- Көрнекілік құралдарды пайдалану:

Оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін көрнекілік құралдарды пайдалану тиімді. Кейіпкерлердің костюмдері мен сахналық жабдықтар оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырып, шығармашылық үдерісті жандандырады.

Мұғалімнің оқушыларға қолдау көрсетуі олардың шығармашылық және жеке қабілеттерін дамытуға оң ықпал етеді. Драматизация барысында оқушылар өздерін кейіпкерлердің орнына қойып, олардың мінез-құлқын, ішкі сезімдерін жеткізуге тырысады. Мұндай жағдайда мұғалімнің мақсаты – олардың бастамаларын қолдау, шығармашылық әрекеттерін ынталандыру. Егер мұғалім оқушылардың сахналық әрекеттеріне және пікірлеріне жағымды пікір білдірсе, бұл олардың өз-өзіне деген сенімділігін арттырып, оқушыларды алға ұмтылдырады. Сонымен қатар, мұғалімнің ынталандыруы оқушылардың еркін ойлануына, өз идеяларын ашық айтуына мүмкіндік береді, бұл олардың шығармашылық қабілеттерін дамытудың бірегей құралы саналады.

Драматизация кезінде әр оқушының белсенді қатысуы үшін рөлдерді әділ бөліп, әрқайсысына өз мүмкіндігіне сай міндеттер жүктеу қажет. Бұл әдіс барлық оқушыға өзін көрсетуге мүмкіндік береді және олардың барлығы сабақта белсенді рөл атқаруға талпынады. Мұғалім әрбір оқушының жеке қабілеттерін, мінез ерекшеліктерін ескеріп, олардың барынша өздерін жайлы сезінетін рөлдерді ұсынса, сабақ тиімді өтеді. Рөлдерді әділ бөлу – әсіресе, оқушылардың арасында ынтымақтастық орнатуға, топтық жұмыс дағдыларын қалыптастыруға септігін тигізеді [6]. Әділ бөлінген рөлдер әр оқушының сахналық әрекетке қызығушылығын оятып, өзіндік мүмкіндіктерін көрсетуіне мүмкіндік береді, бұл олардың өзіне деген сенімін арттырады.

Драматизация барысында оқушылардың сабаққа қызығушылығын арттыру үшін көрнекілік құралдарды, соның ішінде костюмдер мен сахналық жабдықтарды пайдалану – өте тиімді тәсіл. Әдебиеттік оқу сабағында қолданылатын көрнекілік құралдар кейіпкерлердің образына шынайылық береді, бұл оқушыларды сабаққа белсенді түрде араластырып, шығармашылық үдерісті жандандырады [7]. Мысалы, белгілі бір кейіпкердің киімін кию немесе сахналық жабдықтарды қолдану оқушылардың әдебиетке деген қызығушылығын оятып, оларды осы шығармашылық үдеріске толыққанды қосады. Мұндай құралдар көркем шығарманың эстетикалық мағынасын түсінуге, оқушылардың эмоционалды қабылдауына әсер етеді.

Бастауыш сыныпта әдебиеттік оқу сабағында қоланылатын драматизация әдістерін пайдаланудың бірнеше мысалдарын қарастырайық:

№	Драматизация әдістері	Мақсаты	Мысалы
1	Рөлдік ойындар	Оқушылардың кейіпкерлердің орнына еніп, олардың сезімдері мен ойларын түсінуіне көмектеседі	«Шал мен бала» ертегісінде әр оқушы бір кейіпкерді ойнап, олардың мінезін көрсетеді.
2	Сахналық қойылым	Әдеби шығармаларды сахнада көрсету арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытады	«Мақта қыз бен мысық» ертегісін сахнада қойып, кейіпкерлердің әрекеттерін көрсету.
3	Импровизация	Оқушыларға еркін түрде белгілі оқиғаны өзгертпей, өз қалауынша сахналату	«Түлкі мен қасқыр» ертегісінде әр оқушыға еркін диалог пен әрекет жасау ұсынылады.
4	Кейіпкерлердің мінезін зерттеу	Кейіпкерлердің мінезін, сезімдерін зерттеу арқылы оқушыларды сыни тұрғыда ойлауға үйретеді	«Қарлығаш пен дәуіт» ертегісіндегі кейіпкерлерді талдайды, олардың әрекеттерін талқылайды
5	Интерактивті диалог	Диалог құру арқылы оқушыларды белсенді тыңдауға және өз пікірлерін білдіруге үйретеді	Мұғалім бір кейіпкер рөлін алады, оқушылар екінші кейіпкермен диалог құрайды.
6	Пікірталас арқылы драматизация	Оқушылардың өз көзқарастарын білдіріп, кейіпкерлердің шешімдерін түсінуге ықпал етеді	«Алдар көсе мен бай» ертегісін оқып, оқушылар кейіпкерлердің әрекеттерін талқылап, шешімін анықтайды

Кестеде драматизация әдістеріне мысал келтіре отыра әдебиеттік оқу сабағында оқушылардың көркем шығарманы терең түсініп, мәтінді талдау қабілеттерін дамытуға арналған мақсаттар көрсетілген. Бұл әдістер арқылы олар оқиғаларды өз қиялдарында елестетіп, кейіпкерлердің іс-әрекетін жете түсініп, талдай алады.

Қорытындылай келе, бастауыш сыныпта әдебиеттік оқу сабағында драматизация әдісін қолдану оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, эмоционалдық интеллектін дамытуға септігін тигізеді. Оқушылар әдебиетті тек оқу емес, оны сезіну, түсіну, сахнада өмірге енгізу арқылы өздерінің тұлғалық дамуына үлес қосады. Драматизация әдісі арқылы балалардың сабаққа деген қызығушылығы артады, олар әдебиетті тереңірек танып, шығармашылықпен жұмыс істейтін болады. Сондықтан, бұл әдісті сабақтарда белсенді түрде қолдану – білім беру жүйесінің маңызды аспектісі болып табылады. Бұл әдіс балалардың өзіндік пікірін білдіруіне, топпен жұмыс істеуіне және тілдік қабілеттерін жетілдіруге үлкен мүмкіндік береді. Оқушылардың оқу процесіне қызығушылығын арттырып, олардың оқу мотивациясын жоғарылатады. Сонымен қатар, бұл әдіс оқушылардың сыни тұрғыдан ойлау қабілетін қалыптастырады. Әдеби шығармалардағы оқиғалар мен кейіпкерлердің әрекеттерін талдай отырып, олар дұрыс шешім қабылдауды, моральдық құндылықтарды ажыратуды, әр түрлі көзқарасты талдауды үйренеді. Сыныптағы талқылау және пікірталас кезінде оқушылар өз пікірін білдіру арқылы өзіндік ой-пікірін қалыптастырады. Дұрыс қолданылған жағдайда

драматизация әдісі – оқушылардың жан-жақты дамуына үлкен ықпал ететін тиімді педагогикалық құрал.

#### ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы.
2. Гуреева А.В. Критический анализ прагматистской эстетики Джона Дьюи- Москва:ММУ,1972.-16 б
3. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: психологический очерк.— 3-е изд.—Москва:Просвещение,1991.—93с
4. Ысқақұлы Д. Әдебиет алыптары. – Астана: Фолиант, 2004. – 304 б
5. Балаубаева, С. Тілдік дағдыларды дамытуда драматизация әдісінің тиімділігі. Білім берудегі инновациялар-2, 2017. 45-50б.
6. Қожамқұлов, С. Топтық жұмыс арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту. Білім берудегі жаңа әдістер-4,2015. (30-35б.).
7. Колесова О.В., Тивикова С.К., Зимица О.А. - Школьные технологии, 2019 - cyberleninka.ru <https://cyberleninka.ru/article/n/dramatizatsiya-kak-sredstvo-formirovaniya-funktsionalnoy-chitatelskoy-gramotnosti-mladshih-shkolnikov>

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-100-104

## ЭТИЧЕСКИЙ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ

ЕРКІНБЕК АҚНАР

Жетысуский университет им. И. Жансугурова, студент физико-математического факультета, г. Талдыкорган.

---

***Аннотация.** В данной статье рассматриваются возможности и перспективы использования искусственного интеллекта (ИИ) в образовательном процессе. Анализируются основные области применения ИИ, такие как персонализация обучения, автоматизация оценки знаний, поддержка преподавателей и расширение доступа к образованию. Приведены примеры успешной интеграции ИИ в образовательные платформы и учебные заведения. Особое внимание уделяется потенциальным рискам, связанным с внедрением искусственного интеллекта, включая вопросы конфиденциальности данных, этики, замены преподавателей и усиления социального неравенства. Есть рекомендации по преодолению этих проблем и обеспечению безопасного и справедливого использования искусственного интеллекта в образовательной среде. В заключение подчеркивается важность развития технологий ИИ для повышения эффективности и качества образования при соблюдении этических норм и принципов равенства.*

***Ключевые слова:** искусственный интеллект, образование, образовательные технологии, адаптивные системы обучения.*

---

### Введение

Современная система образования переживает период значительных изменений, связанных с развитием цифровых технологий. Одна из наиболее обсуждаемых инноваций – интеграция искусственного интеллекта в образовательный процесс. В последние десятилетия ИИ стал мощным инструментом, который изменил подходы к обучению, оценке знаний и управлению образовательными учреждениями. Применение технологий ИИ в образовании не только способствует повышению эффективности обучения, но и открывает новые возможности для персонализации учебного процесса, автоматизации оценки и создания инновационных методов обучения.

Булаева М. Н. в своей работе рассматривала следующие технологии цифрового обучения как современные [1]:

- Инструментальный комплект для оптимальной передачи информационных данных студентам.
- Набор инструментов, позволяющий создавать различные учебные материалы.
- Набор инструментов, оптимизирующих методы преподавательской работы.

Использование ИИ в образовании связано с развитием ряда технологий, таких как машинное обучение, анализ больших данных и адаптивные системы обучения. Эти технологии позволяют создавать гибкие и персонализированные системы, способные адаптироваться к потребностям студентов, анализировать их успеваемость и предоставлять соответствующие учебные материалы. Это, в свою очередь, приводит к повышению уровня активности учащихся и улучшению их образовательных результатов. В условиях цифровизации образование становится более доступным, а методы обучения более эффективными.

Одной из основных задач, стоящих перед образовательными учреждениями в эпоху цифровизации, является повышение качества обучения и обеспечение его доступности. ИИ позволяет решать ряд проблем, с которыми сталкиваются преподаватели и студенты, таких как перегрузка учебной информацией, сложность выбора отдельных учебных программ и сложность оценки знаний. Искусственный интеллект берет на себя значительную часть

повседневных задач, освобождая преподавателей для более глубокого общения с учащимися и разработки творческих методов обучения. В этом смысле ИИ становится не только технологией, но и важным элементом педагогической практики.

Лебедева Т. Н в своей работе подчеркнула на глобальном уровне, что системы образования в разных странах должны снижать успеваемость учащихся, учебную нагрузку преподавателей и создавать инклюзивные образовательные программы [2], постепенно интегрируя ИИ для решения ряда задач. Примеры успешного использования искусственного интеллекта включают адаптивные обучающие платформы, автоматизированные системы оценки знаний и интерактивных виртуальных помощников, которые предоставляют учащимся своевременную обратную связь и помогают решать проблемы обучения, возникающие в режиме реального времени. Эти инновации не только упрощают процесс обучения, но и позволяют более точно оценить уровень подготовки учащихся и их образовательные потребности.

Однако, несмотря на очевидные преимущества, использование ИИ в образовании вызывает ряд проблем, связанных с этикой, безопасностью данных и возможностью чрезмерной автоматизации образовательного процесса. Одна из основных проблем – конфиденциальность данных учащихся. Системы ИИ собирают и анализируют большое количество информации о пользователях, что требует строгих мер по защите данных и соблюдению этических правил. Также ведутся споры о том, насколько разрешено заменять преподавателей автоматизированными системами и как это влияет на качество обучения.

Одним из наиболее важных вкладов ИИ в образовательный процесс является возможность персонализировать обучение. Традиционная система образования часто основывается на одном подходе для всех учащихся, что затрудняет адаптацию процесса к индивидуальным потребностям и уровню подготовки учащихся. Искусственный интеллект способен изменить этот устоявшийся подход, предлагая каждому учащемуся уникальный маршрут обучения, соответствующий его знаниям, навыкам и темпу обучения [3].

Оценка знаний является одной из основных функций системы образования, но этот процесс очень трудоемкий и занимает значительное время среди учителей. Искусственный интеллект способен автоматизировать этот процесс, позволяя быстро и точно оценивать знания учащихся. Системы на основе ИИ могут не только проверять тесты на выбор ответов, но и оценивать письменные работы, включая эссе и творческие задания.

Одним из ярких примеров такой автоматизации является платформа Gradescope, которая использует ИИ для автоматической проверки домашних заданий, тестов и экзаменов. Эти системы не только экономят время преподавателей, но и обеспечивают объективность оценки, сводя к минимуму влияние человеческого фактора. Кроме того, автоматизированные системы могут предоставить учащимся подробную обратную связь, которая поможет им лучше понять свои ошибки и улучшить свои результаты.

ИИ также используется для диагностических тестов и анализа данных обучения, что позволяет преподавателям своевременно выявлять трудности учащихся и корректировать учебный процесс. Например, если учащийся демонстрирует низкие результаты по определенной теме, Система может предложить дополнительные материалы или задания для закрепления знаний.

Искусственный интеллект играет важную роль в поддержке учителей, освобождая их от выполнения повседневных задач и позволяя им сосредоточиться на важных аспектах образовательного процесса. Преподаватели могут использовать ИИ для автоматизации части своих задач, таких как проверка домашних заданий, управление учебным процессом и даже планирование уроков. Системы искусственного интеллекта также могут предоставлять учителям аналитические данные о успеваемости учащихся, что позволяет более точно оценивать успеваемость каждого учащегося и корректировать стратегию обучения. Такие данные могут помочь определить студентов, которым нужна дополнительная помощь, а также определить области, в которых необходимо усилить учебную программу.

Кроме того, ИИ может быть интеллектуальным помощником, давая учителям рекомендации по улучшению образовательного процесса. Это может относиться как к методам обучения, так и к выбору учебных материалов, подходящих для определенной группы студентов. Например, система может предложить использование определенных упражнений для улучшения понимания сложных тем на основе предыдущих данных о результатах учащихся [4].

Одним из наиболее важных аспектов использования ИИ в образовании является обеспечение доступа к учебным материалам для широкой аудитории. В условиях глобализации и развития дистанционного обучения ИИ позволяет студентам предлагать образовательные ресурсы независимо от их географического положения. Это особенно верно в отдаленных регионах и странах с ограниченным доступом к качественному образованию.

Онлайн-платформы со встроенными технологиями ИИ, такие как Duolingo или Khan Academy, позволяют миллионам студентов по всему миру получать дистанционное образование. Такие платформы предлагают не только доступ к материалам, но и возможность индивидуального обучения и своевременной обратной связи, что способствует улучшению образовательных результатов.

Примером успешной персонализации является платформа Coursera, которая использует алгоритмы ИИ для адаптации учебного процесса к индивидуальным потребностям учащихся. Адаптивные системы также помогают восполнить пробелы в знаниях, предлагая материалы, которые позволяют учащимся вернуться к малоизвестным темам. Это значительно улучшает качество обучения и способствует более глубокому усвоению учебного материала.

Оценка знаний является одной из основных функций системы образования, но этот процесс очень трудоемкий и занимает значительное время среди учителей. Искусственный интеллект способен автоматизировать этот процесс, позволяя быстро и точно оценивать знания учащихся. Системы на основе ИИ могут не только проверять тесты на выбор ответов, но и оценивать письменные работы, включая эссе и творческие задания.

Одним из ярких примеров такой автоматизации является платформа Gradescope, которая использует ИИ для автоматической проверки домашних заданий, тестов и экзаменов. Эти системы не только экономят время преподавателей, но и обеспечивают объективность оценки, сводя к минимуму влияние человеческого фактора. Кроме того, автоматизированные системы могут предоставить учащимся подробную обратную связь, которая поможет им лучше понять свои ошибки и улучшить свои результаты.

ИИ также используется для диагностических тестов и анализа данных обучения, что позволяет преподавателям своевременно выявлять трудности учащихся и корректировать учебный процесс. Например, если учащийся демонстрирует низкие результаты по определенной теме, Система может предложить дополнительные материалы или задания для закрепления знаний.

Искусственный интеллект играет важную роль в поддержке учителей, освобождая их от выполнения повседневных задач и позволяя им сосредоточиться на важных аспектах образовательного процесса. Преподаватели могут использовать ИИ для автоматизации части своих задач, таких как проверка домашних заданий, управление учебным процессом и даже планирование уроков.

Системы искусственного интеллекта также могут предоставлять учителям аналитические данные о успеваемости учащихся, что позволяет более точно оценивать успеваемость каждого учащегося и корректировать стратегию обучения. Такие данные могут помочь определить студентов, которым нужна дополнительная помощь, а также определить области, в которых необходимо усилить учебную программу.

Кроме того, ИИ может быть интеллектуальным помощником, давая учителям рекомендации по улучшению образовательного процесса. Это может относиться как к методам обучения, так и к выбору учебных материалов, подходящих для определенной группы студентов. Например, система может предложить использование определенных

упражнений для улучшения понимания сложных тем на основе предыдущих данных о результатах учащихся.

Одним из наиболее важных аспектов использования ИИ в образовании является обеспечение доступа к учебным материалам для широкой аудитории. В условиях глобализации и развития дистанционного обучения ИИ позволяет студентам предлагать образовательные ресурсы независимо от их географического положения. Особенно это касается отдаленных регионов и стран с ограниченным доступом к качественному образованию [5].

Онлайн-платформы со встроенными технологиями ИИ, такие как Duolingo или Khan Academy, позволяют миллионам студентов по всему миру получать дистанционное образование. Такие платформы предлагают не только доступ к материалам, но и возможность индивидуального обучения и своевременной обратной связи, что способствует улучшению образовательных результатов.

Кроме того, автоматизированные системы оценки могут анализировать большое количество данных, что позволяет создавать подробные и обоснованные отзывы. Это не только помогает учащимся лучше понять свои ошибки, но также позволяет учителям лучше оценивать прогресс каждого ученика и регулировать процесс обучения в зависимости от полученных результатов.

Внедрение ИИ в образовательный процесс открывает множество возможностей для школ и университетов, но также сопряжено с рядом рисков и проблем. Защита данных, этические проблемы, угроза смены преподавателей, технические ограничения и социальное неравенство — это лишь некоторые из проблем, с которыми сталкиваются образовательные учреждения при использовании ИИ. Однако при правильном подходе к решению этих проблем можно добиться значительных успехов в интеграции ИИ в учебный процесс при соблюдении важных принципов этики и равенства.

### **Заключение**

Использование искусственного интеллекта в образовательном процессе является одним из важнейших изменений современной системы обучения. Технологии ИИ открывают большие возможности для повышения эффективности, качества и доступности образования, предлагая такие инструменты, как адаптивные обучающие платформы, автоматизированные системы оценки и интеллектуальные помощники. Эти инновации позволяют персонализировать обучение, снизить нагрузку на преподавателей и предложить студентам персонализированный подход, который способствует лучшему усвоению учебного материала и улучшению образовательных результатов.

Однако успешная интеграция искусственного интеллекта в образовательные учреждения сопряжена с рядом рисков и трудностей. Вопросы конфиденциальности и защиты данных требуют особого внимания, поскольку системы ИИ собирают большой объем личной информации учащихся. Этические проблемы, связанные с возможным искажением алгоритмов и влиянием на справедливость оценок, также остаются актуальными. Кроме того, опасения по поводу замены преподавателей и возможного снижения их роли в образовательном процессе требуют взвешенного подхода, при котором ИИ используется в качестве вспомогательного средства, а не как полная замена участия человека в обучении.

Технические и финансовые барьеры могут затруднить внедрение ИИ, особенно в регионах с ограниченным доступом к технологиям. Если не будут приняты меры по обеспечению равного доступа к современным образовательным технологиям для всех учащихся, это может усугубить социальное неравенство. Чтобы преодолеть эти проблемы, необходимы государственные и частные инициативы, направленные на улучшение ИТ-инфраструктуры, обучение преподавателей и обеспечение безопасности данных.

Несмотря на эти трудности, перспективы применения ИИ в образовательной среде остаются очень положительными. Искусственный интеллект может значительно изменить процесс обучения, сделав его более гибким, эффективным и доступным. При правильной

интеграции ИИ может не только улучшить результаты учащихся, но и изменить подходы к обучению, помогая школам и университетам адаптироваться к современным испытаниям цифрового века.

В будущем можно ожидать дальнейшего развития и совершенствования технологий искусственного интеллекта в образовании. Адаптивные системы обучения, виртуальные лаборатории и интеллектуальные помощники становятся все более доступными и эффективными, позволяя студентам учиться на своих условиях и приобретать навыки, необходимые для успешной карьеры и выживания. Важно, чтобы образовательные учреждения, исследователи и разработчики продолжали сотрудничать в направлении создания справедливых, этически ответственных и эффективных решений на основе ИИ, которые принесут пользу всему обществу.

### ЛИТЕРАТУРЫ

1. Булаева, М.Н. Методические рекомендации применения цифровых платформ в профессиональных образовательных организациях обучения / М.Н. Булаева, О.Н. Филатова, П.В. Канатьев // Проблемы современного педагогического образования. - 2022. - №72(4). - С. 34-36
2. Лебедева, Т.Н. Формирование цифровой культуры педагога средствами массовых открытых онлайн-курсов / Т.Н. Лебедева, О.Р. Шефер, С.В. Крайнева, Н.А. Белоусова, Е.Н. Эрентраут, Ю.А. Ахкамова // Вестник Мининского университета. - 2022. - Т. 10. - №3.
3. Сябитова, К.С. Искусственный интеллект в системе профессионального образования / К.С. Сябитова, О.Н. Филатова // Профессиональное самоопределение молодежи инновационного региона: проблемы и перспективы. - Красноярск - Челябинск - Нижний Новгород. - Москва. - 2023. - С. 132-134
4. Филатова, О.Н. Применение нейросетей в профессиональном образовании / О.Н. Филатова, М.Н. Булаева, А.В. Гуцин // Проблемы современного педагогического образования. - 2022. - №77-3. - С.243-245
5. Филатова, О.Н. Инновации в профессиональном образовании / О.Н. Филатова, С.А. Зиновьева, М.В. Гринина // Проблемы современного педагогического образования. - 2022. - № 77-2.



DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-105-110  
УДК 373.31

## БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ТОПТЫҚ ЖҰМЫС АРҚЫЛЫ ДАМУ

САЛГАРАЕВА ГУЛАЙЫМ ИБРАГИМОВНА

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Бастауышта оқыту педагогикасы  
мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, педагогика және психология магистрі,  
Алматы қ., Қазақстан

АМАН ҒАЙНИ, АМАНҒАЗЫ АЙҒАНЫМ, АСЫЛБЕК АРАЙЛЫМ

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті 6В01301-«Бастауышта оқыту  
педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының 3-курс студенттері  
Алматы қ., Қазақстан

---

**Аңдатпа:** Мақалада бастауыш сынып оқушыларының көшбасшылық қасиеттерін топтық жұмыстар арқылы дамыту мәселесі қарастырылады. Көшбасшылық қабілеттер оқушылардың жеке дамуы мен әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқаратыны атап өтіледі. Мақалада топтық жұмыстардың оқушыларды жауапкершілікке, ынтымақтастыққа, өз ойларын еркін жеткізуге үйрететіндігі талданады. Авторлар топтық жұмыс барысында балалардың көшбасшылық қабілеттерінің ашылуына және дамуына ықпал ететін әдістемелік тәсілдерді ұсынады.

**Кілт сөздер:** көшбасшылық қасиеттер, бастауыш сынып оқушылары, топтық жұмыс, әлеуметтік дағдылар, жауапкершілік, ынтымақтастық, тұлғалық даму, педагогикалық әдістер, білім беру.

---

**Аннотация:** В статье рассматривается проблема развития лидерских качеств младших школьников через групповую работу. Отмечается, что лидерские качества играют важную роль в формировании личностного развития и социальных навыков учащихся. В статье анализируется важность групповых работ, то, как они учат учащихся ответственности, сотрудничеству, свободному изложению своих мыслей. Авторы предлагают методические подходы, способствующие раскрытию и развитию лидерских способностей детей в ходе групповой работы.

**Ключевые слова:** лидерские качества, учащиеся начальных классов, командная работа, социальные навыки, ответственность, сотрудничество, личностное развитие, педагогические методы, образование.

---

Қазіргі жаһандану дәуірінде тұлғаның көшбасшылық қабілеттері оның жеке өмірде де, кәсіби салада да табысты болуына тікелей әсер етеді.

Көшбасшылық қасиет адамның өзіне деген сенімін арттырып, ішкі әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді. Көшбасшылық қасиеті бар адамдар қиын жағдайларда жылдам әрі тиімді шешім қабылдай алады. Олар мәселені жан-жақты талдап, шығармашылық шешімдерді табуға қабілетті. Көшбасшылар қоғамда позитивті өзгерістер жасауға талпынады, адамдарға үлгі болып, басқаларға көмектесуді мақсат етеді.

Қазақстанда топтық жұмыс пен көшбасшылықты дамытуға қатысты маңызды нормативтік құжаттар жалпы білім беру жүйесіне қатысты стандарттарда, білім беру бағдарламаларында және педагогикалық әдістемелік нұсқаулықтарда қарастырылады. «Қазақстан Республикасының Білім туралы» Заңы Қазақстандағы білім беру саласының негізгі принциптері мен міндеттерін анықтайды. Оқушыларды патриоттыққа, өзара түсіністікке, ынтымақтастыққа тәрбиелеу, сондай-ақ әрбір оқушының жеке қабілеттерін ашуға

жағдай жасау қарастырылған. Мұнда оқушыларды ұжымдық жұмыс пен көшбасшылық дағдыларын дамыту міндеттеледі [1].

Қазақстан Республикасында орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (МЖМБС) оқушылардың жеке тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруды, оның ішінде көшбасшылық, өзін-өзі дамыту және ынтымақтастық қабілеттерін дамытуға бағытталған [2].

Сондықтан мектеп қабырғасында, әсіресе, бастауыш сыныпта оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін дамыту маңызды болып табылады. Бұл кезеңде оқушылардың мінез-құлқы қалыптасып, өздеріне сенімділік, жауапкершілік, қарым-қатынас дағдылары дамиды, сондықтан дәл осы жастан бастап олардың бойында көшбасшылық қасиеттерді тәрбиелеу қажет. Бастауыш сынып оқушылары үшін көшбасшылық – тек жеке қабілеттерді көрсету ғана емес, сондай-ақ ұжымдық жұмыс барысында басқалармен тиімді қарым-қатынас орната білу, бірге жұмыс жасау және ортақ мақсаттарға жетуге ұмтылу. Көшбасшылықты қалыптастыру барысында оқушылар жауапкершілік, өздігінен шешім қабылдау, өзгелерге қолдау көрсету, командада жұмыс істеу секілді маңызды қасиеттерді меңгереді. Бұл қасиеттер баланың тұлғалық дамуына ықпал етіп, оның әлеуметтік дағдыларын нығайтады, әрі болашақта бәсекеге қабілетті тұлға ретінде қалыптасуына жағдай жасайды. Зерттеулер мен тәжірибелер көрсеткендей, топтық жұмыс – көшбасшылық дағдыларды дамытуда ең тиімді әдістердің бірі болып саналады. Топтық жұмыс арқылы балалар өздерінің жеке қабілеттерін көрсетуге, өзгелермен бірлесіп, өз ойларын ортаға салуға үйренеді. Мұндай жұмыс түрлері балаларды бір мақсатқа жұмылып жұмыс істеуге, қиындықтарды бірге шешуге, топ ішінде белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, топтық жұмыс барысында көшбасшылықпен қоса әрбір бала белгілі бір міндеттерді орындауға жауапты болып, ұйымшылдық, байланыс орнату, ынтымақтастық пен сенім қалыптастыру дағдыларын меңгереді.

Чемерс М. «Көшбасшылық қасиеттер-бүгінгі күні жеке тұлғаның әлеуетін ашу мен дамытудың негізгі негіздерінің бірі. "Көшбасшылық-бұл көшбасшы мақсатқа жету үшін қоғамның басқа мүшелерінен қолдау алатын әлеуметтік ықпал ету процесі", - деп түсіндіреді [3]. Ф. Вудстың көшбасшылық сапалар теориясында «Көшбасшыны ізбасарлардан ерекшелейтін дарындылық тән, ал көшбасшыны анықтайтын қасиеттерді жүйелеуге болады» деп жазылған. М. Вебер: «Тиімді көшбасшы болу үшін ең бастысы харизма болуы тиіс, ол топты басқару кезінде көшбасшыға қажет негізгі қасиеттерді ашады» [4]. Осы ғалымдардың пікірін талдай келе, көшбасшылық адамдарды ортақ мақсатқа жетелейді, өз идеялары мен әрекеттері арқылы өзгелерге ықпал ету қабілеті деп тұжырымдай аламыз. Көшбасшы болу үшін адамның бойында жауапкершілік, ұйымшылдық, ынтымақтастық, бастамашылдық сияқты қасиеттер болуы керек. Бұл қасиеттер адамға топ ішінде беделге ие болуға, өзгелермен тиімді қарым-қатынас орнатуға және қиындықтарды бірге еңсеруге мүмкіндік береді. Бастауыш сынып оқушылары үшін көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыру олардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға және өз-өзіне деген сенімділігін арттыруға көмектеседі.

Көшбасшылық қасиеттерінің түрлері:

1. Коммуникативтілік – көшбасшы болу үшін оқушы өз ойын ашық әрі түсінікті түрде жеткізе алуы қажет. Коммуникативтілік арқылы балалар өз пікірін ортаға салып, басқаларды тыңдауға және олардың ойларына құрмет көрсетуге дағдыланады.

2. Шешім қабылдау қабілеті – көшбасшылықтың маңызды қыры – қиын жағдайларда шешім қабылдай білу. Бұл қасиет балаларға түрлі мәселелерді шешу кезінде дұрыс шешім табуға, сондай-ақ өз шешімдерін жауапкершілікпен қабылдауға мүмкіндік береді.

3. Командалық жұмыс – көшбасшы өзге адамдармен тығыз байланыста жұмыс істей білуі тиіс. Командалық жұмыс қасиеті балаларды бірігіп әрекет етуге, басқалардың пікірін құрметтеуге және бірге мақсатқа жетуге үйретеді.

4. Табандылық – көшбасшылық үшін қажет қасиеттердің бірі – табандылық. Табандылық арқылы бала қойған мақсатына жету жолында шыдамдылық танытып, кездескен қиындықтарға мойымай, өз жұмысын соңына дейін жеткізе алады.

5. Мәселелерді шеше білу – көшбасшы әр түрлі мәселелерді шеше алатын қабілетке ие болуы қажет. Бұл қасиет балаларды кездескен қиындықтарды жеңуге, оларды тиімді шешуге және нәтижеге жетуге бағыттайды.

Жалпы топтық жұмыс – оқушылардың бірлесіп жұмыс жасауын, ақпарат алмасуын және бір мақсатқа ұмтылуын білдіреді. Топта жұмыс істегенде, әрбір оқушы өз пікірін ортаға салып, бірлескен шешімдер қабылдайды. Топтық жұмыс оқушылардың арасында ынтымақтастықты, жауапкершілікті және өзара түсіністікті арттыруға мүмкіндік береді. Ол жеке тұлғаның дамуына, әлеуметтік дағдылардың қалыптасуына, сондай-ақ оқушылардың шығармашылық қабілеттерінің ашылуына ықпал етеді. Ендігі кезекте топтық жұмыс формалары мен әдістерін талдап өтейік. Топтық жұмыстың әртүрлі формалары мен әдістері бар, оларды сабақта пайдалану оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың белсенділігін қамтамасыз етеді. Топтық жұмыстың кейбір формалары мыналарды қамтиды:

1. *Шағын топтарда жұмыс* – оқушылар кішкентай топтарға бөлініп, арнайы тапсырмаларды орындап, нәтижелерін бөліседі. Бұл форма әрбір оқушының өз пікірін айтуына және тапсырманы орындауға белсенді қатысуына мүмкіндік береді.

2. *Рөлдік ойындар* – оқушылар белгілі бір рөлдерді алып, жағдайларды модельдеу арқылы өзара қарым-қатынас жасауды үйренеді. Рөлдік ойындар көшбасшылық дағдыларын дамытуға және балалардың креативтілігін арттыруға ықпал етеді.

3. *Топтық зерттеулер* – оқушылар бір тақырыпты зерттеу барысында ақпарат жинап, оны топ ішінде талқылайды. Зерттеу барысында балалар өз идеяларын білдіріп, ортақ нәтижеге жетуге ұмтылады.

4. *Кейс-стадилер* – нақты жағдайларды талдау арқылы оқушылар мәселені шешу жолдарын іздейді. Бұл форма шешім қабылдау қабілетін дамытуға көмектеседі.

Топтық жұмыс тиімді болу үшін, оны сабақ барысында дұрыс ұйымдастыру қажет. Оқушыларды топқа бөлу, тапсырмаларды бөлу, уақытты жоспарлау – осының бәрі топтық жұмыстың тиімділігін арттыруға көмектеседі.

Топ құру – оқушыларды топқа бөлгенде, олардың әр түрлі қабілеттері мен дағдыларын ескерген жөн. Бұл әрбір топтың күшті жақтарын пайдаланып, бірлескен жұмыстарды тиімді жүргізуге мүмкіндік береді. Тапсырмаларды бөлу – тапсырмаларды бөліп бергенде, әр оқушының рөлі анықталуы тиіс. Бұл оқушылардың жауапкершілігін арттырып, өз міндеттерін орындауға деген ынтымақ күшейтеді. Уақытты жоспарлау – топтық жұмыс барысында уақытты дұрыс жоспарлау өте маңызды. Оқушыларға белгілі уақыт ішінде тапсырмаларды орындау міндеті қойылғаны жөн, бұл олардың уақытты тиімді пайдалануға үйретеді. Топтық жұмыс және көшбасшылық қасиеттерін дамыту мәселелері білім беру саласында көптеген ғалымдардың зерттеу нысанына айналған. Бұл салада халықаралық және отандық ғалымдардың еңбектері ерекше назар аударуға тұрарлық. Олардың зерттеулері білім беру процесінде топтық жұмыс формаларын тиімді пайдалану, оқушылардың көшбасшылық дағдыларын қалыптастыру мен әлеуметтік дағдыларын дамытуға бағытталған. Осы орайда Американдық философ Джон Дьюидің аталған мәселеге қатысты көзқарасын айтып кетсек. Дьюи білім беруді демократиялық процесс ретінде қарастырады. Оның еңбектері бойынша, топтық жұмыс оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынас жасауына, өз идеяларын білдіруге және әртүрлі пікірлерді талқылауға мүмкіндік береді. Дьюи «білім – бұл тәжірибе арқылы алынған процесс» деген тұжырымдаманы ұсына отырып, топтық жұмыс арқылы оқу нәтижелерінің жақсаратынын атап өткен [5]. Сондай-ақ Роберт К. Гринли – топтық жұмыстың көшбасшылық дағдыларын дамытудағы маңыздылығын зерттеген. Гринлидің жұмыстары бойынша, көшбасшылық қасиеттері топтық жұмыс барысында қалыптасады, себебі балалар әртүрлі рөлдер мен жауапкершіліктерді өзіне алуға мүмкіндік алады. Оның «Көшбасшылықтың негізгі принциптері» атты еңбегінде топтық жұмыстың көшбасшылыққа әсері жан-жақты талданады [6].

Отандық ғалымдардың зерттеулеріне келетін болсақ Т. Тәжібаев – өз зерттеулерінде оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін дамытуда топтық жұмыстың рөлін атап өтеді.

Тәжібаевтың еңбектерінде топтық жұмыс барысында оқушылардың жауапкершілігі, ынтымақтастық және бірлескен шешім қабылдау дағдыларының қалыптасуына ерекше көңіл бөлінген. Ол «Білім беру жүйесіндегі инновациялық әдістер» атты еңбегінде топтық жұмыс формалары мен әдістерінің тиімділігін ғылыми тұрғыдан негіздеген [7]. Ал С. Аманжолова көшбасшылық пен топтық жұмыс мәселелерін зерттеген педагог. Оның зерттеулері бойынша, мектепте топтық жұмыстарды ұйымдастыру оқушылардың көшбасшылық дағдыларын дамытуда тиімді әдіс болып табылады. С. Аманжолованың «Топтық жұмыстар арқылы оқушылардың көшбасшылық қабілеттерін дамыту» атты мақаласында практикалық тәжірибелер мен мысалдар келтірілген, бұл да топтық жұмыстың нәтижелілігін көрсетеді [8]. Оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін дамыту үшін топтық жұмысты ұйымдастыру өте тиімді болып табылады. Бұл әдіс балалардың өзара ынтымақтастығын, жауапкершілігін және пікір алмасу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Шетелдік және отандық ғалымдардың зерттеулері бұл мәселенің маңыздылығын дәлелдейді, өйткені олар білім беру процесінде топтық жұмыс формаларын қолданудың тиімділігі мен қажеттілігін көрсетеді. Оқушыларды ынтымақтастыққа, жауапкершілікке және көшбасшылыққа тәрбиелеу – қазіргі заманның талабына сәйкес келетін білім беру парадигмасының негізі. Көшбасшылық қасиеттерін дамыту мақсатында өткізілген сабақтар мен жобалар, сондай-ақ оқушылардың көшбасшылық қабілеттерін дамытуға арналған практикалық тапсырмалар – білім беру процесінің маңызды элементтері. Ендігі кезекте мектепте жүргізілетін тәжірибелер мен мысалдар арқылы топтық жұмыс пен көшбасшылықты дамыту механизмдерін қарастырып өтсек. Көшбасшылық қасиеттерін дамыту мақсатында өткізілетін сабақтар мен әдістерді төмендегі кестеден қарауға болады:

№	Көшбасшылық қасиеттерді дамытуға әсер ететін жұмыстар	Әдістер мен тапсырмалар	Әдістерді жүргізу сипаттамасы	Мысалы
	<i>Көшбасшылық қасиеттерін дамыту мақсатында өткізілетін сабақтар мен әдістер:</i>	“Команда құрамыз” әдісі:	Бұл жоба аясында оқушыларға топтық жұмыс дағдыларын дамыту үшін әр түрлі тапсырмалар беріледі. Оқушылар өздеріне рөлдер мен міндеттерді бөліп, командалық жобаны орындау барысында көшбасшылық дағдыларын қолданады.	Мысалы, бір топ өздеріне арналған плакат жасап, оның тақырыбы бойынша зерттеу жүргізеді. Топ мүшелері арасында пікірталас жүріп, әрбір оқушы өз көзқарасын білдіреді, бұл олардың коммуникация дағдыларын нығайтуға көмектеседі.
		“Дебат” әдісі	Бұл сабақта оқушылар көшбасшылық рөлдерді қабылдауға, өз пікірлерін қорғауға және командалық жұмыста ынтымақтастыққа үйренеді [9]. Дебат барысында балалар бір-бірінің пікірлерін	Оқушылар белгілі бір тақырып бойынша (мысалы, экология, денсаулық сақтау) дебаттарға қатысып, екі түрлі пікір бойынша өз аргументтерін қорғайды.

			тыңдап, қарсы пікірлерге жауап беруді үйренеді.	
		“Топтық зерттеу” әдісі	Бұл процесс оқушылардың көшбасшылық дағдыларын дамытуға, шешім қабылдауға және нәтижелерді дәлелдеуге мүмкіндік береді.	Оқушылар белгілі бір ғылыми тақырып бойынша шағын топтарға бөлініп, зерттеу жұмыстарын жүргізеді. Топтар өздерінің зерттеу нәтижелерін сынып алдында қорғайды.
<i>Көшбасшылық қабілеттерін дамытуға арналған практикалық тапсырмалар</i>	Рөлдік ойындар:	<i>Оқушылар әртүрлі рөлдер мен кейіпкерлерді ойнау</i> арқылы көшбасшылық дағдыларын дамытуға арналған рөлдік ойындарға қатысады. Бұл ойын балалардың бірлесіп жұмыс істей білуі мен көшбасшылықты дамытуына ықпал етеді	Мысалы, “Көшбасшы мен команда” ойыны барысында бір оқушы көшбасшы рөлін алып, қалғандары команда мүшелері болып, оған көмек көрсету арқылы тапсырманы орындау үшін бірігуі тиіс	
	“Проблемаларды шешу” жаттығулары	Оқушылар әртүрлі проблемаларды шешу жаттығуларына қатыса отырып, көшбасшылық қабілеттерін дамытады. Бұл жаттығу балаларға мәселелерді анықтап, шешім қабылдауға үйретеді	Мысалы, топтарға “Мектебіміздің мәселелерін шешу” тақырыбында сценарий ұсынылып, олар ұсыныс жасауы қажет.	
	Топтық талқылау:	Топтық талқылау барысында оқушылар көшбасшылық дағдыларын, жауапкершілікті және өзара құрметті дамытуда маңызды тәжірибе алады [10].	Мысалы, оқушылар белгілі бір тақырып бойынша топтық талқылауға қатысып, әрбір оқушы өз пікірі мен ұсыныстарын айтуға мүмкіндік алады.	

Көшбасшылық қасиеттерді дамытуға бағытталған сабақтар мен жобалар оқушылардың әлеуметтік дағдыларын, коммуникация қабілеттерін және бірлескен жұмыс жасау тәжірибесін қалыптастыруға көмектеседі. Топтық жұмыс арқылы балалар әр түрлі идеялармен алмасып, бірлесіп шешім қабылдауға, көшбасшылық дағдыларын дамытуға мүмкіндік алады, осылайша олардың болашақтағы табысты өміріне негіз қалайды. Жалпы көшбасшылық қасиеттерін дамытуда тек жүргізіліп жатқан әдіс-тәсілдемелер мен шаралар ғана емес, сондай-ақ оны бағалай алу да маңызды рөл атқарады. Олардың ішінде критерийлер негізінде бағалау тәсілі айрықша көзге түседі. Оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін бағалау үшін арнайы критерийлер мен көрсеткіштер әзірленеді. Бұл критерийлер, мысалы, оқушының командадағы

рөлі, тапсырмаларды орындау қабілеті, өз пікірін білдіру, ынтымақтастық деңгейі, жауапкершілік сияқты аспектілерді қамтиды. Мұғалімдер бағалау кезінде осы критерийлерді пайдалана отырып, оқушылардың көшбасшылық дағдыларын нақты бағалай алады. Топтық жұмыстардың нәтижелерін бағалау үшін оқушылардың өзара пікірлері мен мұғалімнің кері байланысы өте маңызды. Оқушылар арасында ашық пікір алмасу, жеке және топтық жетістіктерді талқылау арқылы балалар өздерін және бір-бірін бағалай алады. Кері байланыс оқушылардың өз қабілеттерін түсінуіне, жетілдіру жолдарын анықтауға көмектеседі. Сондай-ақ оқушылардың оқу процесіндегі көшбасшылық қасиеттерін дамыту үшін бақылау күнделіктерін жүргізу тиімді. Бұл күнделіктерде оқушылар өздерінің жетістіктері мен кемшіліктерін, алған тәжірибелерін және топтағы өз рөлдерін жазып отырады. Мұғалімдер бұл күнделіктерді қарап, оқушылардың даму динамикасын анықтай алады.

Қорытындылай келе, бастауыш сынып оқушыларының көшбасшылық қасиеттерін дамыту – білім беру процесінің негізгі мақсаттарының бірі екенін түсіндік. Топтық жұмыстар арқылы балалар өздерінің коммуникативтік дағдыларын, жауапкершілігін және ынтымақтастық қабілеттерін жетілдіреді. Көшбасшылық қасиеттерінің қалыптасуы оқушылардың болашақтағы табысты өміріне ықпал етіп, олардың әлеуметтік ортада өзін-өзі басқару, командада жұмыс істей білу, проблемаларды шешу және өз пікірін білдіру дағдыларын дамытуға көмектеседі. Топтық жұмыс оқушылардың шығармашылық әлеуетін арттырып, олардың арасындағы өзара әрекеттестікті нығайтады. Оқушылардың көшбасшылық дағдыларын бағалау және дамыту мақсатында, мұғалімдер әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолдануы тиіс, бұл оларға өз қабілеттерін ашуға және сенімді азаматтар болып қалыптасуына мүмкіндік береді. Осылайша, көшбасшылық қасиеттерді дамыту – бұл тек білім алудың бір бөлігі емес, сондай-ақ жеке тұлғаның әлеуметтік өмірге дайындығы. Білім беру жүйесінде жүргізілетін шаралар мен әдістер балалардың көшбасшылық дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Сондықтан, білім беру процесінде көшбасшылықты дамытуға бағытталған жұмысты үздіксіз жүргізіп отыру қажет деп санаймыз.

### ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Қазақстан Республикасының Білім туралы» Заңы  
<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319>
2. Қазақстан Республикасында орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (МЖМБС) <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800017669>
3. Мартин М. Чемерс (1997). Интегративная теория лидерства  
[https://books.google.com/books/about/An\\_Integrative\\_Theory\\_of\\_Leadership.html?hl=ru&id=K3ggvgAACAAJ](https://books.google.com/books/about/An_Integrative_Theory_of_Leadership.html?hl=ru&id=K3ggvgAACAAJ)
4. Харизматическое лидерство в социологии М. Вебера  
<https://cyberleninka.ru/article/n/harizmaticheskoe-liderstvo-v-sotsiologii-maksa-vebera>
5. Dewey J. (1938). Experience and Education. Kappa Delta Pi.
6. Greenleaf R. K. (1977). Servant Leadership: A Journey into the Nature of Legitimate Power and Greatness. Paulist Press.
7. Тәжібаев Т. Білім беру жүйесіндегі инновациялық әдістер. Алматы: Арыс. 2010.
8. Аманжолова С. Топтық жұмыстар арқылы оқушылардың көшбасшылық қабілеттерін дамыту. Педагогика ғылымдары. 4 (1), 2018. 45-52.
9. Гусев А. Н. Топтық жұмыс: оқу-тәрбие процесіндегі тиімді әдіс. Білім берудегі жаңа технологиялар, 2, 2011. 45-50.
10. Рахметова Г. Оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін дамыту. Қазақ тілі мен әдебиеті, 3, 2015. 67-72.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-111-115  
УДК 372.881.1:004.9

## ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА АКТ-НЫ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІ (5-9 СЫНЫП)

**ШЫНЫБЕКОВА АЙЖАН САХАНОВНА**

І.Жансүгіров атындағы Жетісу Университетінің қазақ тіл әдебиет кафедрасының  
қауымдастырылған профессоры, ф.ғ.к., Талдықорған қ., Қазақстан

***Аңдатпа:** Бұл жұмыста жалпы білім беретін мектептердің 5-9 сыныптарында қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) қолдану әдістемесі қарастырылды. Зерттеу АКТ-ны білім беру процесіне енгізудің негізгі аспектілерін, соның ішінде тілдік және әдеби білім беруді қолдау үшін цифрлық құралдарды таңдау мен бейімдеуді, оқушылардың электрондық ресурстармен өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруды және білімді игеру сапасын жақсартуды қамтыды. Интерактивті тапсырмаларды, мультимедиялық презентацияларды және онлайн сынақтарды пайдалану материалды жақсырақ түсінуге және есте сақтауға ықпал еткенін көрсететін оқушылардың мотивациясы мен оқу процесіне АКТ әсеріне талдау жасалды. Жұмыста интерактивті тақталар, онлайн оқыту және тестілеу платформалары, сондай-ақ геймификация элементтерін қамтитын сайттар сияқты құралдарды қолданудың нақты мысалдары келтірілген. Оқушылардың нәтижелерін жылдам тексеру және объективті бағалау үшін АКТ қолданылатын білімді бағалау мәселелеріне де назар аударылды. Зерттеу барысында педагогикалық тәсілдер мен олардың қазақ тілі мен әдебиетіне бейімделуі талданды.*

***Түйін сөздер:** әдістеме, АКТ, оқыту, қазақ тілі, әдебиет, мотивация, бағалау, қызығушылық.*

5-9 сынып оқушылары үшін қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалану әдістемесі білім беру қызметіндегі перспективалық бағытты білдіреді. Қазіргі білім беру жүйесі оқушыларға материалды тереңірек және көрнекі түрде игеруге мүмкіндік беретін инновациялық тәсілдерді қажет етеді. Қарқынды дамып келе жатқан цифрлық әлем жағдайында АКТ-ны оқу процесіне енгізу оқыту сапасын жақсартуға, танымдық белсенділікті жандандыруға, шығармашылық ойлауды дамытуға және оқушылардың сауаттылық деңгейін арттыруға бағытталған маңызды құрамдас бөлікке айналды.

АКТ технологиялары оқушыларға интерактивті жаттығулар, виртуалды экскурсиялар, аудио және бейне материалдар сияқты мультимедиялық ресурстар арқылы тіл мен әдебиет туралы білімдерін кеңейтуге көмектеседі, бұл оқу процесін қызықты әрі қолжетімді етеді. Сандық платформалар мен онлайн құралдарды пайдалану сонымен қатар оқытушыларға сараланған тәсілді сақтай отырып, әр оқушы үшін жеке оқыту траекторияларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. АКТ-ның интерактивті элементтері оқушылардың оқу процесіне қатысуына ықпал етеді, олардың қарым-қатынас дағдылары мен сыни ойлауын дамытады, бұл әсіресе қазақ тілі мен әдебиетін үйрену үшін өте маңызды.

Бұл мақаланың мақсаты орта мектеп оқушыларына арналған қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында АКТ қолдану әдістемесін зерделеу және олардың оқу процесіне әсерін талдау болып табылады.

Білім беру процесіне ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) енгізу оқытудың дәстүрлі тәсілін трансформациялауға ықпал ететін маңызды фактор болып табылады. Білім берудегі АКТ тілдік және әдеби білім беруді дамытуды қолдайды, оқушылардың электрондық ресурстармен өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді және білімді игеру сапасын жақсартады [1, 65 б]. Алайда, іске

асыру процесі мұқият бейімделуді және оқу процесіне тиімді интеграцияланатын және оқушылардың жас және білім беру ерекшеліктерін ескеретін цифрлық құралдарды таңдауды талап етеді [2, 142 б].

Тілдік және әдеби білім беру үшін қолданылатын цифрлық құралдар оқу бағдарламаларының мақсаттары мен мазмұнына сәйкес болуы тиіс. Зерттеулер көрсеткендей, Google Classroom сияқты интерактивті платформаларды бейімдеу мұғалімдерге геймификация элементтері бар тапсырмаларды және мультимедиялық ресурстармен өзара әрекеттесуді қоса алғанда, оқытудың икемді және бейімделгіш түрлерін енгізуге мүмкіндік береді [3, 61 б]. Қолайлы цифрлық платформаларды таңдау оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыруға ықпал етеді, бұл интерактивті оқу материалдарының тілдік дағдыларды дамытуға оң әсерімен расталады [4, 103 б].

Электрондық ресурстармен өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру маңызды аспект болып табылады, өйткені цифрлық көздермен жұмыс істеу оқушылардан ақпараттық сауаттылықты да, өзін-өзі ұйымдастыру қабілетін де талап етеді. Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, АКТ технологияларын қамтитын онлайн ресурстармен өз бетінше жұмыс істеу оқушылардың сыни ойлау және аналитикалық қабілеттерін дамытады [5, 89 б]. Мұғалімдер АКТ-ны оқушыларды сенімді дереккөздермен жұмыс істеуге бағыттау арқылы осы дағдыларды дамыту үшін қолдана алады, бұл олардың ақпаратты таңдау және сыни бағалау қабілетін арттырады [6, 192 б]. Бұл әсіресе оқушылардан деректерді тиімді өңдеу және сүзу қабілетін талап ететін ақпараттың шамадан тыс жүктелуі жағдайында өте маңызды.

Сандық технологиялар білімді игеру сапасын жақсартады. Мысалы, визуалды және аудио материалдарды қамтитын интерактивті оқыту платформалары оқу материалын әртүрлі форматта ұсынуға мүмкіндік береді, бұл ақпаратты қабылдау мен есте сақтауды жақсартады [7, 155 б]. Зерттеулер мультимедиялық оқу ресурстарын пайдалану мазмұнды жақсырақ меңгеруге ықпал ететінін көрсетеді, әсіресе визуалды және аудио-бағытталған оқу стильдері бар оқушыларда [8, 1021 б].

АКТ енгізудің маңызды элементі оқушылардың жеке қажеттіліктеріне сәйкес оқытуды бейімдеу болып табылады. Duolingo және Lingoda сияқты цифрлық платформалар оқушыларға өздерінің жетістіктері мен білім олқылықтарына назар аудара отырып, тілдерді жеке қарқынмен үйренуге мүмкіндік береді. Бұл жеке оқыту траекторияларын құруға мүмкіндік береді және материалмен тереңірек және мағыналы жұмыс істеуге ықпал етеді [9, 215 б]. Сонымен қатар, зерттеулер АКТ көмегімен жекелендірілген оқыту оқушылардың ынтасы мен белсенділігін арттыратынын көрсетеді [10, 81 б].

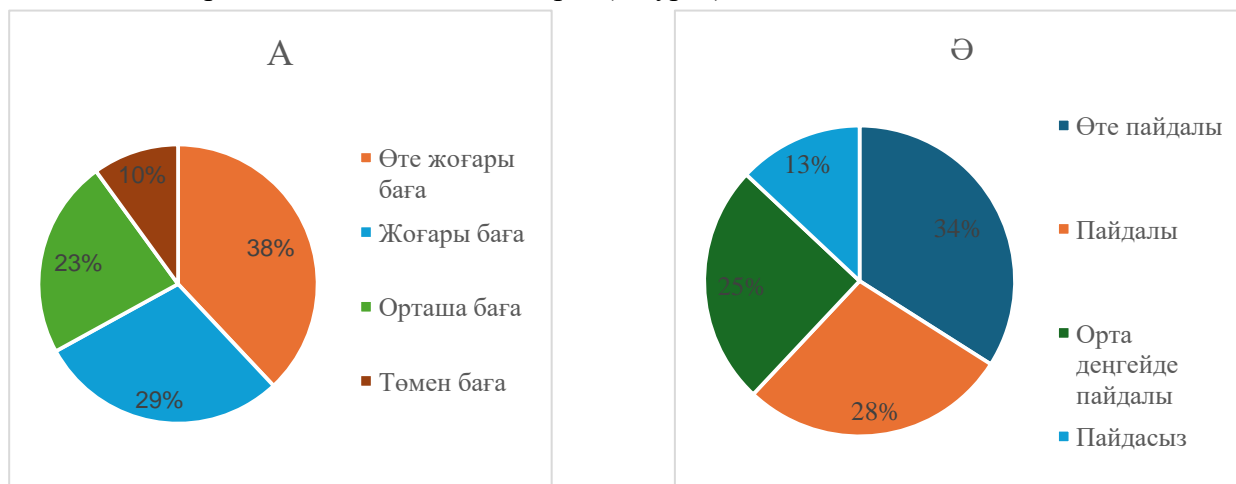
Осылайша, АКТ-ны білім беру процесіне біріктіру тілдік және әдеби білім беруді қолдауға кең мүмкіндіктер береді, оқушылардың цифрлық ресурстармен өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын дамытады және білімді игеру сапасын жақсартады. Цифрлық технологиялар оқу және болашақ кәсіби қызмет үшін қажетті кешенді дағдыларды қалыптастыруға ықпал ететін көпфункционалды және бейімделгіш білім беру ортасын құрудың жаңа перспективаларын ашады.

**Зерттеу материалдары мен әдістері.** Зерттеу барысында Қазақстанның әр аймағындағы бірнеше мектептерден алынған мәліметтер түйінінен статистикалық деректер жасалды. Бұл зерттеуге 5-9 сынып аралығындағы 126 оқушы қатысты. Зерттеу негізінде 4 түрлі бағыт бойынша сауалнама алынды:

1. АКТ қолдану арқылы оқытудың тиімділігі мен оқушылардың қызығушылығын арттыру.
2. АКТ-ның өзін-өзі оқытуға пайдасы.
3. АКТ-ны қолданудың ыңғайлылығы (оқушылар көзімен).
4. АКТ-ны қолданудың коммуникация дағдыларына әсері



Өртүрлі жас ерекшеліктеріндегі оқушылармен жасалған сауалнама негізінде оқушылар АКТ элементтеріне төмендегідей баға берді (1-сурет):



Сурет 1. А. АКТ қолдану арқылы оқытудың тиімділігі мен оқушылардың қызығушылығын арттыру (%). Ә. АКТ-ның өзін-өзі оқытуға пайдасы (%).

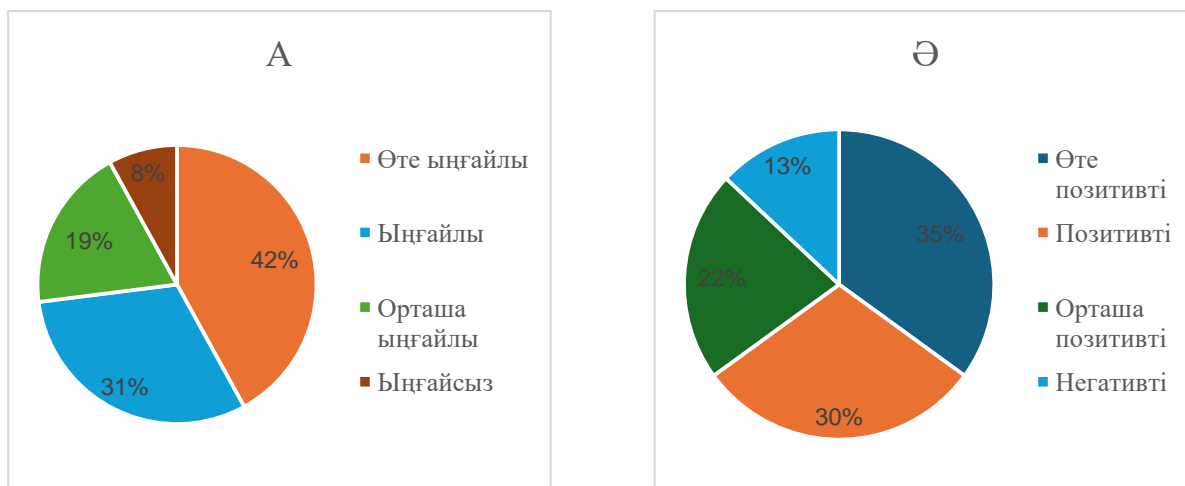
1-суреттегі мәліметтерге сәйкес, оқушылардың 38%-ы АКТ олардың оқуға деген қызығушылығын едәуір арттыратынын және оқу процесін қызықты ететінін атап өтті. Бұл қазіргі цифрлық құралдар интерактивтілік пен геймификация элементін қосу арқылы дәстүрлі оқыту әдістерін түрлендіре алады деген теорияны қолдайды. Маңыздысы, респонденттердің 29%-ы өздерінің қатысуының жақсарғанын атап өтті, бұл технологияны қолдану оқушыларға оқу процесіне көбірек қатысуға, мұғаліммен және сыныптастарымен диалог жүргізуге және оқу материалын тереңірек зерттеуге мүмкіндік беретінін көрсетуі мүмкін.

Алайда, оқушылардың 23%-ы материалды игеруге көмектескеніне қарамастан, АКТ оларды әрдайым тиімді түрде ынталандырмайды деп санайды. Бұл барлық оқушылардың білім беру мақсаттарына жету үшін АКТ-ны өз бетінше пайдалануға дайын немесе қабілетті емес екенін көрсетуі мүмкін. АКТ олардың оқуға деген қызығушылығына айтарлықтай әсер етпейтінін баса көрсетіп, төмен баға берген респонденттердің 10%-ы оқушылардың қабылдауы мен қалауының әртүрлі стильдерін ескеретін жеке оқыту тәсілінің қажеттілігін көрсетеді.

Зерттеу деректері сонымен қатар оқушылардың 34%-ы АКТ-ны өз бетінше жұмыс істеу үшін өте пайдалы деп санайтынын көрсетті, бұл білімді тереңдету және сабаққа дайындалу үшін цифрлық ресурстарды пайдалану мүмкіндігін растайды. Интернеттің арқасында ақпаратқа қол жетімділік едәуір артқан жағдайда, оқушылар қосымша материалдар табуға және өздерінің оқу стратегияларын жасауға мүмкіндік алады.

Дегенмен, оқушылардың 25%-ы кейде АКТ көмегімен тапсырмаларды орындау кезінде мұғалімнің қосымша қолдауына мұқтаж екенін атап өтті. Бұл ресурстардың қол жетімділігіне қарамастан, оқушыларға технологияны игеруге және оларды тиімді пайдалануға басшылық пен көмек қажет екенін көрсетеді. Сонымен қатар, респонденттердің 13%-ы цифрлық сауаттылықтың жоғары деңгейіне байланысты АКТ аз пайдалы болуы мүмкін екенін атап өтті. Бұл технологияны оқу процесіне енгізудің ғана емес, сонымен қатар оқушыларды оларды пайдалануға дайындаудың маңыздылығын көрсетеді.

Сонымен қатар, зерттеу барысында АКТ-ны қолданудың ыңғайлылығы мен коммуникация дағдыларына әсері зерттелді (2-сурет).



Сурет 2. А. АКТ-ны қолданудың ыңғайлылығы (оқушылар көзімен, %). Ә. АКТ-ны қолданудың коммуникация дағдыларына әсері (%).

2-суретте көрсетілгендей, алынған мәліметтерге сәйкес, оқушылардың 42%-ы АКТ-мен жұмыс істеу «өте ыңғайлы» екенін атап өтті. Бұл оқушылардың оқуда технологияны қолданудан қанағаттануының жоғары деңгейін көрсетеді, өз кезегінде бұл оқу материалын тиімдірек игеруге және зерттеулерді ыңғайлы түрде жүргізуге ықпал етуі мүмкін. Көрсетілген нәтижелер оқушылардың белсенді оқуы мен қатысуына ықпал ететін құрал ретінде АКТ әлеуетін көрсетеді.

Дегенмен, респонденттердің 31%-ы акт «ыңғайлы» нұсқасын таңдай отырып, бірақ жаңа қолданбалар мен құралдарды игеру үшін қосымша күш-жігерді қажет ететінін айтты. Бұл жалпы оң бағаға қарамастан, технологияны толық және ыңғайлы пайдалану үшін кедергілер бар екенін көрсетеді, бұл өз кезегінде оқыту мен жаңа бағдарламаларға бейімделу қажеттілігімен байланысты болуы мүмкін.

Оқушылардың 19%-ы АКТ-ны қолдану үлкен күш-жігерді қажет етеді деп санайды, әсіресе жұмыс күрделі цифрлық ресурстармен байланысты болған кезде. Бұл стресс деңгейін төмендету және оқушыларда технологияны қолдануға деген сенімін арттыру үшін оқу бағдарламаларын жақсарту және АКТ-ны оқытуды қолдау қажеттілігін көрсетуі мүмкін.

Өкінішке орай, оқушылардың 8%-ы АКТ-мен жұмыс істеу қиындық тудыратынын және техникалық қолдау қажеттілігіне байланысты олардың мотивациясын төмендететінін атап өтті. Бұл деректер АКТ қолданумен байланысты жағымсыз әсерлерді азайту үшін оқушылар арасында тиісті техникалық көмек көрсетудің және цифрлық сауаттылықты арттырудың маңыздылығын көрсетеді.

АКТ-ның мұғаліммен және сыныптастарымен қарым-қатынасқа әсері туралы оқушылардың 35%-ы акт мұғаліммен өзара әрекеттесуді айтарлықтай жақсартады, бұл кері байланыс пен оқу мәселелері бойынша көмек алуға мүмкіндік береді деп санайды. Бұл технология тиімдірек оқыту мен өзара әрекеттесуге ықпал ете алатынын растайды, әсіресе қашықтықтан оқыту немесе аралас оқыту нысаны контекстінде маңызды болып саналады.

Респонденттердің 30%-ы акт мұғаліммен және сыныптастарымен, әсіресе топтық жобаларды орындау кезінде байланыс орнатуға көмектесетінін атап өтті. Бұл технологияның ынтымақтастық пен командалық жұмыс үшін маңыздылығын көрсетеді.

Алайда, оқушылардың 22%-ы АКТ кейде өзара әрекеттесуге көмектеседі деп санайды, бірақ көп жағдайда бұл олардың оқу нәтижелеріне әсер етпейді. Бұл технологияның болуына қарамастан, олардың оқу процесінде тиімді қолданылуы әрдайым байқалмайтындығын көрсетеді.

Ақырында, 13%-дық топ АКТ кейде тиімді қарым-қатынасқа кедергі келтіретінін атап өтті, өйткені олар тікелей байланысты азайтады және оны топтық етеді. Мұны ескеру маңызды,

өйткені технологияға шамадан тыс тәуелділік тұлғааралық дағдылар мен қарым-қатынастың төмендеуіне әкелуі мүмкін, өз кезегінде бұл оқу мотивациясына теріс әсер етуі мүмкін.

Тұтастай алғанда, нәтижелер АКТ оқу процесі мен өзара әрекеттесуді жақсарту үшін айтарлықтай әлеуетке ие екенін көрсетеді, бірақ сонымен бірге белгілі бір қиындықтарды және оқушыларға қосымша қолдау көрсетуді талап етеді. Технологиялардың ыңғайлылығы мен тиімділігін арттыру, сондай-ақ сыныптағы байланыс пен өзара әрекеттесуді жақсарту үшін мұғалімдерге оларды пайдалану бойынша тренингтер мен семинарлар өткізу ұсынылады.

Қорытындылай келе, 5-9 сынып оқушыларына арналған қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) қолдану әдістемесі оқу процесін жақсартуда және оқуға деген қызығушылықты арттыруда айтарлықтай әлеуетті көрсетеді деп айтуға болады. Қазақстанның әртүрлі өңірлеріндегі оқушылар арасында жүргізілген зерттеу оқушылардың көпшілігі АКТ-ны пайдалануды оң қабылдайтынын, олардың оқудың белсенділігі мен тиімділігін арттырудағы рөлін атап өтетінін көрсетеді. Оқушылардың жоғары пайызы АКТ оқуды қызықты ететінін және әртүрлі электрондық ресурстарға қол жеткізу арқылы өз бетінше жұмыс істеуге көмектесетінін атап көрсетеді.

Сонымен қатар, нәтижелер оқушылардың көпшілігі АКТ-ны мұғаліммен және сыныптастарымен өзара әрекеттесуді жеңілдететін ыңғайлы және пайдалы құрал деп санайтынын көрсетеді. Дегенмен, кейбір респонденттер АКТ-ны тиімді қолдану үшін цифрлық сауаттылықтың жоғары деңгейі, сондай-ақ оқытушылардың қолдауы қажет екенін атап өтті. Бұл деректер техникалық базаны жақсарту және оқушылар мен мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін арттыру бойынша жұмысты жалғастыру қажеттілігін көрсетеді. Сондай-ақ, АКТ-ны енгізу оқу мотивациясы мен ынтымақтастықты қалыптастыруда шешуші рөл атқаратын жеке қарым-қатынастың төмендеуін болдырмау үшін білім беру процесінде жеке өзара әрекеттесуге назар аударумен қатар жүруі керек екенін ескеру маңызды.

Осылайша, АКТ-ны қазақ тілі мен әдебиеті бойынша оқу үдерісіне интеграциялау оқушылардың бойында ХХІ ғасыр талаптарына сай дағдыларын дамытуға және неғұрлым серпінді және бейімделгіш білім беру ортасын құруға ықпал ететін өзекті және маңызды бағыт болып табылады.

### ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Selwyn N. Education and Technology: Key Issues and Debates // *Continuum*, 2011. – P. 61-78.
2. Cuban L. Inside the Classroom: The Relationship between Technology and Learning // *Harvard Education Press*, 2013. – P. 137-153.
3. Koehler M. J., Mishra P. What is Technological Pedagogical Content Knowledge // *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 2009. – №9(1). – P. 60-70.
4. Mayer R. E. The Cambridge Handbook of Multimedia Learning // *Cambridge University Press*, 2014. – №2. – P. 97-108.
5. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning // *Athabasca University Press*, 2008. – P. 81-92.
6. Hattie J. Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning // *Routledge*, 2012. – P. 192.
7. Clark R. C., Mayer R. E. e-Learning and the Science of Instruction: Proven Guidelines for Consumers and Designers of Multimedia Learning // Pfeiffer, 2016. – №4. – P. 155.
8. Mishra P., Koehler M. J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge // *Teachers College Record*, 2006. – №108(6). – P. 1017-1054.
9. Niemi H., Harju V., Vivitsou M. The Use of Digital Learning in Schools: A Case Study // *Journal of Educational Technology & Society*, 2014. – №17(3). – P. 215-227.
10. Dede C. Immersive Interfaces for Engagement and Learning // *Science*, 2019. – №323(5910). – P. 75-89.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-116-120  
УДК 373.31

## БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ВИРТУАЛДЫ ЭКСКУРСИЯЛАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ӨРІСІН КЕҢЕЙТУ

САЛГАРАЕВА ГУЛАЙЫМ ИБРАГИМОВНА

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің аға оқытушысы, педагогика және психология магистрі, Алматы қ., Қазақстан

ӘБДІНҰР ДАНЭЛЯ ТЕМІРХАНҚЫЗЫ, ӘБДІНҰР АЙДАНА ТЕМІРХАНҚЫЗЫ

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті 6B01301-«Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының 3-курс студенттері  
Алматы қ., Қазақстан

---

**Аңдатпа:** Бұл мақалада виртуалды экскурсиялар арқылы оқушылардың танымдық өрісін кеңейту, сабаққа қызығушылығын арттыру мәселесі қарастырылады. Білім берудің дәстүрлі әдістері кеңістік пен уақытпен шектеледі және бұл шынайы өмірде орындауға қиын әрі қолжетімсіз болуы мүмкін, ал виртуалды экскурсиялар бастауыш сынып оқушыларына тарихи ескерткіштерге, мұражайларға «баруға» және тарихи оқиғаларды бастан кешіруге мүмкіндік береді. Бұл материалды тереңірек және тартымды көрсетуге ықпал етеді. Виртуалды экскурсияларды пайдалану білімге деген қызығушылықты арттыруға, пәнаралық байланысты қалыптастыруға және танымдық өрісті кеңейтуге ықпал етеді, бұл әсіресе бастауыш сынып оқушылары үшін маңызды.

**Кілт сөздер:** виртуалды шындық, экскурсия, виртуалды экскурсия, танымдық өріс, бастауыш сынып оқушылары, қызығушылық.

---

**Аннотация:** В данной статье рассматривается вопрос расширения познавательного поля учащихся и повышения их интереса к урокам посредством виртуальных экскурсий. В то время как традиционные методы образования ограничены пространством и временем и могут быть трудными и недоступными в реальной жизни, виртуальные экскурсии позволяют ученикам начальной школы «посещать» исторические памятники, музеи и переживать исторические события. Это способствует более глубокому и привлекательному изложению материала. Использование виртуальных экскурсий способствует повышению интереса к образованию, формированию межпредметных связей и расширению познавательного поля, что особенно важно для учащихся младших классов.

**Ключевые слова:** виртуальная реальность, экскурсия, виртуальная экскурсия, познавательное поле, учащиеся младших классов, интерес.

---

Бүгінгі күнде білім беру саласындағы жаңа технологиялардың қарқынды дамуы және оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру қажеттілігі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Әсіресе, бастауыш мектепте оқушылардың білім алу процесіне қызығушылығын арттыру, олардың танымдық өрісін кеңейту маңызды болып отыр. Осыған байланысты, заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану, соның ішінде виртуалды экскурсияларды енгізу, оқытудың тиімділігін арттыруға және оқушылардың білімін тереңдетуге ықпал етеді.

Қазақстанда білім беру жүйесінде жаңа технологияларды енгізу мен оны заманауи талаптарға сай өзгерту қажеттілігі жиі айтылып келеді. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2024 жылғы 2 қыркүйектегі “Әділетті Қазақстан: заң мен тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм” атты Жолдауында білім беру жүйесінде жаңа технологияларды қолданудың маңыздылығын атап өтті. Президент білім беру жүйесін жетілдіру, цифрлық білім беру ресурстарын кеңейту және заманауи әдістемелерді енгізу

қажеттігін айтты, себебі бұл болашақта бәсекеге қабілетті мамандарды дайындау үшін маңызды қадам деп есептейді. Цифрлық дағдыларды жетілдіру арқылы білім беру сапасын арттыру мен қолжетімділігін қамтамасыз ету қажет екендігі айтылды [1].

Сонымен қатар, нормативтік құжаттарда да білім беру саласында инновациялар мен цифрлық технологияларды қолданудың маңыздылығы көрсетілген. Мысалы, «Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» оқыту процесінде цифрлық құралдарды пайдалану, цифрлық білім беру ресурстарын кеңейту және инновациялық оқыту технологияларын дамыту қажеттілігі бекітілген [2].

Осылайша, білім беруді цифрландыру мен инновацияландырудың маңызды екенін ескере отырып, біз виртуалды шындықтың оқушылардың білімді қабылдауына қалай әсер ететінін қарастырамыз. Бұл технологияның негізгі ұғымдары мен олардың білім беру процесіндегі рөлін талдайық.

Виртуалды шындық (VR) – бұл арнайы технологиялар арқылы жасалған, Виртуалды шындық — қолданушыға жасанды ортаны шынайы ретінде сезінуге мүмкіндік беретін технология. Зерттеушілер Бушман мен Андерсонның пікірінше, виртуалды шындық оқушылардың оқыту материалын терең түсінуіне жағдай жасайды [3, 56-78 б.]. Бұл әдіс білім беру, ғылым және медицина сияқты түрлі салаларда кеңінен қолданылады.

Кесте 1- Виртуалды шындық ұғымына ғалымдардың берген анықтамасы.

Ғалым аты	Виртуалды шындық ұғымына берген анықтамасы
Джарон Ланье	адамның сандық ортада физикалық тұрғыда болу сезімі [4, 45 б.]
Майкл Хайм	симуляциялық ортада жасалатын сезімдік тәжірибе [5, 58 б.]
Томас Фернандес	адамның компьютер көмегімен жасалған шындықта өзара әрекеттесуі [6, 102 б.]
Фрэнк Биарс	адамның санасында құрылған шынайылықтың сезімін беретін орталықтандырылған технологиялық жүйе [7, 65 б.]
Мирон Крюгер	адам мен компьютер арасындағы өзара әрекеттесудің жаңа формасы [8, 75 б.]

Осы ғалымдардың виртуалды шындық туралы берген пікірлеріне сүйене отыра виртуалды шындық ұғымына мынандай анықтама бере аламыз: виртуалды шындық – бұл адамның компьютер арқылы жасалған әлеммен араласып, сол әлемді шынайы сияқты сезінуі. Басқа сөзбен айтқанда, ол адамды сандық ортаға енгізіп, сол жерде болғандай әсер қалдырады.

Экскурсия — оқушыларды оқу ортасынан тыс объектілер мен құбылыстармен таныстыратын білім беру қызметінің бір түрі. Смирновтың айтуынша, экскурсиялар балалардың байқағыштық, сыни ойлау қабілеттерін дамытып, қоршаған ортаны жақсырақ түсінуге көмектеседі. Экскурсиялар нақты және виртуалды түрде өткізілуі мүмкін, бұл олардың білім беру қажеттіліктеріне бейімделуіне жағдай жасайды [9, 45-66 б.].

Танымдық өріс — жеке тұлғаның қоршаған шындықты түсініп, бағалайтын білім, қабылдау және тәжірибелерінің жиынтығы. Білім беру аясында когнитивті өрісті кеңейту жаңа ақпаратпен және практикалық тапсырмалармен өзара әрекеттесу арқылы жүзеге асады, бұл Рубинштейннің пікірінше, аналитикалық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді [10, 124-150 б.].

Виртуалды экскурсия — компьютерлік технологиялар арқылы оқушыларға түрлі орындарда «болып», олардың ерекшеліктерімен танысуға мүмкіндік беретін оқыту әдістемесі. Петров және оның әріптестері атап өткендей, осындай экскурсиялар оқушыларға дәстүрлі мектеп жағдайында қолжетімсіз ақпаратқа қол жеткізуге жағдай жасайды. Виртуалды

экскурсиялар экскурсиялық оқытуды VR-технологияларымен үйлестіре отырып, оқылатын объектілер туралы толыққанды түсінік қалыптастыруға ықпал етеді [11, 78-89 б.].

Осылайша, виртуалды экскурсиялар білім беру және технологиялық компоненттерді біріктіре отырып, оқушылардың танымдық өрісін едәуір кеңейтіп, оқылатын тақырыптарға тереңірек үнілуге мүмкіндік береді.

Сондықтан, бұл әдіс бастауыш сыныптарда оқу үдерісін қызықты әрі интерактивті ету үшін кеңінен пайдаланылады. Бұл тәсілдің негізгі артықшылықтары мен ықтимал қауіптерін толығырақ қарастыруға болады.

- Тиімділік және артықшылықтар: VR-технологияларды оқу процесіне қосу оқушылардың қызығушылығын арттырып, пәнге деген ынтасын күшейтеді. Иванова мен Новикова жүргізген зерттеу нәтижелері бойынша, виртуалды экскурсияларға қатысқан балалар дәстүрлі әдістермен оқытылған құрдастарына қарағанда пәнге қызығушылықтың жоғары деңгейін көрсеткен. Виртуалды экскурсиялар балалардың мұражайларға, табиғи қорықтарға және тарихи ескерткіштерге баруына мүмкіндік беріп, олардың дүниетанымын кеңейтеді және оқытылатын тақырыптарды түсінуді жақсартады [12, 90-112 б.].

- Қауіптер мен шектеулер: Көптеген артықшылықтарға қарамастан, виртуалды экскурсияларды қолдануда сақ болу қажет. Зерттеуші Федоров виртуалды шындыққа шамадан тыс ену салдарынан шаршау және қызығушылықтың жоғалуы мүмкін екенін ескертеді [13, 56-67 б.]. Соловьев визуалды ақпараттың шамадан тыс әсері когнитивтік жүктемеге әкелуі мүмкін екенін атап өтеді, бұл әсіресе бастауыш сынып оқушылары үшін маңызды [14, 34-45 б.]. Сондықтан виртуалды экскурсиялар қысқа мерзімді әрі дозаланған болуы керек.

- Сабақ үлгілері: Бастауыш сыныпта виртуалды экскурсияларды қоршаған орта, тарих, өнер және басқа да пәндер сабақтарына енгізуге болады. Мысалы, мұражайға виртуалды бару ежелгі мәдениеттерге арналған экспонаттарды көріп, материалды тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Табиғи қорықтарға экскурсиялар оқушыларға биоалуантүрлілік, экологиялық жүйелер және түрлі табиғи аймақтардың ерекшеліктері туралы білуге көмектеседі. Виртуалды экскурсиялар оқу үдерісін қызықты ету үшін тапсырмалар немесе ойындар сияқты интерактивті элементтерді қамтуы мүмкін.

#### Кесте – 2. Сабақ үлгілеріне мысалдар

Пән	Сынып сағаты	Жаратылыстану	Экскурсиялар
Тақырыбы	Қауіпсіздік ережелері сабақтары	Жер және ғарыш	Әлемнің жеті кереметі

<p>Мақсағы</p>	<p>Оқушыларға жер сілкінісі кезіндегі қауіпсіздік ережелерін тереңірек түсінуі үшін осындай үлгідегі материалдарды қалдансақ болады, бұл оқушыларға өздерін сол оқиға ортасында шынымен қалғандай сезім тудырып оларға осындай жағдайда өзін қалай ұстау қажет екенін үйретіп қана қоймай қалай осындай жағдайдың шынайы өмірде де орын алуы мүмкін екендігін көрсетіп, дайындайды.</p>	<p>Осы видео арқылы оқушылар олардың жас ерекшеліктеріне байланысты игеруде қиындық тудыруы мүмкін материалдарды қызықты, жеңіл әрі естен кетпестей игере алады. Соның ішінде оқушыларға көбіне игеруде қиындық тудыратын ақпаратты : жерді ай, жер өзін, және барлық планеталар күнді айналатынын, оның өз кезегінде күн мен түннің ауысуына ықпал ететінін түсінуде үлкен көмек беретін еді</p>	<p>Оқушылар шынайы өмірде бару ықтималдығы төмен орындарға осы виртуалды экскурсия арқылы саяхаттай алады, осы арқылы танымдық өрістері кеңейіп, әлемнің кереметтері жайлы түсінік қалыптастыра алады.</p>
<p>Виртуалды экскурсия құрылымы үлгісі</p>	<p><a href="https://youtu.be/rVdZ4ges9rU?si=QOlyXn3LkJWys4Al">https://youtu.be/rVdZ4ges9rU?si=QOlyXn3LkJWys4Al</a> <a href="https://youtu.be/x2w-VVgbp2U?si=l8hFkUY4C3y4viYL">https://youtu.be/x2w-VVgbp2U?si=l8hFkUY4C3y4viYL</a></p>	<p><a href="https://youtu.be/hEdzv7D4CbQ?si=OC6KINDtMKzLyo mK">https://youtu.be/hEdzv7D4CbQ?si=OC6KINDtMKzLyo mK</a></p>	<p><a href="https://youtu.be/TPRIP6P90IE?si=-YE5jJz7jq4o0nsu">https://youtu.be/TPRIP6P90IE?si=-YE5jJz7jq4o0nsu</a></p>



Құралдар мен жабдықталған кабинеттің үлгісі.  
ОФ “Международный научно-исследовательский центр “Endless Light in Science”

Қорытындылай келе, виртуалды экскурсиялар бастауыш сынып оқушыларының танымдық өрісін кеңейту үшін маңызды әрі тиімді құрал болып табылады деп айтуға болады. Олар когнитивтік және әлеуметтік дағдыларды дамытуға ықпал етіп, оқушыларға жаңа объектілермен және құбылыстармен танысу мүмкіндігін береді. Дегенмен, ықтимал қауіптерді ескеру және кіші сынып оқушыларына әдістемені бейімдеу қажет.

Осы тақырып бойынша болашақ зерттеулерде виртуалды экскурсияларды оқу үдерісінде қолдануға арналған ұсыныстар әзірлеуге назар аудару орынды. Кіші мектеп жасына арналған технологияларды оңтайландыру және оларды оқу процесіне интеграциялау оқытудың нәтижелерін едәуір жақсартып, оқушылардың қанағаттанушылығын арттыруы мүмкін.

### ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қасым-Жомарт Тоқаевтың "Әділетті Қазақстан: құқық тәртібі, экономикалық өрлеу, қоғамдық оптимизм" атты Қазақстан халқына Жолдауы.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
3. Бушман Б., Андерсон А. 3. Виртуалды шындық және оқыту: білім беру процесіне жаңа көзқарас. — Мәскеу: Ғылыми кітап, 2020. — 56-78 б.
4. Ланье, Дж. "VR: Сандық әлемдер", 45 б.
5. Хайм, М. "Виртуалды тәжірибе", 58 б.
6. Фернандес, Т. "Компьютерлік шынайылық", 102 б.
7. Биарс, Ф. "Орталықтандырылған технологиялық жүйелер", 65 б.
8. Крюгер, М. "Адам мен компьютер арасындағы өзара әрекеттестік", 75 б.
9. Смирнов О. Білім беру процесіндегі экскурсиялар: теория және әдістеме. — Санкт-Петербург: СПбГУ баспасы, 2019. — 45-66 б.
10. Рубинштейн С. Л. Жалпы психология негіздері. — Мәскеу: Педагогика, 1989.-124-150 б.
11. Петров И., Иванова А., Новикова Н. Бастауыш мектепте виртуалды экскурсияларды қолдану. // Білім беру хабаршысы. — 2021. — № 4. — 78-89 б.
12. Иванова И., Новикова А. Білім беру тәжірибесіндегі виртуалды экскурсиялардың тиімділігі. — Мәскеу: Ағарту, 2020. — 90-112 б.
13. Федоров В. Бастауыш мектепте VR қолданудың психологиялық аспектілері. — Екатеринбург: Урал баспасы, 2018. — 52-67 б.
14. Соловьев К. Виртуалды экскурсиялар: қауіптері мен мүмкіндіктері. // Психология және білім беру. — 2021. — № 2. — 34-45 б.



DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-121-124

«STEM БІЛІМІНІҢ ЖАҢА КӨКЖИЕГІ МЕН ЖАУАПКЕРШІЛІГІ»

**ОРАЗХАНОВ МӘДИ ТАЛҒАТУЛЫ**

«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ, 4 курс студенті

Ғылыми жетекшісі: **ТЛЕУБАЕВА АКСАУЛЕ БОЛАТОВНА**

***Аннотация:** Бұл мақалада STEM білім берудің маңызы, оның дамуы мен жаңа көкжиектері қарастырылады. Сонымен қатар, STEM тәсілін енгізу барысында туындайтын жауапкершілік мәселелері, оқыту үдерісіндегі моральдық және этикалық сұрақтар талқыланады. STEM білімінің қазіргі және болашақта қоғамға тигізетін ықпалы мен оқушылардың техникалық дағдыларын дамытудағы рөлі жайлы терең талдау жасалады. Мақалада STEM білімінің келешекке бағытталған мақсаттары, оқушыларды сыни ойлауға, жауапкершілікке тәрбиелеудегі маңызы және оның болашақ ұрпақ үшін құндылығы туралы баяндалады.*

***Кілт сөздер:** STEM білім, білім беру, инновация, жауапкершілік, этика, ғылым, технология, инженерия, математика, оқушылардың дағдылары.*

**Кіріспе.** STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) — бұл қазіргі қоғамдағы ең маңызды білім беру бағыттарының бірі. Жыл сайын ғылым мен технология дамып, жаңа мамандықтар мен кәсіптер пайда болуда. STEM білімінің жаңа көкжиектері біздің алдымызда тұрған үлкен мүмкіндіктерге жол ашады, бірақ олар белгілі бір жауапкершілікті де талап етеді. STEM-ді енгізу арқылы оқушыларды болашаққа дайындап қана қоймай, оларға қоғам алдындағы жауапкершілікті түсінуге көмектесу қажет. Бұл мақалада STEM білімінің жаңа көкжиегі және оған қатысты жауапкершілік мәселелері талқыланады.

Бұл тақырыпты таңдауымның басты себебі — STEM білімінің маңыздылығы мен оның болашаққа бағытталған әлеуетін ашып көрсетуге деген ұмтылысым. STEM саласы оқушыларды ғылым мен технологияның жаңа көкжиектеріне жетелеп, оларға болашақта қажет болатын дағдыларды береді. Сонымен бірге, STEM білімінің жауапкершілік аспектілері де аса маңызды. Қазіргі әлемде технологиялардың дамуы моральдық және этикалық мәселелерді туындатып, әрбір жаңашылдықтың қоғамға және қоршаған ортаға тигізетін әсерін ескеру қажеттілігін арттырып отыр.

Осы себептерге байланысты «STEM білімінің жаңа көкжиегі мен жауапкершілігі» тақырыбы өзекті әрі маңызды деп санаймын. Бұл тақырып оқыту үдерісіндегі жаңа мүмкіндіктер мен жауапкершіліктерді түсіну арқылы білім беру саласына оң әсерін тигізетініне сенімдімін.

**STEM білімінің жаңа көкжиегі.** STEM білім беру тәсілі қазіргі заманның талаптарына сай келетін заманауи және инновациялық әдістерді қамтиды. Ғылым, технология, инженерия және математика пәндерін біріктіру арқылы STEM білім беру оқушылардың сыни ойлау, проблема шешу және креативтілік қабілеттерін дамытуға бағытталған. STEM білімнің жаңа көкжиегі төмендегі бағыттарды қамтиды:

1) Цифрлық сауаттылықты дамыту: STEM білім беру ақпараттық технологияларды қолдануды қамтиды. Оқушылар бағдарлама жазу, робот құрастыру, 3D модельдеу және басқа да технологияларды меңгереді.

2) Ғылыми зерттеу дағдыларын қалыптастыру: STEM тәсілдері оқушыларды зерттеу дағдыларын дамытуға бағыттайды. Зерттеу жұмыстары арқылы олар ғылыми әдістерді меңгереді, мәліметтерді талдайды және нақты қорытындылар жасайды.

3) Кәсіптік бағдар беру: STEM білім беру болашақта сұранысқа ие мамандықтарға бағытталған. Инженерия, бағдарламалау, биотехнология, энергия ресурстары секілді салалар STEM тәсілдері арқылы оқушылардың кәсіби дамуына ықпал етеді.



**STEM білім берудегі жауапкершілік.** STEM білім беру жаңа мүмкіндіктер мен көкжиектер ашқанымен, оған белгілі бір жауапкершілік те жүктеледі. Оқыту барысында тек техникалық білім беріп қана қоймай, сондай-ақ оқушылардың моральдық және этикалық құндылықтарын қалыптастыру да маңызды. STEM білім берудегі жауапкершілік мәселелеріне тоқталайық:

1) **Этикалық нормаларды ұстану:** STEM оқушыларды қоғамға зиян келтірмеуге, этикаға сай шешімдер қабылдауға үйретуі қажет. Жаңа технологиялар мен ғылым саласында жұмыс істейтін болашақ мамандар этикалық нормаларды ұстануға жауапты болуы тиіс.

2) **Табиғи ресурстарды қорғау:** STEM білім беру қоршаған ортаға зиян келтірмеуді, табиғатты қорғау мен экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз етуді қамтиды. Болашақ инженерлер мен ғалымдар табиғи ресурстарды тиімді пайдалануға және оларды сақтау жолдарын іздестіруге жауапты.

3) **Әлеуметтік жауапкершілік:** STEM білім берудің мақсаты — оқушыларды қоғамға қызмет ететін мамандарға айналдыру. Олар технологияларды адамдардың өмірін жақсарту үшін қолдануы тиіс.



**STEM тәсілдерін қолданудың практикалық аспектілері.** STEM білім беру оқушыларға тек теориялық білім берумен шектелмейді, сондай-ақ практикалық дағдыларды меңгеруге мүмкіндік береді. STEM тәсілдерінің практикалық аспектілері:

1) **Виртуалды зертханалар:** Оқушылар физикалық эксперименттерді виртуалды зертханаларда орындай алады. Бұл әдіс арқылы олар зерттеу дағдыларын игеріп, тәжірибелерді қауіпсіз орындауға мүмкіндік алады.

2) **Робототехника және инженерия:** STEM білім беру арқылы оқушылар робот құрастырып, программалау мен инженерияның негіздерін меңгереді. Бұл дағдылар олардың логикалық ойлау және мәселе шешу қабілеттерін дамытады.

3) Топтық жобалар мен командалық жұмыс: STEM тәсілінде топтық жұмыс ерекше орын алады. Командада жұмыс істеу арқылы оқушылар өзара қарым-қатынас орнатады, өз ойларын жеткізу және бірлесе шешім қабылдау дағдыларын дамытады.

**STEM білім берудің қоғамға әсері.** STEM білім беру жүйесі қоғамға жаңа мамандар дайындап, еліміздің ғылыми және технологиялық әлеуетін арттыруда маңызды рөл атқарады. STEM тәсілдері арқылы білім алған оқушылар болашақта инновациялық жобаларды жүзеге асырып, әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті мамандарға айналады. Сонымен қатар, STEM білім беру қоғамдағы теңсіздік мәселелерін шешуге көмектеседі, себебі барлық оқушыларға теңдей білім алу мүмкіндігін ұсынады.



**STEM SemGU: жобалар мен іс-шаралар.** Семей қаласының Шәкәрім атындағы университетінде STEM бағытында білім беру саласында бірнеше жобалар жүзеге асырылды, бұл студенттердің ғылыми және техникалық дағдыларын дамытуға ықпал етті.

1) Ғылыми-зерттеу жобалары: «Жасыл энергия» мен «Ақылды қала» жобалары аясында студенттер күн және жел энергиясын пайдалануға, энергия үнемдеу және қауіпсіздік жүйелерін дамытуға қатысты шешімдер әзірледі.

2) STEAM JasSpace бағдарламасы: Бұл бағдарлама мұғалімдерге үштілділік жағдайында STEM тәсілдерін оқыту әдістерін меңгеруге көмектесті, зертханалар қажетті жабдықтармен қамтамасыз етілді.

3) Робототехника және бағдарламалау курстары: Студенттер роботтарды құрастыру және бағдарламалау негіздерін игерді, бұл дағдылар оларды инженерия және IT салаларында жетілдіруге ықпал етті.

Бұл іс-шаралар STEM білімін жетілдіруге, инновациялық ойлауды дамытуға және студенттердің кәсіби дайындығын арттыруға мүмкіндік берді.



**Қорытынды.** STEM білім беру — болашақтың білім жүйесі. Ол оқушыларға жаңа көкжиектер ашады және оларды жауапты әрі білікті маман болуға дайындайды. STEM тәсілі арқылы білім алған оқушылар тек техникалық дағдыларды игеріп қана қоймай, сонымен бірге, қоғам алдындағы жауапкершілікті түсінеді. STEM білімін кеңінен қолдану арқылы елімізде ғылыми-техникалық дамуды нығайтуға, болашақ ұрпақты инновациялық тұрғыдан қолдауға және тұрақты қоғам қалыптастыруға жол ашылады.

### ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ермекова, А. А., & Сейсенова, Р. Б. (2021). STEM-білім беру: теориясы, әдістемесі және практикасы. Алматы: “Өлке” баспасы.
2. Johnson, C. C., Peters-Burton, E. E., & Moore, T. J. (Eds.). (2016). STEM road map: A framework for integrated STEM education. Routledge.
3. Bybee, R. W. (2013). The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities. Arlington, VA: National Science Teachers Association Press.
4. Мухамбетжанова, Б. К. (2019). STEM білім беру жүйесінің негіздері және оның Қазақстандағы дамуы. Астана: “Білім әлемі” журналы.
5. Lavi, R., & Dori, Y. J. (2019). Enhancing higher order thinking skills in science and engineering by connecting STEM and non-STEM courses. *International Journal of Science Education*, 41(11), 1576-1604.
6. Honey, M., Pearson, G., & Schweingruber, H. (Eds.). (2014). STEM Integration in K-12 Education: Status, Prospects, and an Agenda for Research. Washington, DC: The National Academies Press.
7. National Science Foundation. (2018). STEM education for the innovation economy. Retrieved from <https://www.nsf.gov>
8. Назарбаев Зияткерлік мектептері (2018). STEM білім беру бойынша әдістемелік нұсқаулық. Астана: НЗМ баспасы.
9. Sanders, M. (2009). STEM, STEM education, STEMmania. *The Technology Teacher*, 68(4), 20-26.
10. Сарбасова, Б. А., & Сайынова, Г. (2020). STEM білім беру арқылы оқушылардың танымдық күзінеттерін дамыту. *Қазақстан Педагогикалық Ғылымдар Академиясы*, 3(2), 5-12.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-125-129

УДК: 373.36

## STEM ОҚЫТУ КЕЗІНДЕ БАЛАЛАР ӘРТҮРЛІ САЛАЛАРДАҒЫ БІЛІМДЕРІН ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ

**ОШАНОВА ГУЛЬНАРА ЕРЖАНОВНА**

Алматы гуманитарлы-экономикалық университетінің «Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының магистранты

---

**Аңдатпа:** Бүгінгі таңда оқуға деген көзқарас та, білім алушылардың біліміне қойылатын талаптар да өзгерді. Мектептерде балаларға зерттеу мен ашуға деген табиғи құмарлықты оятатын тәжірибеге бағытталған шешімдер пайда болды. Мұғалімдер нақты өмірден алынған нақты мәселелерді шешу үшін пәнаралық және бес ғылыми саланы бірыңғай оқыту жүйесіне біріктіруге негізделген STEM білім беру практикасына көбірек жүгінеді. Ендеше біз, қазіргі таңдағы практикамызда қолданыста жүрген STEM білім берудің жалпы тарихи дамуына да талдау жүргізейік.

**Кілтсөздер:** *Технологиялар, инженерлері, бағдарламашылар, робототехника, модельдеу.*

---

**Annotation:** today, both the approach to learning and the requirements for students' knowledge have changed. In schools, practice-oriented solutions have emerged that instill in children a natural passion for research and discovery. Teachers are increasingly turning to STEM educational practice, which is interdisciplinary and based on the integration of five scientific fields into a single teaching system to solve real-life problems. So, let's analyze the general historical development of STEM education, which is currently in use in our practice.

**Keywords:** *technologies, engineers, programmers, robotics, modeling.*

---

Бүгінгі таңда оқуға деген көзқарас та, білім алушылардың біліміне қойылатын талаптар да өзгерді. Мектептерде балаларға зерттеу мен ашуға деген табиғи құмарлықты оятатын тәжірибеге бағытталған шешімдер пайда болды. Мұғалімдер нақты өмірден алынған нақты мәселелерді шешу үшін пәнаралық және бес ғылыми саланы бірыңғай оқыту жүйесіне біріктіруге негізделген STEM білім беру практикасына көбірек жүгінеді. Ендеше біз, қазіргі таңдағы практикамызда қолданыста жүрген STEM білім берудің жалпы тарихи дамуына да талдау жүргізейік.

Қазақстанда STEM білім беруді белсенді дамыту басталды. Жаңа білім беру саясатын іске асыру үшін жаңа технологияларды, ғылыми инновацияларды, математикалық модельдеуді дамытуға бағытталған STEM-элементтерін оқу бағдарламаларына енгізу жоспарлануда.

STEM оқытудың негізінде жүйелік-әрекеттік тәсіл, білім алушылардың өзіндік зерттеу жұмысында қызмет атқарады. STEM-білім беру бүгінде көршілес Ресей мектептерінде белсенді қолданылады, бірақ көбінесе мұнда басқа да терминдерді, мысалы, жобалық қызметті қолдануды үйренеді. Білім беруге сәйкес жобаны құру мультиөнімдер пен пәнаралық байланысты қамтиды.

STEM оқыту кезінде балалар әртүрлі салалардағы білімдерін қолданады: Математика және басқа да нақты ғылымдар, Инженерия, дизайн, сандық құрылғылар мен технологияларды қолданады. Осылайша студенттер жобаны құру және жұмыс істеу процесі туралы жалпы түсінік алады.

STEM – бұл бастауыш сынып білім алушыларына кез-келген қиындықтағы тапсырмаларды шешуге мүмкіндік беретін әмбебап тәжірибеге бағытталған тәсіл. Әсіресе, жаратылыстану сабақтарында балалар өз білімдерін іс жүзінде жүзеге асыра алады. Кез-келген өндірістік немесе тұрмыстық мәселені шеше отырып, көптеген салалардан білім жинауға

мүмкіндік алады. Ғылыми түсінікті күнделікті білім қорына жинау қазіргі мектепте пайдалы және қажет.

Біртіндеп жеке пәндер шеңберіндегі білім өзектілігін жоғалтуы да мүмкін және бұл кездейсоқ емес. Ақпаратты беру түрінде ғана оқыту мағынасын жоғалтты, өйткені бүгінде кез-келген білім алушы интернетке кіріп, зерттеу тақырыбы туралы қажетті немесе жетіспейтін ақпаратты таба алады. Осы тұста ақпаратты қолдана білу және оны іс жүзінде қолдану – бұл дағдыларды мектепте дамыту қажеттігі бар. Білім алушыларға зерттеу және ғылыми-технологиялық әлеуетті күшейтуге, сыни, инновациялық және шығармашылық ойлау, проблемаларды шешу, коммуникация және командалық жұмыс дағдыларын дамытуға мүмкіндік беретін оқытудың жаңа пәнаралық және жобалық тәсілі енгізілетін болады.

Дүниежүзі бойынша ең алғышқы STEM туралы түсінік американдық ғалым Р.Колвеллдің зерттеулерінде көрініс тапты [80]. Зерттеуші XX ғасырдың аяғында 1990 жылдары өз зерттеулерін ұсына бастады, бірақ он жыл өткен соң ғана, яғни 2000 жылдардан бастап белсенді түрде қолданысқа енгізілді.

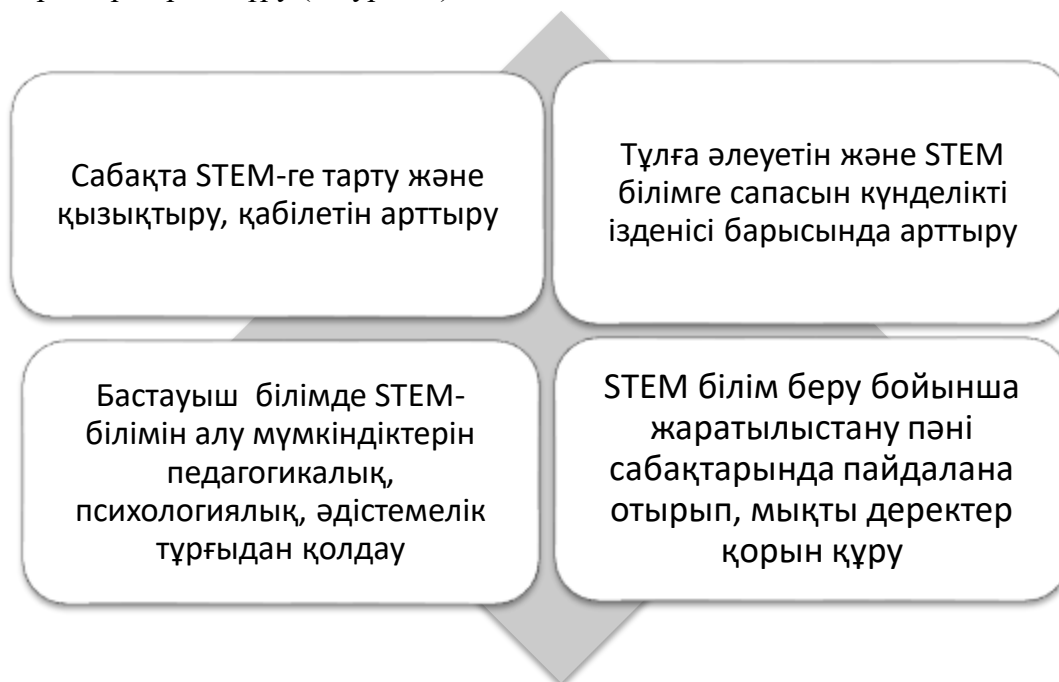
Бүгінде STEM білім берудің жаңа көзқарасы пайда болды деуге болады:

-STEAM (ғылым, технологиялар, инженерия, өнер және математика);

-STREM (ғылым, технологиялар, робототехника, инженерия және математика) болды.

Бастауыш сыныптарда STEM технологиясының тиімді тұстары өз практикалық бағыттарымызда негізін салуда. Атап айтсақ:

- 1) балаларды сабақтарда STEM-ге тарту және қызықтыру, қабілетін арттыру;
- 2) білім алушы әлеуетін және STEM білімге сапасын күнделікті ізденісі барысында арттыру;
- 3) бастауыш сыныптарда STEM-білімін алу мүмкіндіктерін педагогикалық, психологиялық, әдістемелік тұрғыдан қолдау;
- 4) STEM білім беру бойынша жаратылыстану пәні сабақтарында пайдалана отырып, мықты деректер қорын құру (2-суретте).



Сурет 2 - STEM технологиясының тиімді тұстары

– Мұның бәрі АҚШ-та пайда болған, ол STEM терминінен басталды. STEAM мен STEM арасындағы айырмашылық тек бір әріппен жазылған А - Art (өнер), бірақ тәсілдік айырмашылығы өте зор. Жақында бұл STEM білім беру АҚШ пен Еуропада нағыз трендке айналды және көптеген

сарапшылар оны болашақ білім деп атады.

– Art-ты(өнер) енгізуді ХІ ғасырдағы қытайлық математик ойшылдары ғылым мен өнерді біріктіру қажеттілігі туралы жазды.

– Өнертапқыштар мен ғалымдардың барлығы дерлік музыканттар, суретшілер, жазушылар немесе ақындар болды: Галилео — ақын және әдебиеттанушы, Эйнштейн скрипка, Морзе — портрет суретшісі және т.б. ойнады.

– STEAM-бұл сыни ойлауды, зерттеу құзыреттіліктерін және топта жұмыс істеу дағдыларын дамыту құралы ретінде бірнеше пәндік салаларды біріктіретін жаңа білім беру технологиясы болып табылады.

– STEAM-бұл әйгілі STEM аббревиатурасының дамуы, өнерді қоспағанда. S-ғылым немесе ғылым. T-technology, яғни технология. E-engineering, ағылшын тілінде инженерия дегенді білдіреді. M-maths, ғылым патшайымы - математика. Өнер, а - art аббревиатурасының жаңа құрамдас бөлігі, мүлдем басқа бағыттарды – кескіндеме, сәулет, мүсін, музыка және поэзияны түсінуге болады. Өнерді қосу жобаға қатысатын студенттердің контингентін кеңейтуге мүмкіндік береді, осылайша жобалау мен математикада айқын қабілеттері жоқ балалар жобаны эстетикалық тұрғыдан жүзеге асыруда топқа көмектесе алады. Алайда, бұл айтылғандар жаратылыстануды оқытуда толыққанды жүзеге асады.

– STEAM-оқу жоспары пәнаралық және қолданбалы тәсілдерді қолдана отырып оқыту идеясына негізделген. Бес пәннің әрқайсысын жеке үйренудің орнына, STEAM оларды бірыңғай оқыту схемасына біріктіреді.

– STEM-білім беру ғылыми әдістерді, техникалық қосымшаларды, математикалық модельдеуді, инженерлік дизайнды пайдалануға мүмкіндік береді. Бұл ХХ ғасырдағы білім алушының инновациялық ойлауын, іскерлігін, дағдыларын қалыптастыруға әкеледі.

– Мұғалімдердің айтуынша, интеграция көптеген мамандықтарда табысты болуға мүмкіндік береді. Сарапшылардың барлығы дерлік прогрессивті технологиялар оқуға деген ынтаны арттырады және дизайн мен бағдарламалау саласындағы негізгі білімді кеңейтеді.

– STEM оқыту-бұл біздің дағдыларды жетілдірудің жаңа деңгейіне шығуға мүмкіндік беретін инновациялық әдістеме. Оның көмегімен біз экономикалық тұрғыдан тәуелсіз және бәсекеге қабілетті ел болуға мүмкіндік беретін прогрессивті кадр базасын қалыптастыра аламыз.

Көптеген елдерде STEAM білімі келесі себептерге байланысты басымдыққа ие:

-жақын арада әлемде IT-мамандар, бағдарламашылар, инженерлер, жоғары технологиялық өндіріс мамандары және т. б. жетіспей жатады.

- алыс болашақта тіпті елестету қиын мамандықтар пайда болады, олардың барлығы жаратылыстану ғылымдарымен түйіскен жерде технологиямен және жоғары технологиялық өндіріспен байланысты болады. Әсіресе, био және нанотехнология мамандары сұранысқа ие болады.

- болашаққа жаратылыстану ғылымдарының, инженерия мен технологияның түрлі білім беру салаларынан жан-жақты дайындық пен білім қажет.

– STEM ғылыми-техникалық бағытта тұлғаны дамытуға айтарлықтай әсер етеді, мүмкіндік береді.

– Технологиялардың қарқынды дамуы болашақта жоғары технологиялармен байланысты мамандықтар: IT мамандары, Big data инженерлері, бағдарламашылар ең сұранысқа ие болады. Білім беру жүйесі осындай әлеуметтік сұранысқа робототехника, бағдарламалау, модельдеу (STEM) үйірмелерінің көптеп пайда болуымен жауап береді. Алайда, ғылыми-техникалық білім жеткіліксіз деген ой жиі айтылатыны анық.

– Сондай-ақ, ХХІ ғасыр білім алушылар үшін қажетті дербес деректерді - ғаламдық ақпараттар мен қарым-қатынас дағдыларын, жаһандық адамның интеллектуалды пікірталастарын және шешім қабылдауды, жалпы алғанда жаһандық ақпараттарды, коммуникациялық және технологиялық құзыреттілікті есептік ойлау сияқты белсенді қасиеттерді дамытуға көмектеседі.

1. Қарым-қатынас дағдыларының, әсіресе вокалдық дағдылардың әлсіздігі. STEM-де инженерлер формулаларға, теңдеулерге, құрғақ кітап тілі қолданылатын материалдар құрылымына көп көңіл бөледі.

2. Инженерлер негізінен STEM-ге назар аударғандықтан, олар өздерінің шығармашылық қабілеттерін жоғалтуы мүмкін. Көптеген өнертабыстар мен инновациялар жоқ және «ақылға сыймайтын» нәрселер туралы ойлаудың басында пайда болды.

3. Операциялық жүйелер мен техниканы жақсы меңгерген инженерлер әдеттегі «күнделікті мәселелерді» шешуде қиындық тудыруы мүмкін.

4. Мұғалімдердің тар мамандануы айқын, нәтижесінде білім алушылардың білімі фрагменттелген болады. Мұндай бағытты іске асыруға қосымша кәсіби даярлықтан өткен және жаратылыстану-ғылыми оқу пәндері мен технологиялардың бірыңғай жүйесінде жұмыс істеуге дайын мұғалімдер ғана қабілетті.

Бастауыш білім беру бойынша STEM-ді енгізудің маңызы жоғары.

- Математикаға, жаратылыстану ғылымына деген қызығушылықты жандандырады.

- Техника, робототехника, құрастыру саласында білім алуға көмектеседі.

- Шығармашылық қабілеттерін және қарым-қатынас дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

- Баланың әлеуетін ерте анықтауға және оның кәсіби өзін-өзі анықтауға ықпал етеді.

STEM білім берудің негізгі постулаттарының бірі-шағын топтарда жұптасып оқыту. Мысалы, робототехника сабақтарында екі білім алушы бір компьютерде жұмыс істейді және бір конструкторды жинайды. Бұл оқу материалдарын үнемдеу үшін мүлдем жасалмайды. Бұл тәсіл балаларды ынтымақтастыққа үйретуді, балаларға командада жұмыс істеуге, қарым-қатынас дағдыларын дамытуға, топта жұмыс істеуге көмектесуді қамтиды.

Теориялық талдаулар, STEM компоненттерінің дамуының философиясы бізге, бастауыш сыныптарда STEM білім беру технологиясын кез-келген пәнде пайдалануға қызығушылық танытып, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін осы тұрғыда кәсіби даярлауға мүмкіндік алады.

Болашақ бастауыш мектеп мұғалімін кәсіби даярлауда аталмыш элективті курсты өткізу барысында 4К моделі және STEM білім беру бағдарламаларын сәйкестендірудің қажеттігі туындайды (Сурет 17).

Егер де 4 К моделіндегі әрекеттердің барлығын оқу қызметтерінде STEM білім беру арқылы жүзеге асырса, онда кәсіби білімдері бойынша интегративтік сапаның қалыптасқаны деуге болады. Элективті курс кезінде практикалық сабақтарда, СӨЖ-да тереңірек жүргізілетін тапсырмалар барысы жүзеге асты. Ұсынылып отырған бағдарламалар кәсіби даярлауда ұтымды, кәсіптік дамуларда студенттердің өз мамандығына ерекше бейімделуіне жол ашады.

STEM сабақтары бірнеше дұрыс жауаптар алуға мүмкіндік береді және

оқытудың қажетті бөлігі ретінде сәтсіздікті қайта қарастыруға ыңғайлы. Кейде тәжірибеде барлық командалар бір-бірін қайталайтындай етіп өзінің ғылыми зертханаларын құруы мүмкін. Бұл бір жағынан өз тиімділігін береді деп санаймыз. Олай деуге негіз бар: айнымалыларды басқару арқылы себеп пен нәтижені түсінеді, STEM сыныптары, керісінше, әрқашан дамуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, бірнеше дұрыс тәсілдерді үйренеді, қоршаған ортаға танымы артады. Әсіресе, оқушы шығармашылығы зерттеушілік сапамен бірігіп, оқушыға бай дүниетаным қорын береді.



### ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Аренова А.Х. Научно-педагогические основы самостоятельной учебной деятельности младших школьников. - 2001.
2. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: в 2 т.- М., 1982.- 384 с.
3. Ж.Ж.Руссо педагогические сочинения: в 2-х т. / под.ред.Джиблидзе; сост.Джуринский. - М.:Педагогика, 1981 - 656 с.
4. Песталоцци И.Г. Нравственное воспитание // Избр. пед. соч. в 2-х т. -М., 1981.-Т.2.- С.279-285.
5. Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей // Избранные сочинения. - М.: Учпедгиз, 1956. - С. 136-203.
6. Алтынсарин Ы. Қазақтарға орыс тілін үйретудің құралы. - Орынбор, 1879. -140 б.
7. Аймауытұлы Ж. Психология. – Алматы, 1995. 312 б
8. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 1992.- 160 б.
9. Пирогов А.В. Основы педагогики и психологии высшей школы. - М., . – М., Педагогика, 1986. – 88 с.
10. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания / Опыт педагогической антропологии / Избр. пед. соч.- М.,1974.- С.8-10; 59-67; 77-81
11. Каптерев П.Ф. История русской педагогики // Педагогика.-1990.- № 4.-С.6-7.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-130-133

УДК: 373.3

## STEM БІЛІМ БЕРУ – ЗЕРТТЕУШІЛІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚҰРАЛЫ

**ОШАНОВА ГУЛЬНАРА ЕРЖАНОВНА**

Алматы гуманитарлы-экономикалық университетінің «Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының магистранты.

***Аңдатпа:** STEM – тәсіл әлемді жүйелі түрде зерттеуге, айналада болып жатқан құбылыстардың логикасын түсінуге, олардың өзара байланысын анықтауға және түсінуге, жаңа, ерекше және өте қызықты нәрселерді ашуға мүмкіндік береді. Жаңа нәрсемен танысуды күту қызығушылық пен танымдық белсенділікті дамытады; өзі үшін қызықты тапсырманы анықтау қажеттілігі, оны шешудің тәсілдерін таңдау және алгоритмін құру, нәтижелерді сыни бағалау мүмкіндігі – инженерлік ойлау стилін дамытады; ұжымдық іс-әрекет командалық жұмыс дағдысын дамытады. Мұның бәрі тұлғаның дамуының түбегейлі жаңа, жоғары деңгейін қамтамасыз етеді және болашақта кәсіби жолда кең мүмкіндіктер береді.*

***Кілтсөздер:** физикалық күйлер, технология, философия, бастауыш білім, ғылыми түсінік.*

***Annotation:** The STEM approach allows you to systematically explore the world, understand the logic of the phenomena happening around you, identify and understand their relationship, discover new, unusual and very interesting things. The expectation of getting to know something new develops interest and cognitive activity; the need to identify an interesting task for oneself, to choose ways and build an algorithm for solving it, the ability to critically evaluate results—develops the style of engineering thinking; collective activity develops teamwork skills. All this provides a fundamentally new, high level of personal development and provides ample opportunities on the professional path in the future.*

***Keywords:** physical conditions, technology, philosophy, primary education, scientific understanding.*

К. Поппер үш әлемнің теориясын жасады: бұл физикалық заттар немесе физикалық күйлер әлемі, сана күйлері немесе психикалық (психикалық) күйлер әлемі және объективті ойлау мазмұны, ең алдымен ғылыми идеялар, поэтикалық ойлар мен өнер туындылары әлемі [Поппер 2006]. Үшінші әлемге байланысты Поппер адамдардың шығармашылық іс-әрекетінің өнімдері туралы айтады (Мысалы, ұшақтар), бірақ іс жүзінде ол рухани шығармашылық саласындағы адам қызметіне назар аударады және адамдардың материалдық шығармашылық қызметін елемейді [77].

«Технология философиясы» ұғымын 1877 жылы Эрнст Капп «технология философиясы бағдарламасында» енгізді, бірақ ол философтар арасында жалпы мойындауды тек ХХ ғасырдың ортасында алды. Өткен ғасырдың аяғында технология философтарының күш-жігерінің арқасында технология философиясы философиялық картадан бұрыш тапты. ХХ ғасырдың 90-жылдарында ғана «инженерия философиясы» тәуелсіз бағытта ерекшеленді.

Төрт пән бойынша **STEM** білім берудегі аббревиатурасы бойынша (кілттік компоненттерін) талдауларды ұсынамыз. STEM төрт компонентінің интеграторы болып табылады. **S** – ғылым, ғылыми түсінік (**science**), **T** – технология (**technology**), **E** – инженерия (**engineering**), **M** – математика (**mathematics**) болады (1-суретте).

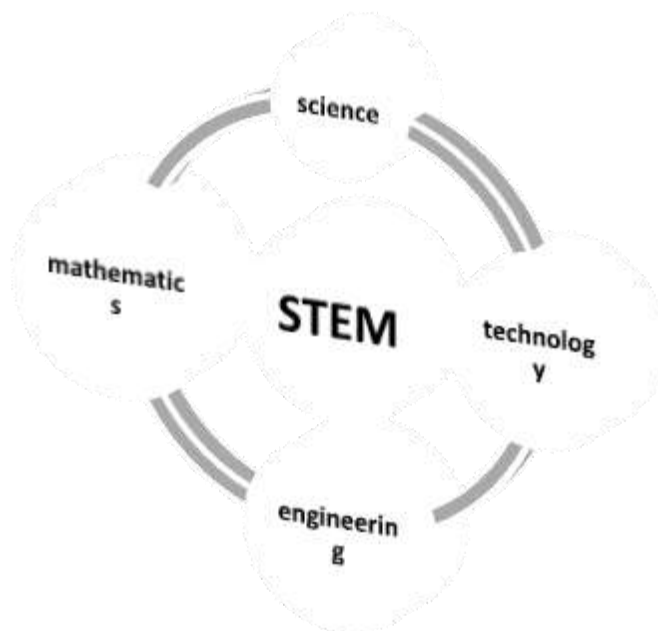
Осы ұсынымдардың өзектілігі жалпы білім беру мектептері мұғалімдеріне және білім беру саласындағы мамандарға және қазақстандық білім беру жүйесінде осы бағытты енгізу және дамыту бойынша ұсынымдарға STEM білім беру (әлемдік білім беру кеңістігінде) туралы

сенімді және ғылыми-әдістемелік негіздемені қамтамасыз ету қажеттілігіне байланысты.

Бұл ұсынымдар инженерлік мамандықтарды таңдауға ынталандыратын және ресейлік ғылым мен техниканың басым бағыттарын дамыту үшін академиялық білімі мен кәсіптік құзыреттілігі бар болашақ білікті инженерлік кадрларды үздіксіз оқыту жүйесін қалыптастыруға мүмкіндік беретін сапалы білім ортасын құруға көмектеседі деп болжануда.

Инженерлік саланың элементтері бастауыш білім мазмұнымен аса байланысты деуге болады. Себебі, бастауыш сынып оқушысы р пәнді меңгеруде оның элементтерін кездестіреді. Алайда оны оқытуға болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріндегі атрибуттар жоғары болуы қажеттігі бар.

Бұл ретте болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін STEM білім беру технологиясы бойынша даярлау жолға қойылады.



– 1-сурет. STEM компоненттері

Ендеше біз, STEM білім беру технологиясының әр компонентіне, олардың атқаратын функцияларына сипаттама беруді жөн санаймыз.

STEM бойынша *ғылыми түсінік* деген не? Ең бірінші компонентін сипаттайтын болсақ, мәселен бала үйренбейді және есте сақтамайды, бірақ ғылыми түсінік арқылы өз ойының барлық белсенділігінің ең үлкен шиеленісі арқылы пайда болады және дамиды. ғылыми тұжырымдамалардың дамуы сөзсіз стихиялық ұғымдардың жетілуінің белгілі деңгейіне сүйенеді. **Ғылыми түсінік (science)**, объектіге мүлдем басқа қатынасы бар, басқа ұғымдар арқылы делдал болған, олардың ішкі иерархиялық қатынастар жүйесі тұжырымдамаларды түсіну саласы болып табылады. Бәрінен бұрын пайда болып, ғылыми ұғымдар неғұрлым күрделі және жоғары қасиеттерден қарапайым және төменгі қасиеттерге дейін жоғарыдан төменге қарай дамиды.

Ғылыми ұғымның объектіге қатынасы ол басқа ұғымдар арқылы делдал болатындығымен сипатталады, сондықтан бір уақытта тақырыпқа деген көзқарасты да, басқа ұғымға қатынасты да қамтиды, белгілі бір дәрежеде ғылыми тұжырымдама баланың стихиялық немесе күнделікті тұжырымдамасына қарама-қайшы келеді. Алайда, керісінше, дамудың екі процесі – стихиялық және ғылыми ұғымдар-бір-бірімен терең байланысты, баладағы күнделікті ұғымдарының дамуы баланың ғылыми ұғымдарды мүлдем игеруі үшін белгілі деңгейге жетуі керек, яғни баланың белгілі бір ғылыми білім жүйесін оқыту процесінде пайда болатын ғылыми ұғымдар. спонтанды ауысады да жаңа ұғымдық аймақ бастауыш сынып білім алушысының. танымдық құрылымын өзгертеді, яғни ол функционалды жағынан жоғары типті жалпылауға көшеді және ғылыми тұжырымдаманың қызметін сипаттайтын

операциялардың, белгілердің мүмкіндігін анықтайды.

**(STEM) технология (technology)** – бұл адамның пайдалы өнімдер мен қызметтерді жасау процесі.

*Өнертабыстылық өнімі* – адамның мақсатты іс-әрекетінің нәтижесі. Технология арқылы келетін өнімі адамның еңбегімен оның қажеттіліктеріне бейімделген табиғат заты да, іс-әрекеттің өзі де (мысалы, қызмет) болуы мүмкін.

Бұл компонент – адам еңбек процесінде әрекет ететін табиғат заты немесе зияткерлік еңбек процесінде адам өңдейтін ақпараттық зат.

Мұндағы адамның мақсатқа сай іс-әрекеті, оның барысында ол құралдардың көмегімен табиғатқа әсер етеді және оны қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қажетті заттарды жасау үшін пайдаланады.

Бізді қоршаған әлем, адам өзінің қажеттіліктеріне сәйкес өзгереді және өзгертеді. Бұл әлемнің біршама бөлігі қолдан жасалған технологияның көмегімен пайда болды деуге негіз бар.

*Технология* сөзі грек сөзінен шыққан: «**техно**» - бұл «*өнер және шеберлік, «шеберлік және білім»*», ал мұндағы «**логос**» – *ілім, сөз, ғылым* дегенді білдіреді. Бұл өнімді дайындау кезінде шикізатты, материалдарды, жартылай фабрикаттарды немесе бұйымдарды алу, өңдеу немесе қайта өңдеу тәсілдері мен тәсілдерінің жиынтығын білдіреді [41, 2016].

Технологияларды білу белгілі бір материалдық және материалдық емес тауарларды қандай операциялар және құралдармен жасауға болатындығын анықтауға көмектеседі. Сондықтан бұл процесс барысында өнертабыстылық өнімі алынады.

Біздің зерттеу жұмысымыздың негізгі категорияларының бірі технология, ендеше мұндағы **технология дегеніміз** – білім алушылардың заттарды, энергияны, ақпаратты түрлендіруге және адам қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін осы процестерді жасауға, зерттеуге бағытталған дәйекті әрекеті [13, 466].

Технологияларды әзірлеумен негізінде тиісті салалардағы технологтар, инженерлер, конструкторлар, бағдарламашылар және басқа да мамандар айналысады. Алайда, бұл ретте бастауыш сынып білім алушыларының технологияны әзірлеуі заттарды түрлендіруге, суретін салуға, сұлбасын жасауға мүмкіндік береді.

Технология компонентінің пайдасы сол, бұрынғы уақыттарда жүктерді тасымалдау және саяхаттау үшін адам машина жасау және көлік технологияларының пайда болуына үлесін қосқан.

Жаңа маңызды кезеңдегі дамуда ақпараттық технологиялардың нәтижесі, мысалы өнертабысқа радионы орыс ғалымы Александр Степанович Попов ойлап тапты. Осы сәттен бастап байланыс технологиялары тез дами бастайды. Телефон пайда болады. Адам неғұрлым жаңа заттар немесе артықшылықтар жасаса, соғұрлым оның қажеттіліктері пайда болады. Енді оған тек есту жеткіліксіз, ол оған хабарлауға тырысатын нәрсені көргісі келеді. Ақпаратты берудің жаңа түрі - теледидар дами бастайды. Бүгінгі таңда теледидар жерсерікке айналды, байланыстың заманауи түрлері – бұл интернет, ұялы байланыс. Бірінші радиодан спутниктік теледидарға дейінгі жол бар болғаны 100 жылды қамтыды.

Мұндай жылдам секіру тек байланыс технологиясының дамуына ғана байланысты емес. Бұған барлық белгілі технологиялардың дамуы ықпал етеді.

Қазіргі заманғы технологиялар ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктеріне негізделген және өнімді өндіруге бағытталған: материалдық технология материалдық өнімді немесе жақсылықты жасайды, ақпараттық технология (IT) — ақпараттық өнімді береді.

STEM білім беру технологиясының келесі компоненті - **Е – инженерия (engineering)** болады. Инженерия компоненті бастауыш сыныптардағы жаратылыстану пәнін оқытуда әр тақырыптағы негізгі акценттік объектіні немесе субъектіні компьютерлік немесе макеттік(постерлік) сомдауға, жасауға өз мүмкіндігін көрсетеді.

«Инженер» сөзі латынның «ingenaire» сөзінен шыққан, аудармада «жасау» дегенді білдіреді, ал «**жасау**», «**ойлап табу**», «**енгізу**» бұл алғаш рет ежелгі дәуірде қолданыла

бастады

Инженерлік істің бастауы тарихқа дейінгі мифологиялық дәуірден басталады, яғни белгісіз термин. Садақ, доңғалақ, соқаны жасау ақыл-ой жұмысын, құралдарды қолдана білуді, шығармашылық қабілеттерді қолдануды қажет етті. Аты аңызға айналған алғашқы белгілі инженер Джосер пирамидасының құрылысын басқарған мысырлық Имхотеп болды (б.з. д. III мың). Ежелгі дәуірдің ең танымал инженері Архимед болып саналады [28, 746].

*Инженерлік түсінік «рефлексия» және «нертабыс»* сияқты маңызды әдістерге назар аударады, болашақ құрылымның сызбасын жасау қажеттілігін атап өтеді. Алайда, инженерлік әрекеттің көп бөлігі оның сипаттамаларында практикалық тәжірибеге негізделген.

Инженерлік түсінікте ең маңызды кезең масштабты сызбаларды қолдану болды. Бұл әдіс XVII ғасырда дамыды және инженерияның болашақ тарихына қатты әсер етті. Оның арқасында инженерлік жұмысты идеяны дамытуға және оны техникалық іске асыруға бөлуге мүмкіндік туды. Қағазға кез-келген үлкен құрылымның жобасын ала отырып, инженер қолөнершінің тар көзқарасынан құтылды, көбінесе ол қазіргі уақытта жұмыс істейтін бөлшектермен ғана шектелді.

Ағарту дәуірінде әртүрлі теорияларды құрылымдардың өлшемдерін тағайындау әрекеттері басталады. Ол «материалдардың кедергісі» ғылымы ретінде пайда болады, материалдардың беріктігінің теориялық негіздері қаланады.

XVII ғасырды инженерия жеке кәсіп ретінде қалыптаса бастаған ғасыр деп санауға болады.

Азаматтық секторда *шеберханадағы еңбекті ұйымдастыру* инженерлік шеберге тұрақты табыс әкелуі мүмкін. Техникалық білім мен дағдыларды қолдану көптеген адамдар үшін *табыстың жалғыз құралы* болып табылады және мұның бәрі мамандықты институционализациялау туралы айтуға болады. Алайда, тағы екі маңызды фактор жеткізілген жоқ, онсыз кез-келген мамандықты толық тану мүмкін емес: мамандарды (инженерлерді) дайындайтын білім беру жүйесі әлі де кем дүние.

## ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Алтынсарин Ы. «Таңдамалы шығармалары» Алматы, 2004.
2. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы.-Алматы, 1992. -343 б.
3. Жұмабаев М. Педагогика. Алматы, Ана тілі, 1992. -152 б.
4. Ушинский К.Д. Теория развития обучения. – М.: Педагогика, 1996. – 214 с.
5. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы.-Алматы, 1992. -343 б.
6. Дьюи Д. Деятельность, сознание, личность. -М.: Смысл, 2005. - 431с.
7. Уоллер У. Личностно-ориентированное профессиональное образование. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 1998. – 126 с.
8. Мид М. Личность как предмет психологического исследования, Пермь, 1988 г.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-134-140

УДК: 373.31

## ПРОБЛЕМА РАЗВИТИЯ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

**ВЛАСОВА ЕЛЕНА ФЕДОРОВНА**

магистрантка по ОП «Педагогика и методики начального обучения» Алматинского гуманитарно-экономического университета. г.Алматы, Казахстан.

---

**Анотация:** В современных условиях развития образования, перед школой возникает проблема развития школьников, которые будут способны размышлять творчески и решать нестандартными методами, появившиеся проблемы и обладающих навыками исследований. Но ведь на уроках учащимся все чаще приходится выполнять только типовые задания, которые, как правило, обычно содержат лишь одно решение и один ответ, заранее определенные на основе уже некоего алгоритма решения. На таких занятиях школьники привыкают и приучаются только к однотипным действиям и не способны действовать самостоятельно, пытаются продуктивно увеличивать собственные умственные возможности, которыми они обладают

**Ключевые слова:** школьник, развития, младший школьный возраст, психически процесс.

---

**Abstract:** In modern conditions of educational development, the school faces the problem of developing schoolchildren who will be able to think creatively and solve problems with non-standard methods and have research skills. But after all, in the lessons, students increasingly have to perform only standard tasks, which, as a rule, usually contain only one solution and one answer, pre-determined on the basis of a certain solution algorithm. In such classes, students get used and accustomed only to the same type of actions and are unable to act independently, trying to productively increase their own mental capabilities that they possess

**Keywords:** student, development, primary school age, mental process.

---

Младший школьный возраст - период впитывания, накопления знаний. Успешному выполнению этой важной функции благоприятствуют характерные особенности детей этого возраста: доверчивое подчинение авторитету, повышенная восприимчивость, внимательность, наивное игровое отношение ко многому из того, с чем они сталкиваются» - так характеризуют этот возраст Н.С. Лейтес [2, с. 1].

Младший школьный возраст - это период развития ребенка, который начинается примерно в 6 лет и продолжается до 10-11 лет. В это время дети обучаются в начальной школе и начинают развивать более сложные социальные, когнитивные и эмоциональные навыки.

В этом возрасте дети становятся более самостоятельными и уверенными в себе, начинают развивать свои интересы и хобби. Они также начинают понимать социальные нормы и правила поведения, которые помогают им взаимодействовать со сверстниками и взрослыми.

Одним из важных аспектов развития младших школьников является развитие когнитивных навыков. Ребенок начинает понимать более сложные материалы и концепции, учиться анализировать информацию и решать проблемы. Они также развивают свои математические, чтения и письменные навыки.

На этом этапе также происходит значительное развитие эмоциональной сферы ребенка. Они начинают понимать свои эмоции и эмоции других людей, учатся управлять своим поведением и развивают эмпатию.

В целом, младший школьный возраст - это период, когда дети становятся более самостоятельными и развивают навыки, которые будут необходимы им в жизни. Важно помнить, что каждый ребенок уникален и развивается в своем темпе, поэтому важно обеспечивать подходящую поддержку и стимулирование развития в этом возрасте [3, с. 2].

В начальной школе умственное развитие детей достигает достаточно высокого уровня. Все без исключения психические процессы: восприятие, память, мышление, воображение, речь уже прошли достаточно долгий путь развития. По этой причине ребенок в возрасте 6-7 лет способен почти на все: он хорошо знаком с окружающей средой и много о ней знает, легко запоминает информацию, многочисленное стихотворение и сказки, понимает, как решать головоломки, регулировать задачи, условия которых даны.

Визуально он может выдумывать небольшие истории, последовательно сообщать собственное мнение о разных фактах, знает, как и предпочитает рисовать, лепить, планировать, а в некоторых случаях также хорошо работает за компьютером.

Мышление детей младшего школьного возраста находится на критической стадии развития. На протяжении данного этапа совершается переход с наглядно-образного к словесно-логическому, концептуальному мышлению, что придает психической деятельности детей двойственный характер [4, с. 3].

Словесно-логическое мышление - это тип мышления, который связан с использованием языка для решения проблем и осуществления мыслительных процессов. Оно основано на способности человека анализировать информацию, использовать логические связи и законы, а также применять абстрактные понятия и концепции для решения задач.

Особенности словесно-логического мышления включают в себя:

- Способность анализировать информацию и выявлять закономерности и причинно-следственные связи.

- Умение использовать логические операции, такие как классификация, сравнение, обобщение и дедукция, для решения проблем и принятия решений.

- Способность выделять главное и второстепенное в информации и делать выводы на основе анализа.

- Способность работать с абстрактными понятиями и символами, такими как числа и формулы, и использовать их для решения проблем.

- Умение коммуницировать и объяснять свои мысли и решения, используя язык [5, с. 4].

Развитие словесно-логического мышления может быть реализовано через образовательную деятельность, например, через задачи и упражнения, которые требуют анализа и решения проблем с использованием логики и языка. Также чтение и общение с людьми, которые обладают развитым словесным мышлением, может помочь развивать этот тип мышления.

Переход к данной форме мышления подразумевает изменение содержания мышления; сейчас представления не являются определенными идеями, имеющими визуальную основу и отражающими внешние свойства объектов и явлений и отношения между ними. Это новое содержание мышления школьного возраста находится в зависимости от содержания основной учебной деятельности. Конкретное мышление, связанное с реальностью и прямым наблюдением, уже подчинено логическим принципам, однако для абстрактного мышления логические размышления пока недоступны [6, с. 5].

Следовательно, мышление первоклассников более наглядно. В основном оно конкретно, базируется на изображениях и зрительных представлениях. Как правило, понимание общих положений достигается исключительно в тех случаях, когда они воплощены в примерах. Сущность понятий и обобщений определяется в основном четко улавливаемыми наглядными свойствами объектов.

Со временем осваивая учебную деятельность и основные принципы научного познания, учащиеся вовлекаются в систему научных понятий, их умственные действия все меньше связаны с определенными практическими действиями и визуальной поддержкой. Ученики осваивают способы психической деятельности, обретают умение действовать в уме и анализировать ход личных рассуждений. Формирование мышления связано с возникновением таких значимых новообразований, как исследование, внутренний план действий и самоанализ [7, с. 6].

Психологические исследования свидетельствуют о том, что в данный период дальнейшее развитие мышления обретает существенное значение. Непосредственно включение детей в образовательную деятельность, нацеленную на освоение системы научных понятий, которая поднимается на наиболее высокий уровень, приводит к оптимальной перестройке абсолютно всех психических процессов, основным образом восприятия и памяти.

С началом систематического обучения мышление становится центром психического развития детей, а также становится критически значимым для системы прочих психических функций, которые интеллектуализируются под их воздействием и становятся осознанными и произвольными [8, с.7].

Логическое мышление является важным навыком для многих профессиональных областей, включая науку, технологии, инженерное дело, юриспруденцию и многие другие. Оно также является важным навыком для повседневной жизни, помогая людям принимать рациональные решения и разрешать проблемы [9, с.8].

Логическое мышление - это способность использовать логику для анализа информации, принятия решений и решения проблем. Оно включает в себя способность рассуждать, делать выводы, определять связи между фактами и формулировать аргументы.

Логическое мышление основано на использовании рациональной логики для анализа и оценки информации. Оно помогает людям принимать решения на основе фактов, а не эмоций или предубеждений. Логическое мышление также позволяет людям избегать логических ошибок, которые могут привести к неверным выводам [10, с. 9].

Для развития логического мышления необходимо уметь анализировать информацию, находить логические связи между фактами и формулировать обоснованные аргументы. Важно уметь разделять факты от мнений, анализировать доказательства и делать выводы на основе рациональных аргументов.

В педагогике детское мышление рассматривается как опосредованное отражение внешнего мира, опирающееся на впечатления от реальности, дающее человеку возможность правильно оперировать информацией, успешно строить свои программы поведения в зависимости от усвоенных им знаний, умений и навыков.

Основная функция мышления заключается в расширении границ познания путем выхода за пределы чувственного познания. То, что не дается человеку непосредственно в восприятии, в дальнейшем раскрывается в мышлении. Истоки мышления находятся в ощущениях, получаемых ребенком в результате воздействия предметов внешнего мира на органы чувств, то есть мышление можно назвать продуктом развития человека.

Основной функцией мышления у детей младшего школьного возраста является формирование способности к анализу, обобщению, классификации и сравнению информации. В этом возрасте происходит активное развитие мыслительных процессов, которые позволяют детям учиться, решать проблемы, принимать решения и адаптироваться к изменяющейся среде.

Основные функции мышления у детей младшего школьного возраста включают:

- Развитие способности к анализу: дети начинают уметь выделять главное и второстепенное, делать выводы на основе анализа и сравнения информации, определять причинно-следственные связи.

- Развитие способности к обобщению: дети учатся находить общие черты в различных явлениях и объектах, формулировать правила и законы, на основе которых можно сделать общие выводы.

- Развитие способности к классификации: дети учатся разделять объекты и явления на группы по определенным критериям, выделять общие и отличительные признаки.

- Развитие способности к сравнению: дети учатся находить сходства и различия в явлениях и объектах, сравнивать их между собой, выделять преимущества и недостатки.

Одним из способов развития логического мышления является игра в логические головоломки и задачи. Эти задачи могут быть как визуальными, так и вербальными [13, с. 10].



Другим способом развития логического мышления у младших школьников является использование игр с правилами, которые требуют от детей стратегического мышления и планирования действий. Например, игры в шахматы, нарды или домино могут помочь детям научиться планировать свои действия.

Ученые выделяют основные мыслительные операции: анализ, сравнение, синтез, обобщение, абстрагирование и др. Определение данных мыслительных операций у разных психологов различны. Так, например, Гальперин П.Я. считает, что анализ – это мысленное разложение целого на части или мысленное выделение из целого его сторон, действий, отношений.

Ушинский К.Д. определял анализ как мысленное расчленение предмета или явления на образующие его части, выделение в нем отдельных частей, признаков и свойств.

Жан Пиаже считал, что анализ – мысленное или физическое расчленение объекта, ситуации, явления на составляющие части с целью дальнейшего изучения последних.

Результаты исследования З. А. Михайловой показывают, что для формирования логического мышления важно, чтобы ребенок владел мыслительными операциями, к которым относятся сравнение, классификация, обобщение, анализ и синтез, систематизация, сериация [18, с. 12].

Рассмотрим определения мыслительных операций Истоминой Н.Б. Анализ – это мыслительная операция расчленения сложного объекта на составляющие его части. Анализ – это выделение в объекте тех или иных его сторон, элементов, свойств, связей, отношений и т. д.; это расчленение познаваемого объекта на различные компоненты.

Синтез – это мыслительная операция, позволяющая в едином аналитико-синтетическом процессе мышления переходить от частей к целому. В отличие от анализа синтез предполагает объединение элементов в единое целое.

Анализ и синтез обычно выступают в единстве. Они неразрывны, не могут существовать друг без друга: анализ, как правило, осуществляется одновременно с синтезом, и наоборот. Анализ и синтез всегда взаимосвязаны. Обобщение – это мыслительная операция, заключающаяся в объединении многих предметов или явлений по какому-то общему признаку.

Обобщение - объединение сходных предметов и явлений по общим для них признакам. Обобщение начинает развиваться у детей с ранних лет. На начальном уровне развития данной способности отсутствует умение разграничивать признаки. Часто существенные, т.е. признаки постоянные, устойчивые, сохраняющиеся у данной группы предметов, подменяются несущественными. Со временем в результате упражнений это удается исправить. Дети начинают легче выделять существенные признаки, но все еще с трудом могут отграничивать несущественные. Для правильного обобщения им нужны одна или несколько подсказок. И лишь на последнем уровне сформированности умения обобщать учащиеся сразу выделяют существенные признаки и обобщают материал без малейших затруднений.

Сравнение – это операция, заключающаяся в сопоставлении предметов и явлений, их свойств и отношений друг с другом и в выявлении, таким образом, общности или различия между ними.

Классификация – операция отнесения единичного объекта, события, переживания к некоторому классу, в качестве которого могут выступать вербальные и невербальные значения, символы и т.п.

Одним из условий эффективности развития у младших школьников логического универсального действия «классификация» является его поэтапное формирование с опорой на составляющие.

Так для классификации объектов ученики должны понимать с какой целью она проводится, должны уметь определять различные характеристики объектов, подлежащих классификации. Не менее важным является умение школьников сравнивать объекты друг с

другом по общим и особенным признакам в соответствии с поставленной целью (данный этап включает в себя систему операций логического действия сравнения).

Следующим этапом будет выделение основания для классификации, в связи с обнаруженными общими и различными признаками объектов, и непосредственно сама классификация. В завершении называется каждая выделенная группа объектов и делается вывод о соответствии разделения объектов поставленной цели. Следовательно, успех учащих в умении классифицировать во много зависит от их умения сравнивать.

Овладение младшими школьниками знаниями, умениями и навыками в рамках определенных дисциплин в настоящее время не являются основными задачами. Основной задачей образования на сегодняшний день выступает – развитие личности ребенка [20, с. 13].

Если сравнивать дошкольный и младший школьный возраст, то основное различие состоит в смене ведущей деятельности ребенка, с игровой на учебную.

Учебная деятельность является одной из важнейших сфер деятельности детей в младшем школьном возрасте. В этом возрасте дети начинают осваивать базовые знания, умения и навыки, которые необходимы для успешной адаптации в обществе и дальнейшего обучения. Учебная деятельность младших школьников представляет собой целостный процесс, направленный на освоение новых знаний, умений и навыков, необходимых для успешной адаптации в школьной среде и дальнейшего обучения.

Учебная деятельность у детей может быть различной в зависимости от возраста, индивидуальных особенностей, уровня развития и целей обучения. Она может включать в себя:

- Участие в уроках и занятиях, на которых дети получают новые знания, развивают свои умения и навыки, а также учатся работать в коллективе.

- Выполнение домашних заданий, которые помогают закреплять пройденный материал, развивать навыки самостоятельной работы и ответственности.

- Чтение и изучение учебников, научно-популярной литературы, которые помогают расширять кругозор и углублять знания в различных областях [21, с. 14].

Мышление ребенка в младшем школьном возрасте терпит значительные перемены. По мнению психолога Обуховой Л., оно приобретает обобщенный и абстрактный характер и младшие школьники при выполнении заданий, связанных с интеллектуальной нагрузкой могут испытывать значительные трудности.

Это может происходить по нескольким причинам:

- Ребенок может испытывать сложности в определении понятий;

- Многим детям трудно усваивать и анализировать информацию «на слух».

Детям бывает сложно мыслить логически по нескольким причинам:

Недостаток опыта: Младшие дети только начинают изучать мир и имеют ограниченный жизненный опыт, который не позволяет им уловить все отношения между объектами и явлениями. Без достаточного опыта и знаний дети могут иметь трудности в анализе, классификации и решении проблем.

Ограниченные когнитивные способности: Мозг младших детей еще не полностью развит, что ограничивает их возможности для логического мышления. Например, дети могут иметь трудности с пониманием причинно-следственных связей, использованием абстрактных понятий и мышлением в терминах гипотез и теорий.

Детям бывает сложно логически мыслить, потому что данная способность развивается постепенно и требует определенного опыта и практики. У младших детей еще не сформировались все необходимые понятия и представления, которые помогают им ориентироваться в окружающем мире и строить логические связи между явлениями и объектами.

Кроме того, дети младшего возраста еще не умеют абстрагироваться от конкретных объектов и событий и обобщать полученные знания на более общий уровень. Они склонны ориентироваться на внешние признаки, а не на существенные свойства объектов и явлений.

Наконец, некоторые дети могут испытывать трудности в логическом мышлении из-за недостатка опыта и практики. Например, если ребенок не имеет достаточного опыта решения задач или анализа информации, то он может испытывать затруднения с логическим мышлением.

Ограниченное внимание и концентрация: Младшие дети могут иметь трудности с длительным концентрированием внимания на одной задаче [22, с. 15].

Основная проблема логического мышления младших школьников состоит в том, что дети за основные признаки предмета принимают только более существенные, яркие и внешние. То есть, процесс абстракции свойств предметов происходит легче, чем нахождение связей и свойств. Младшему школьнику трудно добраться до логической связи и распознать суть объекта или предмета.

Процесс развития логического мышления младших школьников должен происходить с элементами неожиданности, эффективности решения и оригинальности. При таких условиях, развитие логического мышления будет происходить успешно.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Баранова, Э. А. Диагностика познавательного интереса у младших школьников и дошкольников / Э. А. Баранова. — СПб.: Речь, 2005. — 128 с.
2. Лейтес Н.А.. Возрастная одаренность и индивидуальные различия: избранные труды / Н. С. Лейтес ; Российская акад. образования, Московский психолого-соц. ин-т. - 3-е изд. / испр. и доп. - Москва : Московский психолого-соц. ин-т ; Воронеж : МОДЭК, 2008. - 478 с.; 21 см.; ISBN 978-5-9770-0284-4 (МПСИ)
3. Савенкову А. И. Маленький исследователь: как научить младшего школьника приобретать знания / А. И. Савенков. — Ярославль: Академия развития, 2002. — 208 с.
4. Т.Боровик Психология (методические рекомендации): учебно-методическое пособие. — Астана: Фолиант, 2009. — 160с.
5. Морозова, Н. Г. Учителю о познавательном интересе [Текст] / Н. Г. Морозова. — М. : Сфера, 2007. —110 с (20).
6. Гнездилов, Г. В., Курдюмов, А. Б., Кокорева, Е. А. Возрастная психология и психология развития [Текст] : Учебное пособие / Г. В. Гнездилов, А. Б. Курдюмов, Е. А. Кокорева. — М. : Современная гуманитарная академия, 2013. — 204 с.
7. Зимняя, Ирина Алексеевна. Педагогическая психология [Текст] : учебник для вузов : учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по педагогическим и психологическим направлениям и специальностям / И. А. Зимняя. - 3-е изд., пересмотр. - Москва : Изд-во Московского психолого-социального ин-та; Воронеж : МОДЭК, 2010. - 447 с.
8. Гуцу Е.Г. Индивидуальные варианты психологической готовности детей к обучению // Начальная школа. - 2004. - № 2. - С. 11 - 15.
9. Гонина О. О. Психология младшего школьного возраста: учебное пособие. М. : ФЛИНТА, 2015. 272 с.
10. Белошистая А. В. Развитие логического и алгоритмического мышления младшего школьника // Начальная школа плюс до и после. 2006. № 9. С. 15–17.
11. Глозман Ж. М., Курдюкова С. В., Сунцова А. В. Развиваем мышление. Игры, упражнения, советы специалиста. Саратов : Вузовское образование, 2013. 78 с.
12. Исаева И. Ю. Досуговая педагогика: учебное пособие. М. : ФЛИНТА, 2016. 196 с
13. Маслов А. С. Психологические процессы. М. : Просвещение, 1994. 284 с.
14. Смирнова А. С., Левицкая Л. В. Особенности развития мышления в младшем школьном возрасте // Молодой ученый. 2016. № 11. С. 183–185.
15. Гальперин П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий. Москва-Воронеж // Психология как объективная наука: избранные психологические труды / ред. А.И. Подольский. Воронеж : МОДЭК ; М. : Институт практической психологии, 1998. С. 272-317.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-141-147

УДК: 373.3 :574

## ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ НӘТИЖЕЛЕРІН БАҒАЛАУДЫҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ

**БЕКСҰЛТАН ГҮЛДАНА НҰРҒАНАТҚЫЗЫ**

Алматы гуманитарлы-экономикалық университетінің «Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының магистранты.

**Аңдатпа:** Оқушылардың білімін дәстүрлі түрде бағалау көп жағдайда объективті көрсеткіштерге негізделмей, тек мұғалімнің субъективтік көзқарасы мен ұйғарымдарынан тұратындығы көпшілік қауымға белгілі. Мұнда ұстаз сыныптың орта деңгейін негізгі көрсеткіш ретінде таңдап, оқушылардың білімін осы шәкілмен бағалайды. Көбіне көп талаптар оқулық мазмұны мен мұғалімнің айтқанын неғұрлым түпнұсқаға жақын қайталаумен байланысты. Егер бағалауды оқушының үйрену деңгейін анықтап, оны дамытатын бағыт пен мазмұнды айқындау деп түсінсек, онда дәстүрлі бағалауды оқушының қателерді жіберу/жібермеуін қадағалап, дұрыс/бұрыс жауаптардың санын ескеретін жүйе деп атау керек. Бағалаудың мақсаты – баға қою.

**Кілтсөздер:** Мектеп, психология, технологиялар, коммуникативтік, құзыреттілік.

**Annotation:** the public opinion that the knowledge of teachers in the majority is not based on objective indicators, it is only from subjective views and preferences of the teacher. Here, the teacher determines the middle level of the class in the quality of the main indicator and determines the knowledge of this scale. More details are linked to the teacher and the teacher, who tells the teacher to the origin. If we take into account the level of education of the teacher and the level of education of the head of state and the level of education of the head of State, which develops it, then the traditional course will focus on the system, which will determine the number of default/non-standard answers, which will be rejected, will be improved "I'm sorry," she said. The purpose of the report is to show the report.

**Key words:** school, psychology, technology, communication, competence.

Қазіргі кезде жобаланып жатқан білім беру бастауыш сынып оқушысының жеке тұлғалық қасиеттерін, қызығушылықтарын арттырып, алған білімін өмірде қолдану біліктілігін қалыптастыруды көздейді, сондықтан оқушыларды белгілі бір табысқа жетелеуде критериялды бағалауды қолдану тиімді деп танылуда.

XXI ғасыр білімділер ғасыры болмақ. Білімділерді аялап тербетер, баптап өсірер тәрбие керек. Еліміздің қоғамның экономикалық, саяси – мәдени дамуына үлес қосатын, әлеуметтік цивилизацияға көтерілетін, парасатты, денсаулығы мықты азаматын тәрбиелеп шығару – мектептің ұстаздар қауымының бүгінгі таңдағы жетпес міндеті.

Қазақстан Республикасы бастауыш білімінің мемлекеттік стандартында: “...бастауыш сынып оқушысын белгілі бір қажетті біліктермен дағдылардың иесі, оқу әрекетінің субъектісі, әр түрлі мәдениеттермен өз көзқарасы тұрғысынан диалогқа түсетін автор және жас ерекшелігіне сәйкес өз жолын қалыптастыруға күш жұмсап еңбектенетін бала” – деп қарау міндеті анықталған.

Бұл міндет осы уақытқа дейін оқытудың көздейтін негізгі мақсаты – балаларға білім беру екендігі қазіргі кезде бір жақты, жеткіліксіз деп есептеледі. Себебі, мектеп оқушыларға білім беру мен қағаттанып сол білімді нақты тәжірибеде қолдануға үйретпесе, онда бұл жеткіліксіз болар еді. Демек, білімді тиісті жағдайда қолдану оқытудың көздейтін негізгі мақсаты болып саналады. Білім мазмұнына деген мұндай жаңаша көз қарас ең алдымен білім, білік дағдыларды меңгерудің негізгі ретінде оқушы дамуы мен тәжірибесін қамтамасыз ету міндеттерін шешуді көздейді.

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңында: білім беру мазмұнының ұғымына жеке адамның біліктілігі мен жан-жақты дамуын қалыптастыру үшін негіз болып табылатын білім берудің әрбір деңгейі білімдер жүйесі. Білім беру мазмұны білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары негізінде әзірленетін білім беретін бағдарламаларымен айқындалады, - деп көрсетілген. Әр реформа заман талаптарына сәйкес білім мазмұны өзгеріске ұшырайды. Білім мазмұнын жаңарту, білім беру жүйесін дамыту – өмір талабының объективті заңдылығы.

Қазақстан Республикасының гуманитарлық білім беру тұжырымдамасында: "Білім берудің гуманитарлық сипаты, онда адам тек зерттеу объектісі ретінде ғана емес, ең алдымен, шығармашылыққа құлшынысымен оқушылардың баурап жететін субъектісі ретінде көрінуімен бедерленеді, - делінген. Білім беруде оқушы мұғалімнің объектісі ғана емес, білімді меңгеруде жеке субъект ретінде көрінеді. Бастауыш сынып оқушыларының оқу жетістігін дамыту үшін мұғалім белсенділігі, шығармашылық ізденісі, шәкірттерінің жас және жеке ерекшелігімен қатар оның неге қызығатынын жете білуі маңызды болмақ. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында бастауыш мектептің негізгі міндеті: "Баланың жеке басын бастапқы қалыптастыруды қамтамасыз ету, оның қабілеттерін анықтау және дамыту", - делінген. Осы міндетті шешудің бірден бір жолы бастауыш сынып оқушыларының оқу жетістігін дамытуда критериалды бағалауды қолдануды дамыту болып табылады.

Бағалау – одан арғы оқу туралы шешімді қабылдау мақсатымен оқытудың нәтижелерін жүйелі түрде жиынтықтауға бағытталған қызметті белгілеу үшін қолданылатын термин.

Білім сапасын көтерудің бір үлкен көрсеткіші – бағалау. Бағалаудың белгілі екі түрі бәрімізге аян. Ол – оқушыны бағалау және оқушының өзін-өзі бағалауы. Бұл бағалаудың білім сапасын көтеруде мәні өте зор. Критериалды бағалау – бұл оқушылардың жоспарлаған оқу мақсаттары мен шынайы нәтижелерінің сәйкестік деңгейлерін орнату. Сонымен қатар, алдын ала белгілі критерийлерге сәйкес, оқушының жеке оқуын түзетуге мүмкіндік беретін, оқу мақсаттарына сәйкес күтілетін нәтижеге жетуде оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау. Бағалаудың осы жүйесін қолдану нәтижесінде бала өз білімінің қаншалықты деңгейінде екеніне көз жеткізе алады. Оқуға деген ұмтылыстары қалыптасады, өз-өзіне деген сенімі артады.

Мұғалім - мектеп жүрегі болса, оның оқушыларды тәрбиелеу, дамытуға бағытталған сыныптағы күнделікті жұмысы оқыту үдерісі мен оқушылардың оқу нәтижелеріне оң ықпал етеді [1]. Ұсынылып отырған бағдарламаның негізгі идеясы сындарлы оқыту теориясына негізделіп отыр. Сондықтан да оқушылардың ойлау қабілеті, қалыптасатын білімдері жан жақтан жинаған (мұғалімнен, достарынан, интернеттен, кітаптан, т.б.) ақпараттарына негізделеді. Дәстүрлі оқыту кезінде оқушының алған білімдері механикалық түрде есте сақталынып, кейбір жерде ұтымды пайдаланылады, бірақ, мәні терең меңгерілмегендіктен оқушылар оны өмірде тиімді пайдаланбайды. Сол себептен, оқушылардың қалай оқу керектігіне, түсіну қабілетін дамытып, оны керек кезде пайдалана білетін, ойын нақты жеткізе алатын, көзқарасы дамыған, жігерлі тұлғаның қалыптасуын қамтамасыз ету - аталмыш теорияның негізгі мақсаты.

Білім мазмұны – оқыту үдерісі компоненттерінің бірі. Мектептегі білім мазмұны қоғамның мектеп алдына қойылатын ағымдағы және болашақтағы мақсаттары арқылы нақтыланады. Бұл оқушыларды жан-жақты дамыту, ақыл-ойын, танымдық қызығушылығын қалыптастыру, еңбекке дайындау үшін белгілі типтегі мектепте берілетін білім, білік дағдылар жүйесі болып табылады. Білім мазмұнын игерілу деңгейі оқу жетістіктерін бағалауға қатысты анықталды. Бұл жүйенің әлемдік білім кеңістігіне сәйкес әртүрлері анықталған. Сондықтан оқу жетістіктерін бағалауға қатысты тоқталып өтуді жөн көрдік.

Мұғалімнің оқушыларды бағалауы - ол оның білімін топтау, белгілі бір шаблонмен салыстыру. Мұғалімнің іс-әрекеттеріне қарай, шеберлігіне қарай оқушыларды бағалауда бірнеше әдістерін қолдана алады: жеке, жұптық, топтық, жиынтық, қателер талдауын,

салыстырмалы түрде, өздерін-өздері, кері байланыс, т.б. Оқушының мұғалімге деген сенімі артады, көзқарасы өзгереді.

Қазіргі таңда Қазақстанда әлемдік білім беру кеңістігіне кіруге бағытталған жаңа білім беру жүйесі құрылуда. Білім беру парадигмасының орын алмасуы: жаңа мазмұн, өзгеше жағдай, өзгеше қарым-қатынас, өзгеше тәртіп, өзгеше педагогикалық менталитет қалыптасуда. Білім беру мазмұны жаңа ақпарат алмасу, ғылым мен нарық практикасындағы проблеманы шығармашылық түрде білім беру процесінде жеке тұлғаға бағытталған дағдылармен байытылуда. Педагогикалық технологиялар, жалпы білім беру деңгейіне пара-пар ғылымның рөлі артып келеді.

Оқуды бағалау кезінде бір оқушының жетістіктерінің белгіленген нормалармен немесе бірдей жастағы оқушылар тобының қол жеткізген деңгейімен арақатынасы салыстырылған соң қорытынды жасалады. Мұндай қорытындылар стандартқа немесе әдетте балл немесе деңгей түрінде келтірілген межелікке «сәйкес/сәйкес емес деген нысанда жасалады. Бұл олар негізделген өлшемдер мен стандарттардың таңбалануы. Мұндай қысқа, кейде түсініксіз түрде ұсынылатын ұғым ата-аналар, кей жағдайда мұғалімді ауыстыруға келген жаңа мұғалім, жергілікті және ұлттық деңгейде мектептің білім беру қызметін бақылауға қызығушылықтанытқан басшылар сияқты адамдарға есеп беруге қолайлы болады. Осылайша, есеп беру, іріктеу және мониторинг жүргізу ақпаратты бағалаудың негізгі сипаты болып табылады.

Зерттеу барысында «қара жәшік» сияқты техникалық метафорасы қолданылған және сол арқылы оқыту үшін бағалауды қолдану «қара жәшік» ішіндегі жұмыс ретінде белгілі болды.

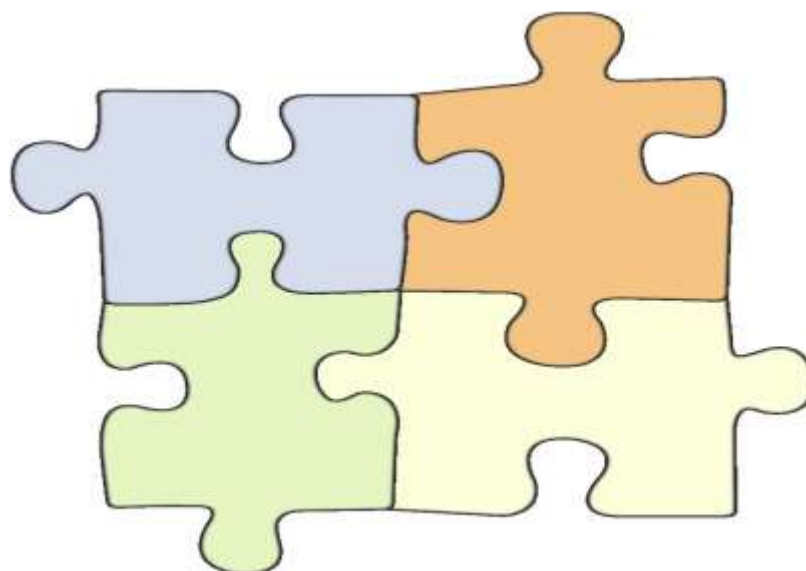
Жоғарыда айтылған зерттеу бағалау арқылы оқытуды жақсарту бір қарағанда қарапайым болып көрінетін бес басты фактордан тұратындығын көрсетті:

1. Оқушылармен тиімді кері байланысты қамтамасыз ету;
2. Оқушылардың өзіндік оқуға белсенді қатысуы;
3. Бағалау нәтижелерін ескере отырып, оқытуды өзгерту;
4. Бағалаудың оқушылардың өзін-өзі бағалауы мен қызығушылығына едәуір ықпал ететіндігін мойындау, бұл өз кезегінде білім алуға түбегейлі түрде ықпал етеді;
5. Оқушылардың өздерін- өздері бағалай алуы және өздерінің оқуын қалай жақсартуға болатындығын түсінудің қажеттілігі.

«Қара жәшік» ішіндегі жұмыс. Сыныптасын және кері байланысты өзін-өзі бағалау қамтамасыз ету

Сұрақтың дұрыс  
қойылуы

Оқушымен бірге  
критерийлерді талдау



## Сурет 1 – Оқушының өзін-өзі бағалауын дамыту

Бағалау - оқыту нәтижесін анықтау үшін қолданылатын тәсіл, оқушының берілген тақырыпты меңгерудегі кемшіліктерін жоюда, оның үлгерімінің нәтижелі болуына ықпал ететін фактор. Бағалау, көбінесе, баға қоюдың синтездік түрі (1-ден 5-ке дейінгі ранг) арқылы жүзеге асады. Сондай-ақ, мектеп тәжірибесіндегі бағалау баға қоюмен ғана шектелетін тәсіл емес, ол материалды меңгеру, меңгермеу фактісімен қатар оның себептерін анықтауға мүмкіндік беретін оқытудың маңызды құрамды бөлігі болып табылады. Жоғары оқу орындарында бағалау рейтингтік әдіс арқылы жүргізіледі.

Бағалау оқытудың құрамдас бөлігі және қорытындылау сатысы. Формативті бағалауды пайдалану тиімді оқытудың негізі болып табылады. Себебі, бағалау оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру жолдарына елеулі әсер етеді.

Келесі тармақта бастауыш сыныптарда критериалды бағалауды жүзеге асыруда формативті яғни, оқыту үшін (оқушылардың оқуға ынтасын арттыру) қолданылатын тәсілдерге көбірек тоқталуды жөн көрдік.

Бастауыш білім - үздіксіз білім берудің алғашқы басқышы. Осыған сәйкес оқушыға белгілі бір көлемдегі білім, білік-дағдыларды меңгертумен бірге табиғат, қоршаған дүние туралы түсініктерін кеңейте отырып оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту - бүгінгі күннің басты талабы. Осы талап тұрғысынан алғанда, оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастырудың сан түрлі әдіс-тәсілдерін іздестіру мен жаңа технологияларды тиімді пайдаланудың маңызы ерекше.

Бағалау бірінші кезекте білімнің сапасын айқындау үшін қажет. Егерде біз өз жұмысымызда елеулі табыстарға қол жеткізгіміз келсе, онда өткен уақыттағы және қазіргі нәтижелерімізді анықтауымыз керек, яғни оқушыларға ең алдымен білім беріп және олардың өзін-өзі бағалап, жұмыс жасауы қажет.

Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау – бұл оқушылардың жоспарланған оқу мақсаттары мен шынайы нәтижелерінің сәйкестік деңгейлерін орнату. Критериалды бағалау – алдын ала белгілі критерийлерге сәйкес, оқушының жеке оқуын түзетуге мүмкіндік беретін, оқу мақсаттарына сәйкес күтілетін нәтижеге жетуде оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау.

Бағалау – одан арғы білім алу туралы шешімді қабылдау мақсатымен оқытудың нәтижелерін жүйелі түрде жиынтықтауға бағытталған қызметті белгілеу үшін қолданылатын термин.

Білім сапасы дегеніміз – мектепте білім алып отырған шәкірттің немесе мектеп бітірушінің білім алу арқылы әзірлігінің сапасы мен білім беру қызметінің сапасын қамтитын түсінік. Қазіргі кезде оған жететін жаңа педагогикалық технологияларда баршылық. Соның бірі — критериалды бағалау жолдары. Біз бұл бағалау жолын сын тұрғысынан ойлау технологиясы арқылы жүзеге асыра аламыз.

Дағдыларды нақты бағалау біліктілігі критериалды бағалаудың маңызды аспектісі. Берілген кестеде оқу бағдарламасына енгізілген, қалыптастырушы және ішкі жиынтық бағалауда дағдылардың қалыптасқанын немесе даму деңгейінің бағалауы көрсетілген. Бастауыш сыныпта оқыған кезде сыныптар бойынша келесі ішкі жиынтық бағалау мөлшерлемесі пайдаланылады (1-кесте).

Кесте 1 – Бағалаудың дағдылар бойынша сипаттамасы

Дағдылар	Сипаттамасы
Білу	Нақты деректерді, ақпараттарды білу және түсіру оларды баяндау.

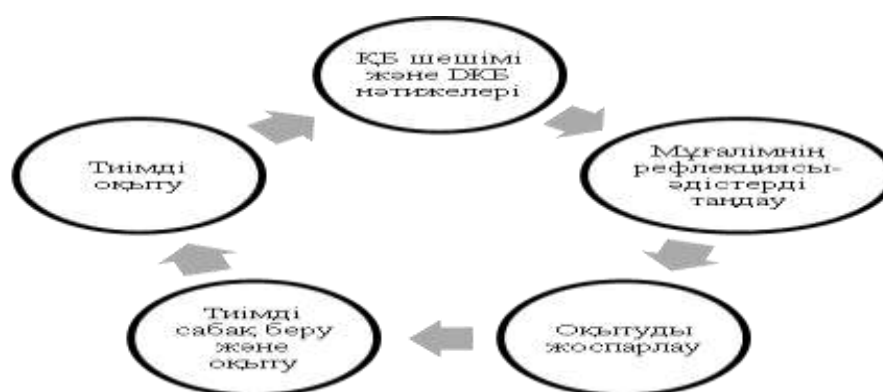


<i>Түсіну</i>	Ақпараттарды түсіну арқылы дұрыс жеткізу, болжау немесе түсіндіре білу.
<i>Қолдану</i>	Алған білімдері мен ақпараттарды таныс немесе таныс емес жағдайларда, контексте қолдану.
<i>Сыни ойлау</i>  1-кестенің жалғасы  <i>Анализ</i>	Ақпарат пен идеялардың маңыздылығы мен сенімділігі туралы шешім қабылдау немесе әр түрлі көзқараста болу.  Жалпы ереженің негізін дәлелдеу үшін және ой қорытындысының әр түрлі шешімдерін ойлауда ақпараттарды жинақтап тұжырымдарды бөлікке бөлуі және сол бөліктердің өзара сәйкестігін анықтай білу.
<i>Синтез</i>	Алған білімдерін әр түрлі жаңа контексте құрастыра білу.
<i>Бағалау</i>	Белгілі критерийлер арқылы идеялардың құндылығы немесе дәлелдер туралы тұжырымды қалыптастыру.
<i>Коммуникация</i>	Басқа адамдардың қызығушылығын және көзқарастарын өз қызығушылығымен және көзқарасымен сәйкестендіріп және негіздеп қабылдау, адамдармен қарым-қатынаста болу және келісу қабілеттілігі.
<i>Тыңдалым туралы коммуникация</i>	Оқу бағдарламасы шеңберінде әр түрлі тақырыпта ауызша сөйлеудің негізгі мазмұнын түсіну және одан өзекті ақпаратты бөлу; сөйлеген адамның пікірін айырып тану; контекст бойынша сөздердің мағынасын анықтау; оқушының деңгейіне сәйкес келетін әр түрлі стратегияны пайдаланып, әр түрлі типтегі мәтіндердің мазмұнын түсіну және қабылдау; естігеннің негізгі мазмұнын, мәтін бөліктерін таныс сөздерге, фразаларға және естігені арқылы түсіну, нақты/керекті ақпаратты таңдау және түсіну;
<i>Оқылым арқылы Коммуникация</i>	Оқу бағдарламасы шеңберінде әр түрлі ғылыми және әдеби мәтіндердің негізгі мазмұнын түсіну және олардағы өзекті мәселелерді бөлу, ақпарат іздеудің әр түрлі стратегиясын қолдану, контекст бойынша сөздердің мағынасын анықтау, автордың пікірі мен көзқарасын тану, оқығанды түсіну тереңдігін және сөз мағынасын тексеру үшін әр түрлі сандық және қағаз түпнұсқасын қолдану.
<i>Жазылым</i>	Оқу бағдарламасы шеңберінде әр түрлі мәтіндегі жазбаша жұмыстарды түзету және редакциялау, жазу, жоспарлау; нағыз және ойдан шығарылған оқиғалар туралы жазу біліктілігі; орфографиялық және грамматикалық қателерсіз жеткілікті сауатты жазу, қажетті стильді ұстау; әр түрлі байланыстырушы сөздерді пайдаланып, сөйлемдерді абзацқа байланыстыру.
<i>Айтылым</i>	Оқу бағдарламасы шеңберіндегі әр түрлі мәтіндегі әңгімелеуде ауызекі және ресми стильді пайдалану; қажетті ақпаратты алу үшін күрделі сұрақтарды қоя білу біліктілігі; күтпеген сұрақтарға жауап қайтару; тапсырма орындау барысында өз құрбыларымен қарым-қатынаста болу; лексикалық ерекшеліктерді сауатты пайдалану; оқиға және оның жүйесін мазмұндау.
<i>Шығармашылық</i>	Өзіндік тәсілдерді немесе әр түрлі жолдарды қолданып, мәселені шешуді іздеу және жаңа идеясын дайындау.
<i>Зерттеу</i>	Зерттеу мақсатына сәйкес деректер және ақпараттарды жинау

	жолдарын дайындау.
<i>Техника және тәсілдер</i>  1-кестенің жалғасы	Өзара жоспарлауды, орындауды және бағалауды қоса пән бойынша практикалық біліктілікті, оларға сәйкес рәсімдері мен технологияны көрсету. Әр түрлі іс-әрекетке қатысу үшін негізгі техникалық тәсілдер мен моторикалық дағдыларды көрсету; топта және өз ойын көрсету; рухани дамуды және физикалық дайындықты жоғарылату үшін тиімді әр түрлі әдістерді қолдану.
<i>Рефлексия</i>	Іс-әрекет жасауда шешім қабылдау және тұжырымды қалыптастыру, пікірлер, ойлар және оқиғалар туралы ой пікір ұсыну.
<i>Сандық ойлаудың математикалық қабілеті</i>	Санды қолдануды, есепті шығаруды, график, кесте және кең диапазондағы математикалық ұғымды, контексті және күнделікті жағдайда көрсетуді түсіну.

### *Тиімді бағалаудың ұстанымдары*

Кез келген бағалау түрі – қалыптастырушы және ішкі жиынтық бағалау анық, сенімді, жалпы сабақ беруде және оқыту процесінде қолайлы және жағымды болуы керек. Мектепшілік бағалау мән мәтінінде қалыптастырушы және ішкі жиынтық бағалауы сенімді болып есептелінеді, себебі оқу бағдарламасына енгізілген дағдылар мен мақсаттарды қолдана отырып сабақ беру үдерісінің мазмұнының бағалау үшін дайындалған. Мұғалім оқушының қалыптастырушы бағалау үдерісінде оқу нәтижесіне жетуі туралы бағалау бойынша әдістемелік ұсыныстарды басшылыққа ала отырып шешім қабылдайды және ішкі жиынтық бағалау бойынша балдарын балл қою кестесіне сәйкес қояды. Қалыптастырушы және ішкі жиынтық бағалау бойынша тапсырмалар барлық оқушыларға бағалаудың тең мүмкіндіктерін беруді ескере отырып дайындалған. Сабақ беру және оқыту үдерісінде мұғалім мен оқушыларға қалыптастырушы және ішкі жиынтық бағалаудың нәтижелерінің сенімді болуын қамтамасыз етіп, аталған басшылықта жазылған балл қою және модерация үдерісі туралы пайдалы ақпаратты береді (2-сурет).



Сурет 2 – Бағалау үдерісінің үздіксіздігі

### *Бағалаудың қағидаттары*

Шынайылық. Егер, бағалауда нақты нәрсе бағаланатын болса, онда бағалаудың шынайы болғандығы. Мысалы, тоқсан соңындағы нақты баға оқушының пән бойынша алған білімін, түсінігін және дағдысын қаншалықты деңгейде меңгергендігінің шынайы көрінісін көрсетуі тиіс.

Сенімділік. Егер оқушының алған бағасы шүбәсіз болса, онда баға сенімді қойылған деп қарастырылады. Осы мақсатқа жеті үшін бағалауға енгізілген сұрақтар және тиісті бағалау

сызбалары мұқият әзірленуі тиіс, яғни бағаланатын оқушылар өздерінен қандай нәтиже күтілетінін және дұрыс жауаптың қандай болуы тиіс екендігін айқын білуі тиіс.

Қазіргі таңда критериалды бағалау жүйесі бұрынғы бағалауға қарағанда қалыптастырушы және жиынтық бағалаумен ерекшеленетіндігіне көз жеткіздік. Мұнда қалыптастырушы бағалау оқытуды, әдістерді және осы мүмкіндіктерді іске асыру түрлерін жақсарту мүмкіндіктерін анықтауға бағытталған болса, жиынтық бағалау мақсатты баға қою және сертификаттау немесе оқытудың алға жылжуын тіркеу үшін оқыту қорытындысын шығару үшін қажет екен. Жалпы қалыптастырушы бағалау сабақ жүйесінде жеке қарастырылмайтын, сабақпен қатар жүретін үдеріс. Қалыптастырушы бағалаудың (оқыту үшін бағалау) маңызы – білім беруді, әдістерді және осы мүмкіндіктерді іске асыру түрлерін жақсарту, мақсаты–оқытудың қиындықтарын анықтау, оқыту бағдарламасының мазмұнын және білім беру стилін білу, болжау мен сұрыптау, жетістікке жеткендігін көрсететін кері байланыс.

Бағалау - ол білімнің нәтижесі болып есептеледі. Оқушылардың сабаққа даярлығының, қабілеттінің көрінісі бағамен есептеді. Кейде оқушылар және мұғалімдер арасында "баға үшін оқисың ба?" деген сияқты сөздерді естеп қаламын. Бұл дұрыс түсінік емес, баға ол білімнің, жұмыстың нәтижесінің көрінісі, алған білімінің дәрежесін көрсетеді.

Оқушы жетістігін нақты бағалау мәселесі - білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелердің бірі. Көптеген жылдар бойы оқушы жетістігі басқа оқушы жетістігімен салыстырмалы түрде бағаланып келді. Бұл жағдайда білім алуға деген қызығушылықты жоғарлатуға мүмкіндік жасайтын бағалаудың нақты критерийлері, мұғалім мен оқушы арасындағы кері байланыс болмады.

Көптеген мектептерде төрт баллдық жүйеге негізделген бағалаудың дәстүрлі жүйесі сақталып келеді: 2 («қанағаттанарлықсыз»), 3 («қанағаттанарлық»), 4 («жақсы») 5 («өте жақсы»). Теория жүзінде 1 (бірлік) баллы бар болғанымен, тәжірибе жүзінде тіпті қолданылмайды. Баға әр уақытта субъективті. Бағалаудың бұл түрі мұғалімнің толық билігіндегі құралы болып табылып, білім беруде авторитарлық әдіс қолданылады. Осыған орай, мұғалім талассыз бедел мен ақиқат иесі болып табылмақ. Алайда бұл іс жүзінде шындыққа сай келе бермейді. Бес баллдық бағалау шкаласы басқа да таза нормативтік бағалау құралы сияқты дәлдігі жетіспейтін құрал ретінде ұсынылатындығы күмән туғызбайды.

Жоғарыда аталған кемшіліктерді болдыртпау үшін, бүгінгі күнде халықаралық деңгейде бағалаудың жаңа түрлері анықталды. Негізінен бағалаудың екі түрі көрсетілген: оқыту үшін бағалау (формативті) және оқу үшін бағалау (жиынтық). Тағы бағалаудың ішкі, сыртқы және мұғалімнің бағалауы сияқты түрлері кең тараған.

Бұл бөлімде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың оқу нәтижелерін бағалауға кәсіби тұрғыдан даярлаудың теориялық негіздері анықталып, бастауыш сыныптарда критериалды бағалауды қолдану арқылы оқушылардың оқуға деген қызығушылығын арттыруда тиімді деп саналатын оқыту тәсілдері ұсынылды.

## ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Әлмұхамбетов Б.А. Философия творчества, культуры и искусства. – М.: Искусство, 1994. – 512 с.
2. Бидайбеков Е.Ы. Критериальное оценивание в начальной школе. Пособие для учителя (из опыта работы) <http://www.labyrinth.ru/books/277410/>
3. Балықбаев Т.О. Стандарты и принципы оценивания. 2012 г.
4. Қаламқалиев М.Қ. Технология оценивания образовательных результатов 2014 г.
5. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы – Астана, 2010ж.
6. Қазақстан Республикасы жоғары білім беру мемлекеттік стандартының тұжырымдамасы - Алматы: Каз НПУ им.Абая, 2005. -32с.– С.19-32.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-148-152

УДК: 373.3 :574

## БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІН КӘСІБИ ТҰРҒЫДАН ДАЯРЛАУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ ЕҢБЕКТЕРДЕ ҚАРАСТЫРЫЛУЫ

**БЕКСҰЛТАН ГҮЛДАНА НҰРҒАНАТҚЫЗЫ**

Алматы гуманитарлы-экономикалық университетінің «Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының магистранты

**Аңдатпа:** Оқушылардың оқу нәтижелерін бағалауға кәсіби тұрғыдан даярлау жеке шығармашылық қабілетті дамытуды, педагогикалық инновацияларды дұрыс қабылдауы, күнделікті өзгеріп жататын педагогикалық ортаға тез бейімделуді қажет етеді. Сонымен бірге, оқу нәтижелерін бағалауға кәсіби тұрғыдан даярлаудың бұл түріне мұғалімдердің ғылыми-зерттеушілік, басқарушы-ұйымдастырушылық қабілеттері мен кәсіби және педагогикалық қызметі жатады. Бұл білім беру жүйесіндегі соның ішінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби-педагогикалық даярлаудың кезеңдерін зерделеу барысында келешекте еліміздің дамуында жоғары білім беру жүйесін жетілдіру бағыты мен оны жүзеге асырудың тактикасын айқындаудағы субъективті идеялардың бастамасы болмақ.

**Кілтсөздер:** Мектеп, психология, технологиялар, коммуникативтік, құзыреттілік.

**Annotation:** professional preparation of Students for evaluating learning outcomes requires the development of individual creative abilities, the correct perception of pedagogical innovations, and rapid adaptation to the changing pedagogical environment on a daily basis. At the same time, this type of professional preparation for the assessment of educational results includes research, managerial and organizational skills and professional and pedagogical activity of teachers. This will be the beginning of subjective ideas in the study of the stages of professional and pedagogical training in the education system, including future primary school teachers, in determining the direction of improving the system of higher education in the future development of the country and the tactics of its implementation.

**Keywords:** school, psychology, technology, communicative, competence.

Қазақстан Республикасының «100 нақты қадам» атты дамыған мемлекеттердің отыздығына кіру жөніндегі жарияланған жоспарындағы басты мақсаттардың бірі - «...даярланатын болашақ мамандардың бәсекелестік қабілетін арттыру және білім беру әлеуетін көтеру» болып отыр. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында білім алушылар үшін: «баршаға бірдей сапалы білімге қол жеткізу; коммуникативтік және кәсіптік құзыреттілікті дамыту», – деп көрсетілген [1].

Қазақстан Республикасы жоғары білім беру мемлекеттік стандартының тұжырымдамасында: жоғары оқу орындарын бітірушілердің дайындық деңгейіне қойылатын талаптар түрінде белгіленген қоғамымыздың жаңа әлеуметтік тапсырыстары, өз кезегінде оқыту бағдарламаларын өзгертуді сондай-ақ студенттердің алатын білім сапасын көтеріп, бүгінгі күнге сай кәсіптік дағдыларды игеруге бағытталған оқытудың жаңа технологияларын енгізуді көздейді, – деп көрсетілген [2]. Бүгінгі күні ұлттық білім беру жүйесінің қалыптасу жағдайындағы болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби тұрғыдан даярлауға қойылатын талаптармен танысып, мұғалімнің үздіксіз даму үдерісіндегі әлеуметтік-мәдени ортаны бағдарлай білетін, баланың жеке тұлғалық дамуына бағытталған білім беруді жүзеге асыра алатын, оқытудың мазмұны мен әдістерін, технологияларын, құралдары мен формаларын өздігінен ізденіспен саралап, шығармашылықпен пайдалана алатын педагог болу керек екенін өздерінің міндеті ретінде түсінуі керек деп есептейміз.

Мектепке керегі – білімді, педагогика, әдістемеден хабардар оқыта білетін мұғалім. Бұл әрине, мұғалім үшін үлкен жауапкершілікті яғни оқыту жұмысын балалардың жас және жеке ерекшеліктерін, сонымен қатар олардың психикалық процестерінің (қабылдау, зейін, ойлау, ес, қиял) дамуына сәйкес ұйымдастыра білу қажеттігін жүктейді. А.Байтұрсыновтың сол кездің өзінде-ақ бастауыш мектеп мұғаліміне қойған талабы, бүгінгі таңда да 15 мұғалімдерге қойылып отырған талаппен үндестік тауып отыр. Жалпы қорыта келгенде, ғалымның білім берудегі құнды педагогикалық ой тұжырымдарын (мектеп, мұғалім, оқытудың әдіс-тәсілдері, оқытуды қалыптастыру, мұғалім шеберлігінің шыңдалуы, т.б.) бүгінде болашақ мамандарды даярлау үшін білім беру саласында басшылыққа алынуда. Ж.Аймауытов мұғалімнің айналысатыны – үнемі қозғалып, өзгеріп, өсетін, өркендейтін тірі адам болғандықтан біркелкі әдіспен табан аумай шектеліп қалуға болмайды. Сабак беру үйреншікті жай шеберлік емес, ол үнемі жаңадан жаңаны табатын өнер. Дидактика мұғалімге жалпы жол жоба көрсетіп, жетекшілік етеді, - деп оқыту, білім беру әдісінің қатып-семіп қалған догма емес, үнемі ізденуден туатын іс-әрекет, – деп атап көрсеткен [3]. Бұдан шығатын қорытынды болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың оқу нәтижелерін бағалауда автордың айтқан құнды тұжырымдарын басшылыққа ала отырып, білім беруде оқыту мен тәрбиелеудің тиімді жолдары ретінде оқытудың әдіс-тәсілдері мен педагогикалық технологияларын пайдаланудың әдістемесін жетік меңгеру қажет деп санаймыз.

Ж.Аймауытов: “Мектеп бітіріп шыққан соң, бала бүкіл әлемге өзгенің және өзінің өміріне білім жүзімен ашылған саналы ақыл көзімен қарайтын болса, міне, білімдендірудің көздейтін түпкі мақсаты – осы. Мектеп осы бағытта баланың келешекте жетілуіне мықты негіз болуы керек”, - деп айқындап берген. Автордың пікірін зерттеу тақырыбымыз тұрғысынан талдайтын болсақ, білім берудің мақсатын ХХ ғасырдың басында айқындап бергенін көруге болады. Бүгінгі күннің басты талаптарының бірі әлемдік білім кеңістігіне еркін кіре алатын тұлғаны дайындау болса, оқу орнының қай деңгейінде де бітіруші тұлғалардың білімі мен біліктілігін, интеллектуалдық мүмкіндігі бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың оқу нәтижелерін бағалаудың негізі ретінде қарастырған жөн [4].

Қ.А.Сарбасова бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың оқу нәтижелерін бағалауға кешенді тұрғыдан келуді қарастыра отырып, қазіргі жағдайда бастауыш сынып мұғалімінің іс-әрекетінің мазмұны сапалық тұрғыдан өзгерді, енді ол дамушы әлеуметтік-мәдени ортаны жобалай алатын, баланы тұлғалық-бағдарлап оқытуды жүзеге асыра білетін педагог болуы керек. Сонымен бірге ол оқытудың әдістері мен құралдарын өздігінен таңдап алу мүмкіндігіне ие болуда. Бұл тұжырымдаманың біздің зерттеу жұмысымыз үшін маңызы зор, өйткені болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлауда оларға мұғалімдік кәсіби қызметте нені басшылыққа алу керектігін, оқытуда нені ескеру қажеттігін үйретуге негіз болады. Педагогикалық үдерісте әр ұстанымның мәні толық ашылады. Мысалы: теориялық білімнің жетекші рөл атқаруын оқушылардың дамуына негіз болатын дағды мен іскерлікті қалыптастырады [5]. З.И.Калмыкованың тұжырымдамасы бойынша, оқыту дамытушы, ал қалыптастырушы табысты және шығармашылық ойлау болып табылады. Ондай ойлаудың негізгілері:

- дағдыдан алыс, жауап алуға мүмкін ойлаудың түпнұсқалылығы;
- қайталанбайтын ассоциалық байланыстың жылдам және бірқалыпты пайда болуы;
- проблеманы түсінушілік қабілеті және оны басқаша шешімін табу;
- ойдың жылдамдығы;
- ассоцианың саны, идеялар уақыт бірлігінің пайда болуы, оның кейбір талаптармен сәйкестігі. Бұл тұжырымдама бойынша, ойлаудың табыстылығы меңгерген білімді кеңінен қолдануға, үйреншікті жағдайдан жаңа жағдайға көше білуге, кез келген мәселені шешуге, ақыл ойдың дамуын ықпалы зор. Жаңа білімді меңгертуде оқушылардың психологиялық ерекшелігін ескеруде, табысты ойлаудың нәтижесінде оқушылардың қабілеттілігін дамытуға мүмкіндік туғызатынына назар аудартып болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың оқу нәтижелерін бағалауда басшылыққа алу ұсынылады.

Е.Н.Кабанова - Меллер дамыта оқыту тұжырымдамасында келесі шарттарды ұсынады:

- оқытудың барлық бөліктері (бағдарламалар, оқулықтар, әдістеме, мектеп практикасы) оқушыларда оқу жұмыстарының әртүрлі дәрежесінде әдістер жүйесін қалыптастыруға бағытталуы керек;
- әрбір оқу пәнінде оқу жұмысының негізгі әдістерін бөліп көрсетіп, оларды оқушылардың білімді меңгеруіне байланысты саралап қолдану;
- білімді қалыптастыру оқушылардың ақыл-ой әрекетінде сезіну мен ойлаудың өзара әрекеттестігін қамтамасыз етеді;
- оқыту үдерісін басқаруда оқушылар тарапынан өзінің оқу тұжырымдамасын, жеке тұлғалық дамуымен бірге қарастырады. Қорыта келе, жоғарыда талданған тұжырымдамалар психикалық функциялардың дамуымен байланысты, ол әрине оқушылардың жалпы психологиялық дамуын ескеруге негіз болатын тұжырымдық пікірлер болып табылады, бұл болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың оқу нәтижелерін бағалауда ескеретін мәселе деп санаймыз. С.А.Смирновтың тұжырымдамасы бойынша, бірлестік шығармашылық әдістемесі мұнда педагогикалық үдерістің негізгі мақсаты баланың қабілетін барынша дамытуда әлеуметтік тәжірибесінің пәрменді жинақталуымен және оның ішкі психологиялық жайлылық пен өз күшіне сенімділігін қалыптастыру. С.А.Смирновтың пікірінше, мұғалімнің іс-әрекетінде негізгі үш бағытты бөліп көрсетуге болады. Мұғалім іс-әрекетінің бірінші бағытында оқушы мен мұғалім, оқушы мен оқушының өзара әрекеттестігін ұйымдастыру алға шығады. Мұнда мұғалім алдында өте қиын міндет – достық қатынасты қалыптастыру және оқушыларды тартатын қызықты атмосфера туғызуы қажет. Бұл қатынас екі бағытта: «мұғалім мен оқушы», «оқушы мен оқушы» арасында дамуы тиіс. Оқушылар арасындағы өзара әрекеттестік жұптық, топтық жұмыстарды кеңінен пайдаланғанда іске асырылады. Мұғалім іс-әрекетінің екінші бағыты оқу іс-әрекетінде ойын түрлерін, жекелеген ойындарды ұйымдастыру жатады. Ойынның бала дамуындағы әсері оң әсері оқыту үдерісін ұйымдастыруда мұғалімнің авторитарлы әдістерінен бас тартудың алғышарты болып табылады. Мұғалім іс-әрекетінің үшінші бағытында оқушылардың шығармашылық іс-әрекетін алға шығарады, ал авторлар оны өз кезегінде шығармашылықты екі деңгейде: эвристикалық және креативтік болып келген. Алғашқысы эмпирикалық сипатта, ал екіншісі теориялық. Шығармашылықтың осы екі түрі де адам үшін қажетті, сондықтан оны оқушылар меңгеруі тиіс. Бұл тұжырымдаманың біздің зерттеу жұмысымыз үшін құндылығы болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың оқу нәтижелерін бағалауда мұғалім іс-әрекетінің үш деңгейінде меңгерту қажет. Өйткені олар педагогикалық практика кезінде осы үш деңгейді де яғни бірінші субъектілік қатынас орнату, екінші оқытуда ойын технологияларын саралап пайдалану, үшінші оқу тапсырмаларын деңгейлеп оқыту технологиясын негіздеп, оның ішінде эвристикалық және шығармашылық тұрғыда құрастыра білуді меңгеруі тиіс. И.С. Якиманскаяны алу сияқты қорқынышсыз және т.б. әртүрлі әдістермен орындауды пайдалануға ынталандыру;
- сабақ үстінде оқушыларға оқу мазмұнының өзіне ең маңызды түрлері мен формаларын таңдауға мүмкіндік беретін дидактикалық материалды пайдалану;
- оқушының іс-әрекетін соңғы нәтижеге ғана қарап емес (дұрыс-қате), сонымен қатар оған жету үдерісіне қарап та бағалау;
- оқушыны өз жұмыс әдісін табуға (есепті шешу); сабақ үстінде басқа оқушылардың жұмыс әдістерін талдауға, анағұрлым өнімді жұмыстарды таңдау мен меңгеруге ынталандыру;
- сабақ үстінде әрбір оқушыға белсенділік, өзіндік, жұмыс әдістерін таңдауда талғампаздылық танытуға мүмкіндік беретін педагогикалық жағдайлар құру;
- оқушының өзін таныта алуының үйреншікті жағдайларын құруды ұсынады. Біз автордың тұжырымдамасын болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың оқу нәтижелерін бағалауда - басшылыққа аламыз. Өйткені, заманауи тұжырымдама ретінде оның құнды ой тұжырымдарын басшылыққа алу маман даярлау мәселесінде қазіргі қоғам сұранысына туындап отырған сұранысты қанағаттандырудағы маңыздылығымен

сипатталады. Г.Н.Сериковтың тұлғалық-бағдарлы білім беру тұжырымдамасында: - үйреншікті, жаппай педагогикалық сана деңгейінде білім берудегі жеке тұлғалық түсінігі педагог пен тәрбиеленушілердің қарым-қатынасының этика-гуманистік принципі ретінде түсіндіріледі. Ізгілікке, баланы жеке тұлға ретінде қабылдауға педагогикалық ойдың классиктері ретіндегі Ж.Ж.Руссо, Л.Н.Толстой, М.Монтессори және т.б. - тұлғалық түсінігі педагогикалық қызмет бағыттарын талдау принципі ретінде қарастырылады, оның басты мақсатының негізгі көзі – жеке тұлғалар. Педагогикалық үдерісте болып жатқанның барлығы осы мақсатқа жұмыс істейтін деңгейде ғана педагогтық болып саналады.

Аталған тұжырымдаманың біздің тақырыбымыз тұжырымдардың барлығын білім алушылардың әрқайсысы жетік меңгеріп, оны кәсіби іс-әрекетке дайындалуда тәжірибеде қолдана білуі тиіс деп түйін жасаймыз. К.И.Салимованың пайымдауынша, педагогика тарихы кәсіби құзыреттіліктің негізін құрайтын кәсіби-педагогикалық көзқарастың дамуын қамтамасыз етеді. Педагогика тарихы бойынша берілетін білімнің өзектілігі мен мәні болашақ мамандарды даярлауда мағыналы-құндылық қызмет атқаруында. Қазіргі қоғамдағы өзгеріс болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінен кәсіби құндылық бағдарды айқындап алуды талап етеді. Г.К.Ахметова бойынша, қазіргі әлеуметтік мәдени қоғамда әртүрлі педагогикалық ағымдар, тұжырымдамалар, нұсқаулар бар. Болашақ мамандар педагогикалық іс-әрекетке қажетті адамгершілік және кәсіби құндылықтарды айқындауда қиналады. Бұл жерде нақты-тарихи амал жағдайында тарихи-педагогикалық білім студенттерге әр кезеңдегі педагогтар мен ғалымдардың қандай идеяларды басшылыққа алу керектігін, мәдени білімдік, адамгершілік құндылықтарға бағытталу керектігін нұсқайды. Тарихи-педагогикалық зерттеу нәтижесінде жоғары педагогикалық білім беру мазмұнының қалыптасуы, әдіснама парадигмасының көздерін зерттеу мәселесінің өзектілігін айқындаған. Автор сонымен қатар тарихи-педагогикалық білім, ғылыми- педагогикалық, нормативтік-құжаттық, көркем туындылардың кейбір жағдайда субъектілік сипат алатынына тоқтала келе, оған тұлғаның субъектілік көзқарасын, субъектілік рефлексиясын, авторлық жеке пікірін және т.б. жатқызады. Бұдан шығатын қорытынды қоғам дамуына байланысты болып жатқан өзгерістерді зерделей отырып, әр кезеңнің өзіндік келбетін көрсететін педагогикалық тұжырымдарды саралап, педагогикалық мәдениет пен педагогикалық сананы объект ретінде қарастырақ, білім берудегі субъектілік өзара кірігіп, өзара әсер етіп, бірін бірі толықтырады деп тұжырым жасаймыз.

Қ.А.Сарбасова қоғамымыздың жаңа қарқынмен алға өркендеуі, егеменді еліміздің дамуы бастауыш сынып мұғалімдерінің **қоғамдық-саяси даярлығына қойылатын талаптардың деңгейін** жаңа сатыға көтергенін айта келіп, бастауыш сынып мұғалімі қазіргі оқытудың қоғамдық сипатын меңгеруі мен оқушыларды тәрбиелеу біліктерін меңгеруі қажеттілігін ұсынған. Автор сонымен қатар, бастауыш сынып мұғалімдері оқу жоспарындағы барлық пәндерді оқытатын болғандықтан, олардың **ғылыми-теориялық даярлықтарына қойылатын талап** ерекше болады, яғни оқушылар тіл мен сананың, ойлау мен сөйлеудің байланысы туралы ұғымдарды игереді, оқу, жазу, сөйлеу мәдениеті, мәнерлеп оқу біліктері мен дағдыларын меңгереді, өз ойын ауызша және жазбаша дұрыс жеткізу біліктері мен дағдыларын қалыптастырудың мазмұны мен әдіс-тәсілдерін игереді. *Жаратылыс тану негіздерін оқу барысында* өлкенің табиғаты мен климатының ерекшеліктерін оқып-үйрену, зерттеу негіздері туралы білімдерді игеріп, жергілікті жануарлар мен өсімдіктер дүниесі туралы мағлұмат алады, оларды қорғауға оқушыларды тәрбиелеудің әдіс-тәсілдерімен және құралдарымен танысады. Бастауыш сынып мұғалімі балалардың *анатомиялық-физиологиялық* дамуын өте терең біліп, денелік ерекшеліктері жөнінде жан-жақты мағлұмат алғанда ғана өз жұмысын тиімді ұйымдастыра алады, - деген тұжырым жасаған. Біз автордың пікіріне қосыла отырып, оған қосымша оқытудың педагогикалық технологияларының тиімдісін сабақтың мақсатына сәйкес саралап қолдана білуі тиіс деп санаймыз.

Қоғамның сұранысын қанағаттандыру болашақ мұғалімнен жоғары мәдени адами құндылықтар мен сенімдердің қалыптасқан жүйесін, кәсіби белсенділік пен өзін-өзі жүзеге

асыруға деген ұмтылысты талап етеді. Еркін әрі белсенді ойлауға, оқу-тәрбие үдерісін үлгілеуге, жаңа идеяларды өзі туындатып, іске асыруға қабілетті болашақ маманның кәсіби деңгейін көтеру мәселесі – қазіргі әлеуметтік экономикалық жағдайға өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Біріншіден, кәсіби маман оқыту барысында шығармашыл оқушыны қалыптастыруға жағымды ықпал ете алады, екіншіден, өзінің кәсібінде үздік нәтижелерге қол жеткізе алады, үшіншіден, өзінің кәсіби мүмкіндіктерін толығымен жүзеге асыра алады.

Кәсібиліктің екі аспектіде қарастыратынын байқауға болады:

- кәсіптік дайындықты көтеруге арналған білімнің мақсаты;
- өзінің кәсіптік қызметін жүзеге асырушы болашақ маманның жай күйін бейнелейтін аралық нәтиже.

А.Н.Маркова адамның кәсіби іс-әрекеттерде толысқандығын бейнелейтін кәсібиліктің бірнеше түрін атап өткен [6]:

- арнайы – жоғары жеткілікті деңгейде өзінің кәсіби іс-әрекетін меңгеру, өзінің кәсіби дамуын одан әрі жобалауы;

- әлеуметтік – бірлескен кәсіби іс-әрекетті, қызметті бірлесіп атқару, арнайы мамандықтағы кәсіби қарым-қатынастардың тәсілдері шеберліктерін меңгеру; өз еңбегінің нәтижесі үшін әлеуметтік жауапкершілік;

- жеке тұлғалық – жеке тұлғаның өзін-өзі танытуы мен өзін-өзі дамыту тәсілдерін, жеке тұлғаның кәсіби өзгеруіне (деформация) қарсы тұру әдістерін меңгеруі;

- интеллектуалды - мамандық шеңберінде өзін-өзі жүзеге асыру мен дамыту тәсілдерін меңгеруі, өзін-өзі ұйымдастыру мен өзін-өзі ақтай білуге деген дайындық. Біз автордың пікіріне қорытындылай отырып, осыларға қоса мұғалімнің ақпараттық-кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру қажет, - деп санаймыз.

Е.М.Холостова кәсіби, әлеуметтік-педагогикалық, құқықтық және басқа сипаттарын кіріктіруші ретіндегі мазмұнына сай, қазіргі кезде мамандардың әлеуметтік практикасына талдау жүргізеді де әлеуметтік педагогтың, мұғалімнің, психологтың, тәрбиелеушінің, әлеуметтік қызметкердің, заңгердің, дәрігердің, демалыс пен мәдениет, спорт, жеке тұлғаның құқықтары мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету қызметкерлерінің, менеджерлердің және т.б. жеке тұлғалық іс-әрекеттерінің параметрлерін анықтады. Автор бұл параметрлерге: кәсіби дайындылықты, саясат, экономика, әлеуметтік даму, мәдениет салаларынан мағлұматтылықты, басқа адамдармен тіл табысу білуді, кәсіби әдептілік пен сыпайылықты, кәсіби ауыртпашылыққа деген дайындықты, шыдамдылықты, адамдарға деген көңіл мен қайырымдылықты, шешімдер қабылдап, олар үшін жауап бере білу шеберліктерін, өзінің кәсіби іс-әрекеттері нәтижелеріне қоғамның қызығушылығын тудыра білу қабілеттілігін жатқызады [7].

## ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы – Астана, 2010ж.
2. Қазақстан Республикасы жоғары білім беру мемлекеттік стандартының тұжырымдамасы - Алматы: Каз НПУ им.Абая, 2005. -32с.– С.19-32.
3. Демокрит В его фрагментах и свойствах древности. - М.: ОГИЗ, 1935. –375с.
4. Сократ Философия и жизнь: Pytamognia. ru/ faq/ detail.
5. Платон Собрание сочинений. В 3 т. Т.1. - М.: Мысль, 1981.
6. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Рауан, 1985. – 215б.
7. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. - Алматы, 1992. - 343 б.
8. Аймауытов Ж. Бес томдық шығармалар жинағы. - Алматы: Ғылым, 1999. – Т. 4. 304б.



DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-153-157

## БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАСИЕТІН ТОПТЫҚ ЖҰМЫСТАР АРҚЫЛЫ ДАМУЫ

САЛГАРАЕВА ГУЛАЙЫМ ИБРАГИМОВНА

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, педагогика және психология магистрі,  
Алматы, Қазақстан

ШӘМБІЛ МАЙРА ҒАЛЫМЖАНҚЫЗЫ,  
ТҮРСЫНАЛЫ ЖАННА НҮРҒАЛИҚЫЗЫ,  
ТЕМІРХАН АНАРА БЕРІКБАЙҚЫЗЫ

6B01301- Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі білім беру бағдарламасының  
3-курс студенттері, Алматы, Қазақстан

***Аннотация.** Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының көшбасшылық дағдыларын топтық жұмыс арқылы дамыту мәселесі қарастырылды. Мақалада топтық жұмыс әдістері, соның ішінде топтық пікірталастар, семинарлар және жобалар сияқты оқыту тәсілдері талданды. Топтық жұмыс оқушыларға қарым-қатынас, командада жұмыс істеу, мәселелерді шешу және шешім қабылдау қабілеттерін дамытуға ықпал ететіні анықталған. Мақалада топтық жұмыс нәтижесінде көшбасшылық дағдылардың қалай қалыптасатыны және оларды болашақ кәсіби өмірде қолданудың маңызы көрсетілді. Бұл мақала топтық жұмыс әрекеттерінің білім берудегі маңыздылығын айқындайды және оны оқыту тәжірибесінде қолданудың тиімділігін көрсетеді.*

***Кілт сөздер:** көшбасшылық дағдылары, топтық жұмыс әрекеттері, рөлдік тағайындау, ынтымақтастық пен жауапкершілік, рефлексия*

Көшбасшылық қазіргі әлемде өмірлік маңызды дағды және оның ерте дамуы баланың жеке және әлеуметтік өсуінде шешуші рөл атқарады.

Көшбасшылықтың басты қағидаты — әділеттілік. Тоқаев көшбасшының өз шешімдері мен әрекеттеріне толық жауап беруі керек деп есептейді. Ол мемлекетті басқару мен реформаларды жүргізуде әділеттілікті бірінші орынға қояды. Бұл өз кезегінде қоғамда тәртіптілікті, заң үстемдігін және әлеуметтік теңдікті қамтамасыз етуге бағытталған. Қасым-Жомарт Тоқаевтың көшбасшылық туралы үндеулері мен пікірлері Қазақстанның даму стратегиясына бағыт береді. Ол мемлекеттің алдында тұрған маңызды міндеттерді шешу үшін халықтың бірлігін, тұрақтылығын және әділеттілігін сақтай отырып, елдің ішкі саясатын демократияландыру мен жаңғыртуды көздейді. Бастауыш сынып оқушылары жас болса да, іргелі көшбасшылық қасиеттерді меңгеруге қабілетті. Сыныптағы топтық жұмыс осы қабілеттерді дамыту үшін ыңғайлы платформаны қамтамасыз етеді. Бұл мақала топтық іс-әрекеттердің бастауыш сынып оқушыларының көшбасшылық дағдыларын дамытуға қалай көмектесетінін зерттеп, ынтымақтастықтың, қарым-қатынастың, шешім қабылдаудың және жауапкершіліктің маңыздылығына баса назар аударады.

Р. Картрайт бойынша, көшбасшы – бұл “адам, таңдалған немесе пайда болған, басқаларды өзінің санасында айқын анықталған мақсаттарға бағыттау және оларды қалаған нәтижеге жету үшін пайдаланатын адам” [1]. Көшбасшы басқаларды өзінің көрінісінің бір бөлігі болып табылатын мақсатты орындауға бағыттау немесе басқару жауапкершілігін көтереді. Көшбасшылардың кең ауқымды көрініс, мақсаттарға деген адалдық, табандылық, тиімді коммуникация және эмпатия сияқты артықшылықтары болуы мүмкін.

Алайда, көшбасшылықтың анықтамасы нақты емес. Р. Стогдилл былай дейді: “Көшбасшылықты анықтауға тырысқан адамдардың санына тең көшбасшылықтың анықтамалары бар” [2]. Көшбасшылықты анықтағанда, адамдар көбінесе көшбасшылықты

басқарумен бірге салыстырады. Олардың мағыналарының бір бөлігі сәйкес келгенімен, анықтамалары мен рөлдеріндегі айырмашылықтар айқын. Ж. П. Коттер (1991) басқарудың “күрделілікпен” айналысатындығын, ал көшбасшылықтың “өзгеріспен” айналысатындығын мәлімдейді. Олар бір-бірін толықтырады [3].

С. М. Кресс көшбасшылық мінез-құлықты “бағалау және дамыту” үшін біліктілік негізін қолданады. “Біліктіліктер – бұл кез келген менеджерлер тобынан жоғары өнімділік алу үшін көрсетілуі тиіс мінез-құлықтар, дағдылар және қасиеттер” . С. М. Кресс компанияларға менеджерлерден күтетін келесі қасиеттерді тізіп көрсетеді: “топта жұмыс істеу, коммуникация дағдылары, адамдарды басқару, клиентке бағдарлану, нәтижеге бағдарлану, мәселені шешу, жоспарлау және ұйымдастыру”, сонымен қатар “инновация, сыртқы нарыққа бағдарлану, көшбасшылық және стратегиялық ойлау” [4].

А. Сирай-Блатчфорд және Л. Манни “Білім беру көшбасшылығын ерте жаста тиімділігі” (ELEYS) зерттеуінде білім беру көшбасшылығын тиімділігін зерттеу үшін қолданыстағы әдебиеттер мен зерттеулерді қарап, тиімді жағдайлардың үлгілерін талдайды. Содан кейін олар ELEYS жобасының “тиімді көшбасшылық тәжірибесінің категорияларын” тізіп көрсетеді, олар көшбасшылықты даярлауда құнды болып табылады:

- Бірлескен көріністі анықтау және түсіндіру
- Ортақ түсініктер, мағыналар мен мақсаттарды қамтамасыз ету
- Нәтижелі коммуникация
- Рефлексияны ынталандыру
- Практиканы бақылау және бағалау
- Тұрақты кәсіби дамуға міндеттеме
- Таралған көшбасшылық
- Оқу қауымдастығы мен командалық мәдениетті қалыптастыру
- Ата-аналар мен қоғаммен серіктестікті ынталандыру және жеңілдету
- Көшбасшылық және басқару: тепе-теңдікті сақтау [5].

Бастауыш мектеп – бұл балалардың ұжымдық жұмыс пен жауапкершіліктің құндылығын түсіне бастайтын қалыптастыру кезеңі. Осы кезеңде көшбасшылық тұжырымдамаларын енгізу олардың академиялық өміріне ғана емес, сонымен қатар олардың жеке дамуына да ықпал етеді. Көшбасшылық қасиетке ие оқушы тиімді қарым-қатынас жасауды, мәселелерді шешуді және шешім қабылдауды үйренеді. Бұл өмір бойына қажет маңызды дағдылар болып саналады.

Бастауыш мектепте көшбасшылықты дамыту маңызды, себебі ол:

Сенімділікті арттырады: көшбасшылық рөлдерге ие болған оқушылар өзін-өзі бағалай алады. Көшбасшыда болуы керек тағы да басқа қасиеттер төмендегі сызба көрсетілген:



Әлеуметтік дағдыларды жетілдіреді: Топтық жұмыс оқушыларға сынып арасында қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді, олардың тұлғааралық қарым-қатынасы мен ынтымақтастығын жақсартады.

Тұлғалық қасиеттерін дамытуға ықпал етеді: Көшбасшылық оқушыларды өз әрекеттері мен шешімдері үшін бастамашылық пен жауапкершілікке шақырады.

Топтық жұмыс оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін тиімді түрде дамытатын бірлескен ортаны қамтамасыз етеді. Топтық жұмыстың әртүрлі аспектілері көшбасшылықты дамытуға қалай ықпал ететіні төменде көрсетілген:

а) Рөлді тағайындау

Топ параметрлерінде оқушыларға топ жетекшісі, жазушы немесе баяндамашы сияқты арнайы рөлдер тағайындалуы мүмкін. Бұл рөлдер көшбасшылық мінез-құлықты ынталандыратын жауапкершіліктермен бірге келеді. Топ басшысы талқылауға жетекшілік етеді, барлығының қатысуын қамтамасыз етеді және топқа тапсырманы орындауға көмектеседі. Бұл міндеттер көшбасшыға ұйымдастыру, қарым-қатынас және проблемаларды шешу міндеттеріне көмектеседі [6].

Жазушы мен жүргізуші сияқты басқа рөлдер де көшбасшылық қасиеттерді дамытады. Тапсырманы мұқият тыңдап, ақпаратты синтездеуге үйренеді, ал баяндамашы көпшілік алдында сөйлеуге, сенімділікке және топтық идеяларды жеткізуге машықтанады. Топтық ортадағы әрбір рөл барлық оқушылар үшін теңдей бөлінеді және көшбасшылық тәжірибесін қамтамасыз ететін көшбасшылықтың әртүрлі аспектілерін дамытады.

б) Қарым-қатынас дағдылары

Көшбасшылықтың маңызды құрамдас бөлігі- тиімді коммуникация. Топтық жұмыстар оқушылардың өз ойларын айтуды, пікір алмасуды және жолдастарын тыңдауды талап етеді. Бұл өзара әрекеттесу арқылы оқушылар анық сөйлесуге, пікірін еркін жеткізуге және басқа оқушыларды да тыңдап, олардың пікірін, ойын құрметтеуді үйренеді. Көшбасшылар сонымен бірге топтың белсенді емес мүшелерін ынталандыруға, белсенді болуға шақыруы керек, оларға көшбасшылық көзқараста барынша инклюзивті және мұқият болуға көмектесу керек.

в) Шешім қабылдау және мәселені шешу

Топтық жұмыс көбінесе шешім қабылдауды талап ететін тапсырмаларды немесе осы сияқты қиын жағдаяттарды қамтиды. Мұндай жағдайларда көшбасшылар әртүрлі пікірлерді тыңдап, таразылап, нұсқаларды бағалауы және топтың консенсусқа келуіне көмектесуі керек. Бұл процесс оқушының ақпаратты бағалауды, басқалардың көзқарасын ескеруді және бүкіл топқа пайдалы шешім қабылдауды үйретеді [7]. Топтық проблемаларды шешу әрекеттері көшбасшыларға кедергілер арқылы топты бағыттауға және шығармашылық шешімдерді ынталандыруға мүмкіндік береді.

г) Ынтымақтастық және жауапкершілік

Топтық контексттегі көшбасшылық тек бұйрық беру ғана емес, бұл ынтымақтастықты дамыту және әрбір мүшенің үлес қосуын қамтамасыз ету. Бастауыш сынып оқушылары топтың табысты болуында әрбір мүшенің өзіндік рөл атқаратынын ұғыну арқылы топтық жұмыстың маңыздылығын меңгереді. Көшбасшылар тек өз міндеттеріне ғана емес, топтың ұжымдық нәтижесіне де жауапкершілікпен қарауы керек. Бұл тәжірибе оқушыларда жақсы көшбасшының негізгі қасиеттері болып табылатын жауапкершілік пен ұйымдастыру қабілетін қалыптастырады.

Топтық жұмыс арқылы бастауыш сынып оқушыларының көшбасшылық қасиеттерін тиімді дамыту үшін мұғалімдер бірнеше практикалық стратегияларды жүзеге асыра алады:

а) Құрылымдық топтық әрекеттер

Мұғалімдер әр оқушыға нақты рөл берілген топтық әрекеттерді құрастыра алады. Бұл әрекеттер үлгілерді құру, оқиғаларды ұйымдастыру немесе бірлескен өнер жобаларын аяқтау сияқты мәселелерді шешу тапсырмаларын қамтуы мүмкін. Оқушылар арасында көшбасшылық рөлдерді ауыстыру арқылы әркім көшбасшы болуды сезінуге және өздеріне жүктелген міндеттің жауапкершілігін сезінуге мүмкіндік алады.

б) Рефлексия және кері байланыс

Әр топтық жұмыстан кейін өз тәжірибелері туралы ойланулары керек. Мұғалімдер келесідей сұрақтар қоя алады:

«Сіз өз тобыңызға көмектесу үшін не істедіңіз?»

«Көшбасшы ретінде қандай қиындықтарға тап болдыңыз?»

«Сіз топтың бірлесіп жұмыс істеуіне қалай көмектестіңіз?»

Бұл рефлексиялық талқылаулар оқушыларға өздерінің көшбасшылық мінез-құлқы және оларды қалай жақсартуға болатыны туралы сыни тұрғыдан ойлауға көмектеседі. Мұғалімдер сонымен қатар шыдамдылық, тыңдау немесе сенімділік сияқты нақты көшбасшылық қасиеттерді дамытуға бағыттау үшін сыни кері байланыс бере алады.

в) Өз бетінше шешім қабылдауға ынталандыру

Үнемі мұғалім жетекшілік ететін тәсілді тағайындаудың орнына, оқушылардың өз араларында топ көшбасшысын сайлауы мұғалім үшін де, оқушылар үшін де тиімді. Оқушыларға көшбасшыны таңдауға немесе өз рөлдерін шешуге мүмкіндік беру оларға топтағы жауапкершілік пен сенімнің маңыздылығын үйретеді. Бұл әріптестік модель көшбасшылық автономия мен ынтымақтастық дағдыларын дамытуда тиімді болуы мүмкін.

Бастауыш сынып оқушыларында көшбасшылық дағдыларды қалыптастыру ұзақ мерзімді әсер етеді. Балалар өскен сайын бұл дағдылар өмірдің басқа аспектілеріне, соның ішінде болашақ оқу орындарына, сабақтан тыс іс-шараларға және сайып келгенде, болашақ жұмыс орнына ауысады. Көшбасшылықты ерте жастан үйренген оқушы әртүрлі контексттерде белсенді болады, қиын жағдайларда төзімділік танытады және басқалармен жақсы қарым-қатынас құрады.

Сонымен қатар, бастауыш мектепте көшбасшылықты дамыту сыныптағы тұлғалық қасиеттерді жетілдіреді. Оқушылар ынтымақтастықтың, сыйластықтың және өзара жауапкершіліктің құндылығын түсінсе, олар бірлескен, тату және бір-біріне қолдау көрсететін оқу ортасын құруға үлкен үлес қосады.

Қорытындылай келе, бастауыш сынып оқушыларының көшбасшылық қасиеттерін дамыту – олардың тұлғалық дамуына, әлеуметтік және коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруға маңызды үлес қосатын үрдіс. Топтық жұмыс оқушыларға өз ойларын ашық жеткізуге, тыңдау мен пікір алмасу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, топтық жұмыс барысында әрбір бала жауапкершілік сезімін дамытып, өзіне тапсырылған міндетті орындауға күш салады. Бұл оқушыларға болашақта көшбасшы болуға деген сенімін арттырып, ұжымда тиімді жұмыс істеу дағдыларын қалыптастырады.

Әртүрлі топтық іс-әрекеттер арқылы оқушылар бір-бірінің ой-пікірін құрметтеуді, келіссөз жүргізуді, өзге қатысушыларды тыңдап, түсінуді үйренеді. Мұндай әрекеттер баланың өзіне деген сенімін нығайтып, өз орнын табуға және құрдастарымен тең дәрежеде қарым-қатынас орнатуға көмектеседі. Сондай-ақ, көшбасшылық қасиеттерді дамыту баланың өзіндік мақсатына жетуге деген ынтасын арттырып, болашақтағы жетістіктеріне берік негіз болады.

Осындай ортада оқушылардың көшбасшылық қабілеттері айқындалып, тұлғалық қасиеттерінің кемелденуіне мүмкіндік беріледі. Бұл қасиеттер тек мектеп қабырғасында ғана емес, кейінгі өмірінде де оларға сенімділік пен табандылық сыйлайды. Топтық жұмыстарды тиімді ұйымдастыру арқылы бастауыш сынып оқушыларының көшбасшылық қасиеттерін дамыта отырып, біз олардың қоғамда өз орнын табуға және жеке әлеуетін толық ашуға жағдай жасаймыз.

### ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Cartwright, R. (2002) Командалық көшбасшылықты меңгеру. Palgrave Macmillan, Нью-Йорк.
2. Stogdill, R. (1974) Көшбасшылық анықтамасы: Теория және зерттеу шолуы. Free Press, Нью-Йорк.
3. Kotter, J.P. (1991) Шынайы көшбасшылар не істейді? Harvard Business Review (ред.), Менеджерлер көшбасшы ретінде, Harvard Business School Press, Бостон, 3-12.
4. Cress, C.M., Astin, H.S., Zimmerman-Oster, K. және Burkhardt, J.C. (2001) Колледж студенттерінің көшбасшылық қызметтерге қатысуының даму нәтижелері. Студенттерді дамыту журналы, 42, 15-25.
5. Siraj-Blatchford, I. және Manni, L. (2012) Ерте жылдардағы тиімді көшбасшылық: ELEYS зерттеуі. Білім институты баспасы, Лондон.
6. Әбеннова, Н. А. Бастауыш мектеп оқушыларының тұлғалық дамуы. – Алматы: «Білім» баспасы, 2018. – 208 б.
7. Қожахметова, К. Ж. Оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастырудың педагогикалық негіздері. – Астана: «Фолиант», 2019. – 156 б.

DOI 10.24412/3007-8946-2024-1502-158-166

УДК 373,31

## БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ДАМУ

САЛГАРАЕВА ГУЛАЙЫМ ИБРАГИМОВНА

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің аға оқытушысы,  
педагогика және психология магистрі, Алматы қ., Қазақстан

ЕРХАН АҚБОТА, ЗУЛЬПИБЕКОВА МЕРЕЙЛІМ, ЕРМЕКБАЕВА АЛУА

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің 6B01301-«Бастауышта  
оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының 3-курс студенттері  
Алматы қ., Қазақстан

**Аннотация:** Мақалада бастауыш сынып оқушыларының көшбасшылық қабілеттерін интеллектуалды ойындар арқылы дамыту мәселесі қарастырылады. Көшбасшылық қабілеттерді дамыту ерте жастан басталған жағдайда балалардың жеке тұлғалық қасиеттері мен әлеуетін тиімді жүзеге асырылады. Интеллектуалды ойындар оқушылардың логикалық ойлау, коммуникативтік дағдыларды, жауапкершілік пен өз бетімен шешім қабылдау қабілеттерін жетілдіруге ықпал етеді. Мақалада ойындардың мазмұнын жас ерекшеліктеріне сай таңдау, ұжымдық және командалық ойындарды ұйымдастыру, педагогтар мен ата-аналар тарапынан қолдау көрсету мәселелері талқыланады. Сонымен қатар, интеллектуалды ойындардың оқу процесіндегі маңызы, олардың оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін дамытудағы рөлі және қолдану әдістері туралы ұсынымдар беріледі.

**Кілт сөздер:** көшбасшылық, интеллект, ойын, интеллектуалды ойын

Қазіргі жаһандану әлемінде қоғамда тұлғаның ең маңызды қасиеттері – белсенділік, көшбасшылық және бәсекеге қабілеттілік. Бүгінде бұл қасиеттер жеке тұлғаның қалыптасуына және көшбасшылық қасиеттерін тәрбиелеуде үлкен рөлі бар. Көшбасшылық өз кезегінде, бәсекелестікті табысты басқарып, топтың мақсаттарына жету үшін бағыт-бағдар беруге көмектеседі. Елімізде «Бәсекелестік туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2008 жылғы 30 тамыздағы №815 қаулысының 4-бабында «Бәсекелестік қағидаттары» туралы жазылған. Бәсекелестік көшбасшылықтың қалыптасуына ықпал ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады, өйткені бәсекелестік жағдайында тұлға басқалардан озып, өз қабілеттерін көрсетуге ұмтылады.

Бәсекелестік мынадай қағидаттарға жауап беруі тиіс:

- 1) жарыстастық;
- 2) әділеттілік;
- 3) заңдылық;
- 4) тұтынушылар құқықтарын сақтау [1].

Балалардың бойында бәсекелестік қағидаттарын мектеп қабырғасында сіңіру үшін, оқу үрдісінде әділдік пен тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ететін интеллектуалды ойындар мен жарыстарды ұйымдастыру маңызды. Оқушыларды топтық және жеке жарыстарға қатыстыру арқылы олардың жарыстастық рухын арттырып, жеңіске жету үшін адалдық пен әділеттілікті үйретуге болады. Сонымен қатар, оқушыларға заңдылық қағидаттарын түсіндіру және ойындар мен оқу барысында олардың құқықтарын құрметтеу қажеттігін көрсету арқылы олардың тұтынушылық мәдениетін қалыптастыруға жағдай жасау керек.

Баланы көшбасшылыққа тәрбиелеуге атсалысуға: ата-ана, мектептегі мұғалімдердің мүмкіндіктері бар. Бірақ мектепте бұл процесті басым түрде жүзеге асыру тиімдірек, өйткені педагог оқушылардың мінез-құлқын қадағалап, кімнің көшбасшылыққа бейімі бар екенін анықтай алады. Мұны сабақта да, сыныптан тыс іс-шараларда да жасауға болады. Бүгінгі таңда көптеген педагогтар көшбасшылық қасиеттер адамның тууа біткен емес, өмір бойы қалыптастыратын дағдылар екеніне сенеді. Мұндай қасиеттер бастауыш сынып оқушылары алғаш рет жаңа ұжымға, яғни өз сыныбына қосылған кезде қалыптасады.

Бастауыш сынып оқушысының мінез-құлқында мақсаттылық, коммуникативтілік, табандылық сияқты көшбасшылық қасиеттердің бастапқы белгілерін байқауға болады. Бұл кезеңде ең маңыздысы – осы қасиеттердің көрінісін назардан тыс қалдырмай, баланың дамуына көмектесу, болашақта оның нағыз табысты көшбасшы бола алуына сендіру.

Алғашқы мектеп жасындағы кезең – бұл тұлғаның алғаш даму кезеңі, мұнда өзін-өзі таныту, өзін-өзі дамыту, соның ішінде көшбасшылық қасиеті көрінеді. Болашақ көшбасшыларды ерте анықтау, оларды дамыту және оқыту мәселесі қазіргі уақытта әлемнің әртүрлі елдерінде белсенді зерттелуде. Бұл мәселе біздің елде де танымалдылығы артып келеді, оған дәлел ретінде: Қазақстанның тұңғыш президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты халққа жолдауында «Болашақта еңбек етіп, өмір сүретіндер бүгінгі мектеп оқушылары. Мұғалім оларды қалай тәрбиелесе, Қазақстан сол деңгейде болады. Сондықтан жүктелетін міндет өте ауыр» деп көрсетуі, қоғамның, мемлекеттің болашағы жас ұрпақтың азаматтық тәрбиесі мен білімділігінің деңгейінен талап етілетіндігін, бүгінгі болашақ көшбасшыларды дайындау ертеңгі бәсекеге қабілетті қоғамның көшбасшыларын, елдің бетке ұстар азаматтарын тәрбиелеу дегенді білдіріп, біздің ойымызды айғақтай түседі [2]. Қоғамның қазіргі дамуында көшбасшылық қасиеттерге ие балаларды даярлау стратегиялық мемлекеттік міндеттің бірі. Бастауыш сынып оқушыларының көшбасшылық қабілеттерін дамыту мәселесі көптеген қазақ ғалымдарының зерттеу нысанына айналған.

Көшбасшылық қабілеттерді дамыту, әсіресе интеллектуалды ойындар арқылы қалыптастыру білім беру жүйесінде маңызды орын алады. Бұл бағытта қазақтың бірқатар ғалымдары зерттеулер жүргізген. Қ.А.Аймағамбетова, Ж.Б.Қоянбаев, Р.М.Қоянбаев, Қ.Б.Жарықбаев, А.К.Сейітқазинаның еңбектері бастауыш сынып оқушыларының көшбасшылық қабілеттерін дамытуда

интеллектуалды ойындардың рөлін жан-жақты зерттеп, әдістемелік негіздеме ұсынған. Олардың зерттеулері оқу процесінде көшбасшылықты қалыптастыруда маңызды теориялық және практикалық бағыттарды анықтауға көмектеседі.

Қ.А. Аймағамбетова бастауыш сынып оқушыларының танымдық қабілеттерін ойын арқылы дамыту туралы зерттеулерінде интеллектуалды ойындардың маңызына тоқталып, балалардың логикалық ойлауын, проблемаларды шешу қабілетін және көшбасшылық қасиеттерін дамытуға бағытталған тәсілдер ұсынған [3]. Бастауыш сынып оқушыларының көшбасшылық қабілеттерін дамыту тақырыбы шетелдік ғалымдардың да назарында. Олар оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыруға ықпал ететін интеллектуалды ойындардың рөлін жан-жақты зерттеген. Л.С.Выготский балалардың когнитивті дамуы әлеуметтік өзара әрекеттестік арқылы жүзеге асатынын атап көрсетті. Ойынның, оның ішінде рөлдік және интеллектуалды ойындардың көшбасшылық қабілеттерін дамытудағы маңызын ерекше атап өтті. Ғалымның пікірі бойынша, балалар ойын арқылы бір-бірімен тіл табысып, көшбасшылыққа икемделіп, әлеуметтік дағдыларды игереді [4]. Дэвид Джонсон мен Роджер Джонсон атты американдық ғалымдар өз зерттеулерінде интеллектуалды ойындардың көшбасшылық қабілеттерді дамытудағы маңыздылығын алға тартады. Ойын арқылы балалар топта бірлескен жұмыс жасауға, жауапкершілікті бөлісуге және көшбасшылық рөлдерді өз мойнына алуға үйренеді [5].

Жан Пиаже, Говард Гарднер, М.Спиллейн, Курт Левин, Джеймс Поттер ғылыми еңбектерінде интеллектуалды ойындардың көшбасшылық қабілеттерді дамытудың тиімді құралы екенін дәлелдейді. Олар ойын арқылы балалардың бір-бірімен қарым-қатынас жасау дағдылары, проблемаларды шешу қабілеттері және ұйымдастырушылық қасиеттері дамитынын көрсетті. Сондай-ақ көшбасшылық – бұл тұлғаның топты немесе ұйымды басқару, мақсатқа жету үшін шешім қабылдау қабілеті. Көшбасшылық тек басшылық қабілеттерден ғана емес, сонымен бірге адамгершілік құндылықтардан да тұрады. Нағыз көшбасшы өзіне ғана емес, өзгелердің де дамуына ықпал етіп, адалдық, сенімділік, әділдік сияқты қасиеттерімен ерекшеленеді. Көшбасшылық қабілеттер бастауыш сыныптан бастап қалыптаса бастауы маңызды, себебі бұл кезең баланың өзін-өзі тану, тұлғалық дамуы және әлеуметтік ортада өз орнын табу қабілеттерінің дамуының негізін қалайды.

К. А. Гашкова «Көшбасшы болу – жауапкершілікті сезіну, өзге адамдарға үлгі бола білу, бірлескен әрекеттерде шешім қабылдау, ұйымдастырушылық дағдыларды игеру. Көшбасшы – топтың «айнасы». Бір топта көшбасшы болған адам міндетті түрде басқа топта көшбасшы болады дегенді білдірмейді, өйткені бұл басқа топ, басқа құндылықтар, көшбасшыдан күтетін және талаптары да басқа болады» - деген анықтама береді [6]. Осыған орай интеллектуалды ойындар оқушылардың көшбасшылық қабілеттерін дамытудың ең тиімді әдістерінің бірі болып табылады. Еліміздің президенті Қасым-Жомарт Тоқаев интеллектуалды ойындарға тікелей қатысты бірнеше іс-шаралар мен турнирлерге назар аударған. Мысалы, 2024 жылы ол Ресейде өткен «Болашақтың



ойындары» халықаралық турнирінің ашылуына қатысты. Бұл турнир дәстүрлі және цифрлық спортты біріктіретін ерекше фиджитал форматында өтті, мұнда физикалық белсенділік пен цифрлық технологиялар үйлестірілген. Қ.Тоқаев осындай бастамаларды қолдай отырып, Қазақстанның да киберспорт пен интеллектуалды ойындар дамуына мүдделі екенін атап өтті және келесі жарыстарды Қазақстанда өткізуге шақырды. Сонымен қатар, Қ.Тоқаевтың әр түрлі Жолдауларында жастардың интеллектуалды дамуы мен білімге деген құштарлығын қолдау туралы ойлары көрініс табады. Мысалы, «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты Жолдауында ол жастардың интеллектуалды дамуы мен қазіргі заманғы талаптарға сай білім алуын маңызды мақсаттардың бірі ретінде атап көрсетіп, креативті салаларды дамыту қажеттігін атап өтті [7].

Жоғарыда аталған ойындар баланың логикалық ойлауын, тез шешім қабылдауын, өз пікірін еркін білдіруін және ұжымдық жұмыста белсенділігін арттырады. Сонымен қатар, интеллектуалды ойын барысында оқушылар арасында өзара қарым-қатынас орнап, топ ішінде рөлдерді бөлісу арқылы көшбасшылық қабілеттері шыңдалады. Интеллектуалды ойындар тақырыбына қатысты қазақ ғалым-зерттеушілері С.И.Қожамбердиев және Ғ.А.Жүрсінбекова ұлттық ойындардың, оның ішінде интеллектуалды ойындардың, қазақ мәдениетіндегі рөлін зерттеген. Оның пікірінше, дәстүрлі қазақ ойындары (мысалы, тоғызқұмалақ) тек көңіл көтеру емес, сонымен қатар, адамның зияткерлік дамуына үлес қосады. Ол ойынның ойлау қабілетін дамытатын құрал ретінде көріп, оның әлеуметтік мәні жоғары екенін атап өткен [8]. Интеллектуалды ойын арқылы материалдар оқушылардың есінде жатталып қана қоймай, интеллектуалды ойындарға, сайыстарға қатысқан оқушы алғыр, көшбасшы, жылдам, әрі тез сыни ойлай алатын болады. Дәл солай бастауыш сынып мектеп оқушыларының оқу процесіндегі маңызды міндеттердің бірі – алынған ақпаратты өзіне қабылдау және іріктеу дағдыларын қалыптастыру. Интеллектуалды ойын арқылы балалардың білімін қолдану тәжірибесі ретінде дүниетанымды дамытуға ықпал етеді. Интеллектуалды ойын 9-10 жастағы балалардың тұлға ретінде қалыптасуына әсер етеді. Бұл жаста балалар ересектер арасындағы мінез-құлық пен қарым-қатынаспен танысып, оларды өздерінің мінез-құлық үлгісі ретінде қабылдайды. Балалар қарым-қатынас жасауға қажетті негізгі дағдыларды, құрбыларымен байланыс орнату үшін қажетті қасиеттерді игереді. Интеллектуалды ойынды қызықты етіп, балаға рөлге кіріп, оған қойылатын ережелер арқылы эмоцияларды дамытуға және мінез-құлықтың ерікті реттелуіне көмектеседі. Ойын арқылы бала өз-өзін тану құрылымын қалыптастыратын тұлға қасиеттерін түсінеді [9].

Интеллектуалды ойындардың артықшылықтары:

*Шешім қабылдау дағдыларының дамуы.* Интеллектуалды ойындар баланы тез шешім қабылдауға, оның салдарын болжауға және жауапкершілік алуға үйретеді. Мысалы, шахмат, логикалық тапсырмалар, стратегиялық ойындар оқушылардың ойлау қабілетін дамытып, қиын жағдайларда дұрыс шешім қабылдауына ықпал етеді.

*Ұйымдастырушылық қабілетті қалыптастыру.* Ойын барысында оқушылар бір-бірімен белсенді қарым-қатынас жасап, топта бірлесіп жұмыс істеуге дағдыланады. Бұл балалардың ұйымдастырушылық қабілеттерін арттырып, көшбасшы рөлін орындауға мүмкіндік береді.

*Өзін-өзі таныту.* Интеллектуалды ойындар оқушыларға өз мүмкіндіктерін ашуға, өзіне деген сенімділікті арттыруға көмектеседі. Ойын барысында бала өз ойын білдіріп, топ алдында өз пікірін қорғайды, бұл көшбасшылық қабілеттерінің дамуына септігін тигізеді.

*Командалық жұмысқа бейімделу.* Көшбасшылық қабілет командалық жұмыста көрінеді. Интеллектуалды ойындар ұжымдық іс-әрекетке бағытталғандықтан, балалар бір-бірін тыңдап, ортақ мақсатқа жетуге ынтымақтаса жұмыс істейді. Осы арқылы олар топ ішіндегі көшбасшы рөлін қабылдап, жауапкершілік алуға дағдыланады. Әрбір көшбасшы табиғаты бойынша бірегей, бірақ көшбасшылардың әртүрлілігімен олардың барлығында маңызды ортақ қасиеттер бар:

– көшбасшылар болашақты болжап, мақсатты айқындап, оған жету жолдарын дұрыс таңдай алады. Ол өзінің де, ұжымның да бағыт-бағдарын айқындауда басты рөл атқарады.

– көшбасшылар өз шешімдері мен әрекеттері үшін жауап бере алады. Бұл қасиет олардың сенімділігі мен табандылығын айқындайды, әрі командасының оларға сенім артуына негіз болады.

– көшбасшы әрқашан адамдармен тиімді қарым-қатынас орнатып, өз идеяларын анық жеткізе білуі керек. Топ мүшелерімен сенімді байланыс орнату командадағы ынтымақтастықты нығайтады.

– көшбасшылар күрделі жағдайларда тез әрі тиімді шешім қабылдай біледі. Бұл қасиет топтың тұрақты алға жылжуын қамтамасыз етеді.

– әділ көшбасшы топ мүшелерін тең бағалап, олардың еңбегін әділетті түрде мойындайды, бұл ортақ мақсатқа деген сенім мен адалдықты арттырады. Бұл қасиеттер көшбасшылардың әртүрлілігіне қарамастан, оларды ортақ мақсатқа жету жолында біріктіреді. Әрбір көшбасшы осындай ортақ қасиеттерге ие бола отырып, өзінің ерекше стилімен ұжымды дамуға ынталандырады.

Бастауыш сынып оқушыларының көшбасшылық қабілеттерін дамыту – баланың тұлғалық қасиеттерін қалыптастырудың маңызды бөлігі. Интеллектуалды ойындар осы қабілеттерді қалыптастыруға тиімді құрал болып табылады. Олардың көмегімен балалардың логикалық ойлау, командада жұмыс істеу, шешім қабылдау және жауапкершілікті сезіну сияқты дағдылары жетілдіріледі. Интеллектуалды ойындар бұл процесті тиімді және қызықты етуге көмектеседі. Мұнда болашақ көшбасшыларды анықтауға арналған интеллектуалды ойын түрлері берілген:

*Мина алаңы*

Ойынға арналған құралдар: кедергілер жолын жасау үшін бірнеше орындық

Уақыты: 10 минут

Мүшелер: 2 командада

Қалай ойнау керек: Мина алаңы - көз байланған кезде өткел арқылы шарлауды қамтитын көшбасшылық ойын. Әр команда үшін әртүрлі кеңсенің айналасында кедергілер жолын жобалау керек. Мұнда бір адам көзіне байланған және жолдан өтуге тырысады, ал екіншісі бағыттарды анықтайды. Мұны аз уақыт ішінде орындаған команда ойында жеңіске жетеді. Бұл ойын негізінен топтық жұмыс пен жұмыс орнындағы қарым-қатынастың маңыздылығына бағытталған.

*Көшбасшылық жарысы*

Құралдар: Кейбір ашық кеңістік

Уақыты: 10-20 минут

Мүшелер: Жеке жарыс

Қалай ойнау керек: Бұл алға және жеңіске жету үшін белгілі бір көшбасшылық қасиеттерді қолданатын жарыс. Көшбасшылық жарысында ойнау үшін барлығы бір саптан басталады және белгілі бір көшбасшылық қасиетін қанағаттандырса, алға қарай қадам жасайды. Мысалы, төреші атрибутты «сенімді» деп айта алады. Енді өзін сенімді санайтын қатысушылар бір қадам алға басып, жауаптарын дәлелдей алады. Қатысушы берген кез-келген себеп бойынша ол мысалмен дәлелдей алады. Егер қазылар алқасы түсініктемені орынды деп тапса, ойыншылар жалғастыра алады. Бұл 20 немесе тақ белгілер үшін жалғасады және соңында ең көп қадам жасаған адам жеңеді. Бұл ойын сізге кімнің жұмысқа жарамды дағдылары бар екенін түсінуге көмектеседі. Бұл ойында әрбір қадамда ақылға қонымды негіздемелер болуы керек. Бұл жағдайда қатысушылар немесе қазылар алқасы себептің сенімділігін шешу үшін дауыс беру жүйесін пайдалана алады [10]. Бұл ойын түрлерінен бөлек «Топтың капитаны», «Креативті идеялар жарысы», «Мафия», «Брейн-ринг», «Логикалық сайыс» секілді тағыда басқа сан алуан ойын түрлері бар.

1-кесте. Көшбасшылық қабілеттерін дамытуға бағытталған интеллектуалды ойындардың түрлері.

№	Ойынның атауы мен мақсаты	Ойынның сипаттамасы	Қалыптасатын көшбасшылық дағдылар
1	Рөлдік ойындар. <i>Мақсаты:</i> Шешім қабылдау, коммуникативті дағдыларды дамыту	Оқушыларға әртүрлі рөлдер беріледі, олар берілген тапсырманы орындау арқылы шешім қабылдайды <i>Қажетті құралдар:</i> Рөлдік карточкалар, сценарийлер	Шешім қабылдау, жауапкершілік алу, топ ішінде өзара әрекеттесу
2	Логикалық жұмбақтар <i>Мақсаты:</i> Логикалық ойлау, талдау дағдыларын дамыту	Оқушыларға әртүрлі жұмбақтар мен тапсырмалар беріледі <i>Қажетті құралдар:</i> Жұмбақтар жинағы, логикалық тапсырмалар	Сыни ойлау, шыдамдылық, табандылық

3	Командалық квест <i>Мақсаты:</i> Топтық жұмыс, көшбасшылықты ұсыну және қолдау	Оқушылар командада жұмыс істеп, карта арқылы жол тауып, тапсырмаларды орындайды <i>Қажетті құралдар:</i> Карта, тапсырмалар жиынтығы	Топта көшбасшы рөлін алу, әріптестерді қолдау
4	Интеллектуалды сайыс <i>Мақсаты:</i> Зияткерлік бәсекелестік, өз ойын анық жеткізу	Командалар арасында сайыс түрінде өткізіледі <i>Қажетті құралдар:</i> Викторина сұрақтары, уақыт есептегіш	Өзіндік сенімділік, сөйлеу қабілетін дамыту
5	Пікірсайыс <i>Мақсаты:</i> Пікір білдіру, ойды дәлелдеу	Оқушылар берілген тақырып бойынша пікірталас ұйымдастырады <i>Қажетті құралдар:</i> Арнайы тақырыптар, пікірсайысқа арналған карточкалар	Сөйлей білу, өз ойын дәлелдеу, басқа пікірді тыңдай білу

Оқушылардың көшбасшылық қабілеттерін дамытуға бағытталған осындай интеллектуалды ойындарды пән аясында кіріктіріп өткізу оқушылардың белсенділігін арттырады, шешім қабылдау және топта жұмыс істеу дағдыларын қалыптастырады. Осыған байланысты келесі ұсыныстарды жүзеге асыру қажет:

- *мектептерде интеллектуалды ойындар клубын құру*, сол ойындардың мазмұнын жас ерекшеліктеріне сай бейімдеу. Интеллектуалды ойындарды таңдағанда оқушылардың жас ерекшеліктерін ескерген жөн. Ойындар күрделі әрі қызықты болуы керек, бірақ балалардың қабілеттеріне сай келуі тиіс. Жас ерекшелігіне сәйкес тапсырмалар мен рөлдік ойындар көшбасшылық қабілеттерін тиімді дамытуға септігін тигізеді.

- *педагогтарға көшбасшылық қасиеттерді дамыту әдістемелерін оқыту*, педагогтар оқушылардың көшбасшылық қабілеттерін дамыту үшін арнайы әдістемелік дайындықтан өтуі тиіс. Оларды интеллектуалды ойындарды тиімді қолдану әдістерімен таныстырып, көшбасшылық қасиеттерді анықтау және дамыту жолдарын үйрету қажет.

- *ата-аналармен бірлескен жұмыс*, оқушылардың көшбасшылық қасиеттерін дамытуға ата-аналар да қатысуы тиіс. Оларға интеллектуалды ойындардың маңыздылығын түсіндіріп, үй жағдайында да осындай ойындарды қолдануға мүмкіндік беру керек. Бұл баланың көшбасшылық қабілеттерінің дамуын жеделдетеді. Бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалды ойын әрекеті арқылы көшбасшылық қабілетін қалыптастыру үшін мұғалімдер мен ата-аналар бірлесіп жұмыс істеуі керек. Олар ойындардың балалардың дамуына әсерін түсініп, олардың көшбасшылық қабілеттерін дамытуға бағытталған интеллектуалды ойындарды таңдауы керек. Сонымен қатар, олар ойындарды оқу процесіне енгізудің жолдарын іздестіріп, балалардың ойындарға қатысуын ынталандыруы тиіс. Осылайша, интеллектуалды ойын әрекеті арқылы бастауыш сынып оқушыларының көшбасшылық қабілетін қалыптастыру арқылы олардың

болашақта өзін-өзі сенімді сезінуіне, қоғамда белсенділік танытуына, топпен жұмыс істеуге және өз идеяларын тиімді жеткізуге дайындауға болады.

Бастауыш сынып оқушыларының көшбасшылық қабілеттерін дамытуда интеллектуалды ойындар маңызды рөл атқарады. Ойындар оқушылардың ойлау қабілетін жетілдіруге, командалық жұмыс істеуді үйретуге, коммуникациялық дағдыларды қалыптастыруға, өзіне деген сенімділікті тудыруға және оқуға деген қызығушылықты арттыруға көмектеседі. Ойындар арқылы балалар өзіне сенімділікті, жауапкершілікті, ұжымдық жұмысқа бейімділікті және шығармашылық ойлауды үйренеді. Бұл дағдылар олардың болашақ өмірінде табысты әрі белсенді азамат болуына ықпал етеді. Бастауыш сыныпта көшбасшылық қабілеттерін дамыту үшін ойындарды жүйелі түрде қолданып, оқушыларды жан-жақты тәрбиелеу маңызды. Ойындар оқушылардың танымдық, әлеуметтік және тұлғалық қасиеттерін дамытып қана қоймай, көшбасшы ретінде өз қабілеттерін танытуға мүмкіндік береді. Интеллектуалды ойын барысында оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынасы нығайып, өз пікірін еркін білдіру, жауапкершілік алу және ұйымдастырушылық қабілеттерін шыңдау процестері жүзеге асады. Сондықтан білім беру процесінде интеллектуалды ойындарды кеңінен қолдану – оқушылардың көшбасшылық қабілеттерін қалыптастырудың тиімді жолы болып табылады.

## ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Бәсекелестік туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2008 жылғы 30 тамыздағы N 815 Қаулысы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P080000815>
2. Назарбаев Н.Ә. (Қазақстан халқына жолдауы). «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» 2012ж,14 желтоқсан.[https://www.akorda.kz/kz/events/astana\\_kazakhstan/participation\\_in\\_events/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-elbasy-nenazarbaevtyn-kazakstan-2050-strategiyasy-kalyptaskan-memlekettin-zhana-sayasi-bagyty-atty-kaza#](https://www.akorda.kz/kz/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-elbasy-nenazarbaevtyn-kazakstan-2050-strategiyasy-kalyptaskan-memlekettin-zhana-sayasi-bagyty-atty-kaza#)
3. Қ. А. Аймағамбетова. Раздаточный дидактический материал к учебнику. "Познание мира".-А., 2002
4. Л.С.Выготский . Воображение и его развитие в детском возрасте. 1960 <https://ebooks.grsu.by/psihologia/vygotskij-l-s-voobrazhenie-i-ego-razvitie-v-detskom-vozraste.htm>
5. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (1999). Learning Together and Alone: Cooperative, Competitive, and Individualistic Learning.
6. Гашкова К. А. Развитие лидерских качеств детей младшего школьного возраста. Екатеринбург, 2019. 62-68с
7. Қасым-Жомарт Тоқаевтың"Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам"атты Қазақстан халқына Жолдауы. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416>
8. С.И.Қожамбердиев,Ф.А.Жүрсінбекова“Қазақтың ұлттық ойындары” еңбегі.2013ж,5-9бет [http://lib.kazmkpu.kz/res/Kazaktyn\\_ulttyk\\_oyindary\\_kozhamberdiev.pdf](http://lib.kazmkpu.kz/res/Kazaktyn_ulttyk_oyindary_kozhamberdiev.pdf)
9. Игра как средство формирования лидерских качеств детей младшего школьного возраста 31с, Лобанова Анастасия Викторовна
- 10.12 Leadership Games & Activities To Spot Your Future Leaders. (18 October 2024) <https://www.vantagecircle.com/en/blog/leadership-games-activities/>

## СОДЕРЖАНИЕ CONTENT

### ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ PEDAGOGICAL SCIENCES

<b>СЕРГАЗИЕВА ЖАНАР ХАБДЫЛКАКИМОВНА</b> [АЯГОЗ, ҚАЗАҚСТАН] ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ БОЙЫНША ГЕОМЕТРИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ.....	3
<b>ARZU DAŞDƏMIROV, ELNARƏ NƏVİYEVA</b> [AZERBAJCAN, BAKI] İNTERAKTİV TƏLİM TECHNOLOGİYALARI: “BEYİN HƏMLƏSİ”VƏ “ROLLU OYUN”METODLARI.....	8
<b>ИГАМБЕРДИЕВА ФЕРУЗА НАСРУЛЛАЕВНА</b> [ШЫМКЕНТ, КАЗАХСТАН] КОНЦЕПЦИИ ГУМАНИСТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ В ОБРАЗОВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ.....	12
<b>ПАРВАНА РЗАЕВА</b> [АҚТӨБЕ, АЗЕРБАЙДЖАН] РАЗВИТИЕ РЕЧИ У ДЕТЕЙ ПО ВОЗРАСТАМ.....	15
<b>ИСА ҚАНЫМ МАНАТҚЫЗЫ</b> [ҚАЗАҚСТАН] ХИМИЯ ПӘНІН МАТЕМАТИКА ЖӘНЕ ФИЗИКА ПӘНДЕРІМЕН КІРІКТИРЕ ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ.....	22
<b>КАДЫРОВА МАХИРА ИШОНОВНА, ПАРВИНА ИСОЕВА</b> [ТАДЖИКИСТАН] КУЛЬТУРНЫЙ ТУРИЗМ: ШКОЛА ТОЛЕРАНТНОСТИ И ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ГЛОБАЛЬНОМ МИРЕ.....	26
<b>ЉУРАХОНОВА СУРАЙЁ ҚУДРАТОВНА, НУРАКОВА НАРГИСЧОРШАНБИЕВНА</b> [ТОҶИКИСТОН] ОМУЗИШИ ИСТИЛОҲОТИ ИҚТИСОДИ ДАР ДАРСИ ЗАБОНИ АНГЛИСИ.....	31
<b>ТУКЕНОВА К.Т., АХАТАЕВА К.Б., ИСМАИЛОВА Р.Б.</b> [АЛМАТЫ] МӘДЕНИЕТТАНУ САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ.....	36
<b>САЛГАРАЕВА ГУЛАЙЫМ ИБРАГИМОВНА</b> [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] «STEM ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СЫНИ ОЙЛАУЫН ДАМУ».....	39
<b>КУЛЬДЖАТАЕВ МУХТАР МАУЛЕТКАЗИЕВИЧ</b> [ЖЕТІСУ, ҚАЗАҚСТАН] СТУДЕНТТЕРДІҢ ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАРҒА ӘРЕКЕТ ЕТУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ СИМУЛЯЦИЯЛЫҚ ТРЕНИНГТЕРДІҢ РӨЛІ.....	44
<b>ҒҰМАРОВА АЙДАНА ҚИСЫМЕДЕНҚЫЗЫ, КУШЕККАЛИЕВ А.Н.</b> [ОРАЛ, ҚАЗАҚСТАН] ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРҒА ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ.....	49
<b>БЕРДИГАЛИЕВА БИБИГУЛЬ МАКСУТОВНА, КУШЕККАЛИЕВ А.Н.</b> [ОРАЛ, ҚАЗАҚСТАН] ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУ САПАСЫН ДИДАКТИКАЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАР АРҚЫЛЫ АРТТЫРУ:ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕР МЕН ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ.....	52
<b>ШАМГОНОВА ДИДАР НУРЛАНОВНА, КУШЕККАЛИЕВ А.Н.</b> [ОРАЛ, ҚАЗАҚСТАН] ҚОРЫТЫНДЫ АТТЕСТАТТАУҒА ДАЙЫНДЫҚ ЖҰМЫСТАРЫН ЖҮРГІЗУ ЖОЛДАРЫ.....	55
<b>ZHIYENALIYEVA AINUR MAKHSOTOVNA</b> [URALSK, KAZAKHSTAN] MODERN METHODOLOGY AND THEORY OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION.....	61
<b>ЕСҚАҚОВ АЗАМАТ ЕРБОЛАТҰЛЫ</b> [ОРАЛ, ҚАЗАҚСТАН] ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ АСТРОНОМИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ.....	66

<b>TOGAYEVA ASSYL MUKHTARKYZY, TUGANBEKOVA KENZEGUL MEDIYEVNA [KARAGANDY, KAZAKHSTAN] OTIZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARIN SOSYAL BECERİ ÖĞRETİMİNDE VIDEO MODELLE ÖĞRETİM YÖNTEMİNİN KULLANIMI.....</b>	<b>72</b>
<b>САПАРҒАЛИЕВА ВЕНЕРА САПАРҒАЛИҚЫЗЫ, НАМЕТ БЕКЖАН ҮРІСТЕМБЕКҰЛЫ [АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН] СҮТ БЕЗІНІҢ ФИБРОАДЕНОМАСЫ. КЛИНИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙДЫҢ СИПАТТАМАСЫ.....</b>	<b>77</b>
<b>МАЛИКОВА Ж.С., ТҰРМАМБЕКОВ Т.А [ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН] ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСİNДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ.....</b>	<b>80</b>
<b>ЖАНАДИЛОВА КАРЛЫҒАШ САРСЕНБАЕВНА [САРЫАҒАШ, ҚАЗАҚСТАН] ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕНІҢ МӘНІ.....</b>	<b>85</b>
<b>СЕИТОВ ЕРГАЛИ ТУРЕГЕЛДИЕВИЧ, КУДИЯРОВА АЙГУЛЬ МАЛИКОВНА [САРЫАҒАШ, ҚАЗАҚСТАН] БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ОҚУШЫ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕМЕСІ.....</b>	<b>88</b>
<b>ASSIL MAIRA ASATULLAKYZY [SHYMKENT, KAZAKHSTAN] SEMANTIC AND MEANING STRUCTURE OF BASIC ENGLISH VERBS OF DISPLACEMENT.....</b>	<b>92</b>
<b>САЛГАРАЕВА ГУЛАЙЫМ ИБРАГИМОВНА, ТҰРЛЫБАЙ ДАРИҒА НҰРБОЛАТҚЫЗЫ, ХАЛИЛУЛЛАЕВА НАРГИЗ, ТУРАБЕК ГУЛНАЗ [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ САБАҒЫНДА ДРАМАТИЗАЦИЯ ӘДІСІН ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....</b>	<b>95</b>
<b>ЕРКІНБЕК АҚНАР [ТАЛДЫҚОРҒАН, КАЗАХСТАН] ЭТИЧЕСКИЙ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ.....</b>	<b>100</b>
<b>САЛГАРАЕВА ГУЛАЙЫМ ИБРАГИМОВНА, АМАН ҒАЙНИ, АМАНҒАЗЫ АЙҒАНЫМ, АСЫЛБЕК АРАЙЫМ [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ТОПТЫҚ ЖҰМЫС АРҚЫЛЫ ДАМУЫ.....</b>	<b>105</b>
<b>ШЫНЫБЕКОВА АЙЖАН САХАНОВНА, [ТАЛДЫҚОРҒАН, ҚАЗАҚСТАН] ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА АКТ-НЫ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІ (5-9 СЫНЫП).....</b>	<b>111</b>
<b>САЛГАРАЕВА ГУЛАЙЫМ ИБРАГИМОВНА, ӘБДІНҰР ДАНЭЛЯ ТЕМІРХАНҚЫЗЫ, ӘБДІНҰР АЙДАНА ТЕМІРХАНҚЫЗЫ [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ВИРТУАЛДЫ ЭКСКУРСИЯЛАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ӨРІСІН КЕҢЕЙТУ.....</b>	<b>116</b>
<b>ОРАЗХАНОВ МӘДИ ТАЛҒАТҰЛЫ, ТЛЕУБАЕВА АКСАУЛЕ БОЛАТОВНА [СЕМЕЙ, ҚАЗАҚСТАН] «STEM БІЛІМІНІҢ ЖАҢА КӨКЖИЕГІ МЕН ЖАУАПКЕРШІЛІГІ».....</b>	<b>121</b>
<b>ОШАНОВА ГУЛЬНАРА ЕРЖАНОВНА [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] STEM ОҚЫТУ КЕЗІНДЕ БАЛАЛАР ӘРТҮРЛІ САЛАЛАРДАҒЫ БІЛІМДЕРІН ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ.....</b>	<b>125</b>
<b>ОШАНОВА ГУЛЬНАРА ЕРЖАНОВНА [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] STEM БІЛІМ БЕРУ ЗЕРТТЕУШІЛІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚҰРАЛЫ.....</b>	<b>130</b>
<b>ВЛАСОВА ЕЛЕНА ФЕДОРОВНА [АСТАНА, КАЗАХСТАН] ПРОБЛЕМА РАЗВИТИЯ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ.....</b>	<b>134</b>
<b>БЕКСҰЛТАН ГҮЛДАНА НҰРҒАНАТҚЫЗЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ НӘТИЖЕЛЕРІН [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] БАҒАЛАУДЫҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ.....</b>	<b>141</b>



**БЕКСҰЛТАН ГҮЛДАНА НҰРҒАНАТҚЫЗЫ** [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІН КӘСІБИ ТҰРҒЫДАН ДАЯРЛАУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ ЕҢБЕКТЕРДЕ ҚАРАСТЫРЫЛУЫ.....148

**САЛГАРАЕВА ГУЛАЙЫМ ИБРАГИМОВНА, ШӘМБІЛ МАЙРА ҒАЛЫМЖАНҚЫЗЫ, ТҰРСЫНАЛЫ ЖАННА НҰРҒАЛИҚЫЗЫ, ТЕМІРХАН АНАРА БЕРІКБАЙҚЫЗЫ** [АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН] БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАСИЕТІН ТОПТЫҚ ЖҰМЫСИАР АРҚЫЛЫ ДАМУ.....153

**САЛГАРАЕВА ГУЛАЙЫМ ИБРАГИМОВНА, ЕРХАН АҚБОТА, ЗУЛЬПИБЕКОВА МЕРЕЙЛІМ, ЕРМЕКБАЕВА АЛУА** [АЛМАТЫ Қ., ҚАЗАҚСТАН] БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ДАМУ.....158



# "IN THE WORLD OF SCIENCE AND EDUCATION"

## **Контакт**

[els.education23@mail.ru](mailto:els.education23@mail.ru)

## **Наш сайт**

[irc-els.com](http://irc-els.com)